

ตำนานเมืองเชียงใหม่

ลายชาล อารยธรรม ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ในล้านนา

ตำนานเมืองเชียงใหม่

สาขาร อารยธรรม ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ในล้านนา

ที่ระลึก

เปิดฤดูกาล หอธรรม พิพิธภัณฑ

๕๐ ปี พระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล)

วัดเจติยหลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๐

ทอวณ

๙๕๙ ๖๖๒

๗๓๕๙

๗๙๐ ๗๒๖ / ๕๖

หอสมุดแห่งชาติ เชียงใหม่

LOC 002254

หอสมุดแห่งชาติ เชียงใหม่

LOC03499

พระอัฐารส
พระประธานในพระวิหารหลวง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช มหาราช
องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก

เสด็จฯ ทรงประกอบพิธีตัดทวยลูกนิมิต ผูกพัทธสีมา วัดป่าตาราภิรมย์ อ.แมริม จ.เชียงใหม่
เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓

พระพุทธรพจนนวารภรณ์ (จันทร์ กุศลโล)

อภัยตรง	ทรงธรรม	นำหน้าที
ก@ปรเมตดา	บารมี	มีทอันไท่
ประกาศธรรม	นำสุข	เบ็ด็องทุกขีใจ
เป็นร่วมโพธิ์	ร่วมไท่	ให้ปองชน

๙. ๑๕๖๗

คำนำ

ตามโครงการบูรณะพระวิหารหลวง ของวัดเจติยทัฬหาวรวิหาร เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล เถลิงพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมงคลวโรกาสจะมีพระชนมพรรษาครบ ๘๐ พรรษา พระเดชพระคุณพระพุทธรพจนวราภรณ์ เจ้าอาวาสวัดเจติยทัฬหาวรวิหาร ชนมายุครบ ๙๐ ปี ในปี พ.ศ.๒๕๕๐ ที่ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๘ แล้วนั้น

ขณะนี้ การก่อสร้างพระวิหารหลวง อยู่ในขั้นตอนการก่อสร้างที่เป็นงานประณีตศิลป์ จะต้องอาศัยช่างฝีมือมีประสบการณ์และใช้เวลาในการก่อสร้าง ประมาณปลายปี พ.ศ.๒๕๕๑ จึงจะแล้วเสร็จและทำการฉลองสมโภชตามโครงการ

อย่างไรก็ตาม วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ นี้ พระเดชพระคุณพระพุทธรพจนวราภรณ์ มีชนมายุครบ ๙๐ ปี คณะสงฆ์และศิษย์ศรัทธา ได้จัดงานทำบุญถวายมุทิตาสักการะเช่นทุกปีมา พร้อมทั้งทำพิธีเปิด "หอธรรม/พิพิธภัณฑ์" วัดเจติยทัฬหาวร อนุสรณ์รำลึกชนมายุ ๙๐ ปี พระเดชพระคุณพระพุทธรพจนวราภรณ์ ในโอกาสเดียวกันนี้ด้วย (หอธรรม/พิพิธภัณฑ์ วัดเจติยทัฬหาวร ลงมือก่อสร้างตั้งแต่วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๔ แล้ววางศิลาฤกษ์ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๗)

การทำบุญคล้ายวันเกิดชนมายุครบ ๙๐ ปี ของพระเดชพระคุณพระพุทธรพจนวราภรณ์นี้เป็นที่ทางวัดได้พิมพ์หนังสือรวมชื่อเขียนของพระเดชพระคุณ เป็นธรรมบรรณาการ ๑ ชุด จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม (ผลงานการเขียนทั้งหมดของพระเดชพระคุณ จะรวมพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการในงานฉลองสมโภชพระวิหารหลวง ปลายปี ๒๕๕๑)

พร้อมกันนี้ ในงานเปิดหอธรรม/พิพิธภัณฑ์ ณ คณะหอธรรม วัดเจติยทัฬหาวร สถานที่ตั้งหอธรรมยกแต่โบราณกาล รวมทั้งเป็นที่พำนักของพระมหาหมื่น วุฑฒินาโณ พระผู้เป็นปราชญ์ด้านประวัติศาสตร์ แห่งล้านนา พระครูโสภณกวีวิวัฒน์และคณะจึงได้นำ "ตำนานเมืองเชียงใหม่" ที่พระมหาหมื่นรวบรวมไว้เป็นภาษาถิ่น (คำเมือง) มาปริวรรตเป็นภาษาไทยกลาง พิมพ์เป็นกถารวมการจำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม เพื่อถวายเป็นมุทิตาสักการะแด่พระเดชพระคุณท่าน

จึงขออนุโมทนาในกุศลไมตรีของทุกท่าน ที่ได้ร่วมมือกันจัดงานถวายเป็นมุทิตาสักการะแด่พระเดชพระคุณพระพุทธรพจนวราภรณ์ ในโอกาสอันสำคัญนี้

(พระพรายเจติยาจารย์)

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเจติยทัฬหาวรวิหาร

ประธานคณะกรรมการจัดงาน

๙ กันยายน ๒๕๕๐

(๑)

ตำนานเมืองเชียงใหม่

ความเป็นมา

บันทึกเบื้องต้น เกี่ยวกับการตรวจสอบตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ที่ คุณทิว วิชัยชิตะ ประชาน คณะอนุกรรมการ (แต่งตั้งโดยมติของที่ประชุมคณะกรรมการ) ตรวจสอบ สืบค้นดวงเมืองและตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เสนอต่อคณะอนุกรรมการฝ่ายเอกสารทั่วไปขณะนั้น (๒๕๓๒) หน้า ๕ มีความตอนหนึ่งว่า:-

"มีเอกสารชุดหนึ่งของวัดศรีชัย ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เขียนด้วยอักษรไทยยวน (โยนก) ในสมุดปกแข็งรวม ๘ ผูก เป็นฉบับที่ยึดต้นฉบับโบราณตำนานเมืองเชียงใหม่ไปจากพระมหาห่มัน วุฑฒินาโณ วัดเจดีย์หลวง (เชียงใหม่) มาทำการคัดลอกเสร็จเมื่อ ๔ ธันวาคม ๒๔๙๐"

ในหนังสือประวัติพระมหาห่มัน วุฑฒินาโณ เขียนโดย จันทกัญ (พระธรรมดิลก จันทร กุสโล เจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง ปัจจุบัน) พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๐ พิมพ์ครั้งที่สองในหนังสือ "สมโภช ๖๐๐ ปี พระธาตุเจดีย์หลวง" ๒๕๓๔:๗๒ ได้พิมพ์รายชื่อหนังสือตำนานต่างๆ ที่พระมหาห่มัน ได้เขียน ค้นคว้า จัดบันทึก แปรรวบรวมไว้ถึง ๓๑ ตำนาน "ตำนานเมืองเชียงใหม่" นี้ อยู่ในอันดับที่ ๒๔

"ตำนานเมืองเชียงใหม่" ของพระมหาห่มันฉบับนี้ ไม่มีคำว่า..พื้นเมือง.. คุณทิว วิชัยชิตะ ได้ขอถ่ายสำเนาต้นฉบับจากไมโครฟิล์ม ที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เก็บรักษาไว้ ชนิดเอกสารปกแข็ง หมายเลขไมโครฟิล์ม ๘๑๐๖๕๐๕๐๓๒-๐๓๔ รวม ๘ ผูก

"ตำนานเมืองเชียงใหม่" เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอาณาจักรล้านนาและความสัมพันธ์กับอาณาจักรเพื่อนบ้าน เช่น สยาม, จีนตอนใต้, พม่า, มอญ, ล้านช้าง, และญวน มิได้มีเฉพาะเรื่องราวของเมืองเชียงใหม่เท่านั้น กล่าวได้ว่าเป็นตำนานอเนกประสงค์ มีทั้งตำนาน นิทาน พงศาวดาร จดหมายเหตุ ประวัติศาสตร์และศาสนาประวัติน่าสนใจเดียวกัน เริ่มตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานชุมชน นครรัฐ แคว้นน้อยใหญ่ แล้วพัฒนาขึ้นสู่ความเป็นราชอาณาจักรอันไพศาลเจริญไกร ภายใต้บุญญาธิการรังสรรค์ การปกครอง การบริหารของกษัตริย์ "ราชวงศ์มังราย" ที่ทรงสืบเชื้อสายราชวงศ์มาจาก "ลวจักรราช" (บางตำนานเป็น "ลวจังกราช") กล่าวได้ว่า ราชวงศ์มังราย เป็นราชวงศ์ที่ยิ่งใหญ่เกรียงไกรและเจริญรุ่งเรืองที่สุดของอาณาจักรล้านนา โดยมีนครเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจ การบริหาร การปกครองในเวลาต่อมา จนเป็นที่ยอมรับและเกรงขามของอาณาจักรข้างเคียง คือ ญวน, จีนตอนใต้, มอญ, พม่า, และอาณาจักรสยาม ก่อนจะเสื่อมสลายเพราะถูกพม่ายึดครอง แล้วรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับราชอาณาจักรสยามหรือประเทศไทยในที่สุด

คุณทิว วิชัยชิตะ ได้มอบให้ คุณสิงห์แก้ว มโนเพชร ถอดความเป็นภาษาคำเมืองโดยรักษารูปศัพท์สำนวนเก่าไว้ คุณทิวมีความมุ่งมั่นที่จะปริวรรตตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เป็นภาษาไทยกลางให้สำเร็จเพื่อประโยชน์แก่ผู้ไม่รู้จักภาษาคำเมืองโบราณได้ศึกษาเข้าใจ จึงได้ขอให้ผู้ปริวรรตช่วยพิสูจน์อักษร พร้อมทั้งแก้ไขประโยคสำนวนให้อ่านเข้าใจง่าย คุณทิวปรารถนาบ่อยๆ ในช่วงหลังงานฉลองสมโภช ๖๐๐ พระธาตุเจดีย์หลวง (๒๕๓๔) เชื่อมต่อกับงานฉลองสมโภชนครเชียงใหม่ครบ ๙๐๐ ปี (๒๕๓๔) ว่า จะขอมีชีวิตอยู่เพียง ๕ ปี ก็พอแล้ว เพื่อจะใช้ชีวิตในบั้นปลายทำงานเรื่องนี้ให้สำเร็จ แม้สุขภาพไม่อำนวย

ทำงานร่วมกันมาได้ ๓ ผูก แต่ละผูกคุณทิวจะมอบให้ ส.ทพ.การพิมพ์ นำไปพิมพ์แล้วนำมา
ให้ผู้บริวารตรวจทานอีกครั้ง แต่ยังไม่เรียบร้อยทั้ง ๓ ผูก คุณทิวต้องเข้าโรงพยาบาล และด่วนจากไปเมื่อ
วันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๓๙ ภายหลังการถึงแก่กรรมของคุณทิว ภาระนี้จึงตกเป็นของผู้บริวารด้วยความ
หนักใจและจำใจ เพราะเป็นงานที่เกินความรู้ความสามารถของคนที่ไม่มีความรู้พื้นฐานด้านนั้นนั่นเอง

ด้วยเหตุดังกล่าว จึงได้เพียรพยายามปริวรรตใหม่ทั้งหมด ด้วยการพิมพ์เข้าคอมพิวเตอร์ทั้ง
๘ ผูก แล้วปรับเปลี่ยนแก้ไขบนจอคอมพิวเตอร์นั้นเลย โดยพระครูโพธิวิศาลเถร(คำมูล) เจ้าคณะอำเภอบาง
จังหวัดพะเยา-เชียงราย เจ้าอาวาสวัดรัตนาราม อ.เมือง จ.พะเยา พระอาจารย์เด่น นนฺทโย สำนักสงฆ์ดอยมูลเซอ
บ้านห้วยปลาหลด อ.แม่สอด จ.ตาก พร้อมด้วยคณะชาวราชมังกร กรุงเทพฯ กรณมาจัดหาคอมพิวเตอร์มาให้
พระดาร์คง ธิกรัญญ์ พระมหาพนม วิฑูริโว วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ช่วยพิมพ์ คุณแมว แก้ววราช ช่วยติดต่อบริษัท
เปลี่ยนชื่อวันเดือนปีเมืองเป็นแบบสากลให้ คุณทิววรัช ทยาทคุณทิว วิชัยชคະ ช่วยหาข้อมูลที่มาของตำนานเมือง
เชียงใหม่ จากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และจากบันทึกการประชุมของคุณทิว รวมทั้งคอยค้นหา
ต้นฉบับที่คุณทิวเก็บรักษาไว้มาให้ผู้บริวารตรวจครบ ๘ ผูก จึงขอขอบคุณทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

การปริวรรตครั้งนี้ ในส่วนที่เป็นนิทานตำนานสถิติก็จะคงไว้ตามเนื้อหาเดิม นอกจากจะสะกด
การันต์ให้ถูกต้อง ส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ ประวัติพระพุทธรักษา เนื้อหาสาระ ชื่อสถานที่ และบุคคล
ได้ปรับเปลี่ยนให้ถูกต้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อันเป็นที่ยอมรับกันอยู่แล้ว พร้อมทั้งท้วงเล็บข้อไข
หมายเหตุประกอบไว้ จึงไม่ได้มีเชิงอรรถ ดัชนีศัพท์ไว้ เพราะต้องปริวรรตกันทุกประโยค ทุกบรรทัด ศัพท์
ต่อศัพท์ ประโยคต่อประโยค พยางค์ต่อพยางค์ แบบทับศัพท์ จึงอาจกลายเป็น...วิเศษชะชะ...ประโยครุงรัง...สับสน
สับสน... เพราะความไม่สันติจัดเจตนาในภาษาเก่า/ภาษาใหม่ บางแห่งต้องถอดความแบบบริบทเข้าใจ เพราะไม่อาจ
ทับศัพท์และเข้าใจความหมายภาษาโบราณพื้นถิ่นได้ศัพท์พอ หากเป็นศัพท์เก่าประโยคเดิมที่พอเข้าใจได้ และมีเนื้อหา
เป็นคติธรรม คำพังเพย สุภาษิตพื้นถิ่นจรรยาใจ จะคงรูปศัพท์รักษาประโยคเดิมไว้ และเพื่อความสะดวก
ในการค้นหาสาระแต่ละผูก จึงได้ทำสารบัญเรื่องสำคัญไว้

ด้วยเหตุดังกล่าว ความผิดพลาดบกพร่องย่อมจะมีอยู่ทุกตอนทุกผูก หวังเป็นอย่างยิ่งว่า
ความผิดพลาดบกพร่องนั้นๆ จะได้รับการติติงแก้ไขตัดต่อเพิ่มเติมจากท่านผู้รู้ด้วยกุศลเจตนา เพื่อช่วยกันจรรยาใจ
และเชิดชูคุณค่าทรัพย์สินทางปัญญาของบรรพชนให้คงอยู่สืบไป พร้อมกันนี้หากจะมีความคิดเห็นใดๆ ที่เกิดจากหนังสือ
เล่มนี้ ผู้บริวารขอแสดงความตื้นตันใจ แต่บรรพชนชาวล้านนา พระมหาพนม วิฑูริโย พระพุทธรักษา คุณทิว
วิชัยชคະ และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ได้จัดเก็บรักษาตำมกีวีโบราณตำนานต่างๆ ของล้านนา
ไว้อย่างรู้คุณค่า.

พระครูโสภณแก้ววัฒน์
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร
ผู้บริวารตำนานเมืองเชียงใหม่
๑๕ มกราคม ๒๕๔๔

พระพุทธพจนวราภรณ์

(จันทร์ กุสโล ป.ช.๕)

พระเดชพระคุณพระพุทธพจนวราภรณ์ (จันทร์ กุสโล) เจ้าอาวาสวัดเจติยทัศหลวงวรวีหารนามเต็ม จันทร์ นามสกุล แสงทอง เกิดวันจันทร์ที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๖๐ ที่บ้านท่ากอจิว ต.ปากบ่อง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน บิณฑุตรคนที่ ๖ (คนสุดท้าย) ของนายจาวินดิระ นางแสง แสงทอง

อายุ ๘ เดือน บิดาถึงแก่กรรม มารดาอพยพครอบครัวมาอยู่ในตลาดเมืองลำพูนเพื่อค้าขาย ต่อมาอพยพครอบครัวไปอยู่บ้านแม่สารป่าแดด ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน

๒๔๗๙ มารดานำไปฝากเป็นศิษย์พระวัดป่าแดด วัดประจำหมู่บ้าน เพื่อจะบรรพชาตามพี่ชาย พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๕ เข้ามาอยู่กับญาติที่เป็นสามเณรอยู่วัดเจติยทัศ ในเมืองเชียงใหม่ เข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนพุทธวิเศษานที่ตั้งอยู่ภายในวัดเจติยทัศ เรียนวิชาภาษาไทยเบื้องต้นชั้นเตรียมประถมอยู่ ๔ เดือน พออ่านออกเขียนได้ ก็ออกจากโรงเรียนบรรพชาเป็นสามเณรขณะอายุ ๑๕ ปี เมื่อเดือนตุลาคม ๒๔๗๕ ณ วัดเจติยทัศ พระครูพิสิทศาลคุณ เป็นพระอุปัชฌาย์

๒๔๘๐ อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดเจติยทัศ พระครูมหาเจติยาภิบาล (แหวน ธรรมหินโน) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระญาณดิลก (พิมพ์ ธรรมโร ต่อมาเป็น สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ เจ้าอาวาสวัดพระศรีมหาธาตุ กรุงเทพฯ) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูพุทธวิเศษาน (บุญปิ่น) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้ฉายาว่า "กุสโล"

พ.ศ.๒๔๗๖ สอบได้นักธรรมชั้นตรี, ๒๔๗๙ สอบได้นักธรรมชั้นโท, ๒๔๗๗-๗๘ เรียนบาลี ไวยากรณ์ สำนักเรียนวัดเจติยทัศ

พ.ศ.๒๔๘๑ ไปอยู่วัดบรมนิवास กรุงเทพฯ สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค, ๒๔๘๒ สอบได้นักธรรมชั้นเอก/เปรียญธรรม ๔ ประโยคปีเดียวกัน, ๒๔๘๓ กลับมาอยู่จำวัดเจติยทัศ แต่ไปสอบเปรียญ ประชรรวม ๕ ประโยคได้ ณ สำนักเรียนวัดบรมนิवास

สอบได้เปรียญธรรม ๕ แล้ว กลับมาอยู่จำวัดเจติยทัศ ได้ทำหน้าที่ครูสอนนักธรรมและบาลี ถ่ายทอดวิชาความรู้แก่ศิษย์ จนได้เป็นครูใหญ่ในโอกาสต่อมา

สมณศักดิ์

พ.ศ.๒๔๙๖	เป็น	พระครูวินัยโกศล
พ.ศ.๒๔๙๘	เป็น	พระวินัยโกศล
พ.ศ.๒๕๑๓	เป็น	พระราชาวินยาภรณ์
พ.ศ.๒๕๒๖	เป็น	พระเทพทวี
พ.ศ.๒๕๓๕	เป็น	พระธรรมดิลก
พ.ศ.๒๕๔๔	เป็น	พระพุทธพจนวราภรณ์ พระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นที่วัดเบญญ์

อำนาจหน้าที่

- พ.ศ.๒๔๘๗ เป็นกรรมการการสงฆ์ประจำอำเภอเมืองเชียงใหม่ เจ้าคณะอำเภอจังหวัดเชียงใหม่-
ลำพูน-แม่ฮ่องสอน(ธรรมยุต)
- พ.ศ.๒๔๘๘ เป็นพระวิษยธรรมาธิบดี ภาค ๕ เขต ๑
- พ.ศ.๒๔๙๕ เป็นเจ้าคณะธรรมยุตผู้ช่วยจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน-ลำปาง-อุตรดิตถ์
- พ.ศ.๒๕๐๒ เป็นพระอุปัชฌาย์
- พ.ศ.๒๕๐๒ ก่อตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษา
- พ.ศ.๒๕๐๕ เป็นประธานกรรมการมูลนิธิเมตตาศึกษา
- พ.ศ.๒๕๑๒ เป็นรองเจ้าอาวาสวัดเจติยหลวงวรวิหาร
- พ.ศ.๒๕๑๔ เป็นครูใหญ่โรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน วัดเจติยหลวงวรวิหาร
- พ.ศ.๒๕๑๖ รักษาการเจ้าอาวาสวัดป่าตาราภิรมย์ อ.แมริม จ.เชียงใหม่
- พ.ศ.๒๕๑๗ เป็นประธานกรรมการมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท
- พ.ศ.๒๕๑๘ เป็นประธานกรรมการส่วนภูมิภาค ภาค ๕ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย
(ฝ่ายบรรพชิต)
- พ.ศ.๒๕๒๒ เป็นเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน-แม่ฮ่องสอน(ธรรมยุต)
- พ.ศ.๒๕๒๔ เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าตาราภิรมย์ อ.แมริม จ.เชียงใหม่ ได้สร้างสรรคพัฒนา
ศาสนสถาน ศาสนศึกษา ศาสนาแม่ ศาสนาพยาบาล ศาสนาสงเคราะห์
จนวัดป่าตาราฯ ได้รับยกย่องเป็นวัดพัฒนา และสถาปนาเป็นพระอารามหลวง
๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๒
- พ.ศ.๒๕๓๐ เป็นประธานกรรมการโรงเรียนธรรมสาธิตศึกษา อ.ป่าซาง จ.ลำพูน
- พ.ศ.๒๕๓๔ เป็นรองเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธรรมยุต)
- พ.ศ.๒๕๓๔ เป็นรองอธิการบดีมหาวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
- พ.ศ.๒๕๓๕ เป็นเจ้าอาวาสวัดเจติยหลวงวรวิหาร อ.เมือง จ.เชียงใหม่
- พ.ศ.๒๕๓๗ เป็นเจ้าคณะภาค ๔-๕-๖-๗ (ธรรมยุต) ฯลฯ

ผลงานด้านการเขียน

- พ.ศ.๒๕๐๐ หนังสือ "ธรรมกถุภาพ" หน้า ๓๗๖ หน้า
- พ.ศ.๒๕๐๓ หนังสือ "ธรรมะจากสิ่งแวดล้อม" หน้า ๖๔ หน้า
- พ.ศ.๒๕๐๙ หนังสือ "ข้อคิดประจำวัน" พิมพ์ครั้งที่/พิมพ์หลายครั้ง
- พ.ศ. ๒๕๒๒,๒๕๒๔ "ข้อคิดประจำวัน" พิมพ์ที่กรุงเทพฯ หน้า ๓๓๐ หน้า
- พ.ศ.๒๕๐๙ หนังสือ "เครื่องหมายของคนดี" สำนักพิมพ์คลังวิทยา
- พ.ศ.๒๕๑๒ หนังสือ "พระไทยไปญี่ปุ่น" หน้า ๔๑๑ หน้า ทั้งร้อยแก้ว/ร้อยกรอง
- พ.ศ.๒๕๒๔ หนังสือ "มงคลชีวิต" พิมพ์เพิ่มอีกหลายครั้งๆ สุดท้ายพิมพ์ปี ๒๕๓๔
- พ.ศ.๒๕๓๐ หนังสือ "พัฒนาชนบท" หน้า ๒๘ หน้า

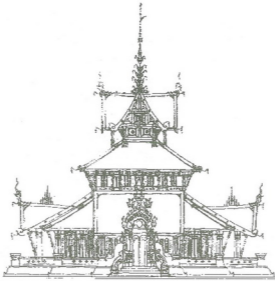
(๕)

ตำนานเมืองเชียงใหม่

- พ.ศ.๒๕๓๖ หนังสือ "พระเชียงใหม่นโปอเมริกา-มายุโรป" เป็นร้อยกรอง ทนา ๑๓๓ หน้า
 พ.ศ.๒๕๔๓ หนังสือ "๘๓ ปี ชรามโฮสถ"

ผลงานและเกียรติคุณที่ได้รับ

- พ.ศ.๒๕๓๖ ทำการบูรณะเจดีย์รายสององค์
 พ.ศ.๒๕๓๖ ทำถนนคอนกรีตบริเวณวัด
 พ.ศ.๒๕๓๖ บูรณะวิหารเสนาอินทิล
 พ.ศ.๒๕๓๘ ย้ายพระมหาทักษิณเจดีย์ที่อยู่หน้าวัด ไปไว้ด้านเหนือวิหารพระพุทธไสยาสน์
 พ.ศ.๒๕๓๗-๒๕๓๘ ซ่อมแซมกุฏิแก้วนารี
 พ.ศ.๒๕๓๗ สร้างห้องสมุด มหาภูกุฎราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
 พ.ศ.๒๕๓๗ สร้างพระแก้วหยกเชียงใหม "พระพุทธเฉลิมสิริราช"
 พ.ศ.๒๕๓๘ สร้างศาลาบุญประสงค์ พร้อมศาลาราย ๒ หลัง
 พ.ศ.๒๕๓๘ สร้างพระเจ้าทันใจ สูง ๑.๔๕ เมตร หน้าตัก ๑.๐๕ เมตร
 พ.ศ.๒๕๓๘ สร้างอาคารกาญจนภิเษก เป็นอาคาร ๒ ชั้น
 พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๓๗-๒๕๔๑ สร้างกำแพงวัดใหม่ทั้งสี่ด้าน ล้อมทิวทัศน์ ๘๔๓,๖๗๕ บาท
 พ.ศ.๒๕๔๐ ทำการบูรณะพระอุโบสถหลังเก่า
 พ.ศ.๒๕๓๙ ตั้งมูลนิธิส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณร
 พ.ศ.๒๕๓๙ ตั้งกองทุนศาสนสงเคราะห์ เพื่อช่วยเหลือผู้ยากไร้ ผู้ประสบภัยธรรมชาติ
 พ.ศ.๒๕๔๐ สร้างอาคารเรียน "ญสส.ศาสนทายาท" ขนาด ๒๐ x ๕๐ เมตร สูง ๓ ชั้น
 พ.ศ.๒๕๔๑ พื้นปูนประเพณีเทศกาลบูชาพระธาตุเจดีย์
 พ.ศ.๒๕๔๑ รื้อหอสมุดแหวน สุจินโณ ๒๕๔๓ ย้ายหอระฆังออกจากลานทักษิณพระธาตุ
 ๑๗ กันยายน พ.ศ.๒๕๔๑-๓ บูรณะพระวิหารหลวง ใช้ทุนทรัพย์ ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท
 พ.ศ.๒๕๔๑ สร้างกุฏิ "จันทร์ กุสโล" ณ บริเวณกุฏิ เอ.เอส อับดุลราฮิม เดิม
 พ.ศ.๒๕๔๔ สร้างกุฏิรับรอง "วัชรเสถียร" ณ บริเวณกุฏิสุทธพิณฑุเดิม
 พ.ศ.๒๕๔๔-๒๕๔๕ ร่วมกับหลวงตามัวสร้างวิหารหลวงปู่มั่น เพื่อเป็นที่ประดิษฐาน
 บุษบกบรรจุอัฐิธาตุพันกรมหลวงปู่มั่นสิ้นค่าก่อสร้าง ๖,๐๐๐,๐๐๐ บาท (ทำบุญ
 ถวาย ๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๖)
 ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๗ วางศิลาฤกษ์สร้างวิหารจตุรมุขบูรพาจารย์ สร้างเสร็จทำบุญสมโภช
 ถวายสงฆ์ ๑๓-๑๔ มกราคม ๒๕๔๙ สิ้นทรัพย์ ๔,๐๐๐,๐๐๐ บาท
 ได้รับโล่เกียรติคุณ ๘ ครั้ง ประกาศเกียรติคุณ ๑๑ ครั้ง ปริณิธานบัตรปริญญา
 ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ๖ ครั้ง
 ข้อคิดแนวเขียน ผลงานการพัฒนา การเผยแพร่ เป็นที่สนใจยอมรับของสถานศึกษา สถาบัน
 องค์กร สมาคมในและนอกประเทศ จึงได้รับอาราธนาไปร่วมงานประชุมสัมมนาทั้ง
 เอเชีย อเมริกาและยุโรปถึง ๒๐ ครั้ง

**หอธรรม/พิพิธภัณฑ์ วัดเจดีย์หลวง
๙๐ ปี พระพุทธพจนวราภรณ์**

หอธรรมวัดเจดีย์หลวงววิหารนั้น มีได้เป็นหอธรรมเฉพาะของวัดเท่านั้น แต่เป็นหอมณเฑียรธรรม / หอสมุดประจำนครเชียงใหม่ในสมัยราชวงศ์มังราย แห่งราชอาณาจักรล้านนาที่ไว้ได้ ตามคตินิยมนั้น พระอารามหลวงที่ได้รับการสถาปนาขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ จะต้องมีรูปแบบแปลนแผนผังที่ลงตัว แบ่งเขตพุทธาวาส/สังฆาวาสเป็นระเบียบมีสัดส่วนสวยงาม ที่สำคัญศาสนสถานต่างๆ คือ พระเจดีย์ พระอุโบสถ พระวิหาร และหอธรรม จะต้องสร้างให้ครบถ้วนสมบูรณ์ กรณีหอธรรมวัดเจดีย์หลวงมาสร้างในสมัยพระเจ้าติโลกราชนั้น เนื่องจากพระเจ้าแสนเมืองมาพระอัยกาของพระเจ้าติโลกราช ผู้ทรงโปรดฯ ให้สร้างพระธาตุเจดีย์หลวง และวัดเจดีย์หลวง เสด็จสวรรคตเสียก่อน ขณะที่พระเจดีย์และพระอารามยังสร้างไม่เสร็จนั่นเอง

หอธรรมหลังแรกได้รับการสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช พระมหากษัตริย์ใหญ่ราชวงศ์มังรายแห่งราชอาณาจักรล้านนา เมื่อพระองค์ทรงโปรดฯ ให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ในปี พ.ศ.๒๐๒๐ ณ วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) ซึ่งต้องใช้เวลาสังคายนาอยู่นานถึง ๑ ปี จึงแล้วเสร็จ ต่อมาช่วงปี พ.ศ.๒๐๒๒-๒๔ พระองค์ทรงโปรดฯ ให้ทำการสร้างเสริมพระธาตุเจดีย์หลวงซึ่งเดิมเป็นพระเจดีย์ฐาน ๔ เหลี่ยม กว้างด้านละ ๒๐ วา สูง ๓๙ วา ทรงให้ขยายฐานพระเจดีย์กว้างด้านละ ๓๐ วา สูง ๔๕ วา พร้อมทั้งสถาปนาพระมหาเถรจารย์เป็นสมเด็จพระสังฆราชมหาสงฆาภิบาลแล้วอาราธนาให้มาประทับอยู่ ณ วัดเจดีย์หลวงหรือวัดโชติการาม วัดเจดีย์หลวงหรือโชติการาม หรือราชกุฎาราม จึงเป็นพระอารามที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชสมัยราชวงศ์มังราย ราชอาณาจักรล้านนาแต่นั้นมา

ประการสำคัญพระเจ้าติโลกราช ได้ทรงให้สร้างหอธรรมขึ้น ณ วัดโชติการาม ๒ หอ คือ หอธรรมด้านเหนือพระธาตุเจดีย์หลวง อันเป็นที่มาของสังฆาวาสหอธรรมหรือวัดหอธรรมในเวลาต่อมาและอีกหอ สร้างทางด้านใต้พระธาตุเจดีย์หลวง หอธรรมทั้งสองหอนี้ทรงสร้างขึ้น เพื่อเป็นสถานที่เก็บรวบรวมพระไตรปิฎก ที่พระองค์ทรงให้ทำสังคายนาแล้วนั้นด้วย อีกหอธรรมสำหรับเป็นที่หอธรรม และวิทยาคารสำหรับเก็บรักษาไว้ ซึ่งหนังสือคัมภีร์ตำนานสรรพวิทยาการสาขาต่างๆ ที่ได้รับการจารึกหรือรวบรวมเขียนขึ้นจากภูมิปัญญาปราชญ์ ผู้เป็นบรรพชนคนล้านนา อาทิ นิราศหรือกฤษณชัย, โคลงมังทราบเรียมเชียงใหม่, โคลงเมืองเป้า, ตำนานมูลศาสนา, ชินกาลลภีปกรณ์, ตำนานเมืองเชียงใหม่ (ไม่มีคำว่าพื้นเมือง) เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่า เป็นทั้งหอธรรม/หอไตร/ หอสมุดอยู่ในที่เดียวกัน เพราะฉะนั้นหอธรรมในวัดเจดีย์หลวง ไม่ได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของวัดหรือคณาจารย์หอธรรม เท่านั้น ยังเป็นสถานที่สำคัญของบ้านเมืองมาแต่โบราณกาลอีกด้วย ฉะนั้นอาคารหอธรรมจะต้องสง่างามมีเนื้อที่ใช้สอยเพียงพอ ก่อเกิดประโยชน์แก่พระศาสนาและประชาชนอย่างแท้จริง ตามบุพเพเจตนาของบรรพชนคนล้านนา

ปฐมเหตุที่ทำให้มีการสร้างอาคารหอธรรมและพิพิธภัณฑ์ในครั้งนี้ เนื่องมาจากปี ๒๕๓๐ พระเดชพระคุณพระธรรมวิมล (ขันตี ขนฺตีโก) อดีตเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ได้ทำการรื้อถอนอาคารหอธรรมหลังเก่าซึ่งเป็นอาคารสองชั้นออก เพื่อเอาพื้นที่สร้างกุฏิสมเด็จพระสังฆราชท่านพุทธทศพรองค์ไว้เป็นปฐม จึงต้องไปสร้างอาคารหอธรรมหลังเล็กๆ ไว้อยู่ริมขอบสระ ต่อมาปี ๒๕๔๐ วัดได้ประชุมตกลงจะสร้างหอพักพระภิกษุสามเณรเป็นอาคาร ๓ ชั้นบริเวณนั้น พร้อมทั้งตกลงว่าจะสร้างหอธรรมไว้กลางสระหน้าหอพักฯ ให้ดูสง่างาม แต่ก็ไม่ได้ดำเนินการใดๆ เป็นรูปธรรม

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนาที่ตั้งอยู่ในวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ขออนุญาตใช้พื้นที่บริเวณขอบสระที่ทางวัดจะสร้างหอพัก สร้างอาคารเรียนห้องประชุม ๓ ชั้น คือ "อาคารพระพุทธพจนวารณณ์" พร้อมทั้งทำการถมสระเก่าแก่คู่พระธาตุเจดีย์หลวงนั้นเสีย เพื่อให้ได้พื้นที่เพียงพอกับความต้องการ ทางวัดจึงต้องหาที่สร้างหอธรรมใหม่

เมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๔๙ ที่ประชุมสงฆ์ตกลงเบื้องต้นให้ดำเนินการสร้างหอธรรมใหม่ ณ บริเวณอาคารรุจิวงศ์ เป็นอาคารหอธรรมแบบจัตุรมุขสองชั้น ชั้นล่างเป็นพิพิธภัณฑ์เนื้อที่ใช้สอย ๒๕๖ ตารางเมตร ชั้นสองเป็นหอธรรมเนื้อที่ใช้สอย ๔๔ ตารางเมตร เป็นอาคารแบบ "ภูฏาคาร" คือ เรือนยอดหรือปราสาท ศิลปะสถาปัตยกรรมพื้นบ้านล้านนาประยุกต์ ใช้งบประมาณ ๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท ทางมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ให้การสนับสนุนทุนทรัพย์ ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท นอกนั้นทางวัดจัดทาเอง ทั้งนี้ การก่อสร้างจะแล้วเสร็จภายใน ๑ ปี ให้ทันกำหนดการเปิดใช้เป็น "หอธรรมพิพิธภัณฑ์วัดเจดีย์หลวง ๔๐ ปี พระพุทธพจนวารณณ์" ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๐.

พระมหาหมื่น วุฑฒินญาโณ

ประวัติ พระมหามัน วุกุณญาโณ

สงวน ไรตีสุขวัฒน์ (บันทึก)

พระมหามัน วุกุณญาโณ เกิดเมื่อมีมะเส็งเอกศก จุลศักราช ๑๒๓๑ วันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๙ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๑๒ ที่บ้านเชียงยืน อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ บิดาชื่อ ทานนไชยวงศ์ มารดาชื่อ นางบัวคำ ใช้นามสกุลว่า วุกุณวงศ์ แต่มารดาถึงแก่กรรมเสียแต่ท่านยังเยาว์วัยอยู่ ครั้นอายุได้ประมาณ ๗-๘ ขวบ บิดาได้อพยพไปอยู่กับพี่สาว คือ ป้าของท่าน ชื่อนางคำอี บ้านประตูเจ้าชาย ในเวียงเชียงราย แต่ต่อมาบิดาของท่านกลับมากอยู่เชียงใหม่ตามเดิม แต่ท่านเองมีความพอใจที่จะอยู่กับป้าที่เชียงราย ตลอดเวลาที่อาศัยอยู่กับป้าท่านได้รับความอุปการะจากพญาแม่ใน ผู้เป็นลุงเป็นอย่างดี ครั้นลุงและป้าเห็นว่า ท่านจำเริญวัยขึ้นสมควรที่จะได้ รับการศึกษา ในขั้นต่อไป แล้วจำคำวาที้จะบรรพชาเล่าเรียนหนังสือเมืองและหนังสือไทยที่วัด ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุได้ ๑๒ และได้รับการศึกษาหนังสือเมือง หนังสือไทยจากวัดนั้น และจำพรรษาอยู่จนอายุได้ ๒๒ ปี จึงได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ

หลังจากที่ได้อุปสมบทแล้ว ท่านได้กลับมายังเมืองเชียงใหม่ และได้ไปจำพรรษาอยู่ที่วัดเชียงยืน อันเป็นวัดบ้านเกิดของท่าน ที่วัดเชียงยืนนี้เอง ท่านได้ศึกษาวิชาโหราศาสตร์กับท่านครูบาแก้ว ไทลื้อชื่อแห่งวัดเชียงยืน ในสมัยนั้น เมืองท่านศึกษาจนมีความชำนาญดีแล้ว ท่านก็ได้กลับไปยังเมืองเชียงรายอีก และได้บำเพ็ญตนเป็นโอรสประจำสำนักวัดศรีเกิด จนเป็นที่นิยมนับถือของประชาชนทั่วไป

ท่านได้จำพรรษาอยู่ที่วัดศรีเกิด เชียงราย เป็นเวลานาน ในระหว่างนี้ท่านได้เดินทางไปๆ มาๆ ระหว่าง เชียงราย เชียงใหม่ จนกระทั่ง อายุได้ ๓๐ เศษ ท่านก็เริ่มสนใจทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของล้านนาไทย ทั้งนี้ ก็เพราะว่ามีนิสัยและสนใจในการศึกษา ไม่ยอมปล่อยให้เวลามานำไปโดยเปล่าประโยชน์ เมื่อพบเห็นสิ่งใดอันเห็นว่า เป็นประโยชน์ เป็นสิ่งที่ควรรู้ ท่านจะบันทึกไว้และบางอย่างท่านก็ซื้อเก็บ แล้วอุทิศให้ คัดลอกด้วยลายมือจนจบ ท่านได้ค้นตำนานพื้นเมืองต่างๆ ทั้งตำนานวัดและตำนานเมือง และบางอย่างท่านก็ได้คัดไว้ด้วยลายมือของท่านเองเช่น ตำนานต่างๆ ที่เป็นตัวหนังสือพื้นเมืองตามที่ปรากฏในรายชื่อท้ายประวัตินี้ ท่านได้ค้นคว้าและจดบันทึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ตำนานไว้หลายชิ้น จนกระทั่งมีอายุได้ ๓๔ ปี ก็หันมาคิดว่า การศึกษาทางภาคเหนือในเวลานั้นยังไม่เจริญดี พระที่จะเป็นมหาเปรียญก็ยังมี เพราะทางการยังไม่ได้จัดตั้งการเรียนเปรียญธรรมขึ้นในภาคเหนือ ท่านจึงคิดที่จะจะไปศึกษาเล่าเรียนเปรียญธรรมที่ กรุงเทพฯ การเดินทางไปกรุงเทพฯ ในสมัยนั้น (พ.ศ.๒๔๔๖) ต้องไปทางเรือ และต้องใช้เวลาเดินทางแรมเดือน แต่ท่านก็หาความย่อท้อไม่ ท่านได้เดินทางไปทางเรือ เมื่อไปถึงกรุงเทพฯ ก็ได้ไปพักจำพรรษาอยู่ที่วัดบวรนิเวศ ซึ่งขณะนั้นเป็นที่ประทับของพระมหาสมเด็จเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ท่านได้ศึกษาเล่าเรียนเปรียญธรรมอยู่ ๓ ปี ก็สอบเปรียญธรรมประโยค ๓ ได้ ในระหว่างที่ท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดบวรนิเวศ ท่านได้ศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทย และกฎศรียุธยา เพื่อประกอบ การค้นคว้าประวัติศาสตร์และตำนานของล้านนาไทยไปด้วย หลังจากที่ท่านสอบได้แล้ว ท่านพักอยู่ที่กรุงเทพฯ อีก ๑ ปี จึงได้กลับมาเชียงใหม่ และได้จำพรรษาอยู่ที่วัดพุทธธรรมตลอดมา

ในขณะที่ท่านมาจำพรรษาอยู่ที่วัดหออธรรมนี้ ท่านมีอายุได้ ๓๘ ปี ท่านได้เริ่มงานค้นคว้า ประวัติและตำนาน บ้านเมืองในภาคเหนือต่อไปด้วยความสนใจ ท่านได้ใช้เวลาว่างจากการมาเห็นุสคสนกิง ไปสำรวจตรวจดูหลักฐาน จารึก โบราณวัตถุสถาน ตามสถานที่ต่างๆ ในด้านศิลาจารึกที่เป็นอักษรเมือง ท่านก็ได้คัดลอกมาไว้ที่เป็นตัวหนังสือ ผักขาม (หรือที่ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซ เต เรียกว่า ตัวหนังสือแบบสมัยพระเมืองแก้ว) ซึ่งในเวลานั้น ท่านผู้ที่อ่าน ได้ยาก ท่านก็พยายามอ่านด้วยตนเอง จนอ่านออกและได้คัดไว้เป็นตัวเมือง ในด้านโบราณวัตถุสถาน ที่เป็น วัตถุร้าง ท่านก็พยายามสืบสวนดูว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร และก็ได้จดบันทึกไว้ ซึ่งโบราณวัตถุสถานหลายแห่ง ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ต่างก็ได้ประโยชน์จากการค้นของท่านมาก เพราะมีหลายวัตถุที่มีขอค้นค้นแบบตำนาน วัตถุจากท่านไปตีพิมพ์เป็นเล่ม

การค้นคว้าของท่าน ได้รับความร่วมมือจากเจ้าราชภาคินัย (เมืองขึ้น ณ เชียงใหม่) เจ้าไชยวรเชษฐ (มงคลสวัสดิ์ ณ เชียงใหม่) และพระใบฎีกาหมู คันธิยะ วัดเชียงมั่น ซึ่งท่านทั้งสามนี้มีความสนใจในทางนี้อยู่ ไม่น้อย เมื่อได้พบเห็นสิ่งใด หรือเมื่อมีปัญหาที่ต้องขบคิด ท่านทั้งสามจะต้องมาปรึกษาท่านมหาหมื่นเสมอ การค้นคว้า การจดบันทึกของท่านมหาหมื่นดังกล่าวแล้ว ได้ยังประโยชน์ให้แก่การศึกษาและนักเขียนประวัติศาสตร์ ตำนานเมืองเหนือในภาคต่อมาเป็นอันมาก แม้แต่เมื่อครั้งสมเด็จพระยาดิศราชสุทนต์เสด็จมาเมืองเชียงใหม่ ก็ได้มาพบปะสนทนากับท่าน

ครั้งต่อมา ในปี พ.ศ.๒๔๗๐ ทางราชการเห็นว่าบ้านเมืองต่างๆ ในมณฑลพายัพเป็นเมืองโบราณ มีโบราณ วัตถุสถานมากมายหลายแห่ง และเคยเป็นแหล่งที่เกิดมีนักปราชญ์ราชครูผู้มีชื่อเสียงเป็นที่เลื่องลือนาม ย่อมจะต้อง มีตัวรับตำราและหนังสือที่ดีมีประโยชน์ สำหรับการศึกษายุ่งไข้อยู่ และเคยมีผู้ค้นพบศิลาจารึก โบราณวัตถุสถาน อยู่เสมอ และเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองได้รวบรวมไว้ที่จังหวัดลำพูนเป็นส่วนมาก จึงได้ดำริที่จะจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน ขึ้นเป็นที่รวบรวมของโบราณที่จังหวัดลำพูน โดยให้ตั้งภายในบริเวณวัดพระธาตุสุทนต์วิบูลย์ และให้ตั้งหอสมุดสำหรับ มณฑลพายัพขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ และได้ประกาศเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๐ โดยมีพระยาราชบุรุษวิบูลย์ กักดี สมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพ เป็นประธาน พร้อมด้วยท่านนั้น ก็ได้ขอเชิญให้ท่านมหาหมื่น วุฑฒินุญาโณ ร่วมเป็นกรรมการที่ปรึกษาแผนกภาษาบาลีและอักษรเมือง ร่วมด้วยหลวงขจัดจัดจินตนิกร เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๐ ซึ่งท่านก็ได้ร่วมงานด้วยตลอดมา

ในสมัยที่ท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดหออธรรม ท่านเคยปรามกที่จะลาสิกขาบทครั้งหนึ่งแต่เนื่องด้วยเหตุใดไม่ ปรากฏ ท่านก็ได้เปลี่ยนใจและคงดำรงอยู่ในบรรพชิตเพศตลอดมาจนมรณภาพ ส่วนในด้านโบราณคดีซึ่งเป็นวิชา ที่มีความชำนาญเป็นพิเศษอีกแขนงหนึ่งนั้น ท่านก็ได้เลิกเมื่อมาจำพรรษาอยู่ที่วัดนี้ โดยเหตุผลที่ว่า "โบราณคดี" และหลังจากนั้น ท่านก็ทุ่มความสนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับโบราณคดี ประวัติศาสตร์ของล้านนาไทยโดยเฉพาะ เมื่อ ค้นคว้าพบปะสิ่งใดที่เห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ท่านก็นำมาเล่าสู่ผู้สนใจฟัง ซึ่งทำให้ผู้ที่ยังไม่รู้และเข้าใจเกิดความสนใจ ในบ้านเมืองของตนเองมากขึ้น แต่ก็เป็นไปโดยเฉพาะในวงการใกล้ขีด เพราะขณะนั้น การเผยแพร่ทางอักษรศาสตร์ ยังไม่แพร่หลาย ต่อมา เมื่อมีหนังสือพิมพ์ออกจำหน่ายเผยแพร่ในภาคเหนือ ก็ได้มีนักเขียนเขียนเรื่องเกี่ยวกับ ภาคเหนือลงตีพิมพ์ และท่านก็ได้ให้ความอนุเคราะห์ให้อธิบายเป็นที่ปรึกษาให้ ท่านจึงเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องนับถือ ทั่วไปในวงการของนักศึกษา, นักหนังสือพิมพ์, นักเขียน ว่าเป็นปราชญ์ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์

ของล้านนาไทย **ส.ธรรมยศ** นักเขียนบทวิจารณ์ นักปรัชญา คนสำคัญคนหนึ่งในวงการอักษรศาสตร์และหนังสือพิมพ์ เคารพนับถือและยกย่องท่านว่า **"ปราชญ์โบราณแห่งวัดเจดีย์หลวง"**

เมื่ออายุของท่านย่างเข้าวัยชรา ท่านจำพรรษาอยู่ด้วยความสงบสุข ณ ภูมิลำเนาของท่านตลอดมา และได้บำเพ็ญตนเป็นที่ปรึกษาให้แก่ผู้เขียนเรื่องทางโบราณคดีเมืองเหนือ อาทิ เช่น ครูชุ่ม ณ บางช้าง (ผู้ใช้นามปากกาว่า สหบุรี) นายสงวน โชติสุวรัตน์ ผู้เรียบเรียงหนังสือตำนานเมืองเหนือ เป็นต้น

แม้ว่าท่านจะมีวัยที่ล่วงเลย ๗๐ เศษแล้วก็ตาม ท่านคงบำเพ็ญกิจวัตรของท่าน โดยสม่ำเสมอเป็นปกติตลอดมาคือ การบิณฑบาต การกวาดลานวัด ท่านจะตื่นนอนแต่เช้ามีตกร่องจีวรอย่างเรียบร้อย เดินบิณฑบาตไปตามถนนสายต่างๆ แล้วก็กลับมาบำเพ็ญสมณกิจที่วัดตามปกติยามว่าง หากท่านไม่อ่านหนังสือ ก็กวาดแคว่ถางวัด จนกระทั่งอายุของท่านย่างเข้าปีที่ ๘๖ ความทรงจำของท่านเริ่มเลือนราง จำอะไรไม่ค่อยได้ แม้แต่ผู้ใกล้ชิด ท่านก็จำไม่ได้แม้แต่ชื่อ แต่ท่านก็คงบำเพ็ญตนอยู่อย่างสงบ จนกระทั่งอายุได้ ๘๗ ก็เริ่มอาพาธกระเสาะกระแสะด้วยโรคชราอาการมีแต่ทรงกับทรุดตลอดมา จนสุดความสามารถที่นายแพทย์และศิษยานุศิษย์จะรักษาเยียวยาได้ ที่สุดท่านก็ได้จากโลกนี้ไปด้วยความสงบ เมื่อเวลา ๒๑.๑๖ น. ของคืนวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ.๒๔๙๙ คงทิ้งผลงานอันสูงค่าของท่านให้เป็นประโยชน์แก่ชนรุ่นหลังต่อไป

รายชื่อตำนานต่างๆ
ที่ห้ามมหาหมื่น วุฑฒินญาโณ
ได้ค้นคว้าและจดบันทึกไว้ ตำนานเหล่านี้
ได้เก็บรักษาไว้ที่วัดเจติยหลวง เชียงใหม่

๑. ตำนานหุ้งตุ่ม	๒. ตำนานพระนอน
๓. ตำนานหุ้งเอียง เมืองพระยา	๔. ตำนานคอยตุง
๕. ตำนานเจติยหลวง	๖. ตำนานพระธาตุเจ้าสุเทพ
๗. ตำนานวัดจอมพิงค์ ลำปาง	๘. ตำนานพระธาตุตะไทรง
๘. ตำนานถาวรจันทร์	๑๐. ตำนานพระแก่นจันทน์แดง
๑๑. ตำนานราชวงศ์จอมยองละแวก	๑๒. ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า ลำปาง
๑๓. ตำนานพระบาทสิริร้อย	๑๔. ตำนานพระธาตุเจ้าจอมทอง
๑๕. ตำนานพระบาทยั้งวัด	๑๖. ตำนานพระมหาเถรเจ้าบด
๑๗. ตำนานพระเสด็จคณเณี (พระแก้วขาว วัดเชียงมั่น)	๑๘. ตำนานพระธาตุทิวภูกุชัย
๑๙. ตำนานพระธาตุชวาญ	๒๐. ตำนานพระธาตุเจ้าต่างๆ
๒๑. ตำนานพระบาทห้วยรุ่ง	๒๒. ตำนานมหาโพธิ์ ๑๔ เมือง
๒๓. ตำนานโป่งย้าง	๒๔. ตำนานธาตุรวม
๒๕. ตำนานยักษ์คดอยหลวง	๒๖. ตำนานละแวก
๒๗. ตำนานถาวรจันทร์(โคลง)	๒๘. ตำนานเชียงแสน
๒๙. ตำนานเมืองเชียงใหม่	๓๐. ตำนานหุ้งเอียง เมืองยวน(โยนก)
๓๑. ตำนานธาตุสบบ้าง	

คนที่ทำประโยชน์ให้สังคมโดยไม่หวังอะไรตอบแทนเช่นนี้ โยอนุชนไม่ช่วยยกย่องเชิดชู ให้ปรากฏแก่
สายตาชาวโลก

หอธรรมหลังสุดท้าย
ปัจจุบันคือสร้างอาคารพุทธพจนวราภรณ์
เมื่อ 25 เมษายน พ.ศ.2548

หอธรรมหลังเก่า
ปัจจุบันคือสร้างกุฏิสมเด็จพระ
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐

กุศลไมตรี

ท่านานเมืองเชียงใหม่ฉบับนี้ แม้จะปริวรรตไว้หลายปีแล้ว (๒๕๔๔) แต่ก็ไม่ได้ทำอย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ พอจะนำมากพิมพ์รวมเล่ม เมื่อตรวจทานดูอีกครั้ง ก็รู้ว่า มีความบกพร่องผิดพลาดอยู่มากจนน่าตกใจ บอกรัตทางโรงพิมพ์ว่า ขอเวลาหนึ่งสัปดาห์ จะส่งมอบต้นฉบับให้ เอาเข้าจริง ไม่อาจตรวจแก้ไขให้เสร็จทันกำหนดได้ เพราะมีอยู่ถึง ๔ ชุดด้วยกัน เลยขอเลื่อนวันมอบต้นฉบับให้โรงพิมพ์อีกหนึ่งสัปดาห์

ผู้ปริวรรตขอขอบคุณอนุโมทนาในกุศลไมตรีความปรารถนาดีของ รองศาสตราจารย์สมหมาย เปรมจิตต์ ที่ได้กรุณาอาสารับภาระตรวจแก้ไขตัดต่อเพิ่มเติมให้ใหม่หมดทั้ง ๔ ชุด ทั้งที่มีเวลาอย่างจำกัด

อาจารย์สมหมาย เปรมจิตต์ ท่านเป็นนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ภาษาบาลี และภาษาพื้นเมืองล้านนา มีประสบการณ์ดีมาก มีผลงานเขียนอยู่หลายเล่ม เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และภาษาถิ่นล้านนา เพราะฉะนั้น การตรวจแก้ไขท่านานเมืองเชียงใหม่ครั้งนี้ จึงไม่เป็นที่หนักใจอาจารย์แต่อย่างใด ที่ลำบากก็คือว่า เวลาจำกัด หนังสือมีจำนวนมากนั่นเอง ความจริงเอกสารท่านานคัมภีร์โบราณต่างๆของล้านนา ที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดเก็บรักษาไว้อย่างเป็นระบบระเบียบ อาจารย์สมหมาย เปรมจิตต์ ก็มีส่วนร่วมอย่างสำคัญมาแต่ต้นแล้ว ในฐานะกรรมการผู้เชี่ยวชาญและริเริ่มท่านหนึ่ง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จินตนา มัชฌมบุษะ เป็นอีกท่านหนึ่ง ที่ต้องขอขอบคุณอนุโมทนาในกุศลไมตรี เพราะคอยให้คำปรึกษาแนะนำช่วยเหลือมาแต่ต้น ติดต่oprสานกับสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อขออนุญาตพิมพ์ท่านานเมืองเชียงใหม่ครั้งนี้ รวมทั้งเมื่อปริวรรตท่านานเมืองเชียงใหม่ฉบับนี้แล้วเสร็จครบ ๑ ปี เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๔๕ อาจารย์ได้ใจขอถ่ายสำเนาไปศึกษาตรวจทานช่วยด้วย แต่เวลาและสุขภาพของอาจารย์ไม่อำนวย

อาจารย์จินตนา มัชฌมบุษะ เป็นคนเชียงใหม่โดยกำเนิด บรรพชนสืบเชื้อสายมาจากโยนก เชียงแสนอีกด้วย จึงมีพื้นฐานและซึบซับมั่นคงในประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของล้านนา ปัจจุบันแม้จะเกษียณอายุราชการแล้ว ก็ยังทำงานสอนเป็นอาจารย์พิเศษเพื่อสังคม และทำหน้าที่บรรณาธิการวารสารวัฒนธรรม จังหวัดเชียงใหม่อยู่ด้วย.

ส.กวีวัฒน์

๔ กันยายน ๒๕๕๐

สารบัญตำนานเมืองเชียงใหม่

ผูกต้น ผูก ๑

ว่าด้วยเรื่อง	หน้า
- การสืบสันตติพุทธวงศ์	๑
- กิ่งนวลันตติจักราชโบราณ	๒
- อัญชนะศักดิ์ราชก่อน และตลอดพุทธกาล	๓
- พุทธจักราช ณ วันเสด็จดับขันธปรินิพพาน	๓
- มหาจักราช จากลังกา	๔
- จุลจักราช จากพุกามพม่า	๔
- กำเนิดลวจังกราช	๔
- ต้นตระกูลราชวงศ์มังราย	๕
- หิริญนครเงินยาง	๗
- ชุนเจืองผู้พิชิตญวนและฮ่อ	๗
- ฮวสานชุนเจืองผู้ยิ่งใหญ่	๑๐
- กำเนิดมังรายราชบุตรลาวเม็ง	๑๐
- พระเจ้ามังรายยอดชุนศึก..คำว่าเจ้าเหนือหัว	๑๑
- พระเจ้ามังรายสร้างเมืองเชียงราย	๑๒
- ประทับเมืองฝางแมนยีดหริภุญชัย	๑๓
- ส่งอ้ายฟ้าเป็นไส้ศึกจวราชน	๑๓
- ชุนเครื่องถูกกำจัดเพราะเป็นกบฏ	๑๔
- ญวน ลาว ไทย ไซไครอื่น	๑๕
- พระเจ้ามังราย พระยงำเมือง ผูกไมตรีต่อกัน	๑๖
- พระว่่งเป็นผู้นำงพญาอัวเชียงแสน	๑๖
- พระว่่งจอมขมังเวทย์คาถา	๑๗
- พระว่่งถูกจับ	๑๗
- พระเจ้ามังรายตุลาการสมณนำพระทัยพระสหาย	๑๘
- พระยงทั้ง ๓ ปฏิญาณสาบานเป็นมิตรกัน	๑๘
- อูบยอ้ายฟ้า ๗ ปี จึงสัมฤทธิ์ผล	๑๙
- ชาวหริภุญชัยเกลียดพระยงำเมือง	๒๐
- ชาวหริภุญชัยใครเป็นข้าพระเจ้ามังราย	๒๑

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๒

- พระเจ้ามังรายกรีธาทัพจากเมืองฝางยึดทหริภุญชัย	๒๓
- พระยายีบาให้อ้ายฟ้าคุมรีพลอกรบ	๒๓
- พระเจ้ามังรายยึดเมืองทหริภุญชัยได้	๒๔
- พระเจ้ามังรายสร้างเวียงกุมกาม	๒๔
- ทรงสร้างพระพุทธรูป ๕ องค์	๒๖
- ยกทัพไปหงสาวดี ได้นางปายโค	๒๗
- การไถม ช่างเอกพระเจ้ามังราย	๒๘
- พระเจ้ามังรายยกทัพสู้กรุงอังวะ	๒๙
- พระเจ้ากรุงอังวะ ถวาย ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก	๒๙
- พระเจ้ามังรายปลูกต้นมหาโพธิ์	๓๐
- พระเจ้ามังรายทรงอุปถัมภ์วัดการโถม	๓๐
- พระเจ้ามังรายหาสถานที่สร้างเมืองใหม่	๓๐
- ตั้งชุมชนน้อยใหญ่ในเมืองใหม่	๓๑
- เชิญพระสหายมาปรึกษา	๓๓
- ฉันทวันที่ ๓ พระยา	๓๓
- ชัยมงคล ๗ ประการ	๓๔
- ลงมือสร้างเมืองเชียงใหม่	๓๕
- พระยาเบ็กจะยึดทหริภุญชัยคืนให้พระบิดา	๓๖
- ชุนครามอาสาแทนพระบิดา	๓๖
- อานุกาพตบศรวิภัยไชย	๓๗
- ยุทธวิธีชุนคราม	๓๗

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๓

- กองทัพพระยาเบ็กแตก พระยาเบ็กตาย	๓๙
- พระยายีบาหนีไปเมืองพิษณุโลก	๓๙
- พระเจ้ามังรายประหารเนียงดาวให้ชุนคราม	๔๐
- ราชบุตรทั้ง ๓ ของเจ้าพระยาไชยสงคราม	๔๐
- ชุนเครือและกำเนิดเมืองนาย	๔๑
- พระเจ้ามังรายสวรรคต	๔๒
- ชุนเครือยกทัพมายึดเชียงใหม่	๔๓
- ท้าวหน้าท่วมยกทัพมาปราบพระยาเครือ	๔๓

- ท้าวน้ำท่วมถูกส่งไปครองเมืองเชียงตุง	๔๔
- พระเจ้าแสนภู สร้างเมืองรอยเชียงแสน	๔๕
- พระเจ้าแสนภูสวรรคตกลางลำแม่น้ำโขง	๔๖
- สงครามเชียงแสนกับเมืองน่าน	๔๗
- พระเจ้าคำฟู กับงั้วหลังพระสหาย	๔๘
- พระเจ้าคำฟูสวรรคตผิดคำสาบาน	๔๙
- พระเจ้าผายูสร้างวัดพระสิงห์	๔๙
- แสนเมืองมก้าเน็ด	๕๐
- อุบายเจ้ามหาพรหม	๕๐
- พระเจ้าแสนเมืองมาขึ้นครองราชย์	๕๑
- อ้ายออบ, ยี่ระชา ข้าผู้ซื่อสัตย์	๕๒
- พระเจ้ากือนาสวรรคต สร้างพระธาตุเจดีย์หลวง	๕๒
- ราชภรรตาสามฝั่งแกน	๕๓
- รือหลังคาวัดหล่อป็นใหญ่	๕๔
- อุบายของพระเจ้าสามฝั่งแกน	๕๖

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๔

- ล่วยภาชีชีว ๙,๐๐๐ ดาน	๕๔
- ตีกยอเจ้าลุ่มฟ้าประชิดเชียงแสน	๕๔
- พิษิตยอด้วยกลศึก	๖๐
- ไอรสทั้ง ๑๐ ของพระเจ้าสามฝั่งแกน	๖๑
- เจ้าติโลกยัตอำนาจพระบิดา	๖๑
- น้ำพระทัยพระเจ้าติโลกราชกับแสนชานผู้อาจเอื้อม	๖๒
- พร ๔ ประการ	๖๒
- สงครามเมืองเหนือกับเมืองใต้	๖๓
- สงครามกับเมืองน่าน เมืองแพร่	๖๕
- พระยาอุทธิเสถียรขออ่อนน้อม	๖๖
- ยกทัพไปชวาทหลวงพระบาง	๖๗
- จารชนพระบรมราชา จารชนพระเจ้าติโลกราช	๖๗
- กลอุบายของพระเจ้าติโลกราช	๖๘
- สงครามกับสองแควพิษณุโลก	๖๙
- กลการเมืองเรื่องไก๋ชน	๗๑
- พระบรมราชาทรงผนวช	๗๒

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๔

- ซี(พระ)พม่าไล่ศึกพระยาไต	๗๕
- แผนการทำลายไม้ศรีเมืองโดยพระพม่า	๗๕
- ทำคุณไสยใส่อาถรรพณ์	๗๗
- พระเจ้าติโลกราชยกทัพไปเมืองเวียง	๗๘
- ได้หัวเมืองเวียง ๑๑ เมือง	๗๘
- กองทัพพวนประชิดเมืองน่าน	๗๙
- พระเจ้าติโลกราชกับเจ้าลุ่มฟ้า	๘๐
- บรรณาการเจ้าลุ่มฟ้า	๘๐
- ฉลองพระธาตุเจดีย์หลวง	๘๑
- สงครามสายเลือดไทย	๘๒
- พระเจ้าติโลกราชสวรรคต	๘๒
- เนรเทศพระยอดเชียงรายไปเมืองน้อย	๘๒
- พระเมืองแก้วบูรณะวัดพระสิงห์ วัดมหาเจดีย์หลวง	๘๓
- ก่อกำแพงเมืองเชียงใหม่	๘๕
- สงครามกลางเมืองเขมรรัฐ (เชียงตุง)	๘๖
- ไฟไหม้บ้านท่าแพ	๘๗
- เชิญเจ้าฟ้านครเชียงตุงมาครองเชียงใหม่	๘๘
- แผ่นดินไหวยอดพระธาตุเจดีย์หลวงพังทลาย	๘๙
- พระเจ้าไชยเชษฐาปกครองเชียงใหม่	๙๐
- เมืองเชียงใหม่รุ่งนวย	๙๑
- เชิญท้าวแม่กุเมืองนาย (พระเจ้าเมกุฏิสุทธิวงศ์) มาครองเชียงใหม่	๙๑
- อวสานแห่งนครเชียงใหม่	๙๒

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๖

- เชียงราย เมืองสาต ลำปาง เชียงของ ประกาศอิสรภาพ	๙๕
- พระเจ้าสุทโธทรมหาราชยึดเชียงใหม่ เมืองฝาง	๙๖
- บวชลูกแก้ว ๑,๐๐๐ องค์ ที่เชียงแสน	๙๖
- ชังแล้วเผา เกล็กัษณ์ของพม่า	๙๘
- เทพสิงห์แห่งเมืองยวมยึดเชียงใหม่	๙๘
- เจ้าองค์นกเชื้อสายล้านช้างยึดเชียงใหม่	๙๘
- เจ้าองค์คำประกาศอิสรภาพ	๙๙

- ทงสาวดีเมืองมอญแตก	๑๐๐
- ๓ ทศวรรษแห่งอิสรภาพ	๑๐๐
- พม่ากวาดต้อนชาวเชียงใหม่ไปสิ้น	๑๐๑
- พระเมืองไชยแห่งลำพูนประกาศอิสรภาพ	๑๐๒
- พม่าเข้าทัพยึดกรุงศรีอยุธยาได้	๑๐๒
- พระยาโกษาปานยกทัพสู้เชียงใหม่	๑๐๒
- พระยาจำบ้านรบพม่า	๑๐๒
- ดนญูแห่งนางยง	๑๐๓
- สวาทูเจ้าวัดชมพูผู้อาสาศึก	๑๐๓
- ทิพจักรพเนจรต้นตระกูลเชื้อ ๗ ตน	๑๐๔
- พระยาสุลวะฤไชย	๑๐๔
- พระยาชัยสงคราม	๑๐๕
- ล้านนาไทยสืบสนุน่วย	๑๐๕
- ล้านนากลียุค	๑๐๕
- ไปคามเนืกวาดต้อนชาวเชียงใหม่ไปพม่า	๑๐๖
- เจ้าฟ้าหลวงชายแก้ว	๑๐๖
- เจ้าเชื้อ ๗ ตน	๑๐๗
- นโยบายเจ้ากวีละต่อพม่า	๑๐๘
- พระเจ้าตากสิน เจ้าพระยาจักรี พระยาสุรสีห์ ยึดเชียงใหม่	๑๐๙
- เจ้ากวีละประกาศอิสรภาพ	๑๐๙
- พระเจ้าตากสินยึดเชียงใหม่ได้	๑๑๐
- พระยาสุรสีห์ได้นางศรีอินชาเป็นราชเทวี	๑๑๑
- เมืองเชียงใหม่อดตอยากกินเนื้อคน	๑๑๑
- เจ้าพระยาจำบ้านยอดนักรบผู้อำภัพ	๑๑๒
- เจ้ากวีละถูกเดือนหยอบหู	๑๑๓
- พระยาสรรงค์เป็นกบฏ เจ้าศรีอินชาปราบได้	๑๑๔

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๗

- เจ้ากวีละเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่ ยกเข้าตั้งเมืองป่าซาง	๑๑๕
- ภาลัยยกล้อมยางแดงเป็นพันธมิตร	๑๑๖
- พม่าล้อมลำปาง ทิพหลวงตีทัพพม่าแตก	๑๑๗
- ทัพพม่าเมืองตาก เมืองเงิน	๑๑๗

- ชักชวนหัวเมืองต่างๆ ในรัฐฉานเป็นกบฏต่อพม่า	๑๑๘
- พม่าล้อมเมืองนคร เมืองป่าซาง	๑๑๙
- โอวาทเจ้าฟ้าหลวงชายแก้วพระบิดา	๑๑๙
- ยกฉัตรทองพระธาตุตอดยสุเทพ	๑๒๐
- ชนะแข่งหม่องมุง ผีบุญจากอังวะ	๑๒๑
- พระยาอนุชิตชลธิ์ พระยาจันทบุรี	๑๒๑
- เข้าตั้งอยู่เมืองเชียงใหม่อีกครั้ง	๑๒๒
- ล้างช้างประกาศอิสรภาพจากพม่า	๑๒๒
- สร้างวิหารอินทิลิต สถาปนาควบวาเจ้าเป็นสังฆราช	๑๒๓
- ประทับเวียงป่าซาง ๑๔ ปี ย้ายเข้าอยู่เชียงใหม่	๑๒๓
- พม่าอากาศประกาศสงครามครั้งใหญ่	๑๒๔
- วัดนตังสาอภินนบุรี ก่อรูปช้างเผือก ๒ ตัว กุมภาพันธ์ ๒๓ ฤๅษี ๑ คน	๑๒๕
- ยึดหัวเมืองพม่าในรัฐฉาน	๑๒๕
- ราชจอมหงส์ผู้โย	๑๒๖
- ลงไปเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ	๑๒๘
- สรงน้ำมฤตชนภิเษก	๑๒๙
- ยึดเมืองเชียงแสนจากพม่า	๑๒๙
- เขมรรัฐนครเชียงตุง	๑๓๑
- นิมิตอันประหลาด	๑๓๒
- พระภิกษุ ๒ รูป แห่งเมืองเชียงซาง	๑๓๓
- หน่อแก้วอุบลวรรณฯ นางอุบลแก้วฯ นางแก้วกัลยา	๑๓๓
- สร้างวิหารหลวง และตั้งฉัตรพระธาตุตอดยสุเทพ	๑๓๕
- เข้าตั้งเมืองลำพูนพื้นฟูใหม่	๑๓๖
- สร้างอุโบสถวัดพระสิงห์	๑๓๖

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๘

- นครเชียงใหม่กลับฟื้นฟูรุ่งเรืองอีกครั้ง	๑๓๗
- เสด็จจมน้ำสการพระธาตุลำปางหลวง	๑๓๗
- โอวาทพระเจ้ากวิลพระเชษฐา	๑๓๘
- รบพม่าที่รัฐฉาน	๑๓๙
- เมืองมุตเป็นกบฏต่อพม่า	๑๔๒
- ลงเรือออกทะเล	๑๔๒

- จำส่วนธรรมบาลผู้ถือสัตย์	๑๔๓
- ยักษ์เฝ้าต้นมะม่วง	๑๔๓
- ชื่อเชียงใหม่และดอยคำ	๑๔๕
- ปู่แสะและย่าแสะ	๑๔๕
- พระนอนขอนแก่นผู้	๑๔๖
- ๔ ไทเงิน ๑ ไทคำ	๑๔๗
- พระยาอินทสิงห์เกิดกับเจ้าเชื้อ ๗ ตน	๑๔๗
- เจดีย์วัดพระสิงห์	๑๔๘
- ต้นกล้วยทองคำ	๑๔๘
- สร้างวิหารหลวงจอมทอง	๑๔๙
- ชุดเหมืองส่งน้ำท่วมเมืองเชียงใหม่	๑๔๙
- ปอยหลวงใหญ่ ๔ วัด	๑๕๐
- สร้างวิหารวัดพันอัน วัดบ้านบึง วัดดอกคำ วัดเชียงยืนฯ	๑๕๐
- สร้างวิหารพระพุทธรูป ๔ รอย บนดอยสูง	๑๕๐
- นิมิตตอาทิตย์ ๒ ดวง พระจันทร์ ๒ ดวง	๑๕๑
- ฉลองมหาอุโบสถวัดโชติการาม อัญเชิญพระธาตุจอมทอง	๑๕๑
- ผู้สรวลเสี้ยมทนายหาเจ้าผู้ครองนคร	๑๕๒
- นำท่วมเมืองเชียงใหม่หน้า	๑๕๔
- ความแตกแยกของราชวงศ์เจ้าผู้ครองนคร	๑๕๔
- แก้อุบาทว์ด้วยพุทธรนต์	๑๕๕
- งานศพต้องมีทรสพริ้นเจี	๑๕๕
- สมโภชวิหารวัดพระสิงห์	๑๕๗
- กองทัพล้านนาบุกล้านช้าง	๑๕๗
- สร้างพิน้ำแม่ท่า	๑๕๘

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูกต้น ผูก ๑

“นโม ตสฺสสตฺถุ สุวณฺณทินีนํ พุทฺธเสฏฺฐํ นมิตฺวา อหํ ราชานุราช ทายาทรวุฑฺฐาธิปติ วุฑฺฐามิ
สพฺพทุกฺษายโรคา อนุตรายา วินสฺสสุตฺตุ”

สาธโว ตุรา สาธุชน สัตบุรุษเจ้าทั้งหลาย อาจารย์เจ้าจักเล่าเรื่อง “จุลกฤต” จารีตอดีต ลำดับ
ราชวงศ์ ท้าวพระยาที่เสวยราชสมบัติใน “มหาวชิรวิหังค์เชียงใหม่” ในอดีตปัญญาล้านนา ๕๗ เมือง ตั้งแต่ “ลวจักร
ราชเจ้า” มาจนถึง “พระเจ้ามังราย” ตามลำดับ ครอบงำถึงกาลบัดนี้ จึงนมัสการยังพระรัตนตรัยแก้วทั้งสาม ด้วย
คาถาบทต้นว่า สุวณฺณทินีนํ พุทฺธเสฏฺฐํ นี้แล

อหํ อันว่าข้า วุฑฺฐามิ ก็ให้วันน พุทฺธเสฏฺฐํ ยังพระพุทฺธเจ้าองค์ประเสริฐกว่าโลกทั้งหลาย
อหํ อันว่าข้า นมามิ ก็ไหว้ อนุมัติ ยังพระสัทธรรมเจ้า สุกตนิภว อันเป็นประทีปส่องให้สรรพสัตว์ทั้งหลายไปสู่สุคติภพ
คือ นิพพาน นมิตฺวา ข้าก็ไหว้ สงฺฆณฺจ คือพระสังฆเจ้าสองหมู่ คือ พระอริยสงฆ์ และสมมติสงฆ์ ทกุขินฺเดญโย อัน
ควรเอาทานแห่งบุคคล

อหํ อันว่าข้า วุฑฺฐามิ ก็จักกล่าวถึงราชวงศ์น้อยใหญ่ ท้าวพระยาทั้งหลาย ทายาทรวุฑฺฐาธิปติ อัน
เป็นเจ้าเป็นใหญ่เสวยเมืองสิบสามนคา สพฺพทุกฺษายโรคา อนุตรายา อันว่าทุกข์และภัยกังวลอันตรายทั้งมวล วินสฺส
ตุ จงให้ฉิบหายอย่าให้มี เม แก่ข้าเทอด

ตตฺตรายามานุ/พฺพิททา กล่าวลำดับแต่ต้นมา นักปราชญ์ฟังไว้ในราชวงศ์ปกปกรณม์ ดังจักกล่าว แต่
โบราณสันตติมา ดังนี้

การสืบสันตติพุทธวงศ์

ที ด้วยมีแท้แล ในเมื่อองค์พระพุทฺธเจ้าก็สลับปรินิพพานไปแล้ว ในระหว่างนั้นพระพุทฺธโคดม
เจ้าแห่งเรา ยังสร้างโพธิสมภาร ได้เกิดมาเป็นพระยาเสวยราชสมบัติในเมืองพวราณเสี ประกอบด้วยบุญ ปัญญา กาย
พละ รูปสมบัติ อิศริยะ ปริสลักษณะ ยิ่งกว่าคนทั้งหลายหมู่อื่น ปราภฏได้ชื่อว่าพระยามหาสมันตราช มีอายุยังได้
อสงขัย ปีถัดนั้น ลูกมหาสมันตราชชื่อว่า วรรณเป็นพระยาแทนพ่อ ลูกวรรณ ชื่อวโรชะ ลูกวโรชะชื่อกัลยาณะ
ลูกกัลยาณะชื่อวรัลยาณะ ลูกวรัลยาณะชื่ออุโบสถะ ลูกอุโบสถะชื่อวรุโอบสถะ ลูกของวรุโอบสถะชื่อมันธาคู
ลูกมันธาคูชื่อวรมันธาคู ลูกวรมันธาคูชื่อเจตียะ ลูกเจตียะชื่อบุงละ ลูกบุงละชื่อมหาบุงละ ลูกมหาบุงละชื่อ
มุจลินทะ ลูกมุจลินทะชื่อสาคระ ลูกสาคระชื่อสาระทเวะ ลูกสาระทเวะชื่อระตะ ลูกระตะชื่อภัคตโรโส ลูกภัคตโรโส
ชื่อรุจียะ ลูกรุจียะชื่อสุรุจียะ ลูกสุรุจียะชื่อปนาทะ ลูกปนาทะชื่อมหาปนาทะ ลูกมหาปนาทะชื่อปัตตาปะ
ลูกปัตตาปะชื่อมหาปัตตาปะ ลูกมหาปัตตาปะชื่อสุทักณะ ลูกสุทักณะชื่อมหาสุทักณะ ลูกมหาสุทักณะชื่อเมรุ ลูกเมรุ
ชื่อมหาเมรุ ลูกมหาเมรุชื่ออัจฉิมะ ลูกอัจฉิมะชื่อมหาอัจฉิมะราชแล

ท้าวพระยาทั้งหลาย ตั้งแต่มหาสมันตราชมาได้ ๒๘ ชั่วโมง ท้าวเมียอายุสงฆ์ปีทุกคน
เขยยอมเป็นพระยาในเมืองพวราณสี, ราชคฤห์, มิถิลา, กุสวัตติ และถัดนั้น พระยา ๑๐๐ องค์ เป็นพระยาสิบกัน
มา ถัดนั้น พระยา ๔๖ องค์สิบมา ถัดนั้น พระยา ๘๔,๐๐๐ องค์สิบราชวงศ์มา ถัดนั้น พระยา ๓๖ องค์สิบมา
ถัดนั้น พระยา ๒๒ องค์สิบมา ถัดนั้น พระยา ๑๒ องค์สิบมา ถัดนั้น พระยาได้ ๘๔,๐๐๐ องค์สิบมา ถัดนั้น
พระยา ๘๔,๐๐๐ องค์สิบต่อมาอีก มีพระยาเกษเทวะจักรวัตติเป็นต้นตระกูลสิบมา ถัดนั้นมา พระยา ๑๖ มี
พระยาจักรจักรวัตติ เป็นต้นสิบมาครบถึงโสภากราช ลูกโสภากราชชื่อโสภากรมุขะ และพระยาโสภากราชตั้งลูก
เมียน้อยให้เป็นอุปราชา โสภากรมุขะผู้เป็นลูกอัครมหาเสีไภรโธให้พ่อตน จึงเอาลูกชาย ผู้คนของตนออกหนีไปตั้งเมือง
งกบิลพัสดุ์ แล้วเอาน้องสาวแห่งตนเป็นราชเทวี เพื่อไม่ให้ตระกูลอื่นมาปน จึงได้ชื่อว่าสาถยราชแต่นั้นมา และลูก
โสภากรมุขะชื่อบุณณะ ลูกบุณณะชื่อจันทมะ ลูกจันทมะชื่อจันทกุมภะสิริราช ลูกจันทกุมภะสิริราชชื่อสัตตชัย
ลูกสัตตชัยชื่อเวสสันดรธัมมิการโพิหิตส์วีแล

ตั้งแต่มหาสมันตราช สิบมาถึงพระยาเวสสันดรได้ ๒๗๖,๒๗๕ ราชวงศ์ (รัชกาล) และลูก
เวสสันดรชื่อชาลี ลูกชาลีชื่อสิริวาหนะ ลูกสิริวาหนะชื่อสิหังสะ ถัดนั้นลูกหลานเหลนเหลือคณิศรเสวยราชสมบัติตั้งแต่
เจ้าชาลีมาครบถึงพระยาชยเสน ได้ ๓๙,๔๙๐ ชั่วโมง และพระยาชยเสนเสวยราชสมบัติในเมืองกบิลพัสดุ์
มีลูกชายหนึ่งชื่อ สิหนุ ลูกหญิงหนึ่งนามิตตา และพระยาองค์หนึ่งชื่อเทวทหะสักกะ หากเป็นสาถยราชตระกูลอันเดียว
กัน เสวยเมืองเทวทหนคร มีลูกชาย ๒ คน กับหญิง ๑ คน ผู้ชายชื่ออัญชนะสักกะ หญิง ๑ คนเป็นลูกคนกลางชื่อ
กัญญา ชายหนึ่งชื่อว่ากาลเทวิล และพระยาเทวทหะสักกะส่งลูกสาวแห่งตนผู้ชื่ออัญญา ให้ไปเป็นลูกสะใภ้พระยา
ชยเสน คือว่าเป็นราชเทวีของสิหนุ และพระยาชยเสนส่งลูกสาวตนผู้ชื่ออมิตตาไปเป็นเทวีแก่อัญชนะสักกะ อันเป็น
ลูกพระยาเทวทหะสักกะ และกาลเทวิลสละราชสมบัติออกบวชเป็นฤๅษี นั้นแล พระยาสิหนุมีลูกชาย ๕ คนตาม
ลำดับดังนี้ สุทโธทนะ, สุกโธทนะ, อมิโธทนะ, โธโธทนะ, ฉนิโธทนะ และพระยาอัญชนะมีลูก ๓ คนตามลำดับ
ดังนี้ สุปปพุทธะ น้องหญิง ๒ คน คือ ศรีมหาภยา และปชาบดีโคตมี พระยาอัญชนะก็ส่งลูกสาว ทั้ง ๒ ไปเป็นราช
เทวีแก่สุทโธทนะราชและ

กิงนวลนิตติการโฆราณ

ยามนั้น พระยาสิหนุ พร้อมกันลบโฆราณคักรากที่ชื่อว่า "กิงนวลนิตติ" นั้นเสียแล้ว ตั้งคักราก
ใหม่ เริ่มนับคักราก ๑ ใหม่, ลำดับมาจนคักรากได้ ๖๗ ปี ถึงปีมะเส็ง เดือน ๘ เพ็ญ เม็ง วันพฤหัสบดี พระบรม
โพิหิตส์วีเจ้า ลงมาปฏิสนธิในครรภ์นางศรีมหาภยา, ถึงคักรากได้ ๖๘ ปี ปีมะเมีย เดือน ๘ เพ็ญ เม็ง (เพ็ญเดือน
๖) วันศุกร์ ประสูติออกจากครรภ์มารดา ราชตระกูลทั้งหลายจึงตั้งชื่อว่า "สิหัตถตรากรมาร" นั้นแล

ตั้งแต่เจ้าชาลีเป็นลำดับมา ถึงเจ้าสิหัตถะได้ ๔๐๐,๐๐๐ กว่าองค์ นับตั้งแต่มหาสมันตราช ลำดับ
มาถึงเจ้าชายสิหัตถะได้ ๖๗๖,๒๘๐ และอายุเจ้าสิหัตถะได้ ๑๖ ปี ตระกูลทั้งหลายได้นำเอานางยโสธรา แห่ง
พระยาสุปปพุทธะ มาเป็นราชเทวีแล้วรตนอภิกษาให้เป็นพระยาอยู่ได้ ๑๖ ปี อายุเจ้าชายสิหัตถะได้
๒๙ ปี ก็เสด็จออกบวชวันจันทร์ยามเที่ยงคืน ณ ที่เกาะทรายแม่น้ำเนรัญจนาคระท่าเพ็ญได้ ๖ วัสสา จึงได้ตรัสรู้
สัมโพธิญาณ ในวันเดือน ๘ เพ็ญยามรุ่ง (เพ็ญเดือน ๖) ขณะพระชนม์ได้ ๓๕ ปี พระพุทธเจ้าอยู่โปรด

สวรรคตทั่วโลกได้ ๔๕ ปี พระชนม์ได้ ๘๐ ปี เข้าสู่บริพพาน ในมีมะเส็ง เดือน ๘ เพ็ญ (เพ็ญเดือน ๖) วันอังคาร ยามก่อนใกล้จากคอน เติงซาคุใหม่ วันอาทิตย์ วันนั้นแล (ภาคเหนือ/เชียงใหม่ นับเดือนเร็วกว่าภาคอื่น ๆ ๒ เดือน)

สิทธิ์ตบะประสูติก่อนพระยาพิทิสาร ๒ ปี บุคคลทั้ง ๒ เป็นสหายกัน เหตุว่าพระยาผู้เป็นพ่อ แห่งบุคคลทั้งสองเป็นสหายกัน พระยาพิทิสารเสวยเมืองราชคฤห์ได้ ๒๕ ปี มีลูกคน ๑ ชื่อว่าอาชตคัตตุร่าพ่อเสี้ย ครองเมืองได้ ๘ ปี พระพุทธเจ้านิพพาน อาชตคัตตุร่าครองเมืองได้ ๒๔ ปี มีลูกคนหนึ่งชื่อว่า อุปปทยะ ร่าพ่อเสี้ย เป็นพระยาแทนได้ ๑๖ ปี มีลูกคนหนึ่งชื่อว่า อนุรทระ ร่าพ่อเสี้ย เป็นพระยาแทน ลูกอนุรทระ ชื่อมุกขะร่าพ่อเสี้ย ครองเมืองแทนได้ ๘ ปี ลูกมุกขราชชื่อ นาคทาสกะ ร่าพ่อเสี้ยครองเมืองแทนได้ ๒๔ ปี ปีตุลมาตวงศ์ถึงเพ็ญนี้ ชาวเมืองทั้งหลายโกรธ จึงขับพระยานาคทาสกะหนีเสีย แล้วอภิเษกอำมาตย์แห่งนาคทาสกะ ผู้ชื่อ สุนาคะ เป็นพระยาได้ ๑๘ ปี ลูกแห่งสุนาคะชื่อกาลาโลก ครองเมืองได้ ๒๘ ปี ตั้งแต่พระพุทธเจ้าบริพพาน มาถึงกาลาโลกได้ร้อยปี พระอรหันต์เจ้าทั้งหลายทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๒ และลูกกาลาโลกองค์ที่ครองเมือง ได้ ๒๒ ปี ถัดนั้น นวลนัณหะละเป็นพระยาครองเมืองได้ ๑๑ ปี และพระยาจันทรคุปต์เกิดในไมยวจุศ จานักกะ พรหมณ์เจ้านวนลันหะละเสีย อภิเษกจันทรคุปต์ให้เป็นพระยาขมภูทวีปได้ ๒๔ ปี ลูกพระยาจันทรคุปต์ชื่อ พิณฑุสรา เป็นพระยาได้ ๒๘ ปี พระยาพิณฑุสรา มีลูกชายร้อยคน ลูกชายคนแรกชื่อโคทธรรมมิกราช ได้เป็น พระเจ้าจักรพรรดิปราบขมภูทวีปมีลูก ๑ เข้าบวชในบวรพุทธศาสนา ปรากฏชื่อวามหินเถระ เป็นสังฆนายกแล

ตั้งแต่พระพุทธเจ้านิพพาน มาถึงโคทธรรมมิกราชได้ ๒๑๘ ปี พระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย ๑,๐๐๐ รูป สังคายนาพระธรรมวินัยเป็นครั้งที่ ๓ วันนั้นแล ขอบุติราชคหราชวงศ์เพ็ญเท่านี้ ก่อนแล

ตระกูลท้าวพระยาชาวสาขายราชในเมืองบิลพัสดุ์ ลูกพระยาโกสโลผู้ชื่อวิฑูททะ ร่าเสี้ยหมดสิ้น ตัววิฑูททะ ก็น้ำท่วมตาย เลยหมดสิ้นสุดไปวันนั้นแล

อัญชนะคักราชก่อน ตลอดพุทธกาล

ที่นี่ จักกล่าวด้วยท้าวพระยาทั้งหลาย ที่สืบคักราชตามลำดับก่อนแล กาลเทวิลฤกษ์และพระยาอัญชนะ พระยาสิทฺฐุ สบคักราชที่ชื่อว่า "กิงนวลันติ" เสียแล้ว ตั้งคักราชใหม่เป็น "อัญชนะคักราช" เริ่มนับคักราช ๑ ลำดับมาจนถึงอัญชนะคักราชได้ ๖๗ ปี พระพุทธเจ้าเราลงมาเอาปฏิสนธิ, อัญชนะคักราชได้ ๖๘ ปี พระพุทธเจ้าประสูติ, อัญชนะคักราชได้ ๑๔๘ ปี พระพุทธเจ้าบริพพาน เดือน ๖ เพ็ญ วันอังคาร, ถึงเดือน ๑๐ เพ็ญ มหาานนท์เถรเจ้า ได้บรรลอรหันต์ แล้วทำสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นปฐม มีพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป มีมหาภัสสพพุทธเจ้าเป็นประธาน มีอาชตคัตตุร่าเป็นองค์อุปถัมภ์

พุทธคักราช ณ วันเสด็จขึ้นบริพพาน

สบอัญชนะคักราช ๑๔๘ นั้นเสีย ตั้งคักราชใหม่ เริ่มนับคักราช ๑ คักราชได้ ๑๐๐ ปี ถึงสมัยพระยากาลาโลก ทำสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นครั้งที่ ๒, ต่อมาได้ ๑๑๘ ปี คักราชได้ ๒๑๘ ปี สมัยพระยาโคทธรรมมิกราช สังคายนาพระธรรมวินัยอีกเป็นครั้งที่ ๓, ต่อมา

ภาพพระสถูปพระพุทธปรินายกใหญ่ สูง ๕๐ กวาเมตร ที่ริมกำแพงเมืองเชียงใหม่ อัดฟากนิลาจาร ที่ถูกกลุ่มพาลีบัน ระเบิดทำลายทิ้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔

ได้ ๒๐๐ ปี ศักราชได้ ๔๑๘ นางจามเทวีเกิด, ศักราชได้ ๔๕๖ ก่อเวียง
ลำพูน, ศักราชได้ ๔๕๘ ตัว นางจามเทวีเสด็จแต่เมืองละโว้ขึ้นมกนครอง
เมืองลำพูน มหันตยศและอินทวาทัง ๒ พื้นองเกิดปีนั้น, จามเทวีครอง
เมืองหริภุญชัย ๕๓ ปี อายุได้ ๙๒ ปีตาย ศักราชได้ ๕๕๐ มหันตยศ
ครองเมืองแทนตามลำดับศักราชได้ ๕๖๐ ตัว

อนุสาวรีย์พระนางจามเทวี
ปฐมขัตติยานี แห่งมกนครหริภุญชัย (ลำพูน)

มหาศักราช จากลังกา

พระยาพันธุมดีธรรมิกราชเมืองลังกา สบศักราช ๕๖๐
นั้นเสียแล้ว ตั้งศักราชใหม่ (เป็นมหาศักราชหรือพันธุมดีศักราช) เริ่มนับ
ศักราช ๑ ต่อมาได้ ๓๔๓ ปี พระยาอาทิตย์เป็นพระยาครองเมือง
หริภุญชัยได้ ๓ ปี ก่อพระเจดีย์หลวงลำพูน ศักราชเก่าใหม่รวมกันได้
๙๐๖ ปี ตั้งแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน (ลำพูนหริภุญชัยสร้างเสร็จ อัญเชิญ
พระนางจามเทวีครองราชย์ ๑๒๐๖ รัชกาลที่ ๓๓ คือ พระเจ้าอาทิตย์ราช
ครองราชย์ พ.ศ.๑๕๕๖ และทรงสร้างพระเจดีย์หลวงลำพูน หรือพระธาตุ
หริภุญชัย จามเทวีวงศ์สืบสันตติวงศ์ ๔๙ รัชกาล พระเจ้าชัยบาเป็นองค์
สุดท้าย)

พระธาตุหริภุญชัย แห่งเมืองลำพูน
สร้างในสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราช
รัชกาลที่ ๓๓ แห่ง จามเทวีวงศ์

จุลศักราชจากพุกามพม่า

ต่อมกเมือพันธุมดี (หรือมหาศักราช) ศักราชได้ ๖๒๒๒
ปี พระยาตรีจิกขุนนรุตธรรมิกราช (อโธระฮามังฉ้อ แห่งพม่า) เป็นใหญ่
ในชมพูทวีป สบพันธุมดี(หรือมหาศักราช) ๖๒๒ นั้นเสีย ในปีจอนั้นแล้ว
ตั้งศักราชใหม่ (เป็น จุลศักราช หรือ นรุตศักราช) เริ่มนับศักราช ๑ ในปีวันนั้น (จุลศักราช ๑ ตรงกับพุทธ
ศักราช ๑๑๘๑ ลังกาและพม่านับพุทธศักราชเร็วกว่าไทย ๑ ปี)

กำเนิดลวจักรราช

ในขณะยามนั้น นรุตธรรมิกราชองค์นั้น เรียกมาหาขังพระมหากษัตริย์ และท้าวพระยาใน
สักกะชมพูทวีปให้เข้าไปพร้อมในราชสำนักแห่งตน ในท้าวพระยามหากษัตริย์เมืองอื่นก็เข้าไปพร้อมสิ้นส่วนสิ้นหนาไทย
หาใครจักไปไม่ได้ เหตุว่าไม่มีมหากษัตริย์ นรุตธรรมิกราช จึงขอกับอินทราชาเจ้าสมควรวเอาใจใส่เมือง
ล้านนาไทยอันเป็นที่ตั้งบวรพุทธศาสนาแล ทามหากษัตริราชเป็นใหญ่ไม่ได้ ว่าดังนั้น อินทราชาทริรับเอาคำว่า
"ขัตติมา เราทาจักเอาใจใส่ซะแล" ว่าอย่างนั้นแล้ว อินทราชา ก็พิจารณาเห็นเห็นเหตุพระองค์หนึ่งชื่อ "อวจักรเทวมุตร"
อันมีบุญสมภารหากได้สร้างสมภารมีอันยิ่งไว้มาก อยู่เสวยทิพย์สมบัติในชั้นฟ้าดาวดั่งสี มีอายุหากจักสิ้น ดังนั้น
พระยาอินทราชาเข้าไปสู่สำนักเทวมุตรองค์นั้น แล้วกล่าวว่า "มาริสะ ตูวาเจ้าตนหากุชังไม่ได้ ท่านจงลงไปเกิด

ในมนุษย์โลกเมืองคน ที่เมืองเชียงลาวที่นั่น แล้วกระทำการทวงความเป็นท้าวพระยามหากษัตริย์เป็นเจ้าของใหญ่กว่าท้าวพระยาทั้งหลายในเมืองล้านนา และรักษาอัยบวรพุทธศาสนาเถาะ” ว่าดังนั้น ลวจจักรเทวบุตรก็รับเอาคำพระยายืนท้าวว่า “สาธุดีแลฯ” ว่าอย่างนั้น แล้วก็จตุตจาจากขึ้นฟ้าลงมากับบริวาร ๑,๐๐๐ พาดบันไดเงินทิพย์แต่ชั้นฟ้า นัยหนึ่งพาดแต่ปลายตอยตุงลงมาเอาปฏิสนธิโอบปาติกะ โสฬสวัสสุเทสิทราขุมโกโร เกิดมาเป็นบุรุษสามัญชนเป็นดั่งราษฎรอันได้ ๑๖ ขวบเข้า ทรงพิตรบรมณ์เครื่องประดับอลังการ นั่งอยู่เหนืออาสนได้ร่วมไม้เท้า (ต้นพุทรา) คือว่าไม้ต้นความเพลิดเพลินใจ ที่ใกล้น้ำแม่สายในเมืองชยวรรณครคือว่า “เมืองเชียงลาว”

ส่วนบริวาร ๑,๐๐๐ คนทั้งหญิงทั้งชายนั้น ก็ลงมากเกิดโดยโอบปาติกะในร่วมไม้เท้าตามนิยมเกิดมาก็เป็นภุมราภุมารีนได้ ๑๖ ขวบย่างนั้น มีรูปโฉมโฉมพรรณอันงามล้วนถ้วนทุกแห่ง คนทั้งหลายเห็นจึงพูดกันว่า “คนทั้งหลายเหล่านี้ มาแต่ที่ใดหรือ” ว่าอย่างนั้น ก็เห็นบันไดเงินอันนั้น จึงเรียกกันตามบันไดอันนั้นก็เกิดขึ้นมาลับอากาศ บ้างก็ร้องบอกกันว่า “เงื่อนงำนี้ยัง เงื่อนงำนี้ยัง” เาหนีตออันนั้นเรียกว่าเป็น “เมืองเงื่อนงำ” นัยหนึ่งว่า ไม้ต้นนั้น มีเปลือกอันขาวดั่งเงิน ตั้งอยู่ท่ามกลางไม้ยางจึงเรียกว่า “เมืองยางเงิน” (ที่บริเวณนครเงินยาง) ก็ว่าแลชาวเมืองทั้งหลายเห็นอัศจรรย์ จึงอยู่เชิญเอากลับเสวยราชสมบัติ เป็นเจ้าเมืองใหญ่ใน “ชยวรรณคร” ปรากฏได้ชื่อว่า “ลวจจักรเอกราช” ได้ในปีกุน จุลศักราชได้ ๑ ปี (พ.ศ.๑๑๘๑) นั้นแล

พระยาลวจจักรราชเกิดปีนั้น (หลายตำนานเป็นลวจจักรราช) กิดดีดีพิศลือซาปรากฏไปทั่วทิศานุทิศ ว่า “พระยาเทวราชเจ้าเสด็จแต่ชั้นฟ้าลงมาเกิดเป็นพระยาในชยวรรณคร” ว่าดังนั้น คนทั้งหลายชวนกันนำมถมายังบรรณการมาถวาย แล้วขอยอยู่เป็นราชเสวกแห่งพระยาลวจจักรราช พระยาลวจจักรราชก็ให้สร้างบ้านแปลงเมืองกว้างขวางมากนัก แล้วก็ให้สร้างเขตวัดตฤตพิภกมาติดการณแห่งหลาย เป็นดินว่า สวนเรียก ไร่ว่า เหมืองฝายให้วุฒิเจริญแก่บ้านเมืองแห่งตนนั้นแล

ดินตระกูลราชวงศ์มังราย

เมื่อนั้น เสนอำมรคยทั้งหลายพร้อมกันกระทำการบูชาภิเษกให้เป็นเจ้า เป็นพระยามหากษัตริย์มีเดชฤทธิ์มากนัก อยู่เสวยราชสมบัติประจบชอบชมรรมนัก เมื่อภายหลังเจ้าก็ได้โอรส ๓ องค์ ตามลำดับคือ องค์โตชื่อ ลาวครอบ องค์กลางชื่อ ลาวช้าง องค์เล็กสุดท้องชื่อ ลาวเกลาแก้วมาเมือง โอรสสุดท้องมีปัญญาเฉลียวฉลาดกว่าพระเชษฐาทั้ง ๒ ซึ่งมีบุญน้อยมีบุญญาทิบ

วันหนึ่ง ราชบุตรทั้ง ๓ ชวนกันไปหาปู่ในลำห้วย ราชบุตรเห็นรูปขนาดใหญ่อลงไปตามห้วยนั้น ราชบุตรทั้ง ๓ ตามรอยไปถึงที่สุดแห่งตอยลูกหนึ่ง เห็นรอยลึกเข้าไป ณ ที่นั้น ราชบุตรปรึกษากันว่า “เราจักพิจารณาเอาปู่ตัวนี้ให้ได้กลับไปถวายพ่อเราเถาะ แต่ว่าปู่ตัวนี้ใหญ่มีกำลังแรงนักหลบหนีไปถึงท้ายน้ำเสียไม่ได้มันกระมัง” เจ้าลาวเกลา จึงเอาดาบไปแทงตักไว้ท้ายน้ำ แล้วถือก้อนเฝ้าหัวตาชายขนาดเตรียมอยู่นั้น ราชบุตรผู้เป็นพี่ทั้ง ๒ ก็ขุดรูนั้นตันตันเข้าที่เห็นมากใหญ่ ขุดไปไม่ได้จึงเอาหินก้อนเม็ดทับไว้แล้ว ก็พากันหนีกลับไม่บอกแก่ลาวเกลาผู้หนึ่ง

ลาวเกลาอยู่เฝ้าหัวตาชายจนถึงตะวันตกล้อย จึงเรียกหาเชษฐาทั้ง ๒ ว่า “ได้หรือไม่ได้” ก็ได้ยินแต่เสียงของตนอ้างลำห้วยและได้ยินเสียงสะท้อนมาว่า “ไม่ได้” คล้ายเสียงเชษฐาทั้ง ๒ ร้องตอบ ก็อยู่เฝ้าตาชายตราบเท่าตะวันตกดิน ปู่ก็ไม่เออกรมกติดตาชาย จึงขึ้นไปหาเชษฐาทั้ง ๒ ก็ไม่เห็นใครสักคน เห็นเพียงรอยเอาหินทับ

รูปไว้ ลาวเกล้าโกธหนักว่าไบน่นว่ “พี่น้องกันชวนกันมกพากินเขงทั้ง ๒ กลับหลอกให้กูอยู่เฝ้าตาชาย ได้ก็ไม่มอก
ไม่ได้ก็ไม่มอก ปล่อยทั้งกูเสียนี้นหอ”

ลาวเกล้าก็กลับมาไหว้ทูลเหตุกรรมให้พระบิดาทราบตามที่พระเชษฐาทั้ง ๒ หากกระทำแก่ตนนั้น
ทุกประการ แล้วจึงทูลพระบิดาว่ “ดูข้าทั้ง ๓ พี่น้องจ้กอยู่ร่วมกันไม่ได้แล้ว ขอพ้อเป็นเจ้าจ้งแต่งตั้งมอบหมายดูข้า
ทั้งหลายไปเป็นขุนเป็นนายอยู่คนละที่ละแห่งเถอะ” ว่อย่างนั้น พระบิดาจึงให้สร้างบ้านแห่งหนึ่งกว้างขวางน้ก
ให้โอรสองค์โตคือลาวครอบอยู่ ได้ชื่อว่าบ้านถ้ำตราบเท่าบัดนี้แล

ไปสร้างบ้านแห่งหนึ่ง ให้โอรสองค์กลางคือลาวข้างอยู่ ได้ชื่อว่าบ้านคา พระยาผู้เป็นพ้อยังให้สร้าง
บ้านอีกแห่งหนึ่งทีไกลบ้านผาเสลา กว้างขวางควรสนุกถูกเนื้อพ้ใจน้ก ให้โอรสองค์เล็กคือลาวเกล้าแก้วมาเมืองอยู่
ได้ชื่อว่า “ผาเสลา” ตราบจนบัดนี้

พระยาผู้เป็นพ้อก็แบ่งข้าวของ เงินทอง ช้างม้า ข้าคนไพร่ไทแก่โอรสทั้ง ๓ เสมอกันทุกประการ
ค้มบ้านทั้งมวลก็มีในเขตเมืองเชียงลำนั่นแล

พระยาลาวจก คือ “**ลวจักรราช**” เสวยราชสมบัติเป็นอันชุ่มเย็นเป็นสุเข่งแก่ประชาราษฎร์บ้านเมือง
มากน้ก มีอายุได้ ๑๒๐ ปี ก็จิดไปสู่ปรโลกในเมืออง อนุรุธศักราช (จุลศักราช) ได้ ๑๒๐ ปี พุทธศักราชได้ ๑๓๐๒ ปี
เป็นรัชกาลที่ ๑

ถ้ดนั้น ลาวเกล้าแก้วมาเมืองผู้น้องสุดท้องอายุได้ ๔๑ เป็นพระยาครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๔๕
ปี อายุ ๘๖ ปี ไปสู่ปรโลก ได้ ๒ เป็นรัชกาลที่ ๒

ราชบุตรอันเป็นพี่น้องทั้ง ๒ คือลาวครอบ ลาวข้างไม่ได้เป็นพระยาแทนพ้อ เพียงแต่ได้เป็น
ขุนต่างประเทศ มีลูกหลานสืบตระกูลแห่งเจ้าไปนั้นแล ไม่มาปนสังพันกับด้วยราชวงศ์แล

ส่วนพระยาลาวเกล้ามีโอรส ๑ องค์ชื่อลาวเสลา อายุได้ ๓๕ ได้ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๓๙ ปี
อายุได้ ๗๔ ปี ไปสู่ปรโลก ๓ เป็นรัชกาลที่ ๓

โอรสลาวเสลา ชื่อลาวตั้ง อายุได้ ๓๕ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๒๖ ปี อายุได้ ๖๑ ปี ไปสู่
ปรโลก ได้ ๔ เป็นรัชกาลที่ ๔

โอรสลาวตั้ง ชื่อว่าลาวกลม อายุได้ ๓๗ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๑๘ ปี อายุ ๕๕ ปีไปสู่
ปรโลก ๕ เป็นรัชกาลที่ ๕

โอรสลาวกลม ชื่อลาวแหลว อายุได้ ๔๐ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๑๖ ปี อายุได้ ๘๖ ปี
ไปสู่ปรโลก ๖ เป็นรัชกาลที่ ๖

โอรสลาวแหลว ชื่อลาวกับ อายุได้ ๓๙ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๑๕ ปี อายุได้ ๕๔ ปี ไปสู่
ปรโลก ๗ เป็นรัชกาลที่ ๗

โอรสลาวกับ ชื่อลาวกิน อายุได้ ๔๕ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๑๗ ปี อายุได้ ๖๒ปีไปสู่
ปรโลก ๘ เป็นรัชกาลที่ ๘

หิริญนครเงินยาง

โอรสลาวกิน ชื่อลาวเคียง อายุได้ ๓๗ ปี ครองเมืองแทนพระบิดา ลาวเคียงองค์นี้มีมือช้าย้ายใจกว้างขวางนัก จัดการบ้านแปลงเมืองฉลาดล้ำ มีวันหนึ่ง เจ้าไปเที่ยวดูประเทศบ้านเมืองปาย่างทั้งหลาย เห็นไม้ไทรต้นหนึ่งสีเปลือกทั้งต้น มีวรรณณะดังลาวเงินมีในบ้านยางเสีย เป็นหมู่บ้านที่ตั้งที่ใกล้แม่น้ำละว้า ซึ่งบัดนี้เรียกน้ำแม่สาย บ้านแห่งนี้เป็นที่จำเริญใจนัก จึงได้สร้างเวียงวังตั้งบ้านเมือง ณ ที่แห่งนั้น เอาไม้ไทรเปลือกดั่งเงินที่อยู่กลางบ้านยางเสียเป็นนิมิตเรียกชื่อว่า "ยางเงิน" (หิริญนครเงินยาง) นั้นแล อยู่เป็นพระยาได้ ๒๖ ปี อายุได้ ๖๓ ปี ไปสู่ปรโลก ๔ เป็นรัชกาลที่ ๔

โอรสลาวเคียง ชื่อว่าลาวกิน (หรือลาวคิว) อายุได้ ๓๖ ปี เป็นพระยา ๒๐ ปี อายุได้ ๕๖ ปี ไปสู่ปรโลก เป็นรัชกาลที่ ๑๐

โอรสลาวคิวลาวกิน ชื่อลาวคิงอายุได้ ๒๑ ปี เป็นพระยาได้ ๑๕ ปี อายุได้ ๓๖ ปี ไปสู่ปรโลก ๑๑ เป็นรัชกาลที่ ๑๑

โอรสลาวคิง ชื่อลาวเติงอายุ ๓๗ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๒๐ ปี อายุ ๕๗ ปี ไปสู่ปรโลก ๑๒ เป็นรัชกาลที่ ๑๒

โอรสลาวเติง ชื่อลาวตัน อายุ ๓๔ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๑๗ ปี อายุ ๕๑ ปี ไปสู่ปรโลก ๑๓ เป็นรัชกาลที่ ๑๓

โอรสลาวตัน ชื่อลาวโถม มีรูปงามนัก อายุ ๓๐ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๒๑ ปี อายุได้ ๕๑ ปี ไปสู่ปรโลก ๑๔ เป็นรัชกาลที่ ๑๔

โอรสลาวโถม ชื่อลาวกัวกั อายุได้ ๓๒ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๒๗ ปี อายุได้ ๕๙ ปี ไปสู่ปรโลก ๑๕ เป็นรัชกาลที่ ๑๕

โอรสลาวกัวกั ชื่อลาวกวิน อายุได้ ๔๓ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๑๖ ปี อายุได้ ๕๙ ปี ไปสู่ปรโลก ๑๖ เป็นรัชกาลที่ ๑๖

โอรสลาวกวิน ชื่อลาวจง อายุ ๔๓ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๑๖ ปี อายุได้ ๕๙ ปี ไปสู่ปรโลก ๑๗ เป็นรัชกาลที่ ๑๗

โอรสลาวจงมี ๒ องค์ องค์โตชื่อลาวซิ่น องค์เล็กชื่อจอมผาเรือง องค์ที่อายุ ๓๔ ปี ครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๑๘ ปี อายุได้ ๕๗ ปี ไปสู่ปรโลก ๑๘ เป็นรัชกาลที่ ๑๘

ขุนเจืองผู้พิชิตญวนและช้อ

โอรสจอมผาเรือง ชื่อขุนเจือง(หรือพระยาเจือง) เมื่ออายุได้ ๓๗ ปี ได้ขึ้นครองราชย์แทนพระบิดา พระยาเจืองมีโอรสอยู่แล้วหนึ่งองค์ก่อนขึ้นครองราชย์ชื่อขุนเงินเรือง ส่วนลาวซิ่นบุตรเจ้าจอมผาเรืองและเป็นพระเจ้าลุงของขุนเจืองนั้น มีชิตาองค์หนึ่งชื่อนางอัวคำคองเมือง เมื่อโตเป็นสาวมีรูปงามล้วนแก้วมิตถิ์ลักษณะทั้งมวลความเล็งแลแก่ตาถือสาปรากฏถึงฮ่องเมืองพระทันคือเมืองแก้ว ว่ามีชิตาพระยาลาวองค์หนึ่งงามยิ่งนัก พระยาแก้วชื่อท้าวการวูซ่าวก็ให้คนเอาบรรณาการมาถวายเพื่อขอนางไปครอง พยายามอยู่ ๒-๓ ครั้ง ขุนลาวซิ่นผู้เป็นพระบิดา

อาคารร้านค้าย่านธุรกิจกรุงฮานอย เมืองหลวงของประเทศเวียดนาม (ในตำแหน่งพื้นที่เมืองเชียงใหม่เรียกแถว)

อ่าวฮาลอง (ฮาลองเบย์) ของประเทศเวียดนาม
มีทัศนียภาพที่งดงามไม่แพ้ภูเขาลินของประเทศจีน และได้รับการประกาศยกย่องให้เป็นมรดกโลกด้วย
(เอื้อเฟื้อภาพโดย พระมหานนตรี ธีรจิตโต)

ก็ไม่ยอมให้ พระยาแก้วจึงเอารี้อพลมมากหนักมาจกัรบเอาหางอ้วค้ำคอนเมือง เมื่อนั้น ขุนลาวซิ่นก็ให้คนไปบอก เหตุการณ์แก่พระยาเจืองราชนัดตาว่า บัดนี้ ท้าวท้าวเจ้าเมืองแก้วว่าจกัรบเอาหางอ้วค้ำคอนเมือง ว่าอย่างนั้นมหา หลานพระยาเจืองเป็นท้าวหนักพระยาใหญ่ บัดนี้อ่าให้เขามาดูหมื่นดูแคลน จักทำฉันใดจึงจักจับเอาท้าวท้าว ก็สุด แต่หลานกูแล”

เมื่อนั้น พระยาเจืองพิโรธโกรธยิ่งนัก จึงเกณฑ์เอารี้อพลจจำนวนมากออกสู้รบท้าวท้าวเจ้าเมืองแก้ว พระยาเจืองมีชัยชนะฆ่าท้าวท้าวตาย เจ้าพระเจืองก็มอบเมืองไว้ให้โอรสชื่อขุนเงินเรือง และพระเจ้าลูงคือลาวซิ่น บิดาทางอ้วค้ำคอนเมืองอยู่รักษาเมืองแทน

ส่วนพระยาเจือง ก็เอารี้อพลอันหนักนำไปผจญรบเอาเมืองแก้วได้แล้วขึ้นสู่โรงหลวง ท้าวท้าวมีธิดา องค์หนึ่งชื่อนางอู่แก้วมีรูปโฉมงามนัก พระยาเจืองจึงเอาเป็นชายาอยู่ในเมืองแก้วนั้น กระทำให้เจ้าเมืองอยู่ใต้อำนาจ แห่งตน อยู่สบายเมืองเป็นอันลือชานปรากฏไปมากนัก ท้าวพระยาทั้งหลายอยู่ที่ศตต่างๆ รู้ข่าวว่า พระยาลาวเจืองมี เดชานุภาพแก่แล้วหาฤๅณาตลอดอาจยิ่งนัก รบพระยาแก้วชนะแล้วได้มาเป็นพระยาในเมืองแก้ว ท้าวพระยาทั้งหลาย มีพระยาช้อยตนชื่อว่าเจ้าลุ่มฟ้าเพาพิณมาเป็นประธาน ก็มาชุมนุมกันยังภูเทอดันมีในเขตเมืองแก้วคือเมืองฮ้อพระกัน ภูเทอดันรบเสมอกว้างขวางได้ ๑,๒๐๐ วา ท้าวพระยาทั้งหลายก็ให้สร้างแปลงเป็นตำหนักกระท่อมประว่าเต็มภูเทอดัน ทั้งมวล แล้วก็ตั้งปราสาทท่ามกลางภูเทอดันได้ ๑๓๕ วา กว้าง ๕๕ วา มีเศวตฉัตร ๗๗๐ ดวง อ่างทองคำใส่น้ำอบ ทอมสูง ๓ ศอก กว้าง ๖ ศอก หน้า ๔ แสนทองคำ เป็นอ่างอาบสงพระยาเจือง แล้วก็สระเทศด้วยสังข์เกี่ยวกับ ทองคำ ๗๗๐ ลูก สังข์อันเป็นทักษิณาวรรตมากกว่าร้อยลูก พร้อมกับระดทรงพระยาเจืองนั่งเหนือกองแก้ว ๗ ประการ สถิตสำราญปราสาทราชมณเฑียร มีนางทั้งหลาย ๔ แสน ๔ หมื่น มีนางอมราเทวีอันพามาแต่เมืองลาวกับ นางอู่แก้วลูกพระยาแก้วเป็นประธาน หากแวดล้อมเป็นบริวารก็มีแล

ท้าวพระยาทั้งหลาย มีพระยาช้อยฟ้าเพาพิณเป็นประธาน ก็พร้อมกันทำหนังสือประทับตรา ไว้กับพระยาเจืองนั้นแล กระทำราชาภิเษกพระยาเจืองเป็นเอกราชในเมืองแก้ว ในบิซาล เดือน ๔ ออก ๔ คำ วันอังคาร ยามกลองสาย จุลศักราช ๔๙๖ (พ.ศ.๑๖๗๗) เจ้าอยู่สุขสำราญในปราสาท ๗ วัน แล้วก็ลงมาอยู่ โรงหลวง มีท้าวพระยาแวดล้อมเป็นบริวาร มีพระยาช้อยฟ้าเพาพิณเป็นประธาน กับทั้งเสนาโยธาประมาณ ๑๑ โภฏี ๖ ล้าน ๖ แสน ๖ หมื่น ๖ พัน ก็มีแล พระยาเจืองก็ประทานรางวัลเลี้ยงดูท้าวพระยาเสนาอำมาตย์รี้อพลทั้ง หลายให้อิ่มด้วยข้าวเหล้าเนื้อปลาอาหารมากนัก อยู่นาน ๕ เดือน ก็ส่งให้ท้าวพระยาทั้งหลายกลับไปหาบ้านเมือง แห่งเขานั้นแล อยู่ไม่นานเท่าใดนางอู่แก้วธิดาพระยาแก้วนั้นทรงครรภ์ครบ ๑๐ เดือนบริบูรณ์ก็ประสูติได้โอรสมิ ราบุโถมอันงามนัก พระยาเจืองก็ตั้งชื่อว่า “เจ้าผาเรืองแมนคำชา” นั้นแล

พระยาเจืองอยู่ในเมืองแก้วพระกันนานได้ ๓ ปีปลาย ๔ เดือน ก็ให้พระยาช้อยฟ้าเพาพิณ ทำตราประทับให้กับพระองค์แล้ว พระองค์ทำหนังสือประทับตราส่งให้แก่โอรสชื่อขุนเงินเรือง ให้เป็นพระยาในเมือง ยางเงินเชียงราว และทรงให้ขุนเงินเรืองกับกนิษฐาคือนางเอื้อยไปอยู่ดูแลนางอมราเทวีนั้นแล เสร็จแล้วพระยา เจืองก็เสด็จกลับไปประทับอยู่เมืองแก้วได้ ๑๔ ปี มีโอรสกับนางอู่แก้ว ๒ องค์ ชื่อยี่คำหา และชื่อท้าวขุมแสง

ต่อมาไม่นาน พระยาเจืองมอบราชสมบัติให้แก่ขุนเงินเรืองพระโอรสองค์โต แต่งตั้งให้โอรสองค์ กลางชื่อยี่คำหาไปเป็นพระยาในเมืองล้านช้าง ให้โอรสองค์เล็กชื่อท้าวขุมแสงไปเป็นพระยาในนันทบุรี คือเมืองน่าน นั้นแล

พระยาเจืององค์นี้มีเดชฤทธิ์มากนัก เป็นแต่ว่าบินไม่ได้เองเดียว ท้าวบังเกิดมานะเหตุ
แก่ล้าทาดมกนัก คนหนึ่งในพระทัยว่า "กูมอบเวนเมืองให้ลูกกูท้าวจอมผาเรืองแมนคำชาแล้วฉันนี้ กูจักเอารั้วพลแห่ง
กูไปเอาเมืองแกวแมนตาทอกชอกฟ้าตายนชะแล" ว่าอย่างนั้นก็ยกไปจิ้ง

อวสานขุนเจืองผู้ยิ่งใหญ่

พระยาแกวแมนตาทอกชอกฟ้าตายน ก็เอารั้วพลมากนักออกมาสรางสะพานหินข้ามแม่น้ำใหญ่ออก
มาพบพระยาเจืองนั้นแล เมื่อนั้นพระยาเจืองเห็นรั้วพลแกวแมนมากนัก พระองค์ไม่เคยหนีข้าศึกจึงชี้ข้างแก้วตัวหาญ
ทำชนข้าศึก และทรงเปลื้องเครื่องทรง(เสื้อ)ส่งให้คนใช้เอาไปถวายพระนางอมราวเทวีวังเมืองเชียงราวเงินยางได้สัมผัส
รับรู้เหตุการณร้าย กับบอกให้แก่โอรสคือขุนเงินเรืองให้รู้ นางอมราวเทวีก็รีบเอาเสื้อพระยาเจืองพระสวามีแห่งตนหอบ
ไว้กับอก แล้วจึงบอกกล่าวเหตุกลางแก่คนใช้ว่า "ขูอยู่บ้านเห็นเหตุกลางฉันนี้ ก็ทุกเดินตกข้างล่างเป็นควายหลายตัว
เข้าชนขอบรั้ว ด้วยลายงามตกลงกลายเป็นเม็ดตะกวดวิ่งซ่อนหลังก้อนหินผา ชายคากลายเป็นต่อแตนบินคละเคล้า
ผิงเข้าในท้องทำรัง ผ่นทำให้ใหญ่ตกลงไหลไม่หยุดไม่ยั้งถึง ๒๐ วัน ริมฝั่ง ดันหา เหมืองผ่าย ภูตอยพรุดพัง
คลาดคลา ก้อนหินผากลายเป็นเวือกขึ้นเกาะตุงกระตักไม่มาก เนื่องฤคาคืออาก อิงถึงเข้าสู่หมู่บ้าน กบเขียดพากัน
อพยพกันเข้าเมือง บึงคำตัวเท่าเรือออกเที่ยวเล่นพ่นฟ่านลิ่งเกลือกเดินเต็มบก เสือโจรงวิ่งเข้าเวียงใหญ่ ไร่พ่องเดียว
มี ๒ ตัว บัดนี้ สุมบอกรว่าเหมือนนางชวยพระยาเจ้าไม่เคยหนีข้าศึก ชันชี้ข้างแก้วตัวใหญ่ขวางพลชวยตกหล่ม
เสียที่แก่ข้าศึก เราคอยฟังเมื่อเดือน ๔ กูจักเช่นผิอารักใหญ่ให้ไปตามรักษาพระยาเจิดตนเป็นผัวรักแห่งกูชะแล"

ยามนั้น หมู่แกวแมนตาทอก เอารั้วพลตั้งหน้าอยู่ท่าอรบ ขุนเจืองยกั้วพลเข้าตี พวกแกวแมน
ตาทอกมาเอารั้วพลเข้าล้อมจับเอาพระยาเจืองล่าตายที่สะพานหินนั้นแล รั้วพลเจ้าพระเจืองมีตัวคือ ๕ ล้าน เข้าแย่ง
เอาศพพระองค์ได้แล้ว เอาใส่ข้างแก้วกลับมาเมือง เอาศพมาปลงส่งสการยังเมืองเงินยางวันนั้นแล

ขุนเจือง(พระยาเจือง)อายุได้ ๓๖ ปี ได้เป็นพระยาปราบ ๒ เมือง อยู่เมืองเงินยาง ๒๔ ปี เมือง
แกวพระกัน ๑๗ ปี อายุ ๕๗ ปี ไปสู่ปรโลก ๑๔ ชั่วราชวงศ์

โอรสพระยาเจือง ชื่อลาวเงินเรือง(ขุนเงินเรือง) อายุ ๓๓ ปี เป็นพระยาครองเมืองแทนพระบิดา
ได้ ๒๖ ปี อายุ ๕๙ ปี ไปสู่ปรโลก ๒๐ ชั่วราชวงศ์แล

โอรสพระยาลาวเงินเรือง ชื่อลาวขึ้น อายุได้ ๑๑ ปี เป็นพระยาครองเมืองแทนพระบิดาได้
๒๑ ปี อายุได้ ๖๒ ปี ไปสู่ปรโลก ๒๑ ชั่วราชวงศ์

โอรสพระยาลาวขึ้น ชื่อลาวมิ่งอายุได้ ๒๕ ปี เป็นพระยาครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๒๑ ปี
อายุได้ ๔๖ ปี ไปสู่ปรโลก ๒๒ ชั่วราชวงศ์แล

โอรสพระยาลาวมิ่ง ชื่อลาวเมืองอายุได้ ๓๕ ปี เป็นพระยาครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๒๕ ปี
อายุได้ ๖๐ ปี ไปสู่ปรโลก ๒๓ ชั่วราชวงศ์แล

กำเนิดมังรายราชบุตรลาวเม็ง

ขุนลาวเมืองมีโอรสองค์หนึ่งมีรูปโฉมสง่างามนักชื่อลาวเม็ง พระบิดาจึงแต่งบรรณาการไปขอเอา
ราชธิดาท้าวรุ่งแก่นชาย ผู้ครองเมืองเชียงรุ่ง ชื่อนางอัวมิ่งจอมเมือง ทรงรูปโฉมโฉมพรรณอันงามล้ำ เพื่อจักเอามา
เป็นเษียรชายแห่งเจ้าลาวเม็งนั้นแล

ท้าวรุ่งแก่นชายก็ทรงยินดีตอบสนอง จึงทำการสมโภชสถาปนาชื่อราชธานีใหม่ว่า “นางเทพคำชาย” แล้วจัดแต่งข้าวของเงินทอง เครื่องประดับอัญมณีเครื่องใช้ต่างๆ แห่แหนให้ราชธานีมาเป็นชายาแห่งเจ้าลาวเม็ง เจ้าลาวเม็งอายุ ๓๕ ปี เป็นพระยาครองเมืองแทนพระบิดา สถาปนายกนางเทพคำชายเป็นอัครมเหสีเทวี เป็นใหญ่แก่นางทั้งหลาย ๕๐๐ คน

อยู่มาไม่นาน วันหนึ่ง เป็นวันเพ็ญเดือน ๘ ในรัตติกาลยามใกล้รุ่ง นางเทวีเห็นนิมิตฝันว่า “ตนนอนอยู่เหนืออาสน์อันมีศรีสวัสดิ์ เห็นดาวประกายหยาดมาแต่มาจากศ ลมทวนหัดกษิตทิศเข้าปากนาง นางกลิ่นลงท้องรู้สึกใจชุ่มเย็นนัก นางสะดุ้งตื่น รุ่งเช้านางจึงไปไหว้พระยาผู้สวามีตามที่นั่งนางเห็นนิมิตฝันทุกประการ พระยา ก็ให้ทามหาผู้รู้ทำนายนิมิตฝันมา ตามหมอลูก ก็ทนายว่า “ความฝันอันนี้เป็นมงคลดีนัก นางเทวีจักทรงครรภ์มีโอรส ผู้ประเสริฐ จักได้ปราบบ้านเมืองหนักกษิตศรพบเท่าถึงสมุทรเป็นหมื่นแสน”

เมื่อ่นั้น นางพระยาทรงยินดียิ่งนักได้ประทานของรางวัลแก่หมอลูกจำนวนมาก นางพระยาภักษาศรมาได้ ๑๐ เดือนบริบูรณ์แล้วก็ประสูติพระโอรสผู้ประเสริฐเกิดมาด้วยสวัสดิ์ ในบิจอ จำนาน หนึ่งว่าปิฎก เดือนเจียงแรม ๙ ค่ำ วันอาทิตย์ ยามรุ่งอรุณ ฤกษ์ ๘ ตัวชื่อบุษยะ อนุรุทธจักรราช หรือจุลจักรราชได้ ๖๐๑ (พ.ศ.๑๙๖๒) นั้นแล

ในเมื่อราชกุมารเกิดมาได้หนึ่งเดือน พระยาลาวเม็งราชบิดา จึงส่งคนไปบอกข่าวท้าวรุ่งแก่นชาย ให้ทรงทราบ ท้าวรุ่งแก่นชายก็เสด็จมาด้วยบริวารแห่งตนเป็นอันมาก ครั้นท้าวรุ่งแก่นชายมาถึงแล้ว พระยาลาวเม็งก็ป่าวประกาศแก่เสนาอำมาตย์มนตรีคนทั้งหลาย พร้อมเพรียงกันกระทำมงคลสู่ขวัญลุลวงวันราชกุมาร ด้วยเครื่องทำพิธีครบหนึ่งเดือน เพื่อให้ราชกุมารมีศรีที่ขยายยืนยาว พระยาลาวเม็งและพระยารุ่งแก่นชาย พระเจ้าตา พร้อมกันตั้งชื่อราชบุตรว่า “เจ้ามังราย” ให้สัมพันธ์กับชื่อพ่อว่าเม็ง ปู่ว่ารุ่ง ให้รู้ว่าเป็นโอรสท้าวเม็ง หลานท้าวรุ่ง ว่า “มังราย” โอรสนางเทพคำชายเชียงรุ่ง ให้กลมกลืนชื่อพ่อแม่ปู่ตานั้นแล ท้าวรุ่งแก่นชาย ครั้นกระทำมงคลแก่หลานตนแล้วก็เสด็จกลับเชียงรุ่ง

เจ้าลาวเม็งอายุได้ ๓๕ ปีเป็นพระยาครองเมืองแทนพระบิดาได้ ๔๐ ปี อายุ ๗๕ ปี ไปสู่ปรโลก เป็นรัชกาลที่ ๒๔

พระเจ้ามังรายยอดขุนศึก คำว่าเจ้าเหนือหัว

ส่วนเจ้ามังรายราชบุตร เมื่อชนมายุได้ ๒๑ ปี ได้เป็นกษัตริย์ครองราชแทนพระราชาบิดาในมีมะแมจุลจักรราชได้ ๖๒๑ ตัว ในเมืองเงินยางวันนั้นแล พระเจ้ามังรายได้ต้อนำมุกทงกาภิเษกแล้ว เมื่อได้ยินข่าวสาวว่า ท้าวพระยาที่อยู่ประเทศใกล้เคียง แย่งชิงกันด้วยไพร่ไท ที่ดินไร่นา ต่างคนต่างอ้างว่าเป็นของตน สร้างความทุกข์เดือดแก่ประชาราษฎร์บ้านเมืองทั้งหลายมากนัก พระองค์ทรงใคร่ครวญในพระหฤทัยว่า “บ้านเมืองอันใดมีผู้เป็นใหญ่หลายคนเป็นทุกข์แก่ไพร่หนัก อันหนึ่งก็มีความสงสัยแก่เราหนัก ท้าวพระยาทั้งหลายเหล่านี้ แม้จะเป็นเชื้อชาติมาแต่ปู่ทวดก็คือพระยาลวจักรราชก็ดี เชื้อสายเหล่านี้สืบสานมาทางเจ้าลาวครอบครัวข้างนั้น ไม่ได้ นำมุกทงกาภิเษกเป็นพระยาสักคน ไม่เหมือนปู่ทวดพระยาลวเกล้าตราบเท่าถึงภูบดินั้นแล อันหนึ่งเครื่องราชาภิเษกเป็นต้นว่า ดาบไชย หอกมัตศรัฎฐไชย แก้วเสกอันอุดมนัก เป็นของสมบัติปู่เจ้าลาวจกมา เราได้ทรงมาจนตราบเท่า

บัดนี้ทุกประการ เขาหมู่เป็นพระยาอยู่เคียงใกล้เราไม่ได้ห้ามทราบดีแยกเหมือนเราสักคน โฉมกระด้างกระเดื่องต่อเรา
เช่นนี้ ควรเราไปรบยึดเอาเมืองเซ่งหึ่งหลายเหล่านี้แล" ทรงใคร่ครวญเข่งนั้นแล้ว พระเจ้ามังราย จึงเอากวีพลช้างม้า
สกลเสนาโยธาแห่งตนมากนักไปผจญล้อมเอาเมืองหนึ่ง อยู่ด้านทิศใต้เมืองแห่งตน กระทำให้ย่อยยับไปด้วยยานาภาพ
แห่งตนแล้ว ก็ตั้งให้ลูกขุนให้อยู่รักษาเมืองนั้น ชื่อเมืองมอม ภายหลัง คนทั้งหลายเรียกว่า "เมืองมอม" ตราบเท่า
บัดนี้

บัดนั้น พระเจ้ามังรายยกทัพไปยึดเอาเมืองแห่งหนึ่งไม่ได้ เจ้าเมืองพาครอบครัวผู้คนหลบหนี
จึงส่งกำลังไล่ล่าติดตาม แล้วแต่งตั้งให้ลูกขุนครองเมืองอยู่รักษาเมืองนั้นปรากฏชื่อ "เมืองไล่" จนบัดนี้แล

บัดนั้น ยกทัพไปยึดเอาเมืองเมืองหนึ่ง กว่าจะยึดได้ก็เมื่อตะวันค่ำแล้ว แต่งตั้งให้ลูกขุน
ครองเมืองและรักษาเมืองนั้น เลยได้ชื่อว่า "เมืองเชียงคำ" จนบัดนี้แล

บัดนั้น ยกทัพไปยึดเอาเมืองแห่งหนึ่ง ชาวเมืองที่อยู่ในเมืองร้องบอกว่า "เราหากเป็นเชื้อสาย
ปู่ลาวช้าง" เขาแต่งบรรณาการออกต้อนรับกราบทูลพระเจ้ามังรายว่า "ข้าแต่เจ้าเหนือหัว ข้าขอเจ้าให้อยู่ชีวิตแห่ง
พวกข้าทั้งหลายเถะ การสงครามมีพวกข้าขอสาเป็นหัวหน้าออกรบให้แก่เจ้าเหนือหัวแล" พระเจ้ามังรายรำพึงว่า
"เขาเป็นเชื้อชาติปู่เจ้าลาวช้างจริงแท้ เขาก็ยังมีความเคารพยำเกรงเรา เราควรคงเมืองนี้ไว้ให้เขาเป็นข้าอาสาแก่เราเถิด
ประการหนึ่งเราก็ได้ชัยชนะเหนือเขาแล้ว" ต่อมาเมืองนั้นได้ชื่อว่า "ชนะช้าง" ภายหลังกลายเป็น "เชียงช้าง" จน
บัดนี้ และคำที่ว่า "เจ้าเหนือหัว" ก็เกิดแต่ครั้งยก

เมื่อนั้น พระเจ้ามังราย จึงแต่งผู้ครองเมืองเชียงช้างเป็นหัวหน้าให้ไปติดตามชาวเมืองพวกพ่าย
หนีไปตั้งเมืองเก่าบิดาของตน ชื่อว่าเมืองลาวภูเต่ารอย ทรงทอดพระเนตรเห็นหมู่บ้านแห่งนั้นน่าเกล็ดเพลินใจ
จึงตั้งอยู่และสร้างให้เป็นเมืองแล้วเรียกกันว่าเจ้าร้อย ยามเมื่อไปรบเอาที่ไหนก็ได้ พวกหลบหนีก็ได้คืนเมฆมากกว่า
ร้อยหลายพัน เมืองเราตรงนี้จึงให้ชื่อว่า "ท่าร้อย" ตราบจนบัดนี้แล

พระเจ้ามังรายสร้างเมืองเชียงราย

พระเจ้ามังรายได้พระโอรสเมื่อ
ปีจอ จุลศักราชได้ ๖๒๔ (พ.ศ.๑๘๐๕) ต่อมาไม่นาน
พระองค์ได้เสด็จตามรอยช้างมงคลที่ปล่อยไปทาง
หัวคอยด้านตะวันออก พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็น
ภูมิประเทศแห่งหนึ่งริมแม่น้ำกม มีเนินเขาสูงตระหง่าน
งามนัก จึงทรงคำนึงในพระทัยว่า "เมื่อปู่เจ้าลาวจกสร้าง
บ้านให้ปู่เราเจ้าลาวเกล้าอยู่ได้ยืนยาวเชิงคอยผาเหล่านั้น
เมื่อปู่เราเจ้าลาวเคียงสร้างเมืองเงินยาง ก็ริมเชิงเขาทั้ง
สามคือ คอยตุง คอยท่า คอยยาเฒ่า นั่นดีแท้ เหตุ
ดังนั้น ควรเรากระทำเนินคอยให้เป็นสถิตเมืองคืออยู่
ท่ามกลางเมืองสมควรมักแล" พระเจ้ามังราย จึงสร้าง

พระบรมธาตุศรีนครินทรวรมณกาลันต์คีรี
วัดสันคีรี แม่ระสอง อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย

เวียงกวมครอบครองจอมทองเมื่อปีจอ จุลศักราชได้ ๖๒๔ ตัว ปรากฏว่า “เมืองเชียงราย” นั้นแล ขุนเครื่อง พระโอรสองค์แรกของพระเจ้ามังรายก็ประสูติปีจอ ปีสร้างเวียงเชียงรายนั้นเอง

ภายหลังนั้นได้ ๓ ปี ถึงปีฉลู จุลศักราชได้ ๖๒๗ ตัว (พ.ศ.๑๘๐๘) พระเจ้ามังรายก็ได้ พระโอรสองค์ที่สอง คือ “ขุนคราม”

ประทับเมืองฝางแผนยึดทริภุชชัย

ภายหลังอีก ๓ ปี เมื่อถึงปีมะโรง พระเจ้ามังรายเสด็จไปประทับเมืองฝาง ประทับอยู่เมืองฝาง ได้ ๑ ปี ในปีมะเส็ง พระเจ้ามังรายยกทัพลไปยึดเอาเมืองผาแดงเชียงของ ที่ลูกหลานลาวครอบครองนั้น เจ้าเมืองเชียงของนั้นชื่อว่าคำรอง ได้เมืองเชียงของแล้วแต่งตั้งลูกขุนครองเมืองแล้ว เสด็จกลับเมืองฝาง ดูเสนาอำมาตย์ คนแก่ล้าชราชามาก พระเจ้ามังรายก็ได้พระโอรสองค์หนึ่ง คือ “ขุนศรี” ในปีมะเส็ง จุลศักราชได้ ๖๓๑ ตัว (พ.ศ.๑๘๑๒) ภายหลังเมื่อขุนศรีอายุได้ ๖ ปี ถึงปีจอ ขณะที่พระเจ้ามังรายพระชนมายุได้ ๓๖ ปี ได้ไปยึดเอาเมืองเทิง ผู้ครองเมืองเทิงชื่อขุนรอง ได้เมืองแล้วก็อยู่เสวยราชสมบัติด้วยสวัสดิ์สุขสันต์ โพรฟ้าสนุกค้าขายสะดวกสบายก่อนเสด็จกลับเมืองฝาง

เมื่อพระเจ้ามังรายประทับอยู่เมืองฝางนั้น ชาวพ่อค้าเมืองทริภุชชัยไปค้าขายถึงเมืองฝาง หลายกลุ่มนัก พระเจ้ามังรายจึงให้ตามพ่อค้ามาถามดูว่า “เมืองทริภุชชัยที่อยู่ไหน ยังสัมฤทธิ์หรือว่าไม่สัมฤทธิ์ เป็นอันใด” พ่อค้าทั้งหลายไหว้สากราบทูลว่า “เมืองทริภุชชัยที่พวกข้าอยู่ไหน ก็สัมฤทธิ์สมบูรณ์มีงั่งคั่งด้วยข้าวของ มากนัก พ่อค้าทางบกทางน้ำเที่ยวมาค้าทุกเมือง ทางน้ำก็ถึงเมืองอยุธยาอีกค้าถึง สะดวกทางการค้าขาย ชาวเมืองก็สัมฤทธิ์เป็นติงมากนั่นแล” พระเจ้ามังรายก็ซักถามว่า “พระยาเจ้าเมืองสุยังสัมฤทธิ์ด้วยวิธึล ช้างม้า ข้าคน ศรีสมบัติบ้านเมืองดั่งนั้นหรือ” พ่อค้าทั้งหลายกราบทูลว่า “พระยาเจ้าเมืองพวกข้าโพ้น สัมฤทธิ์ด้วยช้างม้า ข้าคน มากนัก ควรสนุก บริบูรณ์ด้วยสมบัติทุกอย่างโดยแท้”

พระเจ้ามังรายเมื่อได้ยินคำว่า เมืองทริภุชชัยสัมฤทธิ์ดีนัก เลยทรงบังเกิดโสมนัส ประสงค์จะได้ มาเป็นของตน จึงตรัสกับด้วยเสนาอำมาตย์ทั้งหลายว่า “เราได้ยินข่าวเมืองทริภุชชัยสัมฤทธิ์ดีนัก ดีกว่าเมืองเรา ว่าอย่างนั้น ทำไฉนใดจักเป็นเมืองเรา ให้ทั้งนั้นก็หลายพิจารณาดู” เสนาทั้งหลายกราบทูลว่า “เมืองทริภุชชัยโพ้น สัมฤทธิ์แน่แล ได้ยินว่ามีคนชานาพกล้าแข็งนัก เพราะว่ามีท้าวเจ้าลัทธิอยู่ตั้งอยู่ในเวียงนั้น มีอารักข์ล้อมบ้าน เลือเมือง ขุนนางรักษาดีนัก จักหมายปองเอายกยั้งแล เจ้าเหนือหัวจงใคร่ควรญุดเถอะ”

ส่งอัยพิ้าเป็นไส้ศึกจากรชน

เมื่อ่นั้น ยังมีขุนนางคนหนึ่งชื่อ “อัยพิ้า” พระเจ้ามังรายเลี้ยงให้เป็นนายหนังสือและเก็บส่วยภาษี อากร รู้ได้ถ้อยตัดคำลาคารู้ทุกอย่าง อัยพิ้าจึงกราบทูลว่า “เจ้าเหนือหัวใครได้เมืองทริภุชชัยมาเป็นเมืองของ เจ้าเหนือหัวนั้นไม่ยากแล” พระเจ้ามังรายตรัสว่า “เหตุใดจึงว่าไม่ยาก เมืองนั้นสัมฤทธิ์ด้วยวีรพลผู้กล้าผู้หาญ ช่างรือร้อมมีมากนัก เป็นอันใดจึงว่าไม่ยากนั้นฤ” อัยพิ้ากราบทูลอุบายว่า “เราจักไปรบเอาด้วยกำลังวีรพลโยธา ไม่อาจจักได้ แต่จักรบเอาด้วยปัญญาฤทศ คือรือร้อมเอาด้วยเพทุบายอันใดอันหนึ่งก็จึงจักได้ด้วยสวัสดิ์แล”

พระเจ้ามังรายถามว่า “อ้ายฟ้าเหย คำอันเม็งว่าจักไปหมายปองเอาด้วยอุบายนั้น จักกระทำให้มันไต่เล่า” อ้ายฟ้ากราบทูลว่า “คำอันวีรปองนั้น เป็นอันลึกล้ำ ไม่ควรแสดงในที่ชุมนุม ควรแสดงแก่มหาราชาเจ้าที่สถิตย์ดีโดยแท้”

ถึงยามลัด อ้ายฟ้าจึงเข้าเฝ้าพระเจ้ามังรายแล้วกราบทูลว่า “คำอันข้าจักไปหมายปองเอาเม็งฉันนี้ ขอเจ้าเหนือหัวจงกล่าวหาว่าข้าเฝ้าผิดอาชญาอย่างหนึ่งอย่างใด เจ้าเหนือหัวแลสั่งทริบเอาครอบครัวลูกเมียข้าลง ข้าคนชั่วของข้าเฝ้าเสียหมดสิ้นแล้ว ให้ขับข้าเฝ้าออกจากเมือง เจ้าเหนือหัวเพียงแต่ให้ข้าของกับคนพออุบฎฐากใช้สอยแต่สมควรแล้ว ข้าเฝ้าจักหนีไปพึ่งพระยายีบาเมืองหริภุญชัย ข้าเฝ้าจักแสดงทุกโทษว่า ข้าเฝ้าไม่มีโทษอันใดสักอย่าง พระเจ้ามังรายฟังคำลับส่อว่า ข้าผิดอาชญาแล้วทริบเอาครอบครัวลูกเมียข้าของข้าเฝ้าเสียแล้ว ขับไล่ใส่ส่งข้าหนีมา ข้าก็มาพึ่งสมภารเจ้าเหนือหัวตบเม็งหากฤณาและขอบขรรค์แท้จริง ว่าอย่างนั้นแล้ว พระยายีบาก็จักเชื่อคำรับข้าเฝ้าไม่สงสัยแล ที่นั้น ข้าจักกระทำให้ชาวเมืองให้อยู่ในโอวาทของข้า ทำอย่างไร ชาวเมืองหริภุญชัยจักไม่ยินดีกับด้วยพระยายีบา ข้าเฝ้าจักกระทำด้วยอุบายทุกอย่างนั้น ทำอย่างไร ชาวเมืองหริภุญชัยจักยินดีด้วยบุญสมภารเจ้าเหนือหัว ข้าก็จักกระทำให้ได้ แล้วไหว้สาเจ้าเหนือหัวให้ยกทัพไปยึดเอาเมือง เจ้าเหนือหัวก็จักกระทำตามได้ เมื่อใดชาวเมืองอยู่ในโอวาทแห่งข้าแล้ว ข้าจักรีบใช้คนมาไหว้สาเจ้าเหนือหัว ให้ยกทัพไปยึดเอาเมืองเมื่อนั้น เจ้าเหนือหัวก็จักได้เป็นพระยาในเมืองหริภุญชัยไม่สงสัยแล”

พระเจ้ามังราย ได้ยินคำอุบายอ้ายฟ้าจักไปหมายปองเอาพระยายีบาเช่นนั้น ก็ทรงตีพระทัยตรัสว่า “ขอบราชากรอยู่” แล้วพระเจ้ามังราย ก็กระทำให้พญาบริบเอาครอบครัวข้าของเงินทองอ้ายฟ้าทุกอย่าง แล้วขับอ้ายฟ้าออกจากเมืองเมื่อปัจจุ จุลศักราชได้ ๖๓๖ ตัว (พ.ศ.๑๘๑๙) อ้ายฟ้าก็หนีไปถึงพระยายีบา ในเมืองหริภุญชัยนั้นแล อ้ายฟ้าหนีไปถึงพระยายีบา ก็กราบทูลพระยายีบา เป็นไปตามเพทุบายความคิดแห่งตนวันนั้นแล

ขุนเครื่องถูกกำจัดเพราะเป็นกบฏ

ภายหลังอ้ายฟ้าไปแล้วนั้น พระเจ้ามังรายทรงให้พระโอรสคือขุนเครื่องอยู่รักษาเมืองเชียงรายเหมือนแทนพระองค์ ส่วนพระเจ้ามังรายทรงเสวยพิลเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองฝาง อยู่ได้ ๑ ปี ในปีกุนเมื่อพระองค์มีพระชนมายุได้ ๓๗ ปี เจ้าขุนเครื่องโอรสองค์แรกอายุได้ ๑๓ ขุนครมองค์กลางได้ ๑๐ ปี ขุนเครื่ององค์สุดท้ายได้ ๖ ปี ในปีกุนนั้น ขุนเครื่องอยู่เมืองเชียงรายจักคิดทรยศต่อพระบิดาว่า “พ่อกูไปรบเอาบ้านเมืองได้ ๒ เมือง ๓ เมือง ก็ไม่ให้กูครองเมืองสักเมือง” ยังมีคนหนึ่ง ชื่อว่า ขุนไสรเวียง ผู้เป็นข้าเก่ารู้เห็นเป็นใจกับขุนเครื่อง จึงพากันซ่อนสมผู้คนยึดอำนาจอยู่ในเวียงเชียงราย ทนกว่าจักชิงพระบิดาครองเมืองนั้นแล

เมื่อนั้น พระเจ้ามังรายอยู่เมืองฝาง รู้ว่าขุนเครื่องกับขุนไสรเวียง สมคบกันซ่อนสมผู้คนกบฏอยู่ในเวียงเชียงรายจริง จึงคืนหนึ่งในพระทัยว่า “กูผู้เป็นพ่อยังไม่ไปสู้ปรโลกเลย กูก็ยังเป็นผู้มีอำนาจปราบบ้านเมืองทั้งมวลอยู่นี้ มันผู้คนเครื่องนี้มิบุญอันน้อย โฉนมันจักชิงกูชิงเมืองฉันนี้ กูควรอุบายกำจัดมันให้ได้แล” พระเจ้ามังรายจึงหาข้าเก่าที่เคยไว้ใจคนหนึ่งชื่อขุนอ่อง บอกอุบายให้แก่ขุนอ่องว่า “มีเงาขาวไปบอกขุนเครื่องลูกกูยังเมืองเชียงรายว่า บัดนี้ เจ้าเหนือหัวพระบิดามันเห็นเจ้ากูมีปีกินไปเฝ้าอากาศเป็นเพื่อนมาเหยี่ยวไปจับซากผีอยู่ พระบิดาเจ้ากูร้อนใจนัก เฝ้าวิตกว่าเจ้ากูตายไปเกิดในผี พระองค์จึงให้ข้ามาหาเจ้ากูให้ไปผูกมือถือขวัญให้เจ้ากูข่มมันยี่น” ดังนี้

ขุนอ่องรับเอาคำพระเจ้้ามังรายแล้ว ก็ไปหาขุนเครื่องยังเชียงราย นอกตามคำสั่งพระเจ้้ามังราย ให้ขุนเครื่องได้รู้ทุกประการ ขุนเครื่องได้ยื่นคำอุบายอันนั้น ก็คิดในใจว่า "พ่อกูก็ยังรักกูฉันเห็นขอ" ว่าแล้วก็ขึ้นขี่ช้างมากับขุนอ่องนั้นแล

เมื่อนั้น พระเจ้้ามังรายก็ให้ชายคนหนึ่ง ยิงหน้าไม้แม่งนักชื่ออ้ายเฝียน ถือหน้าไม้ปืนดินเผา ไปซ่อนอยู่ริมหนทาง เมื่อขุนอ่องนำขุนเครื่องขี่ช้างมา อ้ายเฝียนก็เอาหน้าไม้ยิงขุนเครื่องตายที่นั่นแล ตรงที่ขุนเครื่องตายนั้นราบเสมองามตึก จึงสร้างที่นั่นเป็นเวียงเรียกว่า "เมืองยิง" ตราบจนบัดนี้แล

พระเจ้้ามังรายตรัสว่า "ขุนเครื่องได้คบมิตรผู้ชั่วร้ายก็ตามกรรมมันแล" เจ้้ามังรายก็เอาศพขุนเครื่องไปปลงสงสการที่เมืองเชียงราย แล้วพระองค์ก็ทรงเสวยราชสมบัติยังเมืองเชียงราย หากกังวลอันตรายไม่ได้ ก็มีวันนั้นแล

ฉนวน ลาว ไทย ไซโครัน

ดทา ในกาลนั้น ยังมีพระยาแก้วองค์หนึ่ง ชื่อ "ท้าวแก่นพะงษา" เป็นโอรสท้าวผาเรืองแมนคำชา เป็นหลานพระยาเจือง ได้เป็นพระยาแทนบิดาที่เมืองพระกัน คือเมืองแก้ว รู้ข่าวว่าพระยาในเมืองลาวจกวราชเชียงราย โห้น เป็นเชื้อสายเผ่าพันธุ์อันเดียวกันโดยแท้ บัดนี้ ได้ยินข่าวทำงจักลงบ้านเมืองตนไว้ไปยึดเอาเมืองทริภุชชัย "กูยั้งว่าพึงถึงพระเจ้้ามังรายอันเป็นเชื้อสายแห่งกูนา กูยั้งใคร่เยี้ยมยามถามข่าวลูงดา เลยจักเอาเครื่องอุตตมภิเชกไปอภิเชกพ่ออาร์กูเจ้้ามังราย ให้อูยั้งกันยีน มีเตชานุกาพหมกนัก กูยั้งคิดในใจฉันนั้น" เสนทั้งหลายชานรับว่า "คำอันเจ้าเหนือหัวคิดในใจนั้นควรชะแล" ว่าอย่างนั้น แล้วพระยาแก่นพะงษา ให้จัดแต่งเอาเครื่องราชาภิเชกอย่างละร้อยแปด กับหอยสังข์ทักษิณาวรรตตระหวัดเกี้ยวขาวแล้ว ก็แต่งตั้งลูกตคนให้อูยั้งรักษาเมืองตนแล้ว ก็มาด้วยศบวิวารแห่งตมมาถึงเมืองลาว ตั้งทัพอูยั้งแม่ห้าโขงบริเวณเสบแม่จัน แล้วใช้ให้อำมาตย์ผู้หนึ่ง มากราบทูลพระเจ้้ามังรายว่า "หลานแห่งพระยาชื่อแก่นพะงษาลูกท้าวผาเรืองแมนคำชา หลานพระยาเจืองหากเป็นราชางเจ้าเหนือหัวเอาเครื่องอุตตมภิเชก อย่างละร้อยแปดจักมกราทำมุทราชาภิเชกเจ้าเหนือหัวเป็นเอกราช บัดนี้ มาถึงจอตพักอูยั้งแม่ห้าโขง ตรงกับแม่จันจึงใช้เข้ามาไหว้เจ้าเหนือหัวให้รู้ข่าว"

เมื่อนั้น พระเจ้้ามังรายเข้าพระทัยในคำอำมาตย์ผู้นั้นแล้วก็ทรงยินดีหมกนัก จึงแต่งบรรณการของฝากไปต้อนรับพระยาแก้วมากนัก กับจัดเตรียมเลี้ยงดูรัพลทั้งหลาย ด้วยข้าวเหล้าเนื้อปลาอาหารทั้งหลายมากนักไม่ให้อดอยากสักคนอยู่ ๓ วัน ถึงวันดี พระยาแก่นพะงษา ก็มากระทำมุทราชาภิเชกพระเจ้้ามังราย ด้วยเครื่องอุตตมราชาภิเชกอย่างละร้อยแปดทุกประการ พระยาแก่นพะงษา ก็ถวายพระพรวอนยั้งว่า "ชยฎ ภา มหาราช เจ้าจงผจญชนชกัศคักัดรุทัวมวลิในทีศาณูทิต ตั้งอูยั้งด้วยราชางเจ้าเรีบูรชสนบัติตด้วยสิทธิวิมุติความปรารณณมีสาระมันแก่นักบนตนเองใด จงสมฤทธิชกัพระมหาราชเจ้า ให้มีศรีวิทษาอูยั้งนยีนยาวร้อยยี่สิบพรรษา จงมีแม่มหาราชเจ้าเทอญ" ดังนี้

พระยาแก่นพะงษา กล่าวกับพระเจ้้ามังรายอีกว่า "บุหวดแห่งข้าเจ้า พระยาเจืองหากเป็นพระยาปราบในลาวรัฐแล้ว ได้ไปปราบเมืองแก้ว เสวยราชสมบัติในเมืองแก้ว จึงมีลูกหลานสืบสายมาถึงตัวข้าบัดนี้ หากเป็นเชื้อชาติวงษาอันเดียวกันกับเจ้าเหนือหัวโดยแท้ ประการหนึ่ง เชื้อชาติแห่งเราแห่งอาร์น่องพ่อข้าคนหนึ่ง ชื่อ

ยี่คำทาว ก็ไปเป็นพระยาในเมืองล้านช้าง คนหนึ่งชื่อ ท้าวชุมแสงเป็นผู้ห้อง ไปเป็นพระยาในหน้ทพริเมืองน่าน ตัวข้าเป็นลูกท้าวผาเรืองแมนคำชา ครองเมืองแกวพระกัน ลีนยุคพ่อข้าไปสุปรโลกแล้ว ข้าก็ได้เป็นพระยา ฮ่อเจ้า ลุ่มฟ้าเอาท้าวพระยาทั้งหลายมากอภิเษกข้ายังงูเห็ด ให้เป็นพระยาปราบเมืองแกวทั้งมวล เป็นดังพระยาฮ่อเจ้าลุ่มฟ้า เพาพิมมาน อภิเษกปูพระยาเจืองวันนั้น ตัวข้าก็หากเป็นเชื้อชาติเจ้าเหนือหัวแล ที่นี้ข้ามากระทำอุสสากิเษกเจ้าเหนือหัว จงเสวยราชสมบัติสุษเถิด" กล่าวแล้ว พระยาแก่นพงษาภิเษกพระยาเจ้างม้งรายองค์เป็นใหญ่แห่งราชตระกูลของตนแล้ว ก็กลับเสวยราชสมบัติในเมืองแกวสืบราชประเพณีมาจนบัดนี้ ย่อมเป็นเชื้อชาติลวจักรราชสิญฯ มาแล

ท้าวพระยาทั้งหลายคือเมืองฮ่อเมืองแกวแมนตาทอชอกฟ้าต้ายิน เขาย่อมเกรงขามต่อพระยาหนลลาวเรามากนัก เหตุพระยาเจืองได้ไปกระทำยุทธการสงครามได้ฆ่าพระยาแกวผู้ชื่อท้าวทาวตายแล้ว ได้ไปเป็นพระยาในเมืองแกวพระกัน ปราบเมืองแกวทั้งมวล เดชานุภาพอันแกวท้าวฮ่อเมืองลาวก็ยังดำรงอยู่ตราบเท่าบัดนี้ พระยาฮ่อ พระยาแกว พระยาแมนตาทอ เลยเกรงกลัวราชมนเมืองลาวเรตราบเท่าบัดนี้แล นิทานตำนานพระยาแกวชื่อท้าวพงษามกระทำราชาภิเษกพระเจ้างม้งราย ก็จบเท่านี้ เป็นตอน ๑ ก่อนแล

พระเจ้างม้งราย พระยงำเมือง ผูกไมตรีต่อกัน

ถัดนั้นมา ถึงปีชวด จุลศักราชได้ ๖๓๘ ตัว (พ.ศ.๑๘๑๘) พระเจ้างม้งรายยังอยู่เมืองเชียงราย ทรงใคร่ครวญในพระทัยว่า "อุบายให้อ้ายฟ้าไปหมกบองเอาเมืองทวิญชัยด้วยเพไทยาย ก็ไม่ส่งข่าวมาให้รู้สักอย่างสักอันเลย ในระหว่างนี้ ก็ควรไปปล้นเอาเมืองภูยาระแล" ว่าอย่างนั้น แล้วยกเอารีพลสกลเสนาโยธาไปถึงที่แห่งหนึ่งเขตแดนเมืองเชียงรายติดกับแดนเมืองภูยาร (ภูกามยาว) ที่นั้นชื่อว่า "บ้านตาย" พระยงำเมืองเจ้าเมืองภูยาร (เมืองพะเยา) รู้ข่าวว่าพระเจ้างม้งรายยกทัพมา พระยงำเมืองก็ยกทัพออกไปจะสู้รบพระเจ้างม้งรายที่บ้านตายนั้น ที่นั้นพระยงำทั้ง ๒ ต่างคนก็ต่างยกทัพเข้าประจัญหน้ากันแต่ไม่รบกัน กลับเจรจาสร้างไมตรีต่อกัน เหตุว่าเวรานุเวรไม่มีแก่กันมาแต่พชาติก่อน พระยงำทั้ง ๒ กระทำมิตรไมตรีต่อกันสนิทชิดเชื้อแล้ว ต่างคนต่างก็กลับสู่เมืองแห่งตนวันนั้นแล ในที่พระยงำทั้ง ๒ จักรบกันแต่ไม่ได้รบนั้นชื่อว่า "วรวานบ้าน" ลำดับมาตราบเท่าบัดนี้แล

พระร่วงเป็นขุนนางพระยาอ้าวเชียงแสน

อุปภาค ภายหน้าแต่นั้น ยังมีพระยาร่วงเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย พระยาร่วงนี้เป็นลูกผีเสื้อชื่อกังลิ นางเห็นพรานป่าผู้ ๑ มีรูปอันงาม จึงจับเอามาเป็นผัวจึงได้ลูกชายคน ๑ ได้มาเป็นพระยาร่วงกับพระยงำเมืองก็เป็นมิตรรักกันไม่มากหาสู้กันไว้เนื้อเชื่อใจกัน พระยาร่วงเขยอ้อมไปด่าทวยังแม่น้ำโขง เอาช้างมาเป็นหมูเป็นฝูงผ่านเมืองพะเยาไป ทนทางอันพระยาร่วงเอารีพลไปและหมู่ช้างมาเดินนั้น เลยลิกเป็นแม่น้ำไป เมื่อภายหลังคนทั้งหลายเรียกว่า "แม่ร่องช้าง" ตราบเท่าบัดนี้แล

เมื่อนั้น ยังมีนางพระยงำเมืองผู้ ๑ ชื่อนางอ้าวเชียงแสน มีรูปโฉมงามนัก นางผู้นี้มีใจโกรธแก่พระยงำเมืองด้วยเหตุดังนี้ ยังมีในวัน ๑ นางอ้าวเชียงแสนกระทำพิธีสู่ขวัญพระยงำเมือง พระยาก็ว่า "นางพระยามาสู่ขวัญกูครั้งนี้แกงอ่อมอร่อยดี ทว่าถ้วยแก้ว น้ำแกงมากไปหน่อยหนึ่ง" ว่าอย่างนั้น นางพระยาเข้าใจว่า "พระยงำเมืองมกกว่าแก่ตน เลยโกรธไม่มากสุมหาพระยงำเมืองที่เวียงเชียงสูม นางจึงอินดีมีใจใคร่รักพระยาร่วงที่

เที่ยวมาด่าหัว (ทรงน้ำ) และหยุดตั้งอยู่ภายนอกเวียง พระยาร่วงรู้ว่านางอ้วนเชียงแสนมีใจรักตน ก็แอบไปนอนกับนางหลายทีนัก ภายหลังพระย้างเมืองรู้ว่า พระยาร่วงมาสู่เมียตน จักจับพระยาร่วงด้วยดี จึงอุบายให้พระยาร่วงมากินเกลือ พระยาร่วงรู้ตัวไม่ถึก กล่าวคำตอบว่า "พระย้างเมืองเป็นผู้ร้น้อยกว่ากู ไม่สมควรจักไปจับฉันนี้ ไม่ไปแล้วอย่างนั้น"

พระร่วงจอมขมังเวทย์

พระย้างเมือง ได้ยินพระยาร่วงกล่าวเช่นนั้นโกรธเคืองนัก จึงตามหาบ่าวตนผู้ ๑ ชื่อหาญบังนั้นมาแล้ว ใช้ให้ไปหมยปกป้องเอาพวกบวรากรคน ๑ ที่เป็นหลานของพระยาร่วง มันได้เรียนศาสตร์ศิลป์อาคมกับพระยาร่วงดีนัก หาญบังก็ไปปกป้องเอาตัวพวกบวรากรหลานพระยาร่วงนั้น มาถวายพระย้างเมืองเจ้าแห่งตน พระย้างเมืองก็ถามพวกบวรากร ก็กล่าวให้พระย่าวว่า "พระยาร่วงกับนางอ้วนเชียงแสน มักได้มากอยู่นอนด้วยกันมิเห็นว่อย่างนั้น พระย้างเมืองกลัซ้ถามว่า "ในคราวนี้ไม่เห็นพระย้างเมืองมากับด้วยเหตุซ้่างม้ ยศบวรากรมากผ่านเมืองกู พระย้างเมืองเห็นไปทางใด หรือว่ากระทำตัวปลอมแปลงไปเป็นฉันใด" พวกบวรากรกลัวอำนาจพระย้างเมืองไม่อาจจักปกปิดได้ จึงให้พระย่าวว่า "พระยาร่วงรู้ตัวว่า มหาราชเจ้าจักคอยจับเอาตัว เลยไม่มาด้วยเหตุอันเป็นพระยา บางครั้ง ก็ซ้่างซ้่างปลอมปนมากในหมู่เสนาก็มี บางครั้งแปลงกายเป็นกวางทองไปก่อนหน้าก็มี แล้วไปด่าหัวยังแม่น้ำโขงฉันนี้แล้ว"

เมื่อนั้น พระย้างเมืองให้ห้ำอำมฤตย์แห่งตนผู้ ๑ ชื่อว่าท้าวมุงผลาตจบด้วยศาสตร์ศิลป์มากนักกับทั้งหาญบัง ให้ไปเรียนเอาศาสตร์ศิลป์ทั้งมวล กับพวกบวรากรผู้นั้นให้ได้ แล้วพระย้างเมืองก็ให้คนสองคนไปหมยปกป้องเอาพระยาร่วงให้ไว้ เขา ๒ คน ก็สาธยายร่ายอาคมอันให้รู้ว่ท้าวร่วงแปลงตัวเป็นอันใด ก็ให้รู้ยามนั้น ท้าวร่วงแปลงเป็นกวางทองพหล่มผ่านเมืองงูยาวแท้ ท้าวมุงกับหาญบังก็สาธยายมนต์แปลงตัวเป็นหมา ๒ ตัวไล่กวางทอง วิ่งเร็วนัก เขาไล่ตามเอาไม่ทัน ท้าวร่วงกลับแปลงเป็นวังต่อแขวนอยู่ปลายไม้อยู่สูงนัก ท้าวมุงกับหาญบังไล่ไปเห็นพระยาร่วงแปลงเป็นวังต่อแขวนอยู่ปลายไม้ เขาท้่ง ๒ แปลงเป็นเหยี่ยววัง ๒ ตัวใหญ่นัก บินโฉบตีวังต่อให้แตกย่อยยับไป ท้าวร่วงแปลงเป็นตุ่นตัว ๑ ใหญ่นัก วิ่งเข้าสูงในโค่นไม้สะท่อนต้น ๑ ท้าวมุงกับหาญบังไล่ตามเห็นรอยตุ่นตัวใหญ่นักเข้าสูงในโค่นไม้สะท่อน เขาขุดโค่น (ตอง) รากไม้ ต้นนั้นคิดว่เป็นตุ่นเข้าอยู่รึและต้องเอาตัวให้ได้ว่านั้น ไม้ต้นนั้นเลยได้ชื่อว่ "ต้นตอง" มาตราบเท่ามันนั้นแล ตุ่นตัวนั้นวิ่งออกถูเปลี่ยวได้ ท้าวมุงกับหาญบังไล่ตาม ท้าวร่วงแปลงเป็นจอมปลวกอัน ๑ กระทำชะงาเกล้าตนเป็นกอหญ่อยู่เหนือจอมปลวก เขารู้ว่ท้าวร่วงแปลงเป็นจอมปลวกอยู่ เขาจับเอากอหญ่ชักถ่วง (รูน) ไป ทำไปก็ทำสาธยายมนต์ให้แก้ง้ออาคมท้าวร่วงเพื่อไม่ให้ท้าวร่วงแปลงตัวได้ ที่นั้นจึงเรียกว่ "รูน" มาตราบเท่ามันนั้นแล

พระร่วงถูกจับ

เมื่อนั้น พระยาร่วงได้รับความลำบากนัก ทนไม่ได้จึงบอกว่ "กูพระยาร่วงแท้" ว่อย่างนั้น เขาได้พระยาร่วงมาถวายแก่พระย้างเมือง พระย้างเมืองให้สร้างทับคอกขังไว้ริมประตูเวียงเชียงแสนด้านทิศอาคเนย์ พระย้างเมืองให้แต่งอาสน์ที่นอนให้แก่พระยาร่วงนอนเป็นสุขนัก ประชุนั้นเลยว่ "ประชุนุสูล" เมื่อภายหลังแปล

ว่า “ประตูลบโน” มาตราบนั่นนี่แล้ว

เมื่อئั้น พระยาเง่าเมืองร่ำพี่งว่า “กูจักง่ำท้าวว่งกับเมี่ยงกุเสียดี้ได้ ทว่าเมืองได้กับเมืองกูจักเป็นเวรแก่กันสืบไปซะแล ไม่ควรงูกักง่ำ อัน ๑ เมี่ยงกุก็หากร้าย กูได้ผู้ท้าวว่งไว้จักตัดแต่งสินไหมเอางอกก็ไมควรวส่วนตนกูก็เป็นพระยาใหญ่ ควรงูไปให้ไว้สหายกูพระเจ้าม้งราย ผู้มีบุญสมการและมีบุญญาอันฉลาด อาจตัดด้อยตัดคำชอบสุดดี ให้ไว้ท่านมากพิจารณาตัดสินคดีนี้แก่เขา ท้าวว่งอันมีวีรทพแก่กันให้เป็นสุขคราวแล” ว่าอย่างนั้น แล้วพระยาเง่าเมืองก็ให้ให้คนเอาบรรณาการไปถวายพระเจ้าม้งรายขอให้มาชำระโทษ

พระเจ้าม้งรายตุลาการสมานน้ำพระทัยพระสหาย

เมื่อئั้น พระเจ้าม้งรายคนเมือฮยาชัยพระทัยกว้างทรงร่ำพี่งว่า “โบราณธรรมแต่ก่อน เจ้าของคดีคู่กรณีย่อมมาหาผู้รู้ไตสวนสืบความพิจารณาแท้ บัดนี้สหายทั้ง ๒ เป็นความแก่กัน หากไปพิจารณาคำแห่งเขาทั้ง ๒ ฉั้นนี้ เมื่อกูไม่ไปเขาทั้ง ๒ ก็จักเป็นเวรแก่กันมากนักซะแล กูจักให้เอาพระยาบ่าวผู้มีโทษมาแต่งสินไหมแก่มัน มันก็เป็นพระยามีอาณาภพมากนัก มันก็จักเกิดความละอาย ประการหนึ่ง พระยาศรีสุทรวรมาชครหลวงอันเป็นญาติพระยาบ่าว ก็จักเป็นเวรแก่สหายกูพระยาเง่าเมืองแล” ว่าอย่างนั้น แล้วก็มาด้วยศบรวิวารอันมากนักมาถึงเมืองภูยาดตั้งทัพอยู่ไहींควรว แล้วพระยาเง่าเมืองก็ออกมาต้อนรับยินดีด้วยสหายมากแล้ว พระยาเง่าเมืองก็จัดแต่งราชบรรณาการทั้งหลายไปถวายแก่พระเจ้าม้งราย ผู้เป็นสหายเจรจาปราศรัยทุกประการ แล้วเล่าโทษพระยาบ่าวแก่พระเจ้าม้งรายเจ้า พระเจ้าม้งรายกล่าวว่า “สุราสหายเจ้า เรายังเป็นท้าวพระยาใหญ่ได้นำภูษากิจเขกสงนาคใส่หัวแห่งตน และมีบุญสมการศบรวิวารทุกคน ส่วนท้าวว่งนี้ มันได้นำภูษากิจเขกในเมืองสุโขทัยโพ้นแล้ว แน่นท้าวว่งได้กระทำผิดสหายได้รักษาไว้บัดนี้ สหายจงเอาท้าวว่งมา เราจักพิจารณาตามคุณและโทษ” พระยาเง่าเมืองก็ให้เอาท้าวว่งออกมา ให้กระทำสัญญาสิ่งต่อหน้าพระเจ้าม้งราย ท้าวว่งก็ปลงปฏิญาณว่า “ตนได้รักชอบเมี่ยงพระยาเง่าเมืองจริงแท้” ที่นั้น พระเจ้าม้งรายกระทำสหายให้พระยาบ่าวกับพระยาเง่าเมืองยดีซึ่งกันด้วยปริยายหลายประการต่าง ๆ แล้ว พระเจ้าม้งรายจึงแต่งให้ท้าวว่งขอขมาพระยาเง่าเมืองสหาย เป็นเมี่ยงแก้วรุ่งนักรวงเป็นคำไทยว่า ๑๕๐,๐๐๐ เมี่ยงท้าวว่งก็ยืนตีกับด้วยคำพระเจ้าม้งรายตัดแต่งให้ขอขมาพระยาเง่าเมืองเพื่อให้หายเวรนั้นแล พระเจ้าม้งรายกระทำให้พระยาทั้ง ๒ มีราชไมตรีสนิทติดต่อกันยินดียิ่งกว่าเก่า ด้วยเหตุะไมตรีแห่งพระเจ้าม้งรายนั้นแล

พระยาทั้ง ๓ ปฏิญาณสาบานเป็นมิตรกัน

เมื่อภายหลัง พระยาเง่าเมืองไปหาพระเจ้าม้งรายถึงที่อยู่ พระยาเง่าเมืองกล่าวกับพระเจ้าม้งรายว่า “ท้าวว่งมันรู้ศาสตร์ศิลป์อาคมต่าง ๆ มากนัก ออกมาเป็นอันใดก็แปลงเป็นอันนั้นเก่งกลัหนัก ต่อไปภายหลังการว่าเมี่ยงท้าวว่งมีใจอาตตต่อเรา ท้าวว่งได้มีรักชอบเมี่ยงข้า สหายเจ้าได้มาตัดสินท้าวว่งให้มีศีลขอขมาแก่ข้า ควรวเราทั้ง ๒ กระทำสิ่งให้มันจึงอย่าสงสัยซะแล้วว่าอย่างนั้น เจ้าม้งรายจึงว่า “ดีนักแล ฉั้นใด จักดีไม่ว่าสหายแล”

อนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ตั้งอยู่หน้าคุ้มหรือวังเก่า ปัจจุบันเป็นหอศิลป์วัฒนธรรมเชียงใหม่

ว่าอย่างนั้น พระยาบังเมืองจึงแต่งเครื่องบูชาพระเจ้ามิ่งรายมากนัก แล้วให้เล่นโหรสพยิงทาดทวายขุนภู ๓ วัน ๓ คืน ให้แต่งปุอาสน์ ๓ ที่ ริมฝั่งน้ำแม่ขุนภู ดูการเล่นโหรสพนั้นแล

พระยาบังเมืองบูชาสักการะด้วยเครื่องพระยาทั้งมวลหลายสิ่งนักแล้ว พระเจ้ามิ่งรายก็ตั้งสังปริญาณต่อกันว่า “แต่เข้าไปภายหน้าเราทั้ง ๓ พระยานี้ จงให้มีสิ่งข้อสัตย์ต่อกัน ตราบเท่าสิ้นชีวิตทุกคน ผู้ใดคำปากว่ารัก ใจไม่ซื่อจงใจกระทำแก่ท่าน จงให้มันผู้นั้นฉิบหายจากราชสมบัติ ด้วยกัณฑ์อันตรายต่าง ๆ เกิด” ว่าอย่างนั้น แล้วก็เอามัดแหงมือกันทุกคน เอาเลือดใส่จอกยกยาสูกันกิน กระทำให้มันคงเป็นเมตตรสนิทต่อกันริมฝั่งแม่น้ำขุนภูนั้นแล แล่น้ำนั้นคนทั้งหลายเลยเรียก “แม่น้ำอึ่ง” จนบัดนี้

พระเจ้ามิ่งราย ก็สั่งอำลาพระยาทั้ง ๒ แล้วก็กลับสู่เมืองตน แล้วเสวยราชสมบัติด้วยสุขในเมืองเชียงรายวันนั้นแล

เมื่อนั้น บ่าวท้าวพระวงศ์ ก็กลับไปเอาเบี้ยแก้วรุ่งแก้วคือ ๙๐๐,๐๐๐ เบี้ย มาให้ลินสมมาแก่พระยาบังเมืองวันนั้นแล พระยาบังเมืองกับพระยาร่วง มีความรักกันยิ่งกว่าเก่า ท้าวร่วงก็จึงตามไปสอนศาสร์ศิลปะ อาคมแก่พระยาบังเมืองในวังแม่น้ำอึ่งแห่งหนึ่งทั้งวัน ที่นั้นปรากฏว่า “วังคำ” ภายหลังเรียก วังกำ ตราบเท่าบัดนี้แล

อุบายอ้ายฟ้า ๗ ปี จึงสัมฤทธิ์ผล

ที่นี่ จักกล่าวถึงอ้ายฟ้า อาสาต่อพระเจ้ามิ่งราย มาปองกระทำเพชฌายในเมืองทริภุชชัย ในเมืองถึงปีมะเส็ง จุลศักราชได้ ๖๔๓ ตัว (พ.ศ.๑๘๒๔) ได้ ๗ ปีจึงสมบูรณ์ในกิจความต้องการอ้ายฟ้ากระทำเพชฌายในระหว่าง ๗ ปีมีดังนี้

อ้ายฟ้ามาฝากตัวอยู่กับพระยาเย็บ ครั้งแรก มันแสร้งกระทำให้อุบัติพระยากับเสนาอำมาตย์ และประธาธารบุรุษบ้านเมืองทั้งหลาย พระยาเย็บถามอ้ายฟ้าว่า “เมื่อขุนฟ้าอยู่เชียงราย เจ้ามิ่งรายแต่งตั้งให้ท่านเป็นอะไร” อ้ายฟ้าไหวว่า “มิ่งรายให้ข้าเป็นขุนต่างใจ ไว้ให้ข้าพิจารณาได้ด้อยดีคิดลึนคืดความ เรียกเก็บเอาสินส่วยค่าไร่ค่านาทุกอย่างแล” ว่าอย่างนั้น พระยาเย็บก็ตั้งอ้ายฟ้าไว้ในฐานันดรที่พิจารณาถ้อยความ กับให้เอาสินส่วยค่าไร่ค่านาทุกอย่างแล

เมื่อแรกๆ ก็ตัดลึนคืดไปด้วยความเที่ยงธรรมทุกเรื่อง เอาส่วยค่าไร่ค่านา ก็ค่อยเอาไม่ให้เอาเปรียบ ไพร่ไร้อีกอัน ค่าไร่ค่านาที่ใดเต็มมันก็ให้ลดผ่อนลงเสีย พอมันกระทำดังนี้ได้ ๒ ปี ๓ ปี อยู่ไม่นานเท่าใดมันคณิงว่า “ที่นี่ ฤๅกระทำเพชฌายแล” ว่าอย่างนั้น อ้ายฟ้าจึงไหว้พระยาว่า “ในเมืองทริภุชชัยเป็นเมืองใหญ่ มีเดชาบุภาพอำนาจอาชญาภกตแต่ แต่บัดนี้ ผู้ข้าเห็นไพร่ไทชาวบ้านชาวเมืองผู้น้อยไม่ควรถูดด้วยเจ้าเหนือหัว เขามีด้อยค่าอันใดก็เข้ามาไหว้เจ้าเหนือหัว ให้เคืองราชฤทัย ประการหนึ่ง บ้านเมืองเจ้าเหนือหัวกว้างขวางนัก ได้ส่วยค่าไร่ค่านาอันจักเข้าในท้องพระคลังเป็นอันน้อยนัก ในเวียงเชียงรายโพ้นเป็นเมืองน้อยเท่านั้น มีเดชาบุภาพเข้มแข็งนัก ไพร่ไทผู้น้อยมีด้อยค่าอย่างใด ย่อมไม่บังควรจักพูดกับพระเจ้ามิ่งราย เพียงผ่านหูข้าก็เป็นอันสิ้นสุด อาชญาเจ้ามิ่งรายมอบไว้กับข้าพูดประการ ส่วนเจ้ามิ่งรายท่านอยู่เสวยราชสมบัติอยู่เย็นเป็นสุขแล ประการหนึ่ง ด้วยส่วยไร่ค่าไร่ค่านาได้มากเพิ่มพูนเต็มดวงมากนักแต่ แต่ พระยาเย็บได้ยื่นคำอ้ายฟ้าพูดเช่นนี้ถึงทูลเกล้าทูลกระหม่อมอ้ายฟ้า จึงกล่าวคำสิงหนาทว่า “บ้านเมืองถูกที่ใหญ่กว้างขวางมากนัก มีเดชาอาชญาสองเท่าเมืองเชียงรายแต่ กลับได้ส่วยไร่ ค่าไร่

ค่าน้อย ไม่ควรวางอย่างนั้น จึงว่าแต่ไป ก็กุมอบอำนาจไว้แก่ขุนฟ้าให้พิจารณาทุกประการอย่าให้ถึงหู จันได จักได้สิ้นส่วยค่าไว้ค่านา มาเติมผู้คงไม่เกินขุนฟ้าแล" ว่าจะอย่างนั้น อ้ายฟ้าจึงไหวพระยาธิบดีว่า "ขอเจ้าเหนือหัว แสดง คำอันมอบอำนาจแก่ข้าในท่ามกลางโรงหลวงที่ขงมู ให้ปรากฏแก่ข้าไทเจ้าเหนือหัว กับทั้งชาวบ้านชาวเมืองให้ รู้ทุกคนเถิด" เมื่อนั้น พระยาธิบดีก็แสดงให้เห็นว่า พระองค์ได้มอบอาญาสิทธิ์ให้แก่อ้ายฟ้าท่ามกลางท้อง พระโรงหลวง ให้ปรากฏแก่คนทั้งหลายวันนั้นแล

ชาวศรีภูษีเกลียดพระยาธิบดี

เมื่อนั้น อ้ายฟ้าได้โอกาสอันจักรกระทำเพทุบายนั้นแล มันมีความยินดีนัก อ้ายฟ้าก็ให้ปิดประตูลังพระยาทุกแห่งไม่ให้ผู้ใดผู้หนึ่งไปไหวพระยาสักคน ตามแผนอ้ายฟ้าเพทุบายนั้นแล อ้ายฟ้ากระทำเพทุบาย เหตุอันไม่ให้อาบ้านชาวเมืองหรือภูษีมีใจยินดีด้วยพระยาธิบดีมีหลายประการนัก อันได้กำหนดไว้เป็นต้นว่า อ้ายฟ้าแต่งเอาลิ้นส่วยไว้มากมาย ชาวบ้านชาวเมืองเฝ้าครวญมากนัก อ้ายฟ้าว่า "หากเป็นแต่พระเจ้าให้กระทำ ทั้งนั้น ส่วยยามร้องทุกข์ เอามาให้เต็มให้ได้" เขาทั้งหลายใส่ใจว่า เกิดแต่พระยาให้ขึ้นเอาลิ้นส่วยค่าไว้ค่านา เขาเกลียดไม่ได้ก็เอาออกให้แก่อ้ายอ้ายฟ้าเท่านั้นแล

อ้ายฟ้าจึงลดเอาอุบายไหวพระยาว่า "ข้าให้เลี้ยงดูบ้านเมืองเจ้าเหนือหัวทุกแห่งทุกพันไร่พันนา ข้าวกล้าดีไม่ได้ให้รู้วันนั้น ข้าเห็นพันนาทวน ภูคา ลุ่ม เหมืองฝายไม่ได้ ข้าวตายแตกมากนัก ส่วนข้าจักขุดคลองส่งน้ำ อัน ๑ เหนือปากแม่น้ำบึงต้นตะวันออก ให้เป็นแม่น้ำออกมาถึงพันนาเชียงเลอ มาเชื่อมต่อแม่น้ำกวให้ชาวบ้าน ชาวเมืองสร้างแปลงฝายเอาน้ำเข้ามาเป็นต้นได" พระยาธิบดีว่า "จันไดจักดี แล้วแต่ขุนฟ้าแล" ว่าจะอย่างนั้น

ถึงเมื่อฤดูร้อนแดดเผาขุดดินดินแข็งไฟแลบ อ้ายฟ้าก็ประกาศให้ชาวเมืองทั้งหลาย มาขุดให้เป็น เหมืองไปต่อเอาน้ำแม่บึงเหนือสมแม่แดงต้นฝายตะวันออก ส่งมายาว ๘๗,๐๐๐ วา คนทั้งหลายมาขุดเหมือง อันนั้น เป็นอันร้อนไหม้ลำบากมากนัก มาโอดครวญกับอ้ายฟ้า อ้ายฟ้าก็ว่า "ไม่เป็นแต่กูนา พระยาเจ้าหากให้ ขุดแท้ส่วยบ้าน" อ้ายฟ้าไม่ยอมพูดให้ขุดต่อตราลิ้นฤดูร้อน คนทั้งหลายบ่นว่า "เราขุดเหมืองช่วงนี้แข็งนักแล" เลยได้ชื่อว่า "เหมืองแข็ง" ว่าจะอย่างนั้น

ที่กาลยามนั้น ทุกครั้งคนที่เคยเข้าประจำการกับพระยาธิบดีครั้งละ ๘๐,๐๐๐ คนนั้นต้องมาเข้า ประจำการเป็นคนงานพันนาครั้งละ ๕๐,๐๐๐ คน อ้ายฟ้าให้ขุดเหมืองลิ้นฤดูร้อน ๔ เดือน เสร็จแล้วชื่อว่า "เหมืองแข็ง" ภายหลังสมัยพระเจ้ากือนาจึงเปลี่ยนชื่อว่า "เหมืองแก้ว" ราวกับบัดนี้แล

ถัดนั้น อ้ายฟ้าอุบายไหวพระยาธิบดีว่า "เมืองเชียงรายเมืองน้อย พระยาเจ้าเมืองก็ห้อยยังสร้าง เรือนหลังใหญ่อยู่มา เจ้าเหนือหัวเป็นพระยาใหญ่นัก ควรสร้างเรือนหลังใหญ่หลังงามอยู่แล ข้าจักอาสาสร้างให้ เจ้าเหนือหัวได้อยู่ได้ทรงแล" ว่าจะอย่างนั้น พระยาธิบดีว่า "จันไดจักอยู่ได้ทรง ก็ไม่เกินอ้ายฟ้าแล" ถึงเมื่อ เดือน ๑๑-๑๒ ชาวกำลังตั้งต้น สร้างกองเต็มทุ่ง อ้ายฟ้าแต่งให้คนทำงานเข้าไปฟันเอาไม้เสาเรือนยังคงยั้งขึ้นมา ฟ้าพันนาเชียงเลอ ได้แล้วอ้ายฟ้าก็ให้ลากเสาเรือนผูกต้นผูกปลายให้ลากลงขวางขุดต้นข้าวชาวเวียงเสียมากนัก เจ้าของนาข้าวน้อยใจจึงให้เข้าไปหาอ้ายฟ้าว่า "ขุดไหหายตายอยากข้าวเสียแล" ว่าจะอย่างนั้น อ้ายฟ้าก็ว่า "ไม่เป็น แต่กูนา พระยาเจ้าหากให้กระทำจันนี้แท้" ชาวเวียงเซาห้อยใจมากนักว่า "แต่ก่อนพระยาเจ้าเราไม่เห็นให้กระทำ

ฉันนี่ บัดนี้ พระยาโณโถมกราชทำผิดตลอด จนให้เราจับหายฉันนี่หนอ เราไม่เพียงยินดีด้วยพระยศฉันนี่แล" ว่าอย่างนั้น

ชาวทริภุชชัยใครเป็นข้าพระเจ้ามังราย

ภายหลังแต่ฉัน ฉันได้ชักชวนใจไพร่ไทชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลาย ไม่ให้ยินดีด้วยพระยายีบาเล่า อ้ายฟ้าจึงกระทำทุกอย่าง เมื่อไพร่ไททุกข์ร้อนมาก ไม่ยินดีด้วยพระยายีบาสักคน ดังนั้น ที่นั่น เล่าอ้ายฟ้าแล้งมากยกกล่าวกับชาวเวียงทั้งหลายว่า "พระเจ้ามังรายไม่เอาจระเข้ฉันนี่ มีใจกว้างขวางกรุณาไพร่ไทชาวบ้านชาวเมืองมากนัก ไม่กระทำแสบใส่ใหม่ใจผู้ใดตักโดยแท้ เพียงแต่ว่า พระเจ้ามังรายฟังคำสับส่อไม่พิจารณาเลยจับกุมหนีแท้" มันกล่าวอยู่อย่างนี้ไม่ขาดสาย ไพร่ไท ชาวบ้านชาวเมือง ได้ยินข่าวว่าพระเจ้ามังรายตัก เขาพูดกับอ้ายฟ้าว่า "ซูซ้าปรารถนาใครได้พระเจ้ามังรายมาเป็นเจ้าแก่ซูซ้านักแล" ว่าอย่างนั้น ทั้งเสนาอำมาตย์ไพร่ไททุกคนนั้นแล เหตุว่า เสนาอำมาตย์ไพร่ไททุกคนทั้งหลาย มีปัญญาทึบ เขาเข้าใจว่า เป็นแต่พระยายีบาให้กระทำ ไม่รู้ว่าอ้ายฟ้ากระทำเพทุบายให้ใจเขาแตกจากพระยายีบา

ในขณะนั้น อ้ายฟ้ารู้ใจชาวเมืองไม่ใคร่ได้พระเจ้ามังรายมาเป็นเจ้าแก่เขาในเมืองทริภุชชัยฉันฉันนั้น ความประสงค์ของอ้ายฟ้าก็เร็วเจริญรุ่งเรือง จึงมีหนังสือส่งไปกราบทูลพระเจ้ามังรายว่า "ข้าพชนบาทเจ้าเล่าฟ้าไปกระทำเพทุบายได้ ๗ ปี บัดนี้ ก็สัมฤทธิ์ตั้งความปรารถนาทุกประการแล้ว ขออัญเชิญเจ้าเหนือหัวยกทัพเสด็จลงมารับตัว" ว่าฉันนี่ ก็มีวันนั้นแล

..ราชวงศ์ ปฐม นิกูจิตต์.

รูปหล่อวีรบุรุษ พุ่่งเศร่้าใต้เมืองลำพูน สมัยพระนางจามเทวี

กำแพงเมืองลำพูน

พระนางจามเทวี
ปฐมขัตติยานี แห่งลำพูน

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๒

“ตทห มำราย วจณ์ ปวตติ สุตวา ปโมทยนติฯ”

พระเจ้ามังรายกรีฑาทักษะจากเมืองฝางยึดหริภุญชัย

ตทห ในกาลนั้น พระเจ้ามังรายเมื่อประทับอยู่ที่เมืองฝาง ได้รู้ข่าวสารในหนังสือแห่งเผ่าอ้ายฟ้าส่งมากให้ทรงยินดีพระทัยยิ่งนัก จึงกระทำราชมายาให้ติดกลองประกาศว่า ให้แต่งตั้งจตุรงคพลโยธาด้วยฉับพลันตั้งนี้ “บัดนี้ เผ่าฟ้าเป็นข้าเราว่าร้ายขับหนีไปพึ่งพระยาธิบยาเมืองลำพูน เราจักไปตามทวงเอาคืนให้ได้ หากว่าพระยาธิบยาเอาออกมามอบให้ก็แล้วกัน หากไม่ยอมให้ก็จักปราบเอาแล” ตรัสแล้ว พระเจ้ามังรายก็เอาสกลเสนาโยชามาเลือกดูเมืองฝาง ๓ วัน ๓ คืน ถึงวันชัยติดิแล้วพระเจ้ามังรายก็ยกเอาวีรพลออกจากเมืองฝางทางแจ้สัก เลยให้สร้างเวียงไว้ที่นั่นให้คนทั้งหลายอยู่รักษา แล้วจึงแวะขึ้นมาด้วยหกมกลสร้างเวียงในที่นั้นประกอบด้วยโยชามานัก เมืองนั้นได้ชื่อว่า “เมืองพร้าว” ครอบงำบัดนี้แล แล้วจึงเดินทัพมาทางเมืองแกนตั้งอยู่ที่แห่งหนึ่ง เขาสร้างที่ประทับให้พระเจ้ามังรายติดต่อกันเมืงวันชานท่ามกลางเมืองนั้น ชาวเมืองทั้งหลายเขาใคร่เห็นพระเจ้ามังราย จึงมีบรรณาการของฝางมาถวายแต่พระเจ้ามังราย ต่างคนต่างจึงทักขึ้นชาน ชานหักเขาจึงเอาไม้ค้ำไว้ ที่นั้นเลยได้ชื่อว่า “ค้ำชาน” ภายหลังแปรเปลี่ยนเป็นว่า “คะชาน” ครอบงำบัดนี้แล

เมื่อนั้น พระเจ้ามังรายส่งสายลับจารชนให้ไปบอกอ้ายฟ้าในเมืองหริภุญชัยว่า “บัดนี้ ถูกใจเอวีรพลลงมายังอยู่แคว้นเมืองนี้แล้วแล” เผ่าฟ้าผู้ชื่อว่าเจ้าเหนือหัวแห่งตนมาตั้งทัพอยู่แคว้นเมืองแกน เผ่าฟ้าแสร้งมายาวังไปรายงานพระยาธิบยาว่า “บัดนี้ พระเจ้ามังรายเอาวีรพลมาตั้งอยู่แคว้นเมืองแกน ข้าใช้คนไปดูเห็นหมู่วีรพลพระเจ้ามังรายตั้งทัพอยู่แน่นหนาหนัก เจ้าเหนือหัวจักกระทำฉันทัดหรือ” พระยาธิบยาประชุมเสนาโยธาทั้งหลาย เรียกร้องหากี่ไม่มีใครเข้ามทาลักคน เขากี่ว่า “ไม่สู้กับเจ้าเหนือหัวเป็นฉันทัด ดูข้าทั้งหลายก็ไม่อาจบังคับตามตัวใครได้แล” ว่าอย่างนั้น

พระยาธิบยา ก็คุมเอาวีรพลเท่าที่มีตามแต่ได้แล้ว จึงว่าแก่ขุนฟ้าว่า “มีรับเอาหมู่วีรพลข้างม้าเหล่านี้ไปสู่รับพระเจ้ามังราย ฉันทัดจักดีไม่มีใครเกินกว่าเผ่าฟ้าแล”

พระยาธิบยาให้อ้ายฟ้าคุมวีรพลออกรบ

เมื่อนั้น ขุนฟ้าก็เอาวีรพลออกไปด้วย ๓๐,๐๐๐ คน ทำเป็นตั้งจักรบกันนั้นแล เผ่าฟ้ากลับใช้ไปไหว้พระยาธิบยาอีกว่า “วีรพลเรามีเพียง ๓๐,๐๐๐ คนเท่านั้น วีรพลพระเจ้ามังรายมากกว่าเรา ๒-๓ เท่า โดยแท้ขอเจ้าเหนือหัวแต่งตั้งคนมาเพิ่มให้ข้าด้วย” ว่าอย่างนั้น พระยาธิบยา ก็แต่งตั้งให้ไปอีก ๓๐,๐๐๐ คน ตามที่ขอขึ้นแล เผ่าฟ้าแสร้งทำจัดให้เป็นหมู่พลสำรองกองหนุนอยู่เมืองหลัง แล้วจึงแต่งตั้งสายลับจารชนให้ไปกราบทูลพระเจ้ามังรายให้แต่งตั้งกองโจรเข้าตีทางด้านหลังชาวหริภุญชัย จนแตกกระจัดกระจายพ่ายหนีกลับไปรายงานพระยาธิบยาว่า “หมู่วีรพล

ที่เหนือหัวแต่งตั้งให้ไปเมื่อภายหลังนั้น พระเจ้ามังรายส่งวีรพลมาข่มขิตลบลหลังจนหมู่ผู้ชายแตกพ่ายมาหมดสิ้นแล้ว บัดนี้ หมู่ขุนพ้ายังรบติดพันหมู่ผู้ชายที่อยู่นั้นแล

พระเจ้ามังรายยึดเมืองหริภุญชัยได้

บัดนั้น ขุนพ้าใช้ให้คนมารายงานพระยาภิบาลว่า บัดนี้ ยังติดพันรบศึกอยู่ หมู่วีรพลพระเจ้ามังราย มากนักดูเหลือมือผู้ชายโดยแท้ จักเป็นอันใดก็ไม่รู้ เจ้าเหนือหัวควรอพยพครอบครัวลูกเมียไปไว้เมืองเสลาจค์(ลำปาง) กับพระยาเม็กโอรสเจ้าเหนือหัวก่อนเป็นการดีแท้ แล้วเจ้าเหนือหัวให้พระยาเม็ก เอิรีพลมาช่วยผู้ชายสู้รบพระเจ้า มังรายจึงจักชนะแล" ว่าอย่างนั้น พระยาภิบาลว่าวีรพลพระเจ้ามังรายมากหลายนัก เลยตกใจกลัว ที่นั้น อ้ายพ้า แสร้งวิ่งเข้าเวียงด้วยรีบด่วนพลันนัก พระยาภิบาลก็ยิ่งซักกลัวนัก อ้ายพ้าจึงปลอบพระยาภิบาลว่า "ข้าจักส่งเจ้าเหนือ หัวให้ครอบครัวถึงทางแล้ว ข้าจักกลับขึ้นมาตั้งมั่นอยู่ในเวียงเจ้าเหนือหัวแล" พระยาภิบาลไปหาพระยาเม็กในเมือง เสลาจค์ เมื่อถึงเมืองคอยแห่งหนึ่ง พระยาภิบาลเสลียวหลังคืนเห็นควันไฟยังเมืองลำพูน พระยาภิบาลทรงเศร้าพระทัย กันแสงรำไรมากนัก แล้วเลยได้ชื่อว่า "ดอยบาให้" ตราบเท่าบัดนี้แล

อ้ายพ้าส่งพระยาถึงดินดอยแล้ว ก็หนีคืนมาแล พระยาภิบาลเมื่อหนีรอดไปถึงเมืองเสลาจค์แล้ว ตรัส กับโอรสว่า "มาเราพ่อลูก รวบรวมเอารีพลได้แล้ว จงกลับไปรบเอาเมืองหริภุญชัยให้ได้คืนดั่งเก่าเถิด" พระยาเม็ก ผู้โอรสกล่าวว่ "วีรพลน้อยนัก จักไปรบเอาเมืองไม่ได้เป็นแน่ เหตุว่าข้าศึกเขาถึงทางแล้ว ครั้นเขาได้เวียงแล้ว แต่ง รักษาตึกนักเท่าเราเอกรับร้อม ถึงอย่างไรก็ตาม ครอบครัวลูกเมียก็ไต่มาทุกอย่างแล้ว เมื่อใดได้สหายผู้เป็นที่พึ่งดีแล้ว เราจึงทำการเอารีพลช้างม้าไปปล้นเมืองลำพูนให้ได้ดั่งเก่า" พระยาเม็กห้ามพระบิดา พระยาภิบาลก็ประทับอยู่กับโอรส นั้นแล

สำหรับอ้ายพ้า ครั้นไปส่งพระยาภิบาลถึงดินดอยเชิงเขาแล้ว กลับคืนมาหยุดพักกินข้าวเช้าในที่ แห่งหนึ่งชื่อ "ทุ่งแสนข้าวต่อเขียงเลอหัวร้อยได้" นายบ้านผู้หนึ่งชื่อ "อ้ายท้อ" นำข้าวท่อมมาต้อนรับ เลยปรากฏชื่อว่า "แสนข้าวท้อ" ตราบจนบัดนี้

เมื่อนั้น พระเจ้ามังรายก็เข้ายึดเอาเมืองลำพูนได้แล้ว เข้านั่งเสวยเมืองลำพูนในวิมละเรียง จุลศักราช ได้ ๖๔๓ ปี (พ.ศ.๑๘๒๔) เดือน ๘ ออก ๔ ค่ำ ยามกลองงาย (ยามสาย) ขณะนั้นพระเจ้ามังรายชนมายุได้ ๔๓ ปี และพระองค์อยู่ครองเมืองลำพูนด้วยความสวัสดิ์ดีมีสุขแล

หากจักกล่าวด้วยราชวงศ์ที่ครองเมืองลำพูน ตั้งแต่พระนางจามเทวีเป็นลำดับมา จนถึงพระยา ภิบาลได้ ๕๐ รัชกาลแล

พระเจ้ามังรายสร้างเวียงกุมกาม

อีโต ปฏฐาย อปรภาค แต่ขึ้นต่อมภายหลังหน้า เชื้อชาติพระยาลาว เป็นต้นว่า พระเจ้ามังราย ครั้นพระเจ้ามังรายได้เสวยราชสมบัติในเมืองลำพูนแล้ว ก็ส่งคืนลูกเมียครอบครัวข้าวของเงินทองอ้ายพ้าที่ทรง ยึดไว้แล้ว ยังได้ปรทานรางวัลข้าวของเงินทองยิ่งกว่าเก่าขึ้นอีก อยู่ต่อมาอีก ๒ ปี ถึงปีมะแม จุลศักราช ๖๔๕ ปี (พ.ศ.๑๘๒๖) พระเจ้ามังรายมอบบ้านเวณเมืองลำพูนให้ขุนพ้าเป็นพระยาครองเมืองลำพูนแล้ว พระองค์ทรงย้ายไป

เวียงกุมกาม
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

สร้างเมืองอีกแห่งหนึ่ง จัดสร้างเวียงอยู่ตั้งเหย้าเรือนมากนัก พระเจ้ามังรายให้ขุดคลองนำน้ำมาบ้านให้เป็นที่ตั้งทำ
น้ำแห่งคนทั้งหลาย เลยเรียกว่าแม่ชวนั้นแล อยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือแห่งเมืองลำพูน ประทับอยู่ได้ ๓ ปี
น้ำท่วมเมืองกลางพรรษา ช้างมักวิ่งควายหาที่อยู่ไม่ได้ เลยเรียกว่า "เชียงเลอ" ครอบจนบัดนี้

ถึงปีจอ จุลศักราชได้ ๖๔๘ (พ.ศ.๑๘๒๙) พระเจ้ามังรายย้ายมาสร้างเวียงกุมกาม
(กุมกามภิรามณ) ให้ขุดคูเวียงทั้ง ๔ ด้าน ปล่อน้ำจากแม่ระมิงค์ (แม่น้ำปิง) เข้าใส่คูเวียง มีงาเสาสี่ระเนียด
เป็นรั้วป้องกันเวียงรอบทุกด้าน ตั้งบ้านเรือนอยู่มากนัก เจ้ามังรายสร้างตำหนักวังราชมณฑลเชียร ขยายบ้านเรือน
อยู่บ้านนั้น ได้ชื่อว่า "บ้านใหม่" ครอบจนบัดนี้

พระเจ้ามังรายมีอาชญาให้ขุดหนองสระอัน ๑ พระเจ้ามังรายเปิดหน้าต่างเส็งแลดูผู้คนขุดหนอง
อันนั้น ได้ชื่อว่า "หนองต่าง" ครอบจนบัดนี้

พระเจ้ามังราย ให้สร้างศาลากุมกาม ให้เป็นที่ซื้อขายแห่งคนทั้งหลายนั้นแล เจ้ามังรายว่าฟังว่า
"ไพร่กูยังสุขทุกข์เป็นฉันใดใครรู้" จึงแต่งตัวปลอม ถือกูป (งอบ) ใบตองตึง นุ่งผ้าคำร้อยทองภายใน นุ่งผ้าไท
ภายนอก ไปเข้าศาลากุมกาม นั่งอยู่ริมแม่น้ำปิง ท้นหน้าไปทิศตะวันออกเล็งดูผู้คนที่ทั้งหลายเข้าตลาด พระเจ้า
มังรายว่าฟังว่า "กูจักอยู่ที่นี้ ดูพวกคนเข้าตลาด แล้วลงอาบน้ำแม่ปิง ผู้ใดอาบน้ำแล้วลูบผมลงข้างล่าง ผู้นั้นหาสมบัติ
ไม่ได้ กูจักให้ผ้าผืนคำร้อยทองแก่มันซะแล" พระเจ้ามังรายอยู่ดูผู้คนที่พวกอาบน้ำ ก็ไม่เห็นผู้ใดลูบผมลงสักคน
วันนั้น เจ้ามังรายเห็นชาวต่างชาติเชียงเลอ นั่งเรือมาตลาดกุมกาม เรือล่ม ๒ ลำ ๓ ลำ ทุกวัน พระเจ้ามังรายคน
ในใจว่า "ไพร่กู ไม่ควรตายเช่นนี้เห็นมา" จึงให้สร้างสะพานกุมกามแต่นั้นมาแล

พระเจ้ามังรายตรัสว่า "กูมาสร้างเวียงกุมกามเป็นที่พอใจนัก ควรกูจักก่อเจดีย์ไว้เป็นที่ไหว้สาและ
บูชาดีเป็นแน่" ในปีชวด จุลศักราชได้ ๖๕๐ ตัว (พ.ศ.๑๘๙๑) เจ้ามังรายจึงให้ไปเอาดินหนองต่างมาก่อเจดีย์กู่คำวัน
นั้นแล

ที่นี่ จักกล่าวอุบัตินิทาน ที่สร้างวัดการโถมณนั้น เจ้ามังรายมาสร้างเวียงกุมกามที่นั้น ยังไม่มีมะเดื่อ
เกลี้ยงต้นหนึ่ง คำพม่าว่าไม้สะมานต้นใหญ่นัก รุกขเทวดาตนคักคัลลิตธิอูบักธาไม่มีมะเดื่อต้นนั้น คนทั้งหลายเห็น
ก็พากันไปสักการบูชา ปวารณาเอาลูกหญิงลูกชาย ข้าวของสมบัติ ก็ได้ตั้งใจคนทั้งหลาย อยู่ไม่นานเท่าใดไม่มีมะเดื่อ
ต้นนั้นเป็นอันแก่นักเลยตาย คนทั้งหลายเขาย่อมไปสักการบูชาที่นั้น ครอบถึงพระเจ้ามังรายมาตั้งเวียงกุมกามแล

ทรงสร้างพระพุทธรูป ๕ องค์

ในกาลนั้น ยังมีพระมหาเถระเจ้า ๕ รูป มีพระมหาภัสสะปะเถระเป็นประธาน อันประกอบด้วย
ปริยัติ ปฏิบัติ อินทรีย์สังวรตักขิ ก็มาเล็งเห็นยังสถานที่ไม่มีมะเดื่อต้นนั้น เป็นที่สวดวิเวกตักขิ พระมหาเถระเจ้าทั้ง ๕
องค์ ก็เลยมาสถิตสำราญบำเพ็ญสมณธรรมในที่นั้นแล

วันหนึ่ง พระเจ้ามังรายไปเที่ยวเห็นชาวเจ้าอยู่ที่นั้น จึงถามกุมารน้อยผู้หนึ่งที่มาในที่นั้น
กุมารน้อยไหว้พระยาว่า "พระมหาเถระเจ้า ๕ รูป พระมหาภัสสะปะเป็นประธานอยู่ที่นี้แล" ว่าอย่างนั้น

พระเจ้ามังราย ก็เข้าไปไหว้พระมหาเถระเจ้า เจรจาปราศรัยด้วยปริยายประการต่างๆ
พระมหาภัสสะปะเถระเจ้า ก็เล่านิยายพระยาอูถุญจลิตให้พระเจ้ามังรายฟังว่า "พระยาอูถุญจลิต ได้ต่อนิ้วพระหัตถ์

พระพุทธรูปเจ้า ก็มีเดชฤทธิ์มากนัก อาจมัจฉุชนะพระยาร้อยเอ็ดตน หากว่า ได้สร้างพระพุทธรูปทั้งองค์แก่แล้ว จักเป็นดินใด" ว่าดังนั้น พระเจ้ามังรายได้ยินคำพระมหาเถระเจ้าเมตตาดลันนั้น มีใจโลยยินดีมากนัก ไหว้สิ่งอ้อลา พระมหาเถระเจ้า กลับสู่ราชมณฑลนครแห่งตนแล้ว จึงให้หาช่างไม้ผู้ชื่อกการโถมแล้ว ก็ให้สร้างยังรูปพระพุทธรูปเจ้า ๕ องค์ นิ่ง ๓ องค์ ยืน ๒ องค์ (บ้างก็ว่า ๔ - ยืน ๑ องค์) องค์ ๑ ใหญ่สูงเท่าตัวเจ้ามังรายแล้วก็เอาไปประดิษฐานไว้ที่ พระมหาเถระเจ้าอยู่ที่นั่น แล้วอธิษฐานว่า "ด้วยเดชบุญที่ข้าได้สร้างพระพุทธรูปเจ้านี้ ข้าจักยกกำลังวังพลไปเมืองรามัญ ประเทศหงสาวดีเมืองมอญ หากว่าพระยามอญยังอ่อนน้อมกับด้วยข้า ด้วยอาญาพ้ออันข้าได้สร้างพระพุทธรูปเจ้า นี้แท้ ข้ามาถึงจักสร้างวิหารให้เป็นที่สถิตสำราญพระพุทธรูปเจ้าแล"

ยกทัพไปหงสาวดี ได้นางปายไค

พระเจ้ามังราย อธิษฐานดังนี้แล้ว ก็ยกเอาวิชัยราชข้ามแม่น้ำคง (แม่น้ำสาละวิน) ไปถึงเม่อลา ตั้งทัพอยู่ที่นั่น

เมื่อนั้น พระยาทงสาวต้องชื่อว่าสุตตโสม (หรือสุทโสม-เจงพยเจง) รู้ข่าวว่าพระเจ้ามังราย มาตั้งทัพอยู่แคว้นแดนเมืองแห่งตน มีความสะท้านทวั้นไหวปั่นป่วนมากนัก จึงใช้ยามาคตย์ผู้ฉลาด รู้เจรจาความเมือง เอราราชบรรณาการของฝักออกมามตอรับถวาทว่า "พระยาทงสา ใช้ข้ามาไหว้เจ้าเหนือหัวว่า เจ้าท้าวล้านนาองค์มี อาญาพ มกถึงในบ้านเมืองแห่งผู้ข้าทั้งหลาย มีประโยชน์ใคร่ได้ในเมืองแห่งผู้ข้าทั้งหลาย ก็จักให้ตามทีเจ้าท้าว ล้านนาปรารธนาทุกประการจะแล" ว่าอย่างนั้น

พระเจ้ามังราย ตอบคำอำมาตย์ว่า "เราณนี้ ก็เพียงใคร่จักเห็นเมืองหงสา และประสงคี่ใคร่จักมี ดินทเสนาให้ทำไมตรีกับพระยาเจ้าแห่งสุลแล หากว่า เจ้าเมืองหงสาจักให้อย่างใดอย่างหนึ่งแก่เราจริงดังนั้น อันอื่นเรา ไม่เอาแล เราเพียงใคร่ได้ของอันรักอันพึงใจแล" กล่าวให้เป็นปัญหาแก่อำมาตย์ว่าดังนี้

อำมาตย์ผู้หนึ่ง ก็อาลาพระเจ้ามังรายกลับไปไหว้เจ้าแห่งตนนั้นแล พระยาทงสาได้ยินคำอันนั้นจึง ชุณมเสนาอำมาตย์ นักปราชญ์บัณฑิตในโรงหลวงแล้ว นักปราชญ์ทั้งหลายไหว้พระยาทงสาวว่า "ปัญหาอันท้าว ล้านนากล่าวมาว่า จักใคร่ได้อันพึงใจนั้น ขาดอันพึงใจและรักนักกว่า สิ่งอันพึงใจในโลกนี้ ก็มีแต่เพียงราชบุตรี ที่เกิดแต่อกแห่งท้าวพระยาทั้งหลาย อันนี้ ชะรอยท้าวพระยาล้านนาผู้ท้าวสาวว่า นางกุมารี คือ นางปายไค (หรืออุสสาปายไค-กายศิริ) อันเป็นลูกรักที่เกิดแต่อกแห่งมหาราชเจ้า ผู้มีรูปโฉมโฉมพรรณอันงามล้วนถ้วนทุกประการ จึงแต่งเสริมมักับเมืองเรา ทีแท้ เพื่อใคร่ได้นางปายไคลูกรักแห่งมหาราชเจ้าก็มีจะแล มหาราชเจ้าไม่ใ้ลูกรักตนแก่ ท้าวล้านนาผู้มีอาญาพ ไม่ควรแล" ว่าอย่างนั้น

พระยาทงสา องค์ที่สุตตโสมจะ ได้ยินคำอันนั้นว่าฟังว่า "กูไม่ให้ลูกรักนางปายไคเจ้าล้านนา อันมีเดชไม่ควรแล สมควรวูให้ด้วยสวัสดิ ก็จักเป็นไมตรีสนทิตตต่อเป็นราชวงศ์ สิบราชพระเพณี่ไปกายหน้า ถวาทขั้ลูกขั้หลานจะแล" ว่าอย่างนั้น แล้วพระยาทงสา ก็แต่งเครื่องประดับผ้าผ่อนถนิมกิมพารณห์ทั้งมวลควร แก้ววิหะให้แก่ลูกสาวตน ไม่เพียงแต่เท่านั้น ยังให้ช้าง ม้า ข้าหญิง ชายด้วย ๕๐๐ คัว เพื่อเสริมศบวิวารให้ นางปายไคผู้เป็นลูกได้ใช้สอย แล้วก็นำเอานาง กับทั้งยศบริวารอันมาก มาถวายแก่พระเจ้ามังรายนั้นแล

พระเจ้ามั่งราย ครั้นว่าได้นางปายโคเป็นราชเทวีแห่งตนแล้ว ก็มีความยินดีชมชื่นมากนัก พระยาทั้ง ๒ มาชุมนุมกันที่แม่น้ำอสาที่นั้น ก็ให้ไพร่ท้อมด้วยข้าวเหล้าเนื้อปลาอาหารทั้งหลายก็ได้เล่นมหรสพ ๓ วัน ๓ คืน แล้วกระทำราชไมตรีสนทิตติดต่อกัน เป็นมิตรคบถ้วนแล้ว พระยาเจ้ามั่งราย ก็อำลามาสู่บ้านเมืองแห่งตนแล้วเสนาอำมคตย์ก็อุสสาภิษณนางปายโคเป็นราชเทวีให้มันแล

การโถม ช่างเอกพระเจ้ามั่งราย

พระเจ้ามั่งราย เจรจากับด้วยเสนาอำมคตย์ทั้งหลายว่า "กูอธิษฐานสร้างพระพุทธรูปเจ้า ๕ องค์ ไว้ในอารามมหากัสสปะเถระเจ้า แล้วไปเมืองเม็งว่า หากกูชนะมอญจริง จักสร้างวิหารให้พระเจ้าอยู่สำราญว่าฉันนี้ บัดนี้ กูไปเมืองมอญ พระยาเม็งก็กลัวอำนาจแห่งกู ด้วยเดชานุภาพอันกูได้สร้างรูปพระพุทธรูปเจ้า พระยาเม็งก็ให้ลูกรักแห่งตนมาเป็นเมี้ยฉันนี้ ควรกูสร้างวิหารแก่แล" พระเจ้ามั่งรายก็ให้ช่างการโถมตัดไม้สร้างวิหารหลัง ๑ เพียงแต่ยกเสาขึ้นในชื่อไว้ไว้กันแล้วเสร็จนั้นแล (การโถมหรือพม่าเจตนา ช่างเอกสมัยพระเจ้ามั่งราย)

ตลุมี่ กาล ในกาลนั้น พระยาได้ใช้คนมากเป็นแขกเมือง ให้เอาหวายเส้น ๑ ยาว ๒๐ วา เหลาให้สนรูเข็มได้ มาถวายแก่พระเจ้ามั่งราย เพื่อแสดงคุณความสามารถว่า ชาวใต้ช่างนัก หาผู้จักเปรียบเทียบไม่ได้ว่าอย่างนั้น เจ้ามั่งรายก็ให้หาช่างไม้ผู้ชื่อกการโถมมาแล้วกล่าวว่า "ท่านยังอาจกระทำเหมือนนี้ได้หรือไม่" ช่างไม้การโถมกราบทูลพระยาว่า "ชาวใต้เพียงแต่เลาหวายยาว ๒๐ วา สนรูเข็มได้เท่านั้น" ว่าอย่างนั้นแล้ว ช่างไม้การโถมจักแสดงคุณความสามารถอย่างหนึ่ง จึงสร้างให้เอาไม้ยาว ๓ วา ถากตีงามแล้ว ผูกหย่อนเอาลงจมไว้ในน้ำแข็ง ด้านเหนือสะพานกวมกม แล้วมันให้เอาสะเก็ดไม้ใส่ตะกร้าหุ้มให้ดี เอาลงจมไว้ในน้ำที่นั้น ให้น้ำพัดสะเก็ดไม้ลอยขึ้นมาทีละน้อย เป็นดังคนพินคนตกออกนั้น เอาลงไปแต่กลางคืน ครั้นรุ่งเช้าช่างการโถมมาเฝ้าพระเจ้ามั่งราย จึงแจ้งกราบทูลว่า "ข้าเจ้าจักขอตำน้ำพินชวานถากไม้ให้แขกดูแล" ว่าอย่างนั้น

ช่างการโถม ก็ให้ชักไม้เส้น ๑ ยาว ๓ วา ยังไม่ได้ถากไม้ได้พินให้เอาจมลงน้ำแข็งให้แขกเห็นแล้ว ช่างการโถมก็ฝนชวานให้คมดีแล้ว ก็ตำน้ำพินชวานถากไม้จริง ๆ อยู่ใต้น้ำพักใหญ่กว่า ๑ ช่างการโถมไต่ขึ้นมาไหว้พระยาว่า "ผู้ตำน้ำพินชวานถากไม้เสร็จแล้ว ขอเจ้าเหนือหัวให้เอาชิ้นมาดูเถอะ" พระเจ้ามั่งรายก็ให้ตำน้ำชักไม้ขึ้นมาให้แขกดู แขกเห็นไม้ท่อนนั้นงามนักเลื่อมตรงเป็นดังตีบรรทัดอยู่บนบกนั้น เป็นที่ควรอัศจรรย์ว่า "เขาช่างเก่งกว่าเรา ตำน้ำพินชวานก็ได้ดีแท้จริง" ว่าอย่างนั้น

แขกกลับแสดงคุณความสามารถอันหนึ่งเล่า ให้ช่างผู้นั้นสลักเม็ดข้าวกุ่มเม็ดหนึ่งเป็นรูปช้างห้าตัวชนกัน มาถวายแก่พระเจ้ามั่งราย พระเจ้ามั่งรายให้เอาเม็ดข้าวกุ่มห้าหลักเป็นรูปช้างนั้น ไปแสดงให้ช่างการโถมดู ช่างการโถมว่า "ข้าใจรั้วจักผู้จักหลักข้าวคนนั้น" เขาก็เอาช่างผู้นั้นไปแสดงให้ช่างการโถมเห็นต่อหน้าพระเจ้ามั่งราย ช่างการโถมก็จับช่างคนนั้นนอนคว่ำไว้ เอาชวานเล่มคมถากหัวให้หมดดีเป็นดังเม็ดโกนนั้น ช่างการโถมถามว่า "เอาชวานโกนหัวเจ็บหรือว่าไม่เจ็บ" มันบอกกว่า "ไม่เจ็บ เป็นดังลูบเอานั่นแล" ว่าอย่างนั้น แขกเห็นชมหมั่นกล่าวว่า ช่างเมืองลาวนั้นฉลาดมากเกินกว่าเราแท้จริง" ว่าอย่างนั้น แล้วก็ลาพระเจ้ามั่งรายกลับไปนั้นแล

พระเจ้ามั่งราย เห็นช่างการโถมแสดงคุณแก่ช่างชาวใต้ยกยอเมืองตน พระเจ้ามั่งรายก็ให้ช่างการโถมไปครองเมืองเชียงแสน ยามนั้น เมืองเชียงแสนได้ชื่อว่าเมืองรอย ถึงเมื่อพระยาแสนกูไปกินได้ชื่อว่าเป็น

เชียงแสนแล ช่างการโถมอยู่เมืองเชียงแสนแล้ว จึงตัดเครื่องวิหารเป็นต้นวา แป้อย แปยี่ ชื่อไม้ต่างใหม่ จากเชียงแสน ให้นำมาสิริวิหารการโถมก็ยกเสาศื่อไว้มัน สำเร็จลงตัวพอดีทุกประการ ไม้ค้ำไม้ทลวงนั้นแล เลยปรากฏได้ชื่อว่า "วัดการโถม" ตราบจนบัดนี้

พระเจ้ามั่งรายยกทัพสู่กรุงอังวะ

วิหารอันเป็นหนองกียังไม่มี พระเจ้ามั่งรายไปไหว้พระมหาทกัสสะเปเถระเจ้าว่า "กันต ข้าแต่เจ้ากูข้าสร้างวิหารแล้วบริบูรณ์ทุกอย่างแล้วแล" มหาทกัสสะเปเถระเจ้าเมตตว่า "วิหารเป็นดังโรงเฝ้ามหาราชนั่นมีแล้วแล แต่ว่าคันอฎีเจดีย์หนองกียังไม่มี ความมหาราชก่อก่อเจดีย์อุโมงค์โงให้เป็นที่สถาปนาคั้งไว้ควรแล" ว่าอย่างนั้นพระเจ้ามั่งรายทรงมีพระทัยมชื่นยินดีมากนัก พระเจ้ามั่งรายอริษฐานใจว่า "บัดนี้ กูจักสร้างวิหารให้แล้วเสร็จ กูจักไปที่ยาวอุประเทศเมืองพุกามอังวะก่อน หากว่าพระยาอังวะยังมีไมตรีอ่อนน้อมซึ่งกูและได้อันใดอันหนึ่งเหมือนดังพระยาทงสนั้น ครั้นกูชนชกกลับมา กูจักก่อก่อเจดีย์วัดการโถมแล" ว่าอย่างนั้น เจ้ามั่งรายรำพึงดังนั้นแล้ว ก็ยกทัพพลทั้งหลาย เข้าสู่เขตซันต์สิมาเมืองอังวะหนอภาคเนย์ ก็ตั้งทัพอยู่นั้นแล

พระเจ้ากรุงอังวะ ถวายช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก

พระเจ้าอังวะ รู้ข่าวจึงใช้อำมาตย์ผู้ฉลาดรู้เจรจาความเมือง เอราชาบรรณาการของฝักมาต้อนรับถวายพระเจ้ามั่งราย ถวายข้าวสารฟอสต์ทุกประการ แล้อำมาตย์ผู้นั้นไหว้ว่า "พระยาเจ้าเมืองพุกามอังวะ ใช้ให้ข้ามาว่าไหว้เจ้าเหนือหัวว่า เจ้าท้าวล้านนาคนมีเดชาภาพ ถึงสืบบ้านเมืองแห่งเราด้วยเหตุฉนั้นใดหรือ แม้นเจ้าท้าวล้านนามาด้วยหมกมิตรไมตรี ดังนั้น เรายกยิตินักแล แม้นเจ้าท้าวล้านนาประสงค้ประโยชน์อันใดในเมืองเรา เราก็จักให้ตามที่ชอบทุกอย่าง ว่าอย่างนั้น จึงให้ข้ามาไหว้เจ้าเหนือหัวนี้แล"

พระเจ้ามั่งรายตอบคำอำมาตย์ว่า "เรารู้ข่าวเมืองพุกามอังวะสัมฤทธิ์ด้วยช้างม้าทุกอย่าง ประการหนึ่ง เรารู้ข่าวว่า ศาสนาพระพุทธเจ้ารุ่งเรืองมากนัก เราจึงแสรมกเทียวดูประเทศบ้านเมืองพุกามอังวะเท่านั้นเอง คือ พระยาพุกามอังวะจักให้วัดตุลิ่งใดแก่เรานั้น แต่ว่าเราขอเพียงอย่างเดียวคือช่างเหล็ก" ว่าอย่างนั้น อำมาตย์ผู้ใช้ได้ฟังคำพระเจ้ามั่งรายแล้ว ก็กลับไปไหว้พระยาอังวะ พระยาอังวะรู้ข่าวคำอันนั้น มีความยินดี จึงกล่าวกับด้วยอำมาตย์ว่า "กูเข้าใจว่า ท้าวล้านนาผู้มีเดช จักมากก่อก่อบ้านเมืองเสียดนั้น ว่าอย่างนั้น เพียงแต่ใครได้ช่างฆ้องฉนั้น เเราควรจัดหาช่างฆ้องผู้ฉลาดถึงดีนักหนึ่ง กับทั้งช่างทองคำ ช่างเงิน ช่างทองเหลือง ช่างเหล็ก พร้อมทุกอย่างให้แก่เจ้าท้าวล้านนา เพื่อให้เป็นมิตรไมตรีต่อไปภายหน้า" จึงจัดช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างทั้งหลายประมาณว่า ๕๐๐ ครว้มาถวายแก่พระเจ้ามั่งราย พระเจ้ามั่งรายก็เอาช่างทองคำไปไว้เชียงตุง เอาช่างฆ้องและพวกหาญบ้านนาไว้เชียงแสน เอาช่างเงิน ช่างเหล็กช่างทองมาไว้ที่เวียงกุมกาม ช่างทั้งหลายจึงมีมากในล้านนา ตราบเท่าบัดนี้แล

พระเจ้ามั่งรายไปเมืองพุกามอังวะมาในปีชลา จุลศักราช ๖๕๒๒ ตัว (๑๔๗๓) มาถึงแล้วก็ให้ก่อเจดีย์ที่วัดการโถมตามปฏิญญาแห่งตน เจดีย์นั้นดินธรมีกว้าง ๖ วา สูง ๔ วา สร้างที่ประดิษฐานพระเจ้า ๒ ชั้น ชั้นล่างพระเจ้านั่ง ๓ องค์ ชั้นสำหรับประดิษฐานพระเจ้ายืนองค์ ๑ สร้างรูปพระสรีวิบุตร พระโมคคัลลสะนะ และรูปพระอินทร์และนางธรรณี ไว้รักษาพระพุทธรูปเจ้าที่นั้น

พระเจ้ามั่งรายปลุกต้นมหาโพธิ์

ในกาลยงนั้น ยังมีพระมหาเถระเจ้าหมู่ ๑ เอาพระบรมธาตุพระพุทธรูปเจ้าแต่สิงห์เมืองลังกามาถวายพระเจ้ามั่งราย ๒ องค์ พระเจ้ามั่งรายรับเอาพระบรมธาตุพระพุทธรูปเจ้าแล้ว มีความยินดีมากนักจึงอธิษฐานว่า "หากว่า เป็นธาตุแห่งพระพุทธรูปเจ้าแท้ ของงแสดงให้เห็นเป็นอัศจรรย์ให้หายสงสัยแห่งดูข้าทั้งหลายเถอะ" พระเจ้ามั่งรายก็ทรงพระธาตุด้วยศุนธก ยามนั้น พระบรมธาตุก็กระทำปาฏิหาริย์ในโกศทองคำแสดงรัศมี ในหน้าอันสงบนั้นแตกเป็น ๓ ส่วน ส่วน ๑ มีรัศมีอันเหลืองดังทองคำ ส่วน ๑ มีรัศมีอันเขียวดังแก้วอินทนิล ส่วน ๑ มีรัศมีอันขาวดังลวดเงิน เจ้ามั่งรายมีใจเลื่อมใสในพระบรมธาตุเจ้ายิ่งนัก ก็เอาพระธาตุองค์ ๑ บรรจุไว้ในองค์พระพุทธรูปเจ้าองค์ใหญ่นั้นแล

พระเจ้ามั่งรายก็เอาทองคำทั้งนั้น ๕๐๐ ผากพระมหาเถระเจ้าไปบูชามหาโพธิ์ในเมืองลังกานั้นแล พระมหาเถระเจ้าทั้ง ๔ องค์อธิษฐานว่า "ผู้ข้าทั้งหลาย จักเอาศาสนาพระพุทธรูปเจ้ากลับตั้งในเมืองล้านนา หากว่าจักเจริญรุ่งเรืองแท้ ขอให้ลูกมหาโพธิ์ตกลงเหนือจีวรแห่งดูข้าทั้งหลายด้วย" ๖๐๐" ว่าจะอย่างนั้น ลูกมหาโพธิ์ก็ตกลงเหนือผ้าจีวรแห่งเจ้าภิกษุองค์ละลูก พระมหาเถระเจ้าทั้ง ๔ ก็เอามหาโพธิ์ใส่บาตรแห่งตน ลูกมหาโพธิ์ก็งอกออกมาทั้ง ๔ ต้น ก็เอามาถวายพระเจ้ามั่งรายเอาไปปลูกที่ทุ่งยั้งเมืองฝางต้น ๑ เอาไปปลูกที่ริ้วนางต้น ๑ เอาไปปลูกยังพันนาท่าก่าต้น ๑ พระเจ้ามั่งรายเอาให้ชาวกรมตาแห่งตนชื่อว่าเทพคำชาย กับนางปายโคเอาไปปลูกแทนที่ไม่มีมะเดื่อเกลี้ยงที่วัดการโถมต้น ๑ นั้นแล

พระเจ้ามั่งราย ก็บูชามหาโพธิ์ด้วยเครื่องบูชาต่างๆ มหาโพธิ์ก็กระทำปาฏิหาริย์มีรัศมีสว่างทั่วเมืองทั้งมวลในคืนนั้น เทพตกก็จำแลงตนเป็นช้างเผือกมีบริวาร ๑,๐๐๐ มาแวดล้อมมหาโพธิ์อยู่รักษาตลอดคืนจนสว่างไม่ให้สัตว์สิ่งมกรายได้ลักตัว แม้มกรายก็เป็นอันตายแก่สัตว์ทั้งหลายฝูงนั้น นั้นแล

พระเจ้ามั่งรายทรงอุปถัมภ์วัดการโถม

พระเจ้ามั่งราย แต่งวัดดูทั้งหลายไว้เป็นอุปการะแก่วัดการโถมที่นั้น ให้ปักแดนแคว้นเก็บเบี้ยว่านาบิละ ๖ แสน ๓ หมื่นเบี้ยเป็นค่าจ้งหัน ให้ปักแคว้นแจ่ม ๕ แสนเบี้ย เป็นค่ากินแคว้น แซข้าง ๕ แสนเบี้ย ไว้เป็นค่าหมากเจ้าพระภิกษุทั้งหลาย ใช้แต่เท่านั้น เจ้ามั่งรายกับนางปายโคก็ให้คนทั้งหลาย ๕๕ บ้าน มี ๕๐๐ คั้วรวมอยู่ที่เจ้ามั่งรายและนางปายโคเอามาแต่เมืองหงสาวดีนั้น ทายค้ำหมากทานไว้กับวัดการโถมวันนั้นแล

พระเจ้ามั่งรายหาสถานที่สร้างเมืองใหม่

ที่นี้ จักกล่าวด้วยเรื่องสร้างเวียงเชียงใหม่มก่อนแล พระเจ้ามั่งรายอยู่เวียงกุมกามได้ ๕ ปี ถึงปีเถาะจุลศักราชได้ ๖๕๓ คั้ว (พ.ศ. ๑๘๓๔) ยังมีในวัน ๑ พระเจ้ามั่งรายทรงยานทองคำออกไปทิศเหนือ ด้วยศบบริวารอันมาก ไปถึงบ้านแห่ม นัย ๑ ว่า บ้านแห่ม สถานที่นั้นควรจักตั้งเวียงว่าอย่างนั้น ยังพักอยู่ที่นั่นได้ ๓ คืน เกิดนิมิตฝันเห็นชายคนหนึ่งมาบอกว่า "อยู่ที่นี้ ท้าวพระยามียศมากนัก แต่หากไว้ข้าวของสมบัติ" ว่าจะอย่างนั้น

พระเจ้ามั่งรายก็ย้ายไปทิศเหนือ เห็นที่ควรสร้างเวียงจึงหยุดพักนอนสามคืน คนทั้งหลายเอานางคือตาชายมาซึ่งเป็นวีร เพื่อระวังรักษาเจ้ามั่งราย ที่นั้นแลปรากฏว่า "เวียงริ้วนาง" ตราบเท่าบัดนี้แล พระองค์หยุดพักอยู่ที่นั้น ไม่เห็นนิมิตสิ่งอันใด จำย้ายไปทิศตะวันออกหนเหนือ เห็นสถานที่แห่งหนึ่งสมควรตั้งเวียง ก็หยุด

พักนอนที่แห่งนั้นคืน ๓ คืน คนทั้งหลายสร้างเรือคือเรือไม้ไม่ใส่ทานมาล้อมรักษาพระเจ้านั่งรายเลย ได้ชื่อว่า "เขียงเรือ" トラบาจนบัดนี้ พระองค์ประทับอยู่ที่นั่น ๓ คืนไม่เห็นนิมิตอันใดอีก จึงเสด็จไปในวราป่าอีกแห่งหนึ่ง หยุดพักนอนที่แห่งนั้นคืน ๓ คืน ผ่านเห็นนางคนหนึ่งมีรูปโฉมอันงามนัก ที่นั้นเลยได้ชื่อว่าเขียงโถมตราบาจนบัดนี้ จากนั้นเสด็จย้ายไปว่าป่า นอนอยู่ที่แห่งนั้นคืน ๓ คืน ผ่านเห็นนางคนหนึ่งมีรูปโฉมอันงามนัก พระองค์ไม่เอาก็ทุมคือปล่อยทั้งเสียเลยได้ชื่อว่า "เขียงทุม" นั้นแล จากนั้นก็เสด็จกลับเวียงกุมกาม ทอดพระเนตรเห็นต้นลานต้นหนึ่งใหญ่นัก จึงเข้าพักได้ริมลานต้นนั้น เลยได้ชื่อว่า "เขียงลาน"

พระเจ้านั่งรายกลับมายู่เวียงกุมกามสิ้นฤดูหนาวแล้ว พระเจ้านั่งรายทรงช้างมงคลตัวประเสริฐ มีหมู่โยธาแวดล้อมเป็นบริวารไปเที่ยวเสียบดินดอยอุจจวบวระพต คือดอยสุเทพ ก็ให้พรานป่าทั้งหลายไปไล่ป่าไล่เนื้อตามดินดอยอ้อมมาทิศตะวันออกตามวราป่า ก็ไปพบป่าเหล่าพญาค่างแห่งหนึ่งเป็นที่อัศจรรย์ ภายนอกเป็นอันหมดจดใส เป็นทุ่งราบเสมอนิ่งนัก พระยาเสียบไปก็เห็นพงพญาค่างน้อยอีกแห่งหนึ่งอยู่ภายใน ดัดลอมค่างน้อยนั้นออกมาเป็นพงพงามใหญ่หน่อยเป็นแถวเป็นชั้นแน่นหนาอย่างนัก ในที่ท่ามกลางพงพญาค่างนั้น เป็นลานราบเสมอ ประกอบไปด้วยหญ้ามวยเป็นคำพม ภาษาไทยว่ามุ้งกระต่ายแวดล้อมทุกทิศทุกทาง ควรวินมัยเป็นที่ถูกใจมากนัก

ในขณะนั้น ฟ่าน (อิเก็ง) ผีอก ๒ ตัวแม่ลูก ออกจากป่าลอมคาเพื่อจักไปหากิน ก็มาออกท่ามกลางหมู่พมและคนทั้งหลายจำนวนมากแล้ว ก็ยืนหันหน้าหันหลังดูหมู่คนและหมากทั้งหลายคู่หนึ่ง แล้วก็กลับเข้าไปในลอมค่างที่นั่นดังเก่า ส่วนท่าหมากทั้งหลายก็วิ่งไปแวดล้อมลอมค่างที่นั่นอยู่ ไม่อาจจักเข้าไปกัดเนื้อตัวนั้นได้

เมื่อนั้น เนื้อตัวนั้น ได้อยู่ที่ชัยภูมิบังเกิดฤทธิ์ภาวะ ไม่มีเกรงขามหวาดกลัวก็ชั่วว่องออกมาพมหมากทั้งหลายก็กลัววิ่งหนี ไม่อาจจักต่อสู้กับศพระยาเนื้อตัวนั้นได้ พรานป่าทั้งหลายเห็นอัศจรรย์ดังนั้น จึงมาไหวพระเจ้านั่งราย พระเจ้านั่งรายก็ชี้ข้างเข้าไปในที่นั้น ปล่อยหมาไล่เข้าไปในลอมคา ฟ่าน ๒ ตัวก็ไม่เกรงกลัว วิ่งออกมาต่อสู้กับพม หมากวิ่งหนีพ่ายไป ไม่อาจจักต่อสู้กับศพระยาเนื้อตัวนั้นได้ ๒ ตัวนั้นได้ลิกตัว พระเจ้านั่งรายได้เห็นได้ยินอัศจรรย์นัก ว่า "ภูมายุวที่จักตั้งเวียงก็หลายแห่งแล้ว ก็ไม่พบสักแห่ง จึงมาพบที่นี่ เป็นชัยภูมิควรสร้างเวียง กับที่นี้เป็นชัยนครควรทะเล ในลอมค่างที่นี้ ภูจักตั้งวังมณเฑียรทองนอน ได้อยู่ได้ทรงให้เป็นสวัสดิ์ชะแลแล้วเจ้านั่งราย ก็ให้เอาดาขายมางล้อมจับเอาฟ่าน ๒ ตัวได้ด้วยสวัสดิ์แล้ว ก็ให้ไปปล่อยไว้ยังทิศเหนือริมฝั่งใกล้แม่น้ำหยวก ให้สร้างระเนียดล้อมคุ้มครองฟ่าน ๒ ตัวนั้น เลยได้ชื่อว่า "เวียงฟ่าน" トラบาจนบัดนี้แล

ตั้งชุมชนใหญ่ในเมืองใหม่

พระเจ้านั่งรายจึงทำหมายว่า "ในกาลภายหน้าเมืองแห่งนี้ จักมีพระยาแม่ลูกอยู่เสวยราชสมบัติสืบไปเป็นแม่มั่น" ว่าอย่างนั้น แล้วพระเจ้านั่งรายจึงให้แสนเก่า (ขุนนางผู้ใหญ่) เจ้าเมือง(ประชาน) กว้านบ้าน (หัวหน้าบ้าน) ทั้งหลายมาพร้อมทุกคน บอกเรื่องราวทั้งหมดไล่ฟ่านเข้าลอมคาและฟ่านชนะหมานั้น ให้ไล่แม่ก่าทั้งหลายได้ยืนทุกคนแล้วถามเขาว่า "ณ ที่แห่งนี้ สูได้ยืนข่าวรู้ชื่อชื่อชาวใด" เขาไหวเจ้านั่งรายว่า "ในที่นี้ ผู้ชายทั้งหลายได้รู้สืบมาว่า เหล่าคาสวนขวัญ เป็นที่อยู่แห่งทั่วพระยาทั้งหลายมาแต่ก่อน ครั้นรุ่งปีใหม่ฟ่านเผือก ๒ ตัวแม่ลูก อันเป็นพระยาเนื้ออมแต่ป่าใหญ่ มาอยู่ที่ชัยภูมินี้ ฟ่าน ๒ ตัวแม่ลูกเป็นสัตว์ตัววิเศษ ด้วยเหตุนี้ จึงชนะหมากได้แท้แล" ว่าอย่างนั้น

ค่างวัลญจังหวัดเชียงใหม่

ตอยสุเทพเป็นตรี
บุปผชาติล้วนงามตา

ประเพณีเป็นสง่า
งามล้ำค่านครพิงค์

พระเจ้ามั่งรายได้นั้นค่ากล่าวเช่นนั้น ทรงปีติยินดีพระทัยยิ่งนัก เหตุว่าจักทรงตั้งมณฑลเข็ยรแห่ง
ตนในที่นั้นชัยภูมิอันแล พระเจ้ามั่งรายก็ย้ายเข้าไปตั้งที่ชัยภูมิในวันเดือน ๗ ออก ๘ ค่ำ วันพฤหัสบดี ไทปีชวด
ดิถี ๘ ตัว นาหัตถี ๓๐ ตัว พระจันทร์เสวยนักษัตรฤกษ์ตัววัน ๗ ชื่อว่า ปุณณพัลในกรกฎะ อาไปราสี ยาม
แตรรุ่ง (เช้าตรู่) ๓ ลูกนาหัต เศษ ๒ บาทนา ไร่ลัดคนในมณฑลอาไปราสียามศักราชนี้เพิ่มอีกตัว ๑ เป็นจุลศักราช ๖๕๔
(พ.ศ.๑๘๓๕) ปีมะโรงแล

ครั้นเมื่อพระเจ้ามั่งรายย้ายราชวังมาที่ชัยภูมินี้แล้ว ก็ให้ตั้งบ้านน้อย บ้านใหญ่ตามที่ต่างๆ สูงๆ ทั้งหลาย
มากนัก ตามคำเขาร้องเรียกว่า บ้านต่ำสูง คำพม่าว่าเมืองชวาว ว้อย่างนั้นแล ที่พระเจ้ามั่งรายมาหยุดพักอยู่ที่นั่น
มีหอนตะวันออกเฉียงเหนือแห่งชัยภูมินั้น เรียกชื่อว่า "เขียงมัน" ที่แห่งนั้นลึกแคบ พระยาให้ขุดแล้ววางไปทิศ
ตะวันออก เลยได้ชื่อว่า "เขียงตาง" ตราบเท่าบัดนี้

เชิญพระสหายมาปรึกษา

พระเจ้ามั่งรายว่าฟังว่า "กูจักตั้งเวียงในสถานที่นี้ควรวันมฤกใจเห็นแล ทิศนอกตะวันออก
เฉียงเหนือก็เป็นหนองน้ำอันใหญ่ เป็นที่ซึ่งมีแก้วควายลงอาบลงกินดินนัก" เจ้าก็เรียกช่างไม้ทั้งหลายมาแล้ว ก็ให้
ตัดไม้ตัดมาฟันดากรัดแต่ซัดเกลามาไม้ทั้งหลายมากนักคิดแล้ว ก็ให้สร้างหอโรงช้าง โรงม้า และหอประตู จักสร้างเวียง
อันใหญ่ จักเอาชัยภูมิไว้ท่ามกลางสะดือเมือง ว้อย่างนั้น ก็ให้ขุดคู และทำถนน จักสร้างเวียงกว้างด้านละ
๓,๐๐๐ วา ว้อย่างนั้น พระยาได้ว่าฟังว่า "กูจักสร้างบ้านแปงเมืองอันใหญ่แท้ ควรจะไปเชิญเอาพระยาเมือง
พระยาร่วงผู้เป็นสหายกุดพระแล" ว่าแล้วก็ใช้คนให้ไปเชิญเอาสหาย คือพระยาร่วงเมือง พระยาร่วงมาเห็นแล

ฉันทวาที ๓ พระยา

ครั้นพระยาร่วง ๒ มาแล้ว ก็พากันจัดแต่งแปลงวินิจฉัย คือสนามที่ไกลไม่ไกลแห่งชัยภูมิ
เพื่อให้เป็นที่พร้อมเพรียงกัน พระเจ้ามั่งรายก็มาพร้อมด้วยพระยาร่วง ๒ พระเจ้ามั่งรายกล่าวว่า "ในสถานที่นี้มีพื้
(ฮีเก็ง) เมือก ๒ ตัวแม่ลูกอยู่ในลอมคากที่นี้ แลหูกและคนทั้งหลายไม่อาจจักกระทำร้ายได้เป็นชัยภูมิอันวิเศษแท้
แล ข้าก็รักใคร่จักสร้างเวียงที่นี้ เอาชัยภูมิไว้ท่ามกลางเวียง แล้วตั้งชัยภูมิไปทางใต้ ทางเหนือ ตะวันตก ตะวันออก
ด้านละ ๑,๐๐๐ วา เป็นด้านละ ๒,๐๐๐ วา ข้าว่าฟังฉันทนี้ จึงเชิญสหายเจ้าทั้งสองมาเป็นที่ปรึกษา ควรไม่ควรเป็น
ฉันทใด ขอสหายเจ้าทั้งสองฟังพิจารณา" ว้อย่างนั้น

พระยาร่วงเมืองว่า "สหายเจ้าจักตั้งเวียงแลด้านละ ๒,๐๐๐ วา ไม่ควรแล" ว้อย่างนั้น
พระยาร่วงจึงกล่าวว่า "สหายพระยาร่วงเมืองว่านั้นก็หากถูกแล แต่ว่าเป็นฉันทคติเสีย ควรว่าทั้งกาลสมบัติ และ
กาลวิบัติแล ภายหลังนาคผู้ผู้มีปัญญาจักดูหมิ่นว่า ไม่รู้รำพึงภายหลังนาคผู้จักว่าอย่างนั้นชะแล ภายหลัง
อมิตตาค้าก็มาล้อมเวียงวังซึ่งไว้ หากบุคคลผู้จักเผาเผาไม่ได้ ไม่สมบูรณ์ไม่เต็ม ก็จักยกแก้อาณคตกาลแล ข้าชอบ
ใคร่ที่จักตั้งแต่ชัยภูมิไปทิศตะวันตก ตะวันออก ทิศใต้ ทิศเหนือโน้น ๕๐๐ วาแล" ว้อย่างนั้น

พระเจ้ามั่งรายกล่าวว่า "สหายพระยาร่วงว่านั้นก็ดีแท้แล แต่ว่าเป็นโทษคติเสียหน่อยหนึ่ง คำสหาย
เจ้าทั้ง ๒ นี้ คำผู้ใดข้าก็ไม่ละแล แต่ให้เป็นฉันทอันชอบธรรมเถอะ" ว่าฉันทนั้น เสนาอำมาตย์ทั้งหลายพึงใจคำพระยา

ง่าเมือง ๓ ส่วน มีส่วน ๑ พึงใจคำพระยาวังมาก พระยาวังชักกล่าวว่า "สุเทวฤๅษีและสุกกทันทฤๅษี ก็ได้ยังฉนท
สมบัติคือภิญญาภิเศกานภาพ แม้นจักให้กว้างหมื่นโยชน์แสนโยชน์ก็ได้โดยแท้ เพื่อเล็งเห็นอนาคตภัยเมื่อภายหลัง
แล สร้างเวียงลำพูนจึงเอาหน้าหอยคว่ำ เอามกเป็นประภคณ" ว่าอย่างนั้น

พระเจ้ามังรายได้ยินอุปเทศเจ้าฤๅษีทั้ง ๒ สร้างเวียงลำพูน จึงว่าพึงตวยังกาลสมบัติ และกาลวิบัติ
จึงกล่าวว่า "ข้าแต่เจ้าสหายทั้ง ๒ ถ้าย่างนั้น เราจักตั้งด่านยาว ๑,๐๐๐ วา ด่านกว้าง ๕๐๐ วาเถอะ" ว่าอย่างนั้น
พระยาทั้ง ๓ ก็มีฉันทวาทด้วยกันนั้นแล พระเจ้ามังรายก็ชวนเอาพระยาทั้ง ๒ ไปสู่ชัยภูมิเพื่อจักลงมือตั้งทอนอน
และวังน้อยครั้งแรก นั้นแล

ในขณะนั้น ยังมีหนูเผือกตัว ๑ ใหญ่เท่าคนเกวียน มีบิวาร ๔ ตัว ออกจากชัยภูมิไปทางทิศ
ตะวันออก วิ่งเฉียงเฉียงเข้าไปสู่สูงแห่ง ๑ ในโค่นไม้มักเรียก ไฉนโคจรทิวา เป็นคำพม่าว่าไม้เพียงยอง ไม้ไกลชัยภูมิ
เท่าใด พระยาทั้ง ๓ เห็นหนูเผือกเป็นอัศจรรย์ จึงพร้อมกันเอาข้าวตอกดอกไม้ใส่ถาดทองคำแล้ว ก็ให้ล้อม้าชา
ให้ตี เลยปรากฏเป็นไม้เลื้อยเมืองมาตราบนเท่าบัดนี้แล

ชัยมงคล ๗ ประการ

พระยาทั้ง ๓ ให้กวาดแผ่นดินที่จักตั้งเวียงเอาเชือกซึ่งดู รู้ว่าแผ่นดินสูงด้านตะวันตก ลาดลงสู่
ตะวันออกมีเศษจะเป็นชัยมงคลมากนัก พระยาทั้งเมือง พระยาวัง กล่าวกับพระเจ้ามังรายว่า "ดูราเจ้าสหาย
เราพร้อมกันสร้างตั้งเวียงที่นี่ พวกข้าเห็นเป็นมงคล ๗ ประการดังนี้ -

ข้อ ๑ แต่ก่อนได้ยินลิมมกว่ากวางเผือก ๒ ตัวแม่มลูก มาแต่ป่าใหญ่หนเหนือ มาอยู่ชัยภูมิที่นี่
ผู้คนทั้งหลายย่อมมากระทำบูชา เป็นชัยมงคลประการแรก

ข้อ ๒ ฟ่าน (อีแก้ง) เผือก ๒ ตัวแม่มลูกมาอยู่ชัยภูมิที่นี่สู้กับหมก หมกทั้งหลายพ่ายหนีไม่อาจ
จักสู้ได้สักตัว เป็นชัยมงคลถ้วน ๒

ข้อ ๓ เราทั้งหลายได้เห็นหนูเผือกกับบิวาร ๔ ตัว ออกมาแต่ชัยภูมิที่นี่ เป็นชัยมงคล
อันถ้วน ๓

ข้อ ๔ ภูมิถิ่นฐาน ที่เราจักตั้งเวียงนี้ สูงด้านทิศตะวันตก ลาดต่ำลงสู่ทิศตะวันออก เป็นชัยมงคล
อันถ้วน ๔

ข้อ ๕ อยู่ที่นี่ เห็นน้ำตกแต่ถู่จตุรบรรพตคอยสุเทพ ไหลมกเป็นแม่น้ำ ไหลขึ้นไปทางเหนือแล้ว
ไหลกระหวัดไปทางตะวันออก แล้วไหลไปใต้ แล้วไหลไปตะวันตกล้อมเวียงมกาม แม่น้ำนี้เป็นนครคอง ล้อมกระหวัด
เมือง อันนี้เป็นชัยมงคลถ้วน ๕ แม่น้ำสายนี้ ไหลมกแต่ดอยลงมากที่ขุนน้ำได้ชื่อว่าแม่ข่า ไหลไปตะวันออก แล้วไหล
ไปใต้เลียบบ้างแม่ข่า ได้ชื่อว่า แม่โท トラบนเท่าบัดนี้แล

ข้อ ๖ หนองใหญ่มีหนือसान หัวพระยาต่างประเทศจักมาบูชาสักการะมากนัก เป็นชัยมงคล
ถ้วน ๖ แล

ข้อ ๗ แฉะเม็งค (แม่น้ำปิง) ไหลมาแต่มหาสระที่พระพุทธเจ้าเมื่อยังทรงพระชนม์อยู่ ได้มาอุป
มาสรในอ่างสูง ไหลออกมาเป็นขุนน้ำแฉะเม็งค ไหลผ่านตะวันออกเวียง เป็นชัยมงคลถ้วน ๗ แฉะ
พระยาจำเมือง พระยาว่างแสดงเหตุอันเป็นชัยมงคล ๗ ประการ แก่พระเจ้ามังรายดังนี้แล

ลงมือสร้างเมืองเชียงใหม่

พระเจ้ามังรายคิดในใจว่า "สหายกู พระยาทั้ง ๒ มีความรู้ความฉลาดสรรพศิลปศาสตร์เพท
ลักษณะอันเป็นชัยมงคลยิ่งนักแท้เทียว ศาสตร์เทพอันภูริเทวก์ใด สหายกูทั้ง ๒ ก็รู้ตั้งทุกประการตัจจริงแล"

พระเจ้ามังรายก็ชวนเอาพระยาทั้ง ๒ ไปเลือกดูที่จักขุดคูเวียงทั้ง ๔ ด้าน กับที่อันจักก่อปราการ
เวียงทุกแห่ง ทั้งที่จักควรสร้างประตูแล้ว พระยาทั้ง ๓ พากันมกนังอยู่เหนือสถาน พระเจ้ามังรายก็ให้พระยาทั้ง ๒
กินแก้มแล แล้วก็เลี้ยงดูวีฬสกลเสนาแห่งพระยาทั้ง ๒ กินอีก แล้วก็เลี้ยงดูวีฬสกลเสนาแห่งพระยาทั้ง ๒ ให้อิ่ม
ด้วยข้าว น้ำ เนื้อ ปลา อาหารพร้อมทุกคนแล้ว เจ้าทั้ง ๓ ให้แต่งเครื่องพิธีกรรมบูชาเหล่าเทวดาทั้งหลายที่รักษา
เมือง กระทำพิธีกรรมบูชาแต่งแปลงเป็น ๓ ส่วนบูชาที่ชัยภูมิที่จักตั้งหอนอนส่วนถ้วน ๒ บูชาเลื้อเมืองที่พระยา
หนูเผือกอยู่กลางเมือง ส่วน ๑ มาจัดเป็น ๕ ส่วนไปบูชาที่จักสร้างประตูทั้ง ๕ แห่ง

พระเจ้ามังราย ให้เสนาอำมฤตย์ผู้ฉลาดด้วยราชากิจ เป็นพ่อเรียกหัวหน้านาน พร้อมด้วยผู้คนทำงาน
ทั้งหลายจำนวน ๕๐,๐๐๐ คน ก่อตั้งสร้างเวียง ให้เริ่มงานที่ชัยภูมิ ให้สร้างแปลงราชมณเฑียร หอนอน ราชวัง
คุ่มน้อย โรงหลวง ยุงฉาง โรงช้างม้า สรรพกิจอันควรงานทุกประการ

ส่วนผู้คนทำงาน ๕๐,๐๐๐ คน ให้เขาเตรียมขุดคูก่อปราการเวียงทั้ง ๔ ด้าน ให้เตรียมงานแรก
สร้างเขื่อน ประตูหอดึง หอเวียนให้พร้อมทุกอัน พระเจ้ามังราย แบ่งสรรจัดกลุ่มคนงานทั้งหลายสร้างแปลงครบ
ถ้วนพร้อมแล้วทุกประการ เมื่อแรกตั้งราชมณเฑียร คุ่มน้อย ขุดคู ก่อปราการกำแพงเวียงทั้งหมดในปัจจุตักราช
๖๕๘ ตัว (พ.ศ.๑๘๓๘) ปีกอก เดือน ๘ เพ็ญ เม็ง วันพฤหัสบดี ฤกษ์ ๑๖ ตัว ยามแตรจักโกสัรุ่ง (ยามเช้ามืด) ไว้
ลัดดาในฝัน อาไปราสี ให้เป็นกำหนดแรกสร้างแปลงสรรพทั้งมวล แรกขุดคูก่อปราการเวียงเหนือสถานก่อน กระหวัด
หนักกษิณ จนล้อมรอบเวียงตั้ง ๔ ด้าน ให้พร้อมไม่ก่อนไม่หลังกัน แรกตั้งตลาดเชียงใหม่นี้ก็ขณะยามเดียวกันนั้น

พระยาทั้ง ๓ ก็ให้ช่างแต่งพิธีกรรมเป็น ๖ ส่วน อังคาสอาราธนาเทพยดาทั้งหลายมาอยู่รักษา
อยู่ที่ชัยภูมิที่ท่ามกลางเวียง และประตูทั้ง ๕ วันนั้นแล

พระยาทั้ง ๓ พร้อมกันสร้างเวียง เริงเทินเปือมปราการ วังน้อย ราชมณเฑียร สรรพทั้งมวล นาน
ได้ ๔ เดือน จึงแล้วเสร็จบริบูรณ์ทุกประการ พระเจ้ามังรายให้เล่งเมหรรสพ ๓ วัน ๓ คืน เลี้ยงเสนาโยธาและคนกระทำ
การก่อเวียงทั้งหลาย อิ่มด้วยข้าวเหล้าเนื้อปลาอาหารทุกคน พระยาทั้ง ๓ จึงพร้อมกันตั้งนามชานเมืองเมื่อว่า "นพบุรี
ศรีนครเชียงใหม่" แล

พระยาจำเมือง พระยาว่าง ก็สั่งอำลาพระเจ้ามังรายผู้เป็นสหายแห่งตน แล้วต่างคนก็ต่างกลับ
สู่เมืองแห่งตนวันนั้นแล . . . *นคร ภูมิสงขรณ์ สมคต*

พระยาเม็จะยัตหรือญชัยคืนให้พระบิดา

ที่นี้ จักกล่าวด้วยเรื่องพระยาเม็จะยัตไปอยู่กับพระยาเม็จะยัตผู้เป็นลูก ที่เมืองเสลาจันนคร แล้วพระเจ้ามังรายก็จัดส่งจางชนสายลับไปฟังข่าวพระยาเม็จะยัต ตั้งแต่ปีมะเมีย มาตราบนจนถึงปีจางชนสายลับรู้เหตุแจ้ง จึงมาไหว้สวาทกล่าวสารแก่พระเจ้ามังรายว่า "พระยาเม็จะยัตกับพระยาเม็จะยัตจกมารปล้นเอาเมืองหรือญชัยและเวียงกุมกาม และเวียงเชียงใหม่ให้ได้ ไม่ได้ไม่ยอมว่าฉันนี้โดยแท้ บัดนี้เขาตระเตรียมช้าง ม้า อิงกรธู บินยาว บินสั้น บินน้อย บินใหญ่ที่ครีพลโยธาทุกวันนี้ ไม่ขาดสายจริงๆ ขอเจ้าเหนือหัวจงรับตระเตรียมครีพลโยธาช้างม้าอยู่คอยรบพระยาเม็จะยัต พระยาเม็จะยัตแล เขาผลัดว่าเดือน ๔ เทีญ พระยาเม็จะยัตเป็นแม่ทัพยกที่ผลมาพาหมู่หาญเข้าปล้นเวียงเจ้าเหนือหัวให้ได้" ว่าอย่างนั้น

จางชนสายลับมาถึงเดือนแรม ๑๐ ค่ำ พระเจ้ามังรายรู้ข่าวสารถ้อยคำอันนั้น บังเกิดสุรภาวะลุกขึ้นตบมือ ๓ ที่ กล่าวสิหนาทองอาว่า "ครั้งนี้จักได้ผจญชนะข้าศึกแท้แล" ว่าอย่างนั้น แล้วพระเจ้ามังรายจึงให้ตักกลองร้องปาว ให้สำหรับหมู่พลทั้งหลายมาพร้อมทุกคนแล้ว ให้ประธานรางวัลเบี่ยเงินแก่เขา ให้เป็นกำลังใจ ขณะนั้นเจ้ามังรายนับเครื่องศึกที่พลได้ ๒๓๕,๐๐๐ เครื่องแล้ว พระเจ้ามังรายก็ใช้ให้ไปบอกข่าวสารทั้งมวลแก่ขุนครามในเมืองเวียงรายทูกประกาศว่า "ให้ลูกกูปาวประกาศขุนเมืองทั้งหลาย ตะเตรียมช้างม้าคนศึกทั้งมวลให้พร้อมแล้วให้จัดเป็น ๒ หมู่ หมู่ ๑ ให้มาตั้งทัพอยู่ด้านตะวันตกเวียงตีนดอยคำ เตรียมสู้รบหมู่หัวหน้าพระยาเม็จะยัต หมู่ ๑ ให้มาตั้งด้านตะวันออกแม็เบ็ง ล่องไปหาเวียงลำพูน เตรียมตีตลบเมืองหลังพระยาเม็จะยัต" ว่าดังนี้

ขุนครามอาสารบแทนพระบิดา

เจ้าขุนคราม ได้ยินคำพ่อคนใช้มาดังนี้ ก็รีบปาวประกาศทัพตลบเสนาทั้งหลาย ให้มาพร้อมทุกบ้านทุกเมือง เจ้าขุนครามนับเครื่องศึกครั้งนั้น ๕๑๔,๐๐๐ เครื่องแต่เฉพาะเมืองเวียงรายเกณฑ์เอาลูกพันนาอีกได้ ๒๐๔,๐๐๐ เครื่อง ให้ไปตั้งทัพอยู่ด้านตะวันตกเฉียงใต้เวียงกุมกาม เชิงคอค่าตามบัญชาของพระบิดา เจ้าขุนครามถือพล ๕๗๒,๐๐๐ เครื่อง มาทางตะวันออกแม็เบ็ง ถึงสถานที่แห่งหนึ่ง เจ้าขุนครามให้ตั้งอยู่ที่นั่นยามพลบค่ำ เจ้าขุนครามขึ้นอยู่หออินดูวีผลทั้ง ๔ ทิศ ดูจนสุดสายตาแห่งโยธาทัพศึกแห่งคน ในที่นั้นเลยได้ชื่อว่า "เข่นม่อ" (ม่อ-ดู) มาตราบนเท่าบัดนี้แล

ขุนครามตั้งทัพจัดเตรียมนอนที่นั้น เสวยข้าวเย็นแล้ว จึงเอาข้าแกล้วข้าหาญอันสละชีวิตอาสาแทนเจ้าทั้งนั้น ๑,๐๐๐ คน ส่วนตนเจ้าซึ่งช้างแก้วยังมีคน มีพลหาญพันนั้นหมกเป็นบิหาร เดินทางมากราบทูลพระเจ้ามังรายในเวียงเชียงใหม่ว่า "เจ้าเหนือหัวให้จัดเป็น ๒ หมู่ ตามอาญาเจ้าเหนือหัวทูกประกาศ หมู่ ๑ ข้าให้ขุนเมืองฝางคุมพล ๑๕๐,๐๐๐ มาทางตะวันตก ให้ตั้งทัพอยู่ตีนดอยคำ ส่วนด้านตะวันออกแม็เบ็ง อันข้าคุมพลมา ๕๗๒,๐๐๐ นั้น ไปรักษามหาธาตุเจ้าหรือญชัยขณะบัดนี้ ข้าขอพรกับพระบิดา ขอพระบิดาอย่าได้เสด็จออกจากเวียง ของงเสวยสุขในราชมณฑียรแห่งตน แต่ให้แต่งสุรโยธาทั้งหลายระวังให้มั่นคง อย่าให้ล้มสตีวางอาวุธไว้แม้แต่คนเดียวให้บังเกิดความกล้าหาญทุกคนเกิด"

พระเจ้ามังราย ได้ยินเจ้าขุนครามลูกแห่งตนกล่าวกลศึกอินจ่าเวิญใจนัก กล่าวว่ "คำอันเจ้าลูกรักคิดนั้น พ่อก็หากแต่งวีรชชาวเวียงใหม่ได้ ๑๖๐,๐๐๐ เครื่อง จักไว้ให้รักษาเวียงทั้งสามแห่ง แห่งละ ๕ หมื่น

เครื่อง แล้วยังมีวีฬ ๑๐,๐๐๐ จักจัดให้ชุดคู่ สร้างระเนียดมาต่อเวียงเชียงใหม่ เวียงกุมกามดีแล ส่วนพ่อจ๊กที่ข้าง
แก้วชื่อ เพชรพล่ง กับหมู่ช่างทั้งหลายตัวแก่แล้วสิ้นสงคราม ๕๐๐ เชือก กับหมู่ม้าดี ๔,๐๐๐ ตัว กับหมู่วีฬ
๑๐๐,๐๐๐ พ่อจ๊กให้พลหนุ่มนี้ ออกมาผลักดันพลพระยาธิปไตย พระยาเม็กให้ถอยวันต่อไป ส่วนเจ้าลูกบริภพองพูน
ต้นพลศึกขึ้นมารบประชิด พระยาพ่อลูกเอาให้ได้ อย่าให้หนีรอดสักคน"

เจ้าขุนครามผู้ถูกกล่าวหาว่า "คำอันเจ้าเหนือหัวมีอาชญา ขอบการศึกษา อันเจ้าเหนือหัวสั่งสอน
ดูข้าแท้แล แม้นเราพ่อลูกหารอดไปถึงนครกลางคึกคิ ดึงอยู่ชยาก็ดี ข้าจักเอาวีฬไปตามเอาตัวให้ได้ ไม่ยอมแล"
เจ้าขุนครามไหว้พ่อตนดังนี้

อาณาจักรเวียงไชย

พระเจ้ามังรายได้ยื่นคำพระโอรสกล่าวถึงกลศึกทุกประการ พระองค์ทรงยินดีในคำนั้นยิ่งนัก
จึงปลงบันแก้วแสงอันเป็นมงคลชัยชนะศัตรู กับเงินทองของรางวัลแก่ลูกตนมากนัก กับดาบศรีบุญไชยด้าม ๑ อัน
เป็นโบราณชัศคามงคดแต่สมัยลพบุรีชรา มา มีเดชะมากนัก ครั้นเอาออกกวัดแกว่งเมื่อใด หัวใจวีฬสุริยา
หากบังเกิดสุภวาระกล่าวตู่ทุกคน ด้วยอาณาพแห่งตามตำนานนั้นแล เจ้าขุนครามก็สั่งอำลาพระบิดา กลับไปหาหมู
วีฬแห่งตนทั้งคืนในราตรีนั้น สว่างแล้ว เจ้าเอวี่พลล่องไปตามลำบ่น ไปถึงท่าบันได ยามนั้นคนใช้หมู่ไปชำระศึก
กลับมาไหว้เจ้าขุนครามว่า "พระยาผู้พ่อไม่มาแต่พระยาเม็กผู้ลูกถือวีฬมาดูมากหลายนัก บัดนี้ หัวหน้าส่วน
หน้าทัพ ตั้งอยู่เชียงทอง หมู่หลังกองทัพยังฟังมากกษยนัก" ว่าดังนี้

ยุทธวิธีขุนคราม

เจ้าขุนคราม ก็เอวี่พลไล่ตามฆ่าหมู่ศึกเมื่อภายหลัง เจ้าก็เอวี่ช่างมวีฬโยธาแห่งตนไปสกัดหลัง
ข้าศึกได้แล้ว เจ้าก็ยกตามหลังข้าศึกเข้ามาถึงเชียงทองแห่งที่พระยาเม็กในคืนนั้น พระยาเม็กพักนอนที่เชียงเค็ง
รุ่งเช้าเอวี่พลมาล้อมเวียงกุมกาม เจ้าขุนครามก็เอวี่พลกลับขึ้นมาถึงที่แห่งหนึ่ง ดั้นได้เวียงกุมกามตอนเที่ยง
คืนมีตึกนัก เลยหยุดพักวีฬนอนที่นั่น เลยได้ชื่อว่า "คำคืน" มาตราจนบัดนี้

เมื่อนั้น เจ้าขุนครามจึงใช้ขุนแก้วพันตัว ให้มาบอกแก่เจ้าเมืองฝาง ซึ่งคุมพลอยู่ที่นั่นตอบคำที่ว่า "ใน
คืนนี้ ยามจกใกล้รุ่ง ให้เจ้าเมืองฝาง คุมพลศึกตามติดหมู่หัวหน้าพลศึกพระยาเม็ก อย่าให้หนีรอดสักคน ดีมลัก
ต้นจนถึงเมืองเชียงใหม่ ครั้นได้ยินเสียงรบพุ่งติดพันศึก ดูก็จักผลักดันถึงเจ้าชะแล" ว่าอย่างนั้น

ยามใกล้รุ่ง ขุนเมืองฝางก็ยกพลตีรบประชิดหมู่หัวหน้าพระยาเม็กแท้ ได้ยินเสียงปืนเล็กปืนใหญ่
อีกทีก็มากนัก เจ้าขุนครามก็รู้ว่า เจ้าเมืองฝางเข้ารบประชิดข้าศึกแล้วว่าอย่างนั้น ถึงยามตอนเช้า เจ้าขุนครามจึงยก
พลศึกเข้ามาสู่กุมกาม วีฬพระยาเม็กได้ยินเสียงกลองชัย มาลงกลางกระดัง ฉิ่งชัยยังมีโกลาหลอีกทีนัก จึงวิ่งไป
ไหว้พระยาเม็กกราบงานเหตุการณให้ทราบ ว่า "ด้านหน้าก็เสียงข้าศึกอีกทีถนัดนี้ ชะรอยว่า พระเจ้ามังรายยกพลศึก
ออกจากเวียงไปติดลบหลังหมู่ ๑ ให้ไปติดตู่หมู่หัวหน้าที่ผลล่องลงมาสมทบกับไม่ผิดเป็นแน่" ว่าอย่างนั้น

พระยาเม็กได้ยินคำอย่างนั้น จึงสั่งให้หมู่วีฬพวกที่เป็นหัวหน้าว่า "สูงรบหมู่ข้าศึกที่มิดมีทัพหมู่
หัวหน้าเราให้ชนะ ส่วนตนกูจักบ่ฆ่าหน้ากับรบหมู่ข้าศึกที่ด้านหลังชะแล" ว่าอย่างนั้น พระยาเม็กก็บังคับช้างหันกลับ

มาทางตะวันตก ก็ได้สู้รบกับพลศึกที่พระยาครามด้านตะวันตกเฉียงใต้เวียงกุมกาม

เมื่อนั้น เจ้าขุนเมืองฝาง เมืองเทิงขันอาสาต่อพระยาครามว่า “พวกข้าทั้ง ๒ ขอรบพระยาเม็กผู้มี
เศวตฉัตรนี้แล ขอเจ้าเหนือหัวจงเรียกเอาพวกข้าเถอะ” เมื่อนั้นพระยาครามว่า “หมู่ข้างศึกพระยาเม็ก เห็นยังมีอยู่
มาก เป็นระเบียบดีแท้ หมู่พลศึกพวกเราไม่เท่าเขา หากพวกเจ้าจักขันอาสาขอรบแท้ ก็จักจัดแต่งกลศึกให้แก่พวก
เจ้าฉะนี้ ขุนเมืองเชียงของจงแยกเป็นบิกขวา ขุนเมืองเทิงเป็นบิกซ้าย พวกเจ้าจงป่าวประกาศวีรผลให้ใส่ใจขันอาสา
ทุกคน ให้ตั้งหมู่กุมบิกก่าไว้ ให้ขุนเมืองฝางตั้งล่องลงมาหาเรา ส่วนตัวเราจักคุมวีรพลศึกเชียงใหม่หมู่โจกสักหาญ
ไล่ช้างเข้าชูชนพระยาเม็กตันขึ้น ครั้นตันพลติดเข้ากุมบิกก่าแล้ว ขุนเมืองฝางก็ให้ตั้งล่องเป็นดั่งว่านั้นเข้าทะลุมอบ
ชน พวกขุนเณกให้พันแห่งศึกทุกคน พวกคนเดินเท้าให้เขาลั่นปี่ หน้าไม้ ธนูไล่เข้าพันแห่งทุกคนเถอะ”

เจ้าขุนความจัดแต่งกลศึกฉะนี้แล้ว ก็ให้สัญญาวีรพลเคาะฆ้องโห่ ตีกลองชัย ยกสกลเสนา
เข้าชูชนพระยาเม็ก ตันขึ้นมาวันนั้นแล.

ทุติยฉัตรราชสุทธานคณา สมคณา บริบูรณ์แล้ว

เขียนแล้วเสร็จ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๗๐

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๓

“โม ตสฺส ตถ ตทา”

ตทา ในกาลนั้น พระยาเม็กรู้ว่าพระยาครามยกวีฬเข้ามาตีตลบหลังแห่งตน พระยาเม็กรีบจับข้างเชิงภูหน้ารออยู่ ขณะนั้นข้างพระยาเม็กรากำลังตกมันยกวงเข้ามา พระยาครามเห็นไม้ดีไล่ข้างตัวชื่อบ้านพลแสน เข้าชนข้างพระยาเม็กร์ ข้างพระยาครามแหงคอข้างพระยาเม็กร์แบกขึ้นตันไป เมื่อนั้น นายกลางข้างพระยาครามเอา หอกแทงพระยาเม็กร์เอนลงหลบกับสปีคับ ข้างตั้งตัวถอยหลุดได้แล้ว ทันท้าวิงหนี ที่พระยาทั้งสองชนข้างกันนั้น เมื่อภายหลังคนสร้างบ้านอยู่ เลยได้ชื่อว่า “บ้านเม็กร์” (เอม) เมื่อภายหลังกลับสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโท มุงหลังคาสะพานนั้นไว้ เลยได้ชื่อว่า “ข้ามุง” นั้นแล

กองทัพพระยาเม็กร์แตกพระยาเม็กร์ตาย

เมื่อนั้น หมูตึกเจ้าเมืองฝางก็ทูลนส่งไปตามหลัง หมื่นเชียงของ หมื่นเทิ่งอ้อมบิภาตามติดไล่ยิงขุนข้างขุนนัก พลศึกฝ่ายนครเสลาจก็ศกยมากนัก ถูกปืนดังชนแ่นในถิ่นนั้น คนสร้างหมู่บ้านอาศัยอยู่บริเวณนั้น เลยได้ชื่อว่า “บ้านแ่น” ตราบจนบัดนี้

เมื่อขุนทหารชาวนครเสลาจก็ซึ่งพึ่งตีตลบเข้ากันเอาพระยาเม็กร์ออกไปได้แล้ว ข้างศึกพระยาครามไล่ตามไม่ทัน เหตุว่าเม็กร์เห็นข้างตัวเมียของนครเสลาจ เลี้ยงงจันอยู่ไม่วังไม่ชน ข้างพระยาเม็กร์หนีได้อย่างสะตวงนั้นแล

เมื่อนั้น หมูพลศึกพระยาเม็กร์จัดกระบวนทัพวีฬศึกตีนัก พระยาครามจักเข้าตีแย่งเอาพระยาเม็กร์อย่างง่ายตายไม่ได้แล้ว พระยาจึงเจรจาซึ่งเสนาอำมมตย์ทั้งหลายว่า “พระยาเม็กร์จักตายอยู่กับสปีคับหรือว่าไม่ตายเราก็ไม่รู้ได้ ควรเราไล่ไปเอาแล” จึงใช้คนกราบทูลรายงานพระเจ้ามังรายที่เชียงใหม่ให้ทรงทราบ ตนจักไล่คุ้มเอาพระยาเม็กร์ให้ได้ ประการหนึ่ง ให้พระบิดาจัดส่งคนมารับเอาวีฬที่ได้รบบาดเจ็บป่วยใช้กลับไปรักษา ให้หมอรักษาพยาบาลแผลให้หาย พระเจ้ามังรายทรงทราบเช่นนั้น ทรงมีพระทัยความยินดียิ่งนัก จึงจัดแต่งขอรวงวัลส่งไปให้พระโอรสและวีฬทุกหมู่ให้มีกำลังแล้ว พระยาครามก็นำวีฬไปตามเอาพระยาเม็กร์ ตามไปทันทัพพระยาเม็กร์ที่แม่ตาลแคว้นนครเสลาจ พระยาครามให้รางวัลแก่แล้วหาญเข้าชนเอาตัวพระยาเม็กร์ได้บนคอข้างแล้ว ให้เอาประหารเสียในที่นั้น พลศึกชาวนครเสลาจก็ตายในที่นั้นมากนัก พระยาชัยสงครามจึงนำวีฬไปยึดเอาเมืองนครเสลาจได้เมื่อนั้น พระยาเม็กร์เลยหนีไปพึ่งพระยาพิษณุโลกในเมืองสองแคว เลยหมดสิ้นราชวงศ์เสียในเมืองสองแควนั้นแล

พระยายีบาหนีไปเมืองพิษณุโลก

เมื่อนั้น พระยาครามก็ให้สะสางเมืองนครเสลาจก็เสีย แล้วเอาวีฬเข้าไปตีกลองนั้นหมายร้อยเสียง หมูวีฬ ๓ วัน ๓ คืน ให้รางวัลแก่หมูวีฬทั้งหลายมากนักทุกคน พระยาชัยสงครามจึงใช้ขุนนัก ๕๐๐ คน

กลับมากกราบทูลพระเจ้ามั่งรายที่เชียงใหม่ ได้ทราบข่าวสารทุกประการแล้ว ให้ขอวีฬคนศึกจากพระบิดาอีก ๑๐๐,๐๐๐ จักไปเอาตัวพระยาธิยาเมืองสองแควให้ได้ หากเจ้าเมืองน่านมอบให้ก็แล้วไป หากไม่เอามอบให้ ก็จักรบเอาเป็นแน่

พระเจ้ามั่งรายรู้ข่าวสารนั้นแล้ว จึงทรงสั่งการถึงพระยาชัยสงครามว่า “อย่าให้ไปตามเอาพระยาธิยาเถอะ ลูกกูได้ฆ่าพระยาเม็กตายแล้ว ไปยึดได้นครเขลางค์ก็มีอาณาภพแก่ลูกกูมากแล้ว แต่ควรลูกกูจัดข้าแก่ล้นคนหาญผู้มีกำลังวีฬไว้รักษาเมืองเขลางค์ควรแล อันจักเป็นเสี้ยนหนามแก่เมืองเขลางค์ ก็หากมีแต่พระยาธิยาแล คงไม่มารบเอาโดยง่าย อันเมืองนครเขลางค์ หากเป็นเมืองลูกของเมืองลำพูนตั้งแต่เมื่อมหาฤทธิเจ้าสร้างให้อันนตยศ โอรสพระนางจามเทวีอยู่นั้นแล”

พระยาชัยสงครามได้ยืนอาชญาแห่งพระบิดาให้มหาห้ามไว้ พระองค์ก็ไม่ไป ได้ปฏิบัติตามคำพระบิดาตรัสสั่งมาทุกประการ

เมื่อئั้น พระยาครามจึงแต่งเสนาผู้ลดอาชญาภิภยพทรรวมทั้งหมด มีขุนไชยเสนาให้ครองเมืองนครเขลางค์วันนั้นแล แล้วพระยาชัยสงครามก็เอาวีฬสกลเสนามาถึงเชียงใหม่ กราบไหว้พระบิดาทุกประการ พระเจ้ามั่งรายก็ให้ลูกตนนั่งเหนืออาสน์ให้เป็นอุปราชนั้นแล

พระเจ้ามั่งรายปราบหน้างเขียงดาวให้ขุนคราม

พระเจ้ามั่งรายยินดีซึ่งลูกตนกับทั้งขุนบ้านขุนเมือง ก็ได้ตีกลองอุนเมืองทั่วเวียงเขียงใหม่ และกุมกาม ๗ วัน ๗ คืน เลี้ยงดูหมู่วีฬทั้งเมืองทุกคน ก็ให้รางวัลทองคำใส่แขน แหวนใส่ก้อย และผ้าผืนให้แก่ขุนบ้านขุนเมืองทุกคน ส่วนไพร่ให้ทั้งหลาย เจ้าก็ให้ข้าวของเงินทองของจ่ายให้พร้อมทุกคนไม่ตกค้างสักคน ส่วนพระยาครามนั้น เจ้ามั่งรายก็ให้เมืองเขียงดาวทั้งหมดเป็นเมืองรางวัล ให้เป็นที่หยุดพักไปมาระหว่างเมืองเขียงใหม่ และเมืองเขียงราย แล้วปราบหน้างให้ ๔ คน ช้างพลาย ๔ เชือก ช้างพัง ๔ เชือก ม้าศึก ๔ ม้า เครื่องทองคำทั้งหมดทุกตัว ชันทองคำ คันโททองคำ อานม้าทองคำ ดุริยดนตรี เป็นต้นว่ากลองไชย ปี่พาทย์พิณพลุลาภาปี่ซ้อ แตรสังข์พร้อมทุกประการแล้ว เจ้ามั่งรายก็แต่งตั้งเสนายศพระนามให้ลูกตนว่า “พระยาไชยสงคราม” วันนั้นแล แล้วพระยาไชยสงครามกับขุนบ้านขุนเมืองทั้งหลาย ก็อำลาพระเจ้ามั่งรายกลับสู่บ้านสู่เมืองแห่งตนนั้นแล ครั้นกลับถึงเมืองตนเขียงรายแล้ว ก็เลี้ยงดูขุนบ้านขุนเมืองแล้ว ต่างตนก็ต่างกลับสู่เมืองตนแล

ราชบุตรทั้ง ๓ ของพระยาไชยสงคราม

ถัดนั้น พระยาไชยสงคราม ก็จึงแต่งตั้งหมู่คนเป็นกรมการ คือช่างไม้ทั้งหลายให้มาแล้ววางเวียงเขียงดาว สร้างวังน้อยที่อยู่ทีกินโรงช่างโรงม้าบริบูรณ์ทุกอย่าง ปี่โหนดบ้านเมืองรุ่งเรือง พระยาไชยสงครามก็เที่ยวมากอยู่เวียงเขียงดาว เที่ยวมากอยู่เฝ้าพระบิดาตั้งแต่เดือน ๕ เพ็ญ ถึงเดือน ๘ เพ็ญ จึงกลับเขียงรายจำเริญมาฉั้นเนื้อที่พระยาไชยสงครามก็ให้สร้างฉางข้าวไว้ในเมืองเขียงดาวจำนวนมาก ให้บริบูรณ์ข้าวเต็มฉางมากน้าทุกหลังสำหรับไว้เลี้ยงวีฬแลแก่ล้นคนหาญแห่งตน เมื่อจะกลับไปประทับอยู่เมืองเขียงราย ก็ได้แต่งตั้งให้จำบ้านดาบเรือนให้อยู่เฝ้าขุนนาง เมียรักแห่งตน ในราชมณฑลเวียงเขียงดาวนั้นแล

พระยาไชยสงครามมีพระโอรส ๓ องค์ องค์ใหญ่ชื่อ "ท้าวแสนภูราชบุตร" เหตุประวัตินี้มีตเมื่อพระมารดาทรงครรภ์ใกล้ประสูติ พระยากี่พานางไปเล่นเมทรสเมื่อใกล้ถึงปีใหม่ นางเลยประสูติราชบุตรเห็นอุดอดเลยได้ชื่อว่า เจ้าแสนภู ด้วยเหตุนั้นแล

โอรสองค์กลางชื่อ "พ่อท้าวหน้าท่อมราชบุตร" เหตุว่าปีทีราชบุตรประสูตินั้น น้ำท่วมบ้านท่วมเมืองมากนัก จึงให้ชื่อว่าท้าวหน้าท่อม ด้วยเหตุนั้นแล โอรสองค์สุดท้ายชื่อ "ท้าวจ้าวราชบุตร" เหตุว่าวันราชบุตรประสูตินั้น ชาวเมืองเอาบรรณาการต่างๆ และหยอจ้วงมาถวายมากนัก จึงใส่ชื่อว่าท้าวจ้าว

ถึงเมื่อราชบุตรทั้ง ๓ เติบโตใหญ่เจริญวัยเป็นราชกุมาร พระยาไชยสงคราม ย่อมให้พระโอรสมาเฝ้าเรียนความรู้ความฉลาด ในสำนักพระเจ้ามังรายพระราชบิดา พระเจ้ามังรายมีความกรุณาปราณีต่อตาของพระองค์ ก็ทรงสอนสรรพศิลปศาสตร์ทุกประการ เมื่อโตพระเจ้ามังรายเสวยพระกระยาหาร พระองค์ก็ยกมือกรุณาหลานตนให้จัดสำรับข้าวให้เสวยทุกวันนั้นแล *ขยสงครามบริจุฉเอโท สมตฺโต*

ขุนเครื่องและกำเนิดเมืองนายน

ที่นี่ จักกล่าวด้วยโอรสพระเจ้ามังรายทั้ง ๓ องค์ดังนี้ ขุนเครื่องโอรสองค์โต มีตาอาชญาพระบิดา จักขึงยึดครองเมืองเชียงราย พระเจ้ามังรายประทับอยู่เมืองฝาง จึงให้คนไปหลอกเอาขุนเครื่องจากเชียงรายยิงสำเร็จโทษเสียกลางทาง ที่นั้นเลยได้ชื่อว่า "เมืองยิง" ตราบจนบัดนี้

ขุนความโอรสองค์กลางเป็นผู้กล้ามีใจกว้างขวาง ฐิวิปองอาสาพระบิดาแห่งตนด้วยนัยบัดนี้แล พระบิดาให้ครองเมืองเชียงราย จึงสถาปนาชื่อให้ว่าพระยาไชยสงคราม ขุนเครื่องโอรสองค์สุดท้ายผู้ไม่มีงาม พระบิดาให้ครองเมืองพร้าว อยู่ได้ไม่นานแอบไปเป็นชู้กับชายาพระยาไชยสงครามพระเชษฐาที่อยู่เมืองเชียงดาว พระยาไชยสงครามให้มากอยเอาตัวขุนเครื่อง ขุนเครื่องรู้ตัวเอาไม่ได้ก็วิ่งรอกอยู่ก่อนแล

ถึงปีกุน พระเจ้ามังรายชนมายุได้ ๗๓ ปี บังเกิดเป็นพยาธิทรงประชวร จึงย้ายไปประทับอยู่เวียงกุมกาม เมื่อนั้น ขุนเครื่องหนีจากเมืองพร้าวมาอยู่เฝ้าพระบิดายังเวียงกุมกาม พระเจ้ามังรายให้พระยาไชยสงครามมาเฝ้า พระยาไชยสงครามมาถึงแจ้งัก รู้ข่าวว่าขุนเครื่องยังอยู่เฝ้าพระบิดาอยู่เลยหยุดพักอยู่แจ้งัก ให้คนมากกราบทูลบอกเหตุการณ์พระบิดาทราบ พระเจ้ามังรายรู้ข่าวว่า ขุนเครื่องที่อยู่เฝ้าตนกระทำความผิดจางรแอบรักเมียพระยาไชยสงครามผู้พี่นั้น พระเจ้ามังรายทรงว่าพิงว่า "สำหรับลูกกู ๓ คนนี้ ผู้ที่กระทำให้เป็นคนแก่กู ก็แต่เพียงพระยาไชยสงครามผู้เดียวนี้ ส่วนเขา ๒ คน ขุนเครื่องผู้พี่ก็ได้ฆ่าเสียแล้ว ส่วนขุนเครื่องผู้น้องสุดท้อง เมื่อถูกฆ่าเสียก็ไม่สมควร เหตุเขาพี่น้องหากทะเลาะกัน ถ้าเอาขุนเครื่องให้หลบหนีไปอยู่ที่ยื่นควรแล"

ทรงใคร่ครวญอย่างนั้นแล้ว พระเจ้ามังรายจึงบังคับเอาขุนเครื่องได้แล้ว ให้จัดเตรียมเอาลูกเมียข้าคนครอบครัวทั้งมวลพร้อมแล้ว จึงจัดแต่งคนให้เอาขุนเครื่องขึ้นคานหาม ไปส่งไว้ยังเมืองพองให้ให้เงี้ยวชาวพองทั้งหลาย เป็นต้นว่า เงี้ยวเชียงทอง เมืองปั่น เมืองสี (เงี้ยวหรือไทใหญ่เมืองต่างๆเหล่านี้ ปัจจุบันอยู่ในรัฐฉาน พม่า) ไปรักษาไว้อย่าให้ไปไหนอย่างนั้น

เมื่อนั้น เงี้ยวทั้งหลายกล่าวว่า "พระเจ้ามังรายนี้ มีเดชอำนาจแก่ล้าหาญนัก ปรารภบ้านเมืองทั้งมวล เป็นใหญ่แก่คนทั้งหลายทุกบ้านทุกเมืองโดยแท้ บัดนี้ พระเจ้ามังรายมีความรักกรุณาเรา จึงให้ลูกรักตน

เจ้าขุนเครือมาเป็นเจ้าเป็นนายแก่เราทั้งหลายไม่ควรประมาท เราหากควรรักษาเงาเป็นเจ้าเป็นนายแก่เราเล่า”
ว่าอย่างนั้น เจ้าขุนเครือมีความยินดีกล่าวว่า “กูไม่มีดีอาญาพอกุสักอย่าง แต่ที่กูพระยาไชยสงครามหากไม่พอใจ
กู พ่อกูพระเจ้ามังรายจึงให้กูลี้กหนีมาอยู่กับสุเจ้า” ว่าอย่างนั้น

เมื่อนั้น เลี้ยวทั้งหลายยินดีนัก เขาจึงพร้อมกันสร้างเวียงให้เป็นบ้านเป็นเมือง ตั้งวังน้อยทอนนอน
ให้ขุนเครืออยู่แล้ว อาบองค์สร้างภาคเจ้าขุนเครือแล้ว ตั้งไว้ให้เป็นเจ้าเป็นนายแก่เขานั้น เมื่อนั้นเลี้ยวชาวพองได้ทั้งหลาย
สร้างเมืองให้เจ้าขุนเครืออยู่ เลยได้ชื่อ “เมืองนาย” ตราบเท่าบัดนี้แล

ในเมื่อพระเจ้ามังรายให้ขุนเครือหลบหนีที่ไปอยู่กับเลี้ยวแล้ว พระเจ้ามังรายจึงสั่งให้จำบ้านกับ
หมื่นฝั่งแกน เขาช้างพระที่นั่งตัวเป็นมงคลที่รักเสมอใจ กับบรรณาการไปต้อนรับพระโอรสนั้นแล พระยาไชยสงคราม
ได้ทราบข่าวพระบิดาให้คนมาต้อนรับก็ทรงดีพระทัยยิ่งนักว่า “พ่อกูเจ้ามังรายรักกูเท่านี้” เสร็จแล้วพระองค์ก็รีบทรง
ช้างพระที่นั่งเสมอใจเดินทางมาตั้งคืน ถึงเวียงกุมกามก็อยู่ปฏิบัติราชการพระบิดา อากาพระชวานั้นค่อยระงับหายไป พระ
เจ้ามังรายก็กลับคืนมาเชียงใหม่กันแล

พระเจ้ามังรายสวรรคต

นับราชวงศ์ตั้งแต่ลวจักรวราช มาถึงพระเจ้ามังรายได้ ๒๕ ชั่วราชวงศ์ หากจักกล่าววงศกัฏฐ์พระยา
ผู้เสวยราชสมบัติใน “นพบุรีศรีพิงค์เชียงใหม่” ตั้งแต่ปฐมครั้งแรกนั้น อาจารย์เจ้าก็หากปรากฏหมายว่า “พระเจ้า
มังรายเสวยเมืองพิงค์เป็นปฐมก่อนพระยาทั้งหลายแล” เป็น รัชกาลที่ ๑ แล

เมื่อนั้น พระยาไชยสงครามมาอยู่ปฏิบัติราชการพ่อตนหายพยาธิแล้ว ก็กลับคืนเมืองเชียงใหม่แล
ส่วนพระเจ้ามังรายอยู่เสวยราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่ ด้วยประกอบชอบธรรมบำรุงยกยอพรพุทธศาสนา กระทำ
บุญไม่ขาดสาย ตราบอายุได้ ๘๐ ปี ก็จติไปสู่โลกาภยหน้า ด้วยวิบากผลตบพ้ำมาที่ตลาดเชียงใหม่กลางเวียง
จุลศักราชได้ ๖๗๔ ตัว (พ.ศ.๑๘๖๐) บิมะเส็งวันนั้นแล เสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็เอาพระศพพระเจ้ามังรายใส่
โกศทองคำไว้ แล้วก็ใช้คนไปไหว้สาพระยาไชยสงครามยังเมืองเชียงใหม่ให้รู้ทุกประการ

พระยาไชยสงคราม ครั้นรู้ว่าพ่อตนจติ ก็มาด้วยหมู่วีฬโยธาอันมาก ถึงเชียงใหม่แล้วก็สร้างยัง
วิมานเมรุปราสาทใส่พระศพพระบิดา กระทำบุญให้ทาน ปองศพสงสารคนเสียในตลาดเชียงใหม่แล้ว ก็ก่อภูเจดีย์
บรรจุอัฐิพระบิดาไว้ที่ตลาดเชียงใหม่กลางเวียงนั้นเอง เขาไม่ไทรมาปลูกไว้เหนือภูที่นั้นแล้ว ก็สร้างแนวรั้วล้อมไว้
เพื่อไม่ให้เป็นสาธารณะแก่คนทั้งหลายนั้นแล

พระยาไชยสงครามแต่งบ้านแปลงเมืองอยู่ได้ ๔ เดือน แล้วก็กระทำอภิเษกโอรสองค์โตชื่อ
ท้าวแสนภู อายุ ๑๑ ปี ให้เป็นพระยาเสวยราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่แทนพระเจ้ามังรายองค์ปู่ ในบิมะเสมี จุลศักราช
ได้ ๖๘๐ (พ.ศ.๑๘๖๖) ในเดือนเชษฐภุช ไทยว่าเดือน ๔ เพ็ญวันนั้น เป็นรัชกาลที่ ๒ แล

ตักนั้น ก็แต่งตั้งให้โอรสองค์กลาง คือท้าวหน้าท่อมให้ไปครองเมืองฝาง ให้โอรสองค์สุดท้าย
คือ พ่อท้าวจัว ไปครองเมืองเชียงทอง

ขุนเครื่องทักทายยึดเชียงใหม่

เจ้าแสนภูสวยเมืองเชียงใหม่ ถึงบิรมะแม่ได้ปี ๑ เมื่อนั้น เจ้าขุนเครื่องผู้เป็นอาวที่ครองเมืองนาย เอาว์พลชาวพองได้ทั้งหลายให้พัน ๑๐๐,๐๐๐ มกกระท่ามยกว่า จักยกไหว้บูชาเฝ้าพระเจ้ามังรายพระบิดา (ที่สวรรคตไปแล้ว) เอาว์พลช้างม้ามตั่งทัพอยู่เวียงกุมกาม ให้พวกที่อาสาจักหนุนทัพพระยาเครือให้ครองเมืองออกไปตั้งทัพอยู่ทุ่งข้าวสาร จากนั้นไม่นาน ก็เอาห์หมู่ที่มากไหว้เฝ้าพระบิดาไปยังตลาดเชียงใหม่ แล้วทำอุบายมีบรรณาการของฝากใช้คนเข้าไปตามข่าวพระยาแสนภูหลานตนว่า "อาวจัดแต่งมกเฝ้าพระเจ้ามังรายอย่างสละยกอ่าว อยู่บิตรีประตู่เวียงแก้ว จักไปถามข่าวแก่หลานภูให้อยู่สวัสดิ์ว่าอย่างนั้น" แล้วพระยาเครือจัดแต่งให้เอาว์พลเครื่องศึกไปตั้งที่ประตู่เวียงเชียงใหม่ ประตู่สวนดอก จับกุมเอาพระยาแสนภูตอนค่ำ พระยาแสนภูทรงใคร่ครวญว่า "เมื่อจักรบอวาร์ชนะถูกจักฆ่ากู เมื่อกูชนะอวาร์เหล่าข้าแก่แล้วคนหาญถูกจักฆ่าอวาร์กูแน่นอนทีเดียว กูไม่ควรวอยู่แล" ราพิ่งฉนั้นแล้ว จึงเอาครอบคัวลูกเมียข้าคนข้าวของเงินทองแก้วแหวนจัดแต่งของแพงค่าได้พร้อมแล้ว ก็เอาว์พลแห่งคนเดินทางหนีทางประตู่หัวเวียงถึงเชียงโถมก่อนเที่ยงคืน พระยาแสนภูก็ไปถึงท้าวหน้าท่อมพระอนุชาที่เมืองฝาง ท้าวหน้าท่อมส่งพระเชษฐาถึงเชียงรายแล้ว เจ้าก็กราบทูลพระบิดาพระยาไชยสงคราม รายงานเหตุอันอวาร์ตนมาชิงครองเมืองทุกประการนั้นแล

เมื่อพระยาเครือมาชิงครองเมืองเชียงใหม่ ไนบิรมะแม่ จุลศักราชได้ ๖๘๑ ตัว (พ.ศ.๑๘๖๒) เป็นรัชกาลที่ ๓

ท้าวหน้าท่อมยกทัพมาปราบพระยาเครือ

เมื่อนั้น พระยาไชยสงคราม รู้ข่าวฉนั้น บังเกิดราชมานะกล่าวคำสีหนาทว่า "พระยาเครือจักมาชิงเอาเมืองกูอย่าหวังว่าจักได้โดยง่าย กูจักทำให้มันฉิบหายวันใดก็ได้โดยแท้ ประการหนึ่ง มันมีโทษถึง ๓ อย่าง ๑ มันมาชิงลูกกูเจ้าแสนภูครองเมืองเชียงใหม่ ๑ มันกลับมาชิงเอาเมืองเชียงดาวอันเป็นเมืองรางวัลพอกูให้ ควรกูไม่ผจญมันแล" (โทษประการที่ ๓ แอบเป็นฐูกับชายาพระเชษฐา)

ถึงบิวก เดือน ๗ ออก ๑ ค่ำ พระยาไชยสงคราม จึงแต่งวีรพลศึกให้แก่พระโอรสคือท้าวหน้าท่อมผู้ครองเมืองฝางว่า "เจ้าลูกรักของพ่อ จงเอาว์พลศึกไปเอาเจ้าขุนเครื่องยังเชียงใหม่ จับได้อย่าให้ปล่อยกลับเมืองนี้ยวได้ ครั้นปล่อยฉนั้นไป บ้านเมืองเราก็จักเป็นศึกยุ่งยากใจเราแล ถ้าเจ้าได้เมืองเชียงใหม่ พ่อก็จะให้ครองเมืองเชียงใหม่แล" ท้าวหน้าท่อมกราบทูลพระบิดาว่า "ข้ารู้ว่าอวาร์ข้าผู้ชื่อว่าขุนเครื่องดูหมิ่นพระบิดาหลายอย่างนัก ข้าจักเอาเสียแต่บิตรีแล้วเป็นตีแท้ บัดนี้ ข้าขออาสาให้เคื่องหตุยพระบิดา จักเอาอวาร์คือขุนเครื่องไม่ให้หนีได้แล" แล้วเจ้าน้ำท่อมเมืองฝาง ก็เอาว์พลคนศึกมาถึงเชียงใหม่ ตั้งทัพอยู่ทุ่งหนองแสนตอ ในเดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำเม็งวันอังคาร บิซาล ยามเช้าตู่ เจ้าน้ำท่อมแต่งกลศึกอันชื่อว่า "ราชบัญญัติ" แต่งอุบายให้คนมาเอาเครื่องศึกใส่หาบตั้งจึกกล้อมเวียงนั้น บ้างแต่งระวังคูลน้อยให้ล้อมไว้ทุกด้านทุกทาง ถ้าท้าวหน้าท่อมเข้าเวียงได้ ก็ให้เคาะฉิ่งชัย ตีกลองสะบัดไชยให้ร้องอีกทีมากนักแล้ว เจ้าพ่อน้ำท่อมกล่าวว่า "สำหรับอวาร์ขุนเครื่องนี้ เราชังจับตัวไม่ได้ ก็เสมอฉดังได้แลแล้ว แหม่นอวาร์ถูกฉตัวตาย หากชิงหนีไปทางใด สูดอย่าได้ฉ่า เข้าจับกุมเอาตัวให้ได้แล้ว ส่งมาให้แก่กูเถอะ" ฉนั้นแล

ตั้งจักรวรรดิการกรม ในคืนนั้นพระยาเครือเสายน้ำจัดเกณฑ์มากมายเกินประมาณ ยามก่อนรุ่งเช้าจึงเข้าไปบรรทมอยู่หน้าห้องที่มากมายอยู่ นายประสูติจึงเข้าไปรายงานพระยาว่า “เจ้าเมืองฝางหลานแห่งเจ้าเทือหัวเอวี่พลเข้ามาล้อมวังใหญ่วังน้อยทั่วทุกด้าน ขออวยว่าจักมาจับกุมเอาเจ้าเหนือหัวแล” พระยาเครือตลกใจกลัวจากที่บรรทมห้องที่เมานัก ทรงวิ่งเข้ามาไปตีกองปาวประกาศหาหมู่วีรพลทั้งหลาย ใครคนใดคนหนึ่งจักเข้ามาก็ไม่เมื่อสักคนนั้นแล พระยาเครือกลัวตาย วิ่งเข้ามาถึงวังตะวันตกเตรียมไม้ทั้น เมื่อนั้น เจ้าน้ำท่วมจึงหาไม้ทั้นใหญ่มากระทุ้งประตูกระดานเข้าไปจับกุมเอาพระยาเครือได้แล้ว ให้เอาหัวตบตีใส่ไว้ในทับที่สร้างไว้ในเรือนซัง ณ แจ่ง (มุม) เวียงหนตะวันตกเฉียงใต้ จึงแต่งหมื่นเรืองไปเผา มันสร้างเรือนอยู่ที่นั่น เมื่อภายหลังหมื่นเรืองให้สร้างสะพานด้านตะวันออกบ้านที่นั่นเลยปรากฏว่า “สะพานเขียงเรือง” มาตรวจจนบัดนี้

เจ้าน้ำท่วม เล่าเล่าเงี้ยวทั้งหลายพวกที่มากับพระยาเครือตายมากนักวันนั้นแล ถัดนั้นเจ้าก็ให้แผ้วถางเวียงเขียงใหม่ให้ราบเพียงแคว ก็ใช้ให้คนไปกราบทูลข่าวสารทั้งมวลแก่พระยาไชยสงครามพระบิดา พระยาไชยสงครามทราบทราบข่าวก็มีพระทัยยินดีนัก จึงแต่งเครื่องอภิเษกให้เสนาอำมาตย์ทั้งหลายมากระทำราชาภิเษกเจ้าน้ำท่วมอายุ ๓๐ ปี ให้เป็นพระยาครองเมืองเขียงใหม่ ในปีจอ จุลศักราชได้ ๖๘๔ ตัว (พ.ศ.๑๘๖๕) เป็นรัชกาลที่ ๔

ท้าวหน้าท่วมถูกส่งไปครองเขียงตุง

ต่อมาอีกได้ ๒ ปี ถึงปีชวด เจ้าน้ำท่วมไม่เชื่อต่อพระบิดา พระยาไชยสงครามจึงมอบปลงอาญาให้แก่เจ้าท้าววังผู้เป็นพระอนุชาองค์เล็ก มาเอาท้าวหน้าท่วมไปจากเมืองเขียงใหม่ด้วยคำว่า “ท้าวหน้าท่วมไม่ใช่คนถูกผู้เป็นพ่อ หากว่าพวกเขาพี่น้อง ยับรักถูกพ่อก็ไม่ลง่าแล ให้เอามันไปไว้เมืองเขมรัฐ(เขียงตุง) เกิด” เมื่อนั้นเจ้าพ่อท้าววัง จึงจัดการให้เอาพระเชษฐาคือเจ้าน้ำท่วมไปไว้เมืองเขมรัฐเขียงตุง(เขียงตุงเป็นเมืองของคนไทยเขิน ปัจจุบันอยู่ในรัฐฉาน พม่า) รักษาไว้ด้วยสรรพสวัสดิ์

อยู่ไม่นาน ชาวเขมรัฐทั้งหลายมาประชุมชุมนุมกันว่า “สำหรับท้าวหน้าท่วมให้หากเป็นลูกเกิดแต่อกพระยาไชยสงคราม ตนมีอาณาพรมกันนัก ควรเราทั้งหลายกระทำให้เป็นใหญ่แก่เราทั้งหลายแล” ว่าแล้ว เขาก็พร้อมกันอภิเษกเจ้าพ่อหน้าท่วมให้เป็นพระยาในเมืองเขมรัฐนั้นแล

เจ้าขุนเครืออยู่ที่คุมขังได้ ๔ ปี ก็ไปสู่ปรโลกแล พระยาไชยสงครามก็มาส่งสารปลงศพพระอนุชาที่เขียงใหม่ วันนั้นแล

เมื่อนั้น พระยาไชยสงครามทรงรำพึงว่า “สำหรับลูกกู เจ้าท้าวแสนภูนี้เป็นผู้รู้ผู้ฉลาดเป็นคนดีเสมอต้นเสมอปลาย มีอภัยข้ายใจคอกว้างขวาง รู้ราชประเพณีทุกประการดีจริง ควรกูอภิเษกลูกกูคือเจ้าแสนภูให้ครองเมืองเขียงใหม่ครั้งที่สองเถาะ” พระองค์เสด็จมาแต่เมืองเขียงราย มาอภิเษกพระโอรสเจ้าแสนภูให้ส่วยเมืองเขียงใหม่ในปีชวด จุลศักราชได้ ๖๘๖ (พ.ศ.๑๘๖๗) วันนั้นแล

นครเขียงตุง เมืองนอกแห่งรัฐฉานตะวันออก เป็นบ้านตั้งเมืองเมืองเขียงใหม่มาช้านาน ภาพนี้ถ่ายให้เห็นตัวเมืองจากที่สูงเห็นอยู่ไกลโพ้น คือ พระธาตุจอมทอง คู่อ้อมวัดจิตใจของชาวเมือง

เจ้าแสนภูกลับคืนสวดยี่งใหม่สองครั้งกับครั้งนี้แล ครั้งนั้นพระเจ้าแสนภูมีพระชายองค์หนึ่งชื่อ “นางซิบคำ” เป็นอัครราชเทวี นางผู้นี้ย่อมเที่ยวไปสุเวียงกวมกามไปมาอยู่ไม่ขาด ได้ข้ามน้ำแม่โท นางจึงให้แปลงสะพานข้ามแม่น้ำแม่โทนั้น เลยได้ชื่อว่า “สะพานซิบคำ” ครอบจนบัดนี้แล

พระยาไชยสงครามอภิเษกเจ้าแสนภูลูกตนแล้ว ก็กลับสวดยี่งในเมืองเชียงรายอยู่ได้ ๒ ปี ถึงปีเถาะ จุลศักราชได้ ๖๘๗ ตัว (พ.ศ.๑๘๖๘) อายุพระยาไชยสงครามได้ ๖๓ ปี ก็ไปสุปรโลกในเมืองเชียงราย นั้นแล

เมื่อئั้น พระยาแสนภูก็มอบให้พระโอรส คือเจ้าท้าวคำฟูอยู่รักษาเมืองเชียงใหม่ ส่วนพระองค์ ก็ไปส่งสการปลงศพพระยาไชยสงครามพระบิดาในเมืองเชียงรายได้เดือน ๑ บริบูรณ์ทุกประการท้าวก็เลยอยู่สวดยี่งเมืองเชียงรายนั้นแล จึงแต่งตั้งอภิเษกให้ท้าวคำฟูพระโอรสอายุ ๒๖ ปี ให้เป็นพระยาในเมืองเชียงใหม่ ในปีมะโรง จุลศักราชได้ ๖๘๘ (พ.ศ.๑๘๖๙) นั้นแล

พระเจ้าแสนภู สร้างเมืองร้อยเชียงแสน

อยู่ไม่นานเท่าใด พระยาแสนภูจึงไปสร้างเมืองร้อย เจ้าขุดคูเวียงทั้ง ๓ ด้าน ด้านตะวันออก เอาแม่น้ำโขงเป็นเขตคูเวียง แล้วก็ให้ก่อปราการเวียงทั้ง ๓ ด้านแล้วเสร็จสมบูรณ์ทุกประการ พระเจ้าแสนภูเลยอยู่สวดยี่งราชสมบัติในเมืองร้อยนั้น จึงปรากฏได้ชื่อว่า “เมืองเชียงแสน” (ตามพระนามของพระองค์) มาตราบนับดังนี้

ตำนานกล่าวไว้ว่า สร้างเชียงแสนปีเถาะ จุลศักราชได้ ๖๘๙ ตัว (พ.ศ.๑๘๗๐) จำนวนหนึ่งว่าปีมะโรง จุลศักราชได้ ๖๙๘ ตัว (พ.ศ.๑๘๗๙) เดือน ๗ ออก ๒ ค่ำ วันศุกร์ ไทยเบิกสี ยามแตก่ำ (พลบค่ำ) ไร่ลัดคณาในราศีตุล สร้างเวียงเชียงแสนยาว ๑,๕๐๐ วา กว้าง ๗๐๐ วา มี ๕ ประตู คือ ๑ ประตูยางเหนือ ๒ ประตูหนองมุด ๓ ประตูเชียงแสน ๔ ประตูท่าม่าน ๕ ประตูหินขอ

เขตแดนเมืองเชียงแสนทางด้านใต้ แม่เดิมเป็นเขตแดนจรดเชียงราย ตะวันตกเฉียงใต้ต่อยกัวคอกหมกจรดแดนเมืองฝาง ตะวันตกภาคทะเลจรดแดนเมืองสาต ตะวันตกเฉียงเหนือเมืองไร่ คอยข้างเป็นเขตจรดแดนเชียงตุง ทางเหนือเมืองก่ายสามทิวจรดแดนเชียงตุง ตะวันออกเฉียงเหนือเมืองหลวงป่อแควเป็นเขตจรดแดนฮ่อ ทางตะวันออกคอยเชียงจึงเป็นเขตจรดแดนเชียงของ ตะวันออกเฉียงใต้กัวค่างหวาย หนองจัวจรดแดนเชียงของ ทางเหนือไร่หัวปงค้ำ ๑ ทับฝั่งค้ำ ๑ ตะวันตกทับียงค้ำ ๑ ทับหมากค้ำ ๑ ทางใต้ท่าวางค้ำ ๑ ตะวันออกทาดหลวงค้ำ ๑ ค้างในหางดอนมูนค้ำ ๑ ท่าทรายค้ำ ๑ เจ้าเมืองสี่ ๙ พันนา แคว้นซ้าย ๗ พันนา แคว้นขวา ๘ พันนา พันนานอกเมืองพยาก พันนาเมืองไร่ ๑,๕๐๐ พันนา เมืองหลวงพัน ๕๐๐ พันนา ภูเขาพันนา ๑ เมืองเส้นเหนือเข้าในพันนา เจ้าเมืองเส้นใต้เข้าใน ๘ พันนานั้น เป็นชาวลื้อ ไว้แต่งตั้งเป็นหลายบ้าน ๑๒ ชุน ไว้เป็นหัวหน้าควบคุมนายบ้าน ๑ ไว้เผ่าฉางข้าวชุน ๑ ไว้เผ่าศาลาชุน ๑ ไว้รักษาชาวขัง ๒ ชุน ไว้นอกเมืองชุน ๑ สำหรับเขตแคว้นเขตแดนเชียงแสนทั้งหมดมี ๓๒ พันนา สำหรับเขตแดนอันที่กั้นแบ่งไว้กับพระศาสนา และมอบคนไว้ปฏิบัติวิถาวารามหากมีตามลิมจารีกาล

ส่วนไพร่ไทเมืองเชียงแสนทั้งหมด ตั้งให้เป็นพวกเป็นกลุ่มไว้ เช่น ช่างเงิน ช่างทอง ช่างต้อง เขาทั้งหลายก็มอบถวายเจ้าตนครองเมือง “ตั้งช่างหยา ขนายช้างหลด” ช่างม้าช้างคนวัวควาย ฝั่งซามมกมัน

เตาเหล็ก เตาขนม บวกพหลุมพุ่มถ่าน ต่อแดนแขวนไม้ น้ำรักลีกรั้ง ทั้งกอไม้ เรือกสวนไ่ว่นา ผุ่น (สัตว์)น้ำ ผุ่นบก ทั้งมวล เกิดมีในแคว้นเจ้าองค์โต ก็ยื่นถวายองค์นั้นเสียๆ มาแล

พระยาแสนภูก็ให้ไปสร้างตำหนักแห่งหนึ่งที่หัวดอนแทน ยังมีในวันหนึ่ง พระยาแสนภูบรรทม อยู่ในตำหนักนั้นยามจกใกล้รุ่งได้ยั้งนิมิตฝันว่า “ชายผู้หนึ่ง มาพูดกับตนว่า จุกัมทำทากลอง ๓ ลูก จักรักษาเมือง เชียงใหม่ลูก ๑ จักรักษาเมืองเชียงรายลูก ๑ จักรักษาเมืองเชียงแสนลูก ๑ นั้นแล” วาอย่างนั้น พระยาแสนภู สะตั้งตื่น รุ่งเช้าทอดสายตาดูไปทางเหนือเห็นไม้ท่อน ๑ ค้างอยู่หัวดอนแทนจึงให้ไปเอามาไว้ว่าเป็นไม้ประตู้ จึง ตัดแปลงทำทากลอง ๓ ลูก ลูกแรกให้เอามาไว้เป็นทากลองยามในหอกกลางเวียงเชียงใหม่ ลูก ๑ ไว้หอกกลางเวียงเชียงราย ลูก ๑ ไว้หอกกลางเวียงเชียงแสน ที่วัดพระหลวงวันนั้นแล

พระเจ้าแสนภูสวรรคตกลางลำแม่น้ำโขง

พระเจ้าแสนภูเสวยเมืองได้ ๗ ปี บังเกิด พยาธิทามอมกทำนายในที่สังัด ทมอทำนายว่า “อายุพระองค์ หมัดไม่มีนี้” วาอย่างนั้น เสนาอำมาตย์ทั้งหลายพร้อมกันแต่ง อุบายคาดขานาเรือ ๒ ลำใหญ่นักเอาปราสาทขึ้นตั้ง ทำที่ว่า พระยาเจ้าจักอยู่เย็นใจสุขสำราญในที่สังัด ในท่ามกลางแม่น้ำ โขงว่าฉันนี้ ไม่แสดงให้รู้ว่าเม็นพยาธิให้ผู้ใดรู้สึกคน ถ้าให้คนทั้ง หลายรู้จักปรากฏแก่ท้าวพระยาต่างประเทศ เหตุว่าจักมา ประจวบรบ้านเมืองจักเป็นศึก ครั้นเสร็จแปลงแล้ว ก็เอาขึ้น สู่ปราสาทที่ตั้งอยู่ขานาเรือยังท่ามกลางแม่น้ำโขงแล้ว ให้ซึ่ง เชือกข้ามแม่น้ำโขงแล้ว ตรงทำพระหินรอดดอนแทน มาถึง ท่าทาง เพื่อไม่ให้เรือขึ้นล่องได้สักลำอยู่ ๓ วัน พระยาภิสวรรค์ นั้นแล เขาก็เอาพระยาเสีโกศทองคำให้หนึ่งไว้ท่ามกลางน้ำแม่โขง ได้ ๒ เดือน ให้ข่าวสารมาบอกแก่พระยาคำฟูเจ้า พระยาคำฟู แต่งตั้งพระโอรสคือเจ้าท้าวผายุให้อยู่รักษาเมืองเชียงใหม่ ส่วน พระองค์ก็เอารั้วเสลาขาวเชียงใหม่ ชาวฝาง ชาวเชียงรายไอนัน ๒๕๐,๐๐๐ คน มาถึงเชียงแสนแล้ว เสนาทั้งหลายให้ดูระดุดก โภทำทนายแล้ว ออกว่าให้เอาศพพระยาไปไว้เวียงเก่าด้านเหนือ สบกก ตรงท่าตลาด (ข้าว)เปลือก จึงให้ขุดหลุมใหญ่ สร้างหลังคาเรือนคลุม คนทั้งหลายให้ล่องขานาเรือจอดตลาด ข้าวเปลือก เข้ายกโกศทองคำออก คนทั้งหลายจึงรู้ว่าพระยาสวรรคตนั้นแล คนทั้งหลายก็เอาโกศทองคำใส่หลุม นั้นแล้ว ให้เอาเครื่องเงินเครื่องทองคำใส่ถาดทองคำ ลงตั้งไว้ ๒ ข้างโกศทองคำแล้ว ก็แต่งตั้งขุนนางกับคนทั้งหลาย ไว้เป็นข้าอยู่รักษาทั้งหมด ๕๐ ครั้ว ภายหลังข้ามีทั้งหลาย เขาแบ่งกันมาเป็นคนทามเสีเลี้ยงสังฆราชวัดพระหลวง ๒๐

แม่น้ำโขง ณ จุดเชื่อมต่อกับประเทศ ๓ ประเทศไทย หน้า ลาว บริเวณพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำ

ท่าเทียบเรือที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย แม่น้ำโขง เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำสำคัญ ของประเทศลุ่มน้ำโขง ไทย พม่า จีน ลาว สปป เวียดนาม

ควัว ยังเหลือ ๓๐ ควัวอยู่รักษาพระยาแสนอยู่ที่นี่ อายุเจ้าแสนได้ ๖๐ ปี ไปสู่ปรโลกเป็นรัชกาลที่ ๕ แลสงครามเชียงแสนกับเมืองน่าน

ยามนั้น จุลศักราชได้ ๘๐๐ ตัว (พ.ศ.๑๘๘๑) ปีชลา พระยาคำฟูใคร่เสวยเมืองเชียงแสน อยู่ได้ไม่นานพระยาคำฟูให้ไปชักชวนพระยาแก้วเมืองน่าน มารบพระยาจำเมือง (คนละองค์กับพระยาจำเมืองพระสหายพระเจ้ามังราย) เมืองพระยาว (พะเยา) พระยาทั้ง ๒ ก็เอารัพลึกเข้าปล้นเอาเวียงพระยาจำเมืองทั้ง ๒ เวียง พระยาจำเมืองออกหนีได้ บ่าวพระยาคำฟูได้ของดีเป็นต้นว่า แก้วแหวนเงินทองเอามากถวายแก่เจ้าคำฟู พระยาคำฟูไม่แบ่งปันแก่พระยาแก้วน่าน เขาชวนน่านโกรธนัก ชุนวีรชนพระยาน่านรบพระยาคำฟู ยังมีบ่าวพระยาคำฟูคนหนึ่งชื่อว่า อ่องขานคำ คนหนึ่งชื่อ แสนผานอง หากรู้ใจพอใจว่าดีของดี จึงชวนพระยาคำฟูดอยทัพหนีมาถึงเชียงราย เขาเสียดายไป ได้ไปกลางหลวงออกทางมีโชคดี ไก่ตัวนี้ได้แก่ไก่พันธุ์ เมื่อครั้งพระเจ้ามังรายเสียดายไปรบชนะพระยาธิมา วันนั้นแล

เมื่อนั้น การโถมจึงให้คนไปก่อนตลาดเสียทุกแห่ง ไม่ให้กวนน่านซื้อขายกันได้ แล้วพระยาคำฟูก็เอารัพลดอยหนีกลับเมืองเชียงแสน พระยาแก้วน่านก็ยกไปเชียงแสน พระยาแก้วน่านดอยมาปล้นเอาเมืองฝาง พระยาคำฟูโกรธยกทัพไปรบพระยาแก้วน่าน แสนผานองเป็นหัวหน้า ซึ่งข้างเครื่องหลวงไปตามรบแก้วน่าน บ่าวกวนน่านคนหนึ่งชื่อ นายโรง เห็นแสนผานองมันคนึงว่า "เป็นพระยาคำฟู จึงใส่ข้างเข้ากรูว่าเป็นแสนผานอง นายโรงใส่ข้างเข้าชนข้างแสนผานอง ซึ่งนายโรงกวนน่านแทงถูกโคนลิ้นข้างผานอง ซึ่งเครื่องหลวงแห่งแสนผานองเตลิดหนี นายโรงไล่ตัดเอาหางข้างเครื่องหลวงได้ พระยาคำฟูยกทัพไล่ล่าล้อมเอาแสนผานอง บ่าวกวนน่านคนหนึ่งชื่อ ชุนยอนวากชนข้างอ่องขานคำ พระยาคำฟูจึงให้เคาะฆ้องตีกลองสะบัดไชย ยกพลศึกเข้ารายล้อม อ้อมเอาอ่องขานคำได้แล้ว หมู่พลศึกพระยาแก้วน่านตยมากนัก พระคำฟูไล่ตามตีทัพพระยาแก้วน่านถึงเมืองแล้ว ก็เอารัพลดอยกลับคืนอยู่เมืองเชียงแสนวันนั้น ส่วนพระยาแก้วน่าน เอารัพลึกหนีกลับทางหลวงพระบาง ผ่านหัวเมืองพระยาว กลับถึงเมืองน่านวันนั้นแล

คอกของขลุ่ยดา ที่อำเภอปัว จังหวัดน่าน
ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา

งาช้างดำเป็นวัตถุมงคลคู่เมืองน่าน
ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน
อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน (นันทบุรี ไม้ค้ำน่าน)

เวียงวังสุทสาธา เขื่อนราชบุรินทร์ชัยซ้อน เมืองเมืองนันทบุรี (น่าน) เป็นองค์นิยภาพที่งามล้ำ
สุดจะหาที่ใดเปรียบปาน เขาใหญ่ ไหวกว้าง ล้ำธาร ทั่วจักรวรรดิชาติ ที่กำลังถูกทำลายจนหมดวิถี

ถึงบิเระโง จุลศักราชได้ ๗๐๒ ตัว (พ.ศ.๑๘๘๓) อายุพระยาคำฟูได้ ๓๗ ปี เอรี่พลไปปล้นเอาเมืองแพร่ไม่ได้หนีกลับคืนมาทางนครเสลาจค์ ให้แสนใหม่คุมกำลังพลระวังหลังตามมา ชาวแพร่ออกตามตีก็กั๊กตัดเอาทางข้างพระยาคำฟู พระยาคำฟูให้แสนตาช่วยแสนใหม่รบ ชาวแพร่ตามไม่ได้ หนีกลับคืน พระยาคำฟูเอาพลศีกถอยมาเมืองเชียงแสนวันนั้นแล

แต่ครั้งมา พระยาคำฟูเลยไม่เอร์ี่พลไปรบศึกในทีใด หากอยู่เสวยราชสมบัตินด้วยสุขในเมืองเชียงแสนนั้นแล

พระเจ้าคำฟูกับจ้าวหงส์พระสหาย

เมื่อ่นั้น ยังมีภุมมพิที่ชื่อจ้าวหงส์ เป็นผู้มีความซื่อสัตย์มากนัก แต่มีรูปร่างอัปลักษณ์ มีเมื่อยสทหลายคน ฟังเติบโตใหญ่ยาวมีรูปโฉมงามล้วนถ้วนทุกแห่ง ควรแลแก่ตาแห่งผู้ชายทั้งหลาย ภุมมพิผู้นั้นอยู่เรียงเชียงคำ ลูกพันมาเชียงแสน พระยาคำฟูเอาเป็นเมียเรียกกันว่าเรือนเดียวกัน พระจกชอบอันใดจ้าวหงส์ก็ทำตามใจ เสนออำมาตย์ ข้าคนพระยากิติ ผู้เฒ่าผู้แก่ข้าคนฝ่ายจ้าวหงส์ก็ตี ไปมาหาสู้อีกกัน เมื่อใดพระยาไปทางจ้าวหงส์ยังพันนาเชียงคำ จักขึ้นบนเรือนจ้าวหงส์ จ้าวหงส์ก็จักให้นางเมียดนผู้งามมาชำระแก้พระยาทุกที แล้วจูงมือขึ้นเรือนหลวง เมื่อยจ้าวหงส์เห็นรูปร่างพระยาจนหนัก เลยเกิดรักใคร่ลุ่มหลงไม่ต่างชา

เมื่อใดจ้าวหงส์มาหาพระยาที่วัง จักขึ้นเรือนหลวง ก็ให้ขุนนางเมียดนมาชำระแก้จ้าวหงส์ เขาเห็นรูปร่างอัปลักษณ์นัก ก็เกลียดชังมาชำระแก้จ้าวหงส์ ไม่มีใจคิดรักซึ่งจ้าวหงส์สักคน เขาทั้ง ๒ เชื้อใจกัน ได้ทำคดีการสาบานต่อกันว่า "เรารักกันฉันนี้ แม้ชีวิตก็สละแทนกัน อย่ามีใจคิดเลี้ยวต่อกัน หากผู้ใดเจอใจคิดเลี้ยวต่อกัน ให้ผู้นั้นล้มตายวาย แน่นไปทางบก ให้มีอันตายตายด้วยเลือดให้ผีปากิน ไปทางน้ำให้เผือกกินเออะ" เขาทั้ง ๒ ให้คำสาบานแก่กันฉันนี้นั้นแล

ภายหลังแต่่นั้น ยังมีในวันหนึ่ง พระยาคำฟูมีพระทัยใคร่สนุกจักใคร่เล่นกับสหายคือจ้าวหงส์ให้หายเหงา จึงเอาตัวลิงผู้ใหญ่ตัว ๑ มาถอนขนเสีย อยางไม้ทาเอาหมู่วัดติดให้มันเป็นขนแล้ว ให้เอาใส่กล่องดีแล้ว จึงใช้ให้บิรवार ๒ คน ช่างเล่นให้หายเหงา เอาไปส่งแก่จ้าวหงส์ว่า "พระยาเจ้ามีบิรवारคน ๑ มีรูปร่างนัก ใส่ไม้กล่องนี้แล้ว ใช้ให้พวกข้าเอามาส่งให้เจ้ากุส" เขาทั้ง ๒ พูตกันว่า "แะชื่อใดก็ไม่รู้ ท่านเศรษฐีผู้จักไล่ตีเราไม่ได้ซะแล" เขาทั้ง ๒ เล็งดูหนทางที่จักวิ่งหนียามตะวันใกล้จกตกดิน จ้าวหงส์ก็ให้ใบกล่องอันนั้นดู ก็เห็นลิงผู้ใหญ่เอาปุยนุ่นม่วงเป็นขน อัปลักษณ์นัก จ้าวหงส์โกรชกบิรประดูไว้จักตีซ้ำทั้ง ๒ วันฉันนี้ ข้าเลยหนีทางช่องใต้ จ้าวหงส์จึงรีบเตรียมม้าจักขี่ไล่เอาซ้ำทั้ง ๒ คนนั้น ความงามผู้นั้นก็หากเป็นที่รักแห่งซ้ำทั้ง ๒ คนที่วังหนีนั้น มันเตรียมม้าแล้ววิ่งไล่ให้เสียเวลานานๆ แต่มันแสวงกระทำให้เป็นรีบร้อน แสร้งเอาของม้ายัดกันม้า จ้าวหงส์ว่า "มีงเตรียมม้าฉันใดนั้น" ความงามว่า "เจ้ารีบ ข้าก็รีบ ได้เอาของม้ายัดกันม้าจึงเข้าไปด้วยเหตุนี้" ว่าอย่างนั้น มันจึงจกเตรียมม้ามาให้เป็นปรกติดีแล้ว ทานภุมมพิกว่า "สู้รบไซประดูจักไล่ล่า ๒ คนร้ายนี้" ว่าอย่างนั้น เขาแสวงดอกลิมประดูเข้าเปิดไม่ได้ นานนักเลยก็จวนมองไม่เห็น จ้าวหงส์ให้ตามไปดูเห็นรอยดอกลิมประดูซ้ำ จึงว่าแก่มันผู้ดอกลิมประดู มันว่า "มีดนักข้าได้รับดอกลิมประดู ใส่ใจว่าจักดอกลิมประดูให้หลุดออก กลับเป็นว่าดอกให้ข้าแก้" ว่าอย่างนั้น กว้าจักเปิดประดูได้ ข้า ๒ คนหนีไปไหนไม่รู้ เลยไม่ได้ตีนั้นแล คำที่ว่า "เจ้ารีบข้าก็รีบ บังเทียบม้ายัดกันม้า" นั้น มีแต่แห่งมาตรวจจนบัดนี้แล

เชียงใหม่

พระยาคำฟูรู้ว่าสหายโกรธ จึงไปเมืองเชียงคำ อูบายเล่าโลมอย่าให้สหายตนโกรธนั้นแล พระยา
คำฟูขึ้นบนเรือน เมียจ้วงหลังผู้ ๑ มีรูปโฉมงามนัก มาชำระแก้พระยาแล้วจึงมือพระยาขึ้นบนเรือน นางผู้นั้นกระทำ
มลายอพระยา พระยาบังเกิดตื้นหาวาดจากสติ มีใจประสงค์ใคร่อยู่บนอนกับด้วยนางผู้นั้น จึงจับมือนางนั้นให้สัญญา
ยามตัดหน้าเกิดพระยาก็เอนางผู้นั้นมกอนด้วยตลอดคืนย่นสว่าง

พระเจ้าคำฟูสวรรคตมิดคำสาบาน

ท่านกุกุมพี ไม่รู้สภาวะอันพระยาเอาเมียตนไปนอนไปอยู่นั้นแล ได้ ๖ วัน ๗ วัน พระยาไป
ดำหัวสงฆะในแม่น้ำเชียงคำ เมื่อนั้นเงือกตัว ๑ ใหญ่นัก มาแต่เมื่อมหาออกมาลากเอาพระยาไปในเรือมหาที่นั้น
แล คนทั้งหลายจึงรู้ว่าพระยาคำฟูสวรรคตแล พระยาคำฟูเป็นราชาบุตรได้ ๒๕ ปี เป็นพระยาได้ ๒๒ ปี อยาได้
๔๗ ปี ไปสู่ปรโลกเป็นรัชกาลที่ ๖

เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ก็เอาศพระยามาไว้ยังเวียงเชียงแสน ท่านกุกุมพีบังเกิดโคกแก้วมากนัก
เสนาอำมาตย์ทั้งหลายกับท่านกุกุมพี จึงใช้ให้คนมาบอกข่าวสารเรื่องพระยาคำฟูสวรรคตแก่เจ้าท้าวผายุผู้เป็น
พระโอรสที่เชียงใหม่ เมื่อนั้น เจ้าท้าวผายุก็ให้พระโอรส คือเจ้าท้าวกือนาอยู่รักษาเวียงเชียงใหม่

พระเจ้าผายุ สร้างวัดพระสิงห์

ส่วนพระยาผายุ ก็ไปส่งสการปลงศพพระยาคำฟูพระบิดาที่เมืองเชียงแสน ได้ ๑ เดือน ๑๕ วัน
เสร็จสมบูรณแล้ว ก็นำเอาอัฐิพระบิดามาบรรจุไว้ยังเวียงเชียงใหม่ ด้านประตูสวนดอก ให้ก่อเจดีย์บรรจุไว้ในที่นั้น
แล้วก็ให้สร้างอารามให้ชาวเจ้าพระภิกษุทั้งหลายได้อยู่ เมื่อนั้น คนทั้งหลายเข้าไปตลาดเห็นอารามนั้น เลยเรียกว่า
"วัดลีเชียงพระ" ภายหลังเอาพระพุทธรูปสิงห์(พระสิงห์)มาประดิษฐานไว้ อารามที่นั้นจึงได้ชื่อว่า "วัดพระสิงห์"
มาตราจนบัดนี้

เมื่อนั้น เจ้าพ่อท้าวผายุอายุได้ ๒๔ ปี เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ก็อภิเษกให้บั้นพระยาในเมือง
เชียงใหม่ ในปีระกา จุลศักราชได้ ๗๐๗ ตัว (พ.ศ.๑๔๔๘) เจ้าได้เสวยเมืองแล้ว จึงให้ราชนาพระมหาอภัยจุฬา
เถระกับลูกศิษย์ตนที่เมืองทริภุญชัยมาอยู่อารามวัดลีเชียงพระนั้นแล

พระยาผายุเสวยเมืองขอบทศพิชราชธรรม ยินดีในพระพุทธรักษา พระองค์มีพระโอรส ๒ องค์
องค์แรกชื่อ "ท้าวกือนาทรบุตร" ประสูติจากจิตราเทวี ผู้อันเป็นธิดาสาวเจ้าจัวเถิง เจ้าเมืองเชียงของแล เจ้าทรบุตร
องค์นี้มีหลายชื่อเมื่อเกิดมาครบ ๑ เดือนใส่ชื่อไว้ว่า "ท้าวพันธุ" ถัดนั้น"ท้าวเวสสุ" ถัดนั้นว่า "ท้าวกือนา" ด้วยเหตุ
ว่าพ่อตนได้กินพุนต์หนึ่ง ภายหลังเรียกว่าท้าวกือนาแล

องค์ที่สองชื่อ "ท้าวมหาพรหม" ผู้นี้เติบโตมาก พระยาผายุให้ไปครองเมืองเชียงรายนั้นแล
พระยาผายุเป็นราชาบุตรได้ ๒๔ ปี เป็นพระยาได้ ๒๘ ปี อายุได้ ๕๗ ปี ไปสู่ปรโลกเป็นรัชกาลที่ ๗

เสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็อภิเษก "ท้าวกือนา" อายุ ๔๐ ปี เป็นพระยาในเมืองเชียงใหม่ ในปีมะแม
จุลศักราชได้ ๗๒๔ ตัว (พ.ศ.๑๕๐๐) พระยากือนาเสวยราชสมบัติ ประกอบขอบทศพิช ราชธรรม มีปสาทศรัทธา
เลื่อมใสในวาทพุทธรักษา สร้างวัดวาอาราม สร้างเจดีย์ กุฏิ วิหารที่ฐานปนาเจริญรุ่งเรืองมากนัก พระยากือนาองค์นี้

เป็นผู้ยิ่งใหญ่ธรรมศาสตร์ นิทานอุปกต มีเดชาภาพพลัดในศาสตร์ศิลปะคุณ เป็นต้นว่า คชศาสตร์ คือคุณลักษณะ
ช้างยี่งนัก ท้าวพระยาต่างประเทศเกรงขามมากนัก ขึ้นปีใหม่ แยกเมืองเอกราชบรรณาการมาถวายไม่ขาด

แสนเมืองมากำเนิด

กาลก่อนนั้น เมืองพิจัย์เชียงใหม่ ขึ้นบานด้วยเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย แลแล้วหาญบ้านเมืองซุ่มเย็น
เป็นสุทธาสถาณูปานใจแก่ไพร่ฟ้าบ้านเมืองมากนัก พระเจ้ากือนามีพระโอรสประสูติจากนางสุนทราเทวี นางผู้นี้เป็น
หลานพ่อท้าวจ้าวเมืองเชียงของแล เมื่อเจ้าราชบุตรเกิดมาวันนั้น ท้าวต่างประเทศเอกราชบรรณาการมาถวายมาก
นัก เอนามีตั้นนั้นเป็นเหตุ พระยาเกือนาจึงใส่ชื่อลูกตนว่า "ท้าวแสนเมืองมาราชบุตร" นั้นแล

พระยาเกือนาให้สร้างเวียงแห่ง ๑ นอกเวียงด้านเหนือ ที่ตรงวัดพราหมณ์เดชะยังไม่มีวัด
เจ้าอยู่เสวยราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่ ๒๑ ปี อายุได้ ๖๑ ปี ไปสู่ปรโลกเป็นรัชกาลที่ ๘

อุปายเจ้ามหาพรหม

ในเมื่อยังไม่ทันปลงศพพระยาเกือนาเลย พระศพยังเอาไว้บ้านเหนือเวียง ตรงที่ทุ่งวัดพราหมณ์
นั้น ท้าวมหาพรหมผู้ครองเมืองเชียงราย รู้ข่าวว่าพระเจ้าเกือนาพระเชษฐาสรราชคตยังไม่ได้เสียดศพ เลยจักมาชิง
เจ้าแสนเมืองมาหลานตนครองเมืองเชียงใหม่ จึงอุปายว่าจักมาส่งการปลงศพพระเชษฐา เอารีพลยจากเมือง
เชียงรายมาถึงแจลจ๊ก ถอดนาผู้กินเวียงแจลจ๊ก และเวียงอื่นเสียทุกคน แต่งตั้งป่าวแต่งทงกินเวียงทุกแห่งแล้วเข้ามา
เมืองเชียงใหม่ ตั้งทัพอยู่ "หนองซี" ภายหลังกลายเป็น "หนองพระชี" ราบเท่าบัดนี้แล

เจ้าท้าวมหาพรหม ให้มาบอกแก่อัศวมหาเสนาผู้ชื่อว่าแสนผานอง อุปายว่าจักส่งการศพ
พระเชษฐา แสนผานองรู้เหตุอันท้าวมหาพรหมจักมาชิงหลานตนครองเมือง จึงตอบกล่าวว่า "ดูข้าจักตระเตรียมไป
ต้อนรับเจ้าเหนือหัวก่อน" ว่าอย่างนั้น จึงรีบร้องกะเกณฑ์เอาคนช้นอาสาได้ ๑๐,๐๐๐ คน แต่งรักษาเวียงดีแล้ว
จึงเสี่ยงทายไก่ ได้ไก่คุ้มแสนเมืองมา ไก่ป๋อ่นหวางคุ้มพลแสน จึงได้เคาะฆ้องโฆ่ง ตีกลองสะบัดไชย ให้ร้องอยู่อีกทีก
ท้าวเวียง ท้าวมหาพรหมได้ยินว่า "เราไม่เป็นใจกับเราแน่" ว่าอย่างนั้น จึงส่งไปกวาดเอาชาวกุมกามได้แต่ผู้หญิง
กับสิ่งของทั้งหมด หนีไปนอนตลาต้ายข้าง ลากจุดถึงข้างริมแม่น้ำ ผู้ชายหัวเขวียงเร่งมาบอกแสนผานอง แสนผานอง
แต่งคนช้นอาสาไปเฝ้าเวียง คือห่มนโลกันคร กับคน ๘๖,๐๐๐ คน เจ้าแสนผานองถือวีรพล ๗๐๐ คน ไปตามหมู่
ท้าวมหาพรหมยามกลางดึก เจ้าแสนผานองออกจากเวียงคู่มือรีพลรีบเร่ง ไปทันหมู่ท้าวมหาพรหมยามเที่ยงคืน
ชาวกุมกามแอบย่องไปเรียกหาขลุ่ยเมียเขา ขลุ่ยเมียเขาได้ยินเสียงผิวเขา ผู้หญิงทั้งหลายหนีนั้น แอบย่องเอาดาบ
ท้าวมหาพรหมได้ เขาร่วมกันเอาดาบฟันป่าวท้าวมหาพรหมตายมากนัก เอาหัวของออกมหาหัวเขา ในที่นั้นป่าว
ท้าวมหาพรหมตายนั้น ภายหลังคนทั้งหลายก่อเจดีย์สร้างเป็นวัด จึงเรียกว่า "วัดภู" (เจดีย์) นางหาญ มาตราจน
บัดนี้

ในขณะนั้น เจ้าแสนผานองให้คนไต่ร้องยกพลไล่หมู่ท้าวมหาพรหม ท้าวมหาพรหมลูกจากที่นอน
คว่ำได้ฉีกกริบวิ่งไปขึ้นหลังช้าง เอาหัวรีพลหนีไปทางม่วงฟ้อม ออกไปทางนครลำปางหนีไปพึ่งพระยาบรมไตรจักร
ยังเมืองอยุธยา (กำแพงเพชร) วันนั้นแล

เมื่อئั้น แสนฆานองคินมาบรึกษาเสนาทั้งหลายว่า "เราทั้งหลาย จักรีบสงสการปลงศพเจ้าเทื่อนอ้าวไม่กัน เป็นจริงเที่ยงแท้ว่า ท้าวมหาพรหมก็เที่ยวไปชวนพระบรมไตรจักร ให้มาช่วยตนครองเมืองเชียงใหม่ไม่ผิดชะแล เราควรเอาศพเจ้าเทื่อนอ้าวไว้ในเวียงดีแล หากจักเอาเข้าทางประตูเวียงไม่ควรเดียวมันแสดงภายหลัง"ว่าอย่างนั้น เขาจึงพร้อมกันเจาะกำแพงข้างเวียง ตรงวัดพราหมณ์เอาศพเจ้ากือนาใส่โกศทองคำ สร้างสะพานข้ามคูเวียง เอาเข้าไปไว้เชียงขวางแล้ว จึงให้หมีนโลกันควร กลับไปรักษาเมืองนครเขลางค์นั้นแล

เมืองเก่ากำแพงเพชร มีศาลาเสนาในพุทธศาสนา ที่สร้างด้วยศิลาแลงจำนวนมาก แต่ละแห่งมีขนาดใหญ่มากและสร้างอย่างประณีต

ตั้งแต่เก็บศพเจ้ากือนามาได้ ๖ เดือนพอดี เขาจึงสงสการปลงศพเจ้ากือนาวันนั้นแล

พระเจ้าแสนเมืองมาขึ้นครองราชย์

เจ้าแสนเมืองมาอายุได้ ๑๔ ปี เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย เป็นต้นว่าแสนฆานองก็อภิเษกให้เป็นเจ้าเป็นพระยาเสวยราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่ ในมีษวด จุลศักราชได้ ๗๖๒ ตัว (น่าจะเป็น จุลศักราช ๗๕๐ - พ.ศ. ๑๓๓๑) เดือน ๘ เพ็ญ เม็ง วันศุกร์ ปีชวด

เมื่อئั้น เจ้ามหาพรหมลงไปฟังกับพระยาใต้ กลับกระทำร้ายแก่ที่พึ่ง ไปแอบเป็นหูกับเมียพระยาใต้ (มารดาเจ้าเมืองกำแพงเพชร) พระยาใต้เห็นว่าไม่ถูกต้อง จึงส่งท้าวมหาพรหมขึ้นมา ในขณะนั้นเมียพระยาใต้ลักเอาพระสิงห์ (พระพุทธรูปทองคำ) ให้แก่ท้าวมหาพรหม จึงได้พระสิงห์ขึ้นมาโดยง่าย ด้วยสาเหตุนี้แล มีแจ้งในตำนานพระสิงห์ให้แล้ว

เมื่อท้าวมหาพรหมมาถึงเชียงใหม่แล้ว พระเจ้าแสนเมืองมาก็ไม่ถือสาว่าร้าย พระองค์ยังส่งให้พระเจ้าอวี่ ให้กลับครองเมืองเชียงรายตามเดิมวันนั้นแล

อ้ายออบ, ยี่ระชา ข้าผู้ซื่อสัตย์

ดโต ปร๋ ถัดแต่่นั้น ภายหน้าเจ้าเมืองสุโขทัย ทะเลาะกับพระยาบรมไตรจักรเมืองอยุธยาเจ้าเมืองสุโขทัย เอาเมืองมกฟ่งเจ้าแสนเมืองมก เจ้าแสนเมืองมกยกทัพลงไปจังกปลันเอาเมืองสุโขทัย ตั้งทัพอยู่นอกเวียง พระยาแสนเมืองมกยังร่อยอยู่ไม่ออกทำศึก โดยจักจัดการเกลี้ยกล่อมเอาเมืองท่าน เจ้าเมืองสุโขทัยไม่ไปเฝ้า แต่หากใช้นางเฝ้าแก่กับเรือน นำความเมืองออกไปเจรจา เจ้าเมืองสุโขทัยเห็นไม่มีทางจังกรบชนะพระยาใต้ได้ ยามศึกเจ้าเมืองสุโขทัยจึงแปรพักตร์ ยกพลก็เข้าโจมตีทัพพระเจ้าแสนเมืองมาแตกพ่ายหนี เจ้าแสนเมืองมกพลัดหลงช้างมัววิลหนีมาทางทับสลิด หากพบข้า ๒ คน คน ๑ ชื่อว่าอ้ายออบ คน ๑ ชื่อยี่ระชา ช่วยกันแบกหามพระเจ้าแสนเมืองมากลับมาเท่าถึงเมืองเชียงใหม่ เจ้าแสนเมืองมกเลี้ยงข้าทั้งสองให้เป็นกองช้างซ้ายขวา ข้าตั้งบ้านอยู่หนใต้เชิงโหม ข้าง

ทางด้านตะวันออก ข้าให้ก่อรูปช้างเผือก ๒ ตัวไว้ซ้ายขวา เทียวเข้าออกหว่างกลางรูปช้างนั้นมากทราบเท่าบัดนี้แล หากเป็นโบราณมาดังนี้ จึงรื้อทำลายรูปช้าง ๒ ตัวนั้นไม่ได้ ด้วยเหตุฉนั้นแล

ตัดแต่นั้น เจ้าแสนเมืองมกอยู่กระทำบุญเป็นต้นว่า ให้หล่อพระพุทธรูปเจ้าลิกซ็องค์ ๑ ไว้ที่วัดการโถม มอที่ไว้หน้าเป็นข้าพระเจ้าแสนเมย์ ไว้จึงหันชาวเจ้าภิกษุแสนเมย์นั้นแล

พระเจ้ากือนาสวรรคต สร้างพระธาตุเจดีย์หลวง

ที่นี่ จักกล่าวคืนหลังก่อนแล ในเมื่อเจ้ากือนาจุตินั้นวางจิตไม่ถูก ตายไปเป็นรุกขเทวดาอยู่ยังไม้โคจรต้น ๑ ริมหนทางไปเมืองพุกาม ยังมีหอคำเมืองเชียงใหม่หมู่ ๑ ไปคำเมืองพุกาม กลับมาพักนอนได้ริมไม้โคจรต้นนั้น เจ้ากือนาซึ่งเป็นรุกขเทวดาก็สำแดงให้ปรากฏ แล้วบอกแก่พ่อค้าทั้งหลายหมู่หนึ่งว่า ภูนี้เป็นพระยา กือนา กูอยู่เป็นพระยาในเมืองเชียงใหม่ นิยมด้วยคชศาสตร์เทพ คือเป็นหมอช้าง ตายมาเป็นเทวดาอยู่ไม้โคจรต้นนี้ จักไปเกิดเทวโลกไม่ได้ สูงบอกแก่ลูกกูเจ้าแสนเมืองมา ให้สร้างเจดีย์ไว้ ณ ท่ามกลางเวียงองค์ ๑ สูงพอคนอยู่ไกล ๒,๐๐๐ วา มองเห็น แล้วจึงให้ทานหยาดน้ำอุทิศบุญให้แก่กู ก็จึงไปเกิดเทวโลกได้ชะแลฯ ว่าอย่างนั้น พ่อค้าทั้งหลายพวกนั้น ก็มาบอกแก่ เจ้าแสนเมืองมกด้วยดังว่านั้น

พระธาตุเจดีย์หลวง

พระเจ้าแสนเมืองมา จึงให้แล้วท่ามกลางเวียง ด้านใต้วัง แล้วให้ขุดตากถมด้วยดินหินศิลาแลง จึงท่ามหาโพธิ์ต้น ๑ มีลำด้วยเงิน มีใบและยอดแล้วด้วยทองคำ สูงเท่าองค์เจ้าแสนเมืองมา แล้วหล่อรูปพระพุทธรูปองค์ ๑ แล้วด้วยทองคำ องค์ ๑ แล้วด้วยเงิน ก็ไปประดิษฐานไว้รากฐานเจดีย์นั้น ก็เอาพระพุทธรูป ๒ องค์ให้นั่งโคนไม้มหาโพธิ์นี้แล้ว ก็จัดแต่งเครื่องบูชา ตั้งไว้ตรงหน้ามหาโพธิ์กับพระพุทธรูปเจ้านั้นแล ท้าวก็ให้ก่อเจดีย์ครอบไว้ ไม่ทันแล้วเสร็จ สร้างถึงเพียงชายคา แต่แรกก่อเจดีย์ได้ ๑๐ ปี เจ้าแสนเมืองมกได้ ๒๕ ปี อายุ ๓๕ สวรรคตเป็นรัชกาลที่ ๔

พระเจ้าแสนเมืองมกมีพระโอรสต่างพระมารดา ๒ องค์ องค์หนึ่งชื่อ "ท้าวอัยกุมกาม" เพราะเหตุว่า เจ้าราชบุตรองค์นี้เกิดที่เวียงกุมกาม องค์หนึ่งชื่อ "สามฝั่งแกน" เพราะเหตุว่า เจ้าราชบุตรองค์นี้ เมื่อนางทรงครรภ์ได้ ๓ เดือน เจ้าแสนเมืองมกพานางผู้แม่ไปเที่ยวดูบ้านเมืองแห่งตนในสิบสองพันนา อยู่จนแห่งละเล็กละน้อยได้ ๗ เดือน มาถึงพันนาฝั่งแกนพอดีถ้วน ๑๐ เดือน ก็ประสูติได้เจ้าราชบุตร จึงใส่ชื่อว่า สามฝั่งแกนเพื่อนั้นแล

ราชมารดาสามฝั่งแกน

ที่นี่ จักกล่าวด้วยแม่เจ้าราชบุตรสามฝั่งแกนก่อนแล สำหรับนางผู้นี้เป็นเชื้อท้าว มีรูปโฉมอันงามยังเป็นสาวนางสนมอยู่ใช้สอยมหาเทวี แม่เจ้าแสนเมืองมา ยังมีในวันหนึ่ง นางผู้นั้นเอาผ้าเช็ดหน้ามหาเทวีออกตากเห็นนกกระจะจอกตัว ๑ มาผ่านหน้านาง ๗ บาทย่าง ภายหลังนั้น มหาเทวีใช้ให้นางเอาจิ้งห้นไปถวายมหาสวามี

พระธาตุเจดีย์หลวง ตั้งอยู่ในท่ามกลางนครเชียงใหม่ สูงใหญ่ที่สุดในอาณาจักรล้านนา
ส่วนยอดที่พังทลายลง เพราะแผ่นดินไหว เมื่อ พ.ศ.๒๐๑๘

แบบสันนิษฐานพระธาตุเจดีย์หลวง
ก่อนเกิดแผ่นดินไหว ตามรอยกลางภาพ

วิหารเสนาบดี หล้าเมืองเชียงใหม่

พระพุทธรูปจนวนรารัตน์ (หลวงปู่ จันทร์ กุสโล)
วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พุทธญาณวัดเชียงยืน นางบอกเหตุอันตนได้เห็นนภกระจอกเดินมาทางนั้นแก่ภาสวามี มหาสวามีจึงว่า "สุธาอุบลิกา มิ่งอย่าบอกแก่ใคร มิ่งจักได้เป็นเทวีตั้งมหาเทวีบัดนี้ ไม่พลาดแล"

บัดนั้น มหาเทวีใช้นางไปหาเจ้าแสนเมืองมกลูกแห่งตน เจ้าแสนเมืองมาก็เอนางไปนอนด้วย นางจึงทรงครรภ์ได้ ๓ เดือน มหาเทวีเห็นผิดปรกติจึงถามว่า "นางทรงครรภ์ลูกใคร" วาอย่างนั้น นางบอกวา "ข้ามีครรภ์กับเจ้าเหนือหัวโอรสพระมหาเทวีแล" มหาเทวีจึงแต่งเครื่องเฉลิมฉลอง ส่งนางไปเป็นเมียเจ้าแสนเมืองมกลูกแห่งตน เจ้าจึงพาทางไปเที่ยวดูบ้านเมืองแห่งตนดังกล่าวแล้วนั้น มาถึงพันนาฝั่งแกนงจึงประสูติได้วาชบุตรที่นั้น เจ้าเกิดมากในบีมะเส็ง จุลศักราชได้ ๗๕๖๒ ตัว (พ.ศ.๑๕๓๓) ส่วนเจ้าวาชบุตรองค์ที่ คือท้าวยี่กุมภามใหญ่มาได้ ๑๒ ขวบ เจ้าแสนเมืองมาตบหน่อให้ไปครองเมืองเชียงรายนั้นแล

เจ้าวาชบุตรสามฝั่งแกนพระอนุชาอายุได้ ๑๓ ปี กระทำให้จำเวิญในพระบิดา ก่อนพระเจ้าแสนเมืองมจักสวรรคต ตรัสสั่งไว้ให้เจ้าสามฝั่งแกนเสวยราชสมบัติแทนพระองค์ อายุเจ้าแสนเมืองมาได้ ๓๕ ปี สู่ปรโลกแล

เสนาทิ้งหลาย อภิเษกเจ้าวาชบุตรสามฝั่งแกนอายุ ๑๓ ปี เป็นพระยาโนบีมะเส็ง จุลศักราชได้ ๗๖๓๓ ตัว เดือน ๘ เพ็ญ เม็งวันศุกรี มะเมีย เจ้าเป็นพระยาแล้ว นางผู้แม่ได้เป็นเทวีแล้วชื่อว่า ตีโลกจุกะเทวีหรือ ตีโลกจุคา ตามคำมหาสวามีเจ้าทนายทุกประการแล้ว เจ้าก็ให้ไปสร้างวัดคร่อมที่เจ้าประสูติออก ที่พันนาฝั่งแกนนั้นนามนัก ใสชื่อว่า "วัดเป็ง" มาตราบเท่าบัดนี้แล

ส่วนพระเจดีย์ที่พระเจ้าแสนเมืองมาสร้างยังไม่แล้วเสร็จ สร้างได้เพียงถึงชายคานั้น มหาเทวีพระมารดาเจ้าสามฝั่งแกนตั้งบ้านอยู่ที่สวนแห่ จักไปก่อเสริมพระเจดีย์ให้แล้วเสร็จ จึงเจาะประตูทางเข้าออกไป ก่อเจดีย์นั้น ได้ชื่อว่า "ประตูสวนแห่" เป็นโบราณคดียันนี้ จักกับเสียไม่ได้ด้วยเหตุนี้แล เจดีย์องค์นั้น ชื่อว่า "ภูหลวง" (พระธาตุเจดีย์หลวง วัดเจดีย์หลวง บัจจุบัน)

เมื่อสมัยพระเจ้าติโลกราชนี้ ภูหลวงพังเสีย พระยาตีโลกจึงให้หมื่นดำพวักเคเอาศิลาแลงมาก่อในบิจอ จุลศักราช ๘๐๐ ตัว (พ.ศ.๑๓๘๑) เดือนเจียงแรม ๑๐ ค่ำ เม็ง วันพฤหัสบดี บิดลูถูกยี่ได้ ๑๒ ตัว ก่อได้ ๓ ปี แล้วเสร็จสมบูรณ์ทุกประการ ฐานธรมึกกว้างด้าน ๒๗ วา สูง ๔๑ วา จึงให้ชื่อว่า "เจดีย์หลวง" มาตราบเท่าบัดนี้แล

รียหลังควัดหล่อบิหญ

เมื่อนั้น เจ้ายี่กุมภามกินเชียงรายว่าฟังว่า "ทุกทำไม่ได้เป็นพระยาในเมืองเชียงใหม่ เขากลับยกน้องกูเจ้าสามณญี่ฝั่งแกนเป็นพระยาฉันนี้หน่อ" วาอย่างนั้น แลวกัเอารีพลจากเชียงรายมาชิงน้องครองเมืองเชียงใหม่ ซิงเอาไม่ได้จึงเอาหมูรีพลแห่งตน หนีไปพึ่งพระยาใสลือไทย ที่เมืองสุโขทัย พระยาใสลือไทย จึงเตรียมรีพล จักมากำชูชวยให้เจ้ายี่กุมภามให้ครองเมืองเชียงใหม่ แลวกัเอารีพลศึกขึ้นมาทางเมืองงูยาว (พะเยา) จักปล้นเอาเมืองพะเยา จึงให้ตั้งหอสรนน้ำที่นองเต่าสูง ๑๒ วา กว้างพอนอยู่ได้ ๗๐๐ คน

เมื่อนั้น ชาวเมืองพะเยาจึงไปรือเอาทองหลังควัดคมพาลพ มหาหล่อบิหญ ๑ กระบอกใหญ่ ๘ กำมือ หนักล้านทอง ให้ตัดเป็นเล่มใหญ่ใสกว้าง ๔ วา แลวกัให้พลสังเวด้วยควายเผือกตัว ๑ แลวกัยิงถูกหอสรน

พระบรมธาตุคอกยสุเทพ

วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ปูชนียสถานในพระพุทธศาสนาเมื่ออยู่จำนวนมากในเมืองน้อย

เมืองสำหรับแนวปะทะศตวรรษที่สิบและราชวงศ์ สมัยราชวงศ์มังราย
เมืองน้อยตั้งอยู่กึ่งกลางอำเภอป่ากับอำเภอเวียงแหง

ปูชนียสถานที่อำเภอศรีสันาลัย จังหวัดสุโขทัย

หัก ชาวใต้พวกที่อยู่หอสงครายไป ๒๐๐ คน พระยาเสลี่ยงไทย เห็นว่าร้ายแรงนัก จึงให้พ่อท้าวอี้กุมกามนำวีฬขึ้น
ไปทางบ้านแซพวาน ถึงเชียงราย เจ้ายี่กุมกามจึงเลี้ยงวีฬพระยาเสลี่ยงไทยแล้ว เจ้ายี่กุมกามเป็นหัวหน้าพลศึก
พระยาเสลี่ยงไทย มาทางเมืองฝาง แล้วมากถึงเชียงใหม่ เมื่อวันศุกร์บิรมะเม ถึงตลาดเชียงเวือก พวกคนเข้าตลาด
แตกตื่นเสียของเป็นอันมากนัก พระยาตั้งทัพอยู่ยังป่าเหียง แล้วใช้คนเข้ามาเจรจาความเมืองว่า "สุจิกให้พ่อท้าวอี้
กุมกามครองเมืองเชียงใหม่ก็เป็นการดีแล หากไม่ให้ สูจิกรบเอาแล" ชาวเชียงใหม่ตอบว่า "สุจิกให้พ่อท้าวอี้
กุมกามครองเมืองเชียงใหม่ ไม่ง่ายแล ถ้าไม่ให้ แน่สุจิกรบจักสู้ตายสู้กิมาเออะ" ชาวใต้ว่า "ครั้นต่อสู้กัน ผู้ใด
ฟันถูกคอถือว่าชนะ" ชาวเชียงใหม่ว่า "ผู้ใดฟันถูกคอก่อน ก็ถือว่าชนะแล" ว่าอย่างนั้น เขาจึงเอาชาวใต้ผู้หนึ่งมาว่า
รู้เชิงตบตีนัก

อุบายของพระเจ้าสามฝั่งแกน

ยังมีชาวเชียงใหม่ผู้หนึ่ง ชื่อหาญยอดใจเพชร รู้เชิงตบตีนัก ไปสู้รบฟันตบกันยังเชียงขวาง หมด
โล้เขาคนละสองใบ ผู้หาญยอดใจเพชรเชียงใหม่ ได้ฟันถูกหัวแม่เท้าชาวใต้ เลยถือว่าชาวเชียงใหม่เป็นผู้ชนะนั้นแล
ตักนั้น ยังมีชาวเชียงใหม่ผู้หนึ่ง ชื่อเพชรยศ รบรวมผู้คนขนาดอายุ ๑๖ ถึง ๓๐ ปีได้ ๒๐๐ คน
ขึ้นไปซ่อนอยู่ต้อยอุจจรวรพต (ต้อยสุทพ) คอยดูชาวใต้ออกหาหน้ำช้างหน้ำม้า เขาจะไปแอบตีพวกที่ไม่สุดท้าย
ปลายแถวทางไกล ได้ฆ่าตายตัดหัวกรมถวายพระเจ้าสามฝั่งแกนทุกวัน พระเจ้าสามฝั่งแกนถามว่า "เขาเหล่านี้
เป็นเด็กชายน้อย โฉนกล้ำหาญฉันที้หน่อ" ว่าอย่างนั้น จึงแต่งให้เขาเป็น ๔ หมู่ ออกไปตีช้างศึก ได้หัวมถวายทุกวัน
จึงเรียเขาว่า "เด็กชาย" มาตราบนเท่าบัดนี้

ถึงวันหนึ่ง พระยาเสลี่ยงไทย ตระเตรียมว่าจับลั่นเอาเมืองเชียงใหม่ว่าฉันทั้น พระยาบรรพทกลาง
คืนผันเห็นช้างโล้วาลีตีเลยไม่ปลัน อยู่ครบเจ็ดวัน พระยาเสลี่ยงไทย จึงไปตั้งอยู่เชิงต้อยเจ็ดคืน ขึ้นไปดำหัวยัง
คอยผาลาดกลาง เมื่อนั้นชาวตาแสงข้างระวาง เขามาอยู่ในเวียง เหลือเจ้าแสนมานอง ให้เขาออกตั้งค่ายแต่
หัวลิน ขึ้นไปบรรจบเชิงต้อยเจ็ดคืน ให้เอาเกวียนเรียงกันขึ้นไปประมาณ ๒๐๐ เล่ม เขาเอาธงดำแดงขาวเหลือ
ปักทนายหัวเกวียนทุกเล่ม พระยาเสลี่ยงไทยส่งคนให้ไปจับกุมเอาชาวเชียงใหม่ได้วันหนึ่งเอาไปถามว่า "ซ้อซ้ออันมาก
อวดมั่งอวดมีกัน เป็นซ้ออะไรหรือ" มันบอกว่า "ชาวเชียงใหม่อยู่เวียงจนสิ้นเหลือ เขาออกตั้งค่ายอยู่ ปักซ้อของทนาย
หมู่ เติร์มจักรบหมู่พลศึกพระยาเจ้าเท่านั้น" ว่าอย่างนั้น พระยาเสลี่ยงไทยใจเกรงกลัวมากนัก กล่าวว่ "ท้าวอี้
กุมกามนี้มันชวนเรามาตายวายแม่แน่ เราขึ้นมากเช่นนี้ เขายกพลศึกเข้ามาสู้รบทัพเรา จักไม่ตายวายสิ้นหรือ"
จึงรีบลงมาเตรียมช้าง แล้วให้ประกาศทัพหลังมวलयตีก่อนคืน สนลานถอยออกหนีกลับทั้งรบทั้งเร่ง ช้าม
แม่หน้าบึงตรงสบกลาง กลับทางตะวันออก จัดวางหมู่พลไว้ป้องกันพลด้านหลัง เขาจัดกันเป็นสามหมู่ ซ่อนอยู่ตรง
หนองแห่งหนึ่ง

ยามนั้น พระเจ้าสามฝั่งแกน จึงแต่งหมื่นหมากซาม ๑ หมื่นหมากปู ๑ หมื่นเข็ม ๑ หมื่นเชื้อ ๑
เซาทั้ง ๔ คน คุ่มพลไปตามพระยาเสลี่ยงไทย ไม่รู้ว่าเขาแต่งกันเป็นหมู่อยู่ที่นั้น เลยปะทะไล่ชาวใต้ยกพลเข้ารบกัน
ที่นั้น ชาวเชียงใหม่กับชาวใต้ตายมากนัก พันกันขาดเป็นชิ้นเป็นท่อน อยู่ข้างหนองนั้น เลยได้ชื่อว่า "หนองแสนท่อน"
ภายหลังแปรเปลี่ยนเป็นว่า "หนองแสนท่อนซ้อน" มาตราบนเท่าบัดนี้แล

วันนั้น พระยาไสลือไทยไปบรรทมที่หนองไผ่ใกล้แงงา แล้วขึ้นไปเหนือข้ามแม่น้ำปิงมาตะวันตก
ไปตามทางเป็นป่ารก อันหนึ่งพระยาไสลือตรัสว่า "กูได้กินน้ำเจ็ดลินธุ์ลือกร่อยถูกใจนัก น้ำที่ใด ยังจักเป็นดั่งน้ำ
เจ็ดลินธุ์นั้นหรือ" ว่าอย่างนั้น ด้วยอาณภาพแห่งพระยาไสลือไทย น้ำจึงแตกออกแต่ตอยนั้นมาให้พระยาไสลือให้
ได้สวยล้ำน้ำเจ็ดลินธุ์เลยได้ชื่อว่า "ตอยน้ำลิน" มาตราบเท่าบัดนี้แล

เจ้าท้าวยี่กุมกาม ก็นำหมู่พลพระยาไสลือไทย ไปตามลำดับถึงเชียงราย อยู่เลี้ยงวีพลสิ้น ๗ วัน
มีวัน ๑ พระยาไสลือไทย เฝ้าดูภูมิประเทศเมืองเชียงราย เห็นตอยข้างกุมเป็นรูปหนู ตอยถ้าพระเป็นรูปช้าง พระยา
เห็นตอยทั้ง ๒ ลูกเป็นรูปหนูรูปช้างจึงกล่าวกับคนทั้งหลายว่า "เมืองแห่งนี้ ผู้ใดมาอยู่ไม่ประสบความสำเร็จจะมี
ฐานะดีมีข้าของอะไรแล" พระยาไสลือไทยจึงกวาดเอาชาวเชียงราย กับทั้งท้าวยี่กุมกามไปเมืองสุโขทัย พระยา
ไสลือไทยให้ท้าวยี่กุมกามครองเมืองแห่งหนึ่ง ชื่อ "เมืองซาก" เลยสิ้นสุดรัชกาลที่เมืองได้นั้นแล

เมื่อนั้น พระเจ้าสามฝั่งแกน เอนามิตอันพระยาไสลือไทย เอาพลศึกไปตั้งอยู่เชิงตอยเจ็ดลิน แล้ว
ขึ้นไปตำหัวสรวงเกศยังกลางดลวง มีใจกลัววีพลชาวเขียงใหม่มากนัก พระเจ้าสามฝั่งแกนจึงให้สร้างเวียง
เจ็ดลิน ไว้เป็นที่ระลึกชัยชนะที่มีต่อข้าศึกศัตรู ก็มีนั้นแล.

นคร ผูกฉนวน ๓ ก็สำเร็จเสร็จแล้วเท่านี้ก่อนแล

เขียนแล้วเสร็จวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๐

พระพุทธิภิก วัฒนอ่อนศิริชัยสุวดี

ทัศนียภาพอันงดงามล้ำ
ของภูตอย (ตอยม่อนจอง)
ในเขตอำเภอมวกเกอย
จังหวัดเชียงใหม่

อาณาจักรล้านนา ที่เคยยิ่งใหญ่ไพศาลในอดีต
มั่งคั่งรุ่งเรืองด้วยทรัพยากร....
ตอยใหญ่!... ไทรกว้าง
แม่น้ำสาธาร...ห้องทุ่งตระการ...
บ้านเมืองใหญ่ไม่น้อย
จงภูมิใจในชาติพันธุ์และถิ่นกำเนิดของตนเถิด

เส้นทางสู่แม่ฮ่องสอน
เมืองแห่งขุนเขา ๓ หมอก

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๔

“นโม ตสฺส สตฺถู”

พระยาสามมฤกษ์มังแกน (พระเจ้าสามฝั่งแกน) เสด็จเมืองปิมะเส็งถึงปิมะเมยได้ปี ๑ พระยาไสลือไทยยกทัพมาถึง

ช่วยภาษีข้าว ๙,๐๐๐ คาน

ถัดนั้น พระยาฮ่อเจ้าลุ่มฟ้าให้เสนาผู้ใหญ่มาเอาช่วยภาษีข้าว ๙,๐๐๐ คาน พระเจ้าสามฝั่งแกนตรัสว่า “ข้าว ๙,๐๐๐ คานนี้ หากตัด (งต) เสียตั้งแต่สมัยปู่ทวดพระยาอีกอนวันนั้นแล้ว กูไม่ให้แล” เสนาฮ่อผู้ใหญ่กลับไปบอกพระยาฮ่อเจ้าลุ่มฟ้าพาพิฆาน เจ้าลุ่มฟ้าโกรธนัก จึงให้เจ้าฝ่ายฟ้าเมืองแสน ถือพลศึกมากมากักจับปล้นเอาเมืองเชียงแสน พระเจ้าสามฝั่งแกน จึงให้เจ้าแสนคำเรื่อง ที่เลื่อนยศขึ้นเป็น “เจ้าแสนไชยปราบศัตรู” คุมวีรพลชาวเมืองพิงค์เชียงใหม่ไปช่วยรักษาเชียงแสน ๘๐,๐๐๐ เครื่อง

ศึกฮ่อเจ้าลุ่มฟ้าประชิดเชียงแสน

ยามนั้น ผู้ครองเมืองเชียงแสน จัดเครื่องทั้งลูกพันนา ๑๓๐,๐๐๐ เครื่อง และพลศึกชาวเมืองฝ่าง เชียงราย เชียงของ เติ้ง พะยาได้ ๒๒๐,๐๐๐ เขาจึงพร้อมกันจัดกำลังรักษาเวียงเชียงแสนภายนอกภายใน ตึกทุกด้านแล้ว เขาเหล่าเป็นเจ้าพล (นายทัพนายกอง) จึงพร้อมกันไปปรึกษาหารือการรบในที่สังคแล้ว เขาจึงไปสร้างสนามที่จักรบฮ่อภายนอกเหนือเมืองเชียงแสนแห่ง ๑ ด้านยาว ๒,๐๐๐ วา ด้านกว้าง ๑,๕๐๐ วา ในคืนนั้นเขาจึงให้ไปซุดหลุมลึกหนึ่งแชน ตัดลำไม้ไผ่ท่อมมาฝังเอาใบตองตึงคลุมถมดินเสมอดี ทุกแห่งให้ห่างกันหนึ่งวา จากนั้นให้ซุดตางกว้างคอกลึกวา พาดปิดช่องบนหลุมนั้นไว้ด้วยสะพานไม้ไผ่จักสานกบไว้ตึกทุกอย่างไม่ให้เห็นร่องรอย ซุดแต่งคลองทางหนีไว้ด้านเหนือ ตะวันตก-ตะวันออกกว้าง ๑๐๐ วา แต่งกลศึกฉันทึกรบประการแล้ว จึงจัดวางกำลังพลศึกชาวเชียงรายชาวฝ่าง เป็นปีกขวา พลศึกชาวเชียงของและเติงเป็นปีกซ้าย ชาวเชียงใหม่ชาวพะยาเป็นอุ้งอกไก่แล้ว จึงแต่งหม้อออกสอดแหม ๕ ตัว

ยามแตรโกล้งจักเที่ยงวันฮ่อยกพลศึกเข้ามา ชาวเราจึงเคาะฆ้องตึกลงสะบัดไชยยกพลศึกโอบปีกกาคุมเชิงไว้ พลศึกพวกเป็นลั้งแสร้งร่นถอย ฮ่อเข้าใจว่าพลศึกเราพ่ายหนี ฮ่อยกพลไล่เข้ามา ช้างมัดคทหลุมพราง ชาวเรายกพลศึกปิดล้อมคุมไว้ทั้งหมด พวกพลศึกไล่แทงฮ่อตายมากนัก ชาวเราได้ช้างม้าฝูงตกล่มหลุมพรางมากนัก

อยู่ได้ ๓ วัน ฮ่อกลับไปเอาพลศึกมากักปล้นเอาเชียงแสน ชาวเราออกคุมโจมตีเป็นเลี้ยวจระเขยไล่แทงพันถูกนายช้าง นายม้า พลรบฮ่อเท่าไรก็ไม่เข้า ฮ่อทั้งหลายเขาพากันมุ่งต่าช่วยเติลิก ตาข่ายทอง ตาข่ายหนังทุกคน (เลื้อยเกาะ) ชาวเราไปจับกุมเอาฮ่อได้คน ๑ มกตามันว่า “จักพินจักแพง จักยิงฮ่อด้วยหอกตบป็นหน้าไม้

ชุนไม่เข้าแล ที่จักขณะเขานั้นก็ให้คว่หินคว่ทราย แล้วเอาพลั่วเหล็กตักสาดไปให้เข้ารูหีบตาข่ายเขานุ่ง ไฟไหม้ร้อนใหม่เนื้อจึงชนะแล แล้วชาวเราได้อุคติดันนั้น จึงไปกวาดเอาหินแวกกับทรายมากั่วให้แดงเหมือนไฟแล้ว เอาพลั่วตักสาดไปเข้ารูหีบตาข่ายไฟไหม้สนเนื้อตัว ฮ้อจึงพ่ายหนีกลับไปวันนั้นแล

ภายหลังนั้นได้ ๓ ปี ถึงปีระกา จุลศักราชได้ ๗๖๗ (พ.ศ.๑๙๔๘) พระยาฮ้อเจ้าลุ่มฟ้า แต่งพลศึกให้ยกมาตั้งอยู่แดนเมืองเชียงแสน ใช้ฮ้อมาร้องบอกชาวเราว่า เจ้าลุ่มฟ้าให้พวกข้ามาทำสงครามในแดนเมืองเจ้าท้าวล้านนาทุกแห่งแล พระเจ้าสามฝั่งแกนหัวข่า จึงให้ขุนหม่อมโอรสราชันักปราชญ์ทั้งหลาย มาพิจารณาตู่ชะตาเมืองเชียงใหม่ เชียงแสน ทมอว่า “เคราะห์เมืองมีมกหนัก”

พิชิตฮ้อด้วยกลศึก

เมื่อ่นั้น ยังมีพระมหาเถรเจ้ามกพักอยู่องค์ ๑ ชื่อว่า สิริวงโล อยู่วัดดอนแท่น เชียงแสนรู้ศิลปศาสตร์ทุกประการ พระเจ้าสามฝั่งแกน ให้ไปอาราธนาพระมหาเถรเจ้ามาพักอยู่อารามภูหลวงกลางเวียงเชียงแสนแล้ว จึงให้หม่อมโอรสและนักปราชญ์มาชุมนุมกันยังโรงคำ ช่วยกันพิจารณาตู่ชะตาเมืองเชียงใหม่ เชียงแสน ก็ว่าเคราะห์เมืองมีมกหนักตามนัยดังกล่าวแล้วนั้น พระมหาเถรเจ้าสิริวงโล กล่าวกับด้วยหม่อมโอรส และนักปราชญ์ทั้งหลายว่า “เราพร้อมกันพิจารณาเห็นว่า เคราะห์เมื่อมี จักเสียเมืองว่อย่างนั้น คำอันนี้จักเป็นสัจจริงมันเที่ยงแท้ไม่มี แม้พระยาอินทรวุฑนายพระยาโศก และพระยาทะเลสาบที่ยังไม่ถูก ยังรู้ลลาดลสเสียก็อุบายโดยแท้ หากยังจักฟังคำเรา เราชวนพร้อมกันบุชชะตาบ้านเมืองก่อนแล ถัดนั้นควรวุช เศษ ศรี อายุเมืองแล้ว บุชอาวรักษ์เสียเมืองทุกแห่ง ถัดนั้นให้บุชท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ และอินทราธิราชเป็นถ้วน ๕ แล้ว ให้อาราธนาเทพดาทั้งหลายรักษา ขอช่วยให้รักษาเมืองตราบทั่วทั้งอาณาจักรทุกแห่งดีละแล”

เมื่อ่นั้น หม่อมโอรสและนักปราชญ์ทั้งหลาย ก็พร้อมกันว่า “ควรวทุกประการ” นักปราชญ์ทั้งหลายเป็นต้นว่าพระมหาเถรเจ้าสิริวงโล เจ้าก็แต่งเครื่องพลีกรรมบุชทุกแห่ง ตามนัยดังกล่าวนั้นทุกประการแล้ว พระเจ้าสามฝั่งแกน ก็ให้แต่งเครื่องพลีกรรม มอบให้ไปกับพระมหาเถรเจ้า ให้นำไปบุชอาวรักษ์เชียงแสน เชียงราย กับให้บุชอาวรักษ์ตามรายทาง พระมหาเถรเจ้าก็บุชอาวรักษ์ตามหนทาง ตั้งแต่เชียงใหม่ จนถึงเชียงราย เชียงแสน แต่งเครื่องบุชอาวรักษ์ทุกแห่ง เป็นต้นว่าบุชพระเจ้ามังรายด้วยเคารพ แล้วบุชอาวรักษ์ในหนทางตั้งแต่เชียงรายถึงเชียงแสนแล พระมหาเถรเจ้าจึงสวดมนต์วิธินสูตร กรณียเมตตสูตร อาฎานาฎียสูตร และหยาดน้ำอุทิศบุญให้แก่เทพยดาอารักษ์ ที่รักษาเมืองทุกแห่ง แล้วพระมหาเถรเจ้าก็แต่งบุชอาวรักษ์เมืองเชียงแสนทุกแห่ง แล้วให้สร้างหอพลีกรรม ๔ แห่ง สร้างไว้ท่ามกลางเวียง บุชท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ในหอท่ามกลาง อุทิศบุญพระยาอินทราแล้ว ก็ให้แต่งบุชอาวรักษ์น้ำแม่โขงทั้งหมด

ในวันนั้นยามกลางค่ำยังไม่มืด บังเกิดเป็นฝนเป็นลม ฟ้าผ่าฟ้าร้อง ๓ แห่ง ในครั้งที่ ๗ ฟ้าผ่าหอพลีกรรมเจ้าพลศึกฮ้อ ฮ้อทั้งหลายตายฟ้าผ่าครั้งนั้นมกหนัก ฮ้อทั้งหลายเลย ว่า “มาเมืองชาวล้านนามีเตชานาฎพ อาตรรพมกหนัก เราโดนมาวิวาทกับเจ้าล้านนาอย่างนี้ ตายวายหมดสิ้นแล แต่หนีไปภายหน้า

ท่าแพเมืองจีน

เราไม่ควรมกทำสงครามในบ้านเมืองทั่วล้านนาสักครั้ง ตลอดไปชั่วลูกหลานเราแล" ตำนานย่อมาทำสงครามก็มีดังนี้แล

ไอรสทั้ง ๑๐ ของพระเจ้าสามฝั่งแกน

ส่วนพระเจ้าสามฝั่งแกน มีไอรส ๑๐ องค์ ต่างมารดาเกิดมาตามลำดับกัน ดังนี้ ๑. ท้าวอ้าย ๒. ท้าวยี่ ๓. ท้าวสาม ๔. ท้าวไส ๕. ท้าวจัว ๖. ท้าวลก ๗. ท้าวเจ็ด ๘. ท้าวแปด ๙. ท้าวเก้า ๑๐. ท้าวสิบ ในท้าวสิบคนนั้น องค์ใหญ่ชนมายุได้ ๕ ปีย่าง พระบิดาตั้งไว้ว่าจักให้เป็นพระยาแทน ไปตั้งบ้านอยู่ข้างเวียงเจ็ดลินชนมายุได้ ๔ ปีตาย ท้าวจัวองค์ที่ ๕ พระบิดาให้ไปครองพันนาเชียงเลอ เรียกว่าเจ้าเชียงสาน ท้าวลกองค์ที่ ๖ ให้ครองเมืองพร้าว ให้ถือชาวพร้าววังหิน ๕๐๐ นา ท้าวเจ็ดให้ครองเมืองเชียงราย ท้าวสิบน้องสุดท้องให้ครองเมืองฝาง เรียกว่า เจ้าท้าวช้อย ส่วนท้าวอีก ๕ องค์ คือ ท้าวยี่ ท้าวสาม ท้าวไส ท้าวแปด ท้าวเก้า ราชบุตรเหล่านี้ หากไปตามกรรมแล

เจ้าติโลกยัตอำนาจพระบิดา

จักกล่าวเรื่องท้าวลก (พระเจ้าติโลกราช) ก่อนแล เจ้าเกิดมาในปีฉลู จุลศักราชได้ ๗๗๑ (พ.ศ. ๑๓๕๒) ครองเมืองพร้าววังหิน ผิดอาชญาต่อพระบิดา พระบิดาให้เอาไปไว้เมืองยามไต้ (แม่สะเรียง) มีเสนาพระเจ้าสามฝั่งแกนคนหนึ่ง ชื่อว่านายสามเต็กย้อย ให้กินข้าวร่วมขัน นิ่งร่วมตั้งทุกที มันไม่เชื่อกับเจ้าแห่งตน มันจึงค้าจวนท้าวลกครองเมืองเชียงใหม่ จึงไปเอาท้าวลกยังเมืองยามไต้ถามไต่ใครรู้จักคน เขามาซู่ซ่อนไว้ใ้ในเวียง ขณะนั้นพระเจ้าสามฝั่งแกนไม่อยู่เวียงเชียงใหม่ หากอยู่เวียงเจ็ดลินเป็นปกติ ไม่นานเท่าใดยังมีในวันหนึ่ง ยามจักใกล้เที่ยงคืน นายสามเต็กย้อย เอาไฟเผาปราสาทพระเจ้าสามฝั่งแกนที่เวียงเจ็ดลินเสียสิ้น แล้วหนีเข้ามาลี้ภัยอยู่ในเวียงยามจักใกล้รุ่ง พระเจ้าสามฝั่งแกนไม่รู้ว่าถูกเข้ามาอยู่ในเวียง เจ้าก็ทรงล้าควบคุมตั้งแต่เวียงเจ็ดลินเข้ามาถึงวัง จึงรู้ว่า ท้าวลกพระไอรสมาอยู่ในราชมณฑลเรียบร้อยแล้ว

รุ่งเช้า พระเจ้าสามฝั่งแกนและพระไอรส ออกนึ่งบัลลังก์องค์ละองค์ อันอยู่ในข้างท้ายโรงแต้นเหนือ พระเจ้าสามฝั่งแกนจึงให้ไปนิมนต์ชาวเจ้าคองพระสงฆ์มาพร้อมกัน พระยาทั้ง ๒ ประทับอยู่ไม่พูดจากัน สายนักแล้วยังมีพระมหาเถรเจ้าหนุ่มองค์หนึ่ง กล่าวว่ "มหาราชทั้ง ๒ อาราธนาเรมา จักกล่าวอะไรก็กล่าวเถิด" พระเจ้าสามฝั่งแกนตรัสว่า "เมืองเชียงใหม่ทั้งมวลนี้ก็หากเป็นราชสมบัติแห่งข้าแล บัดนี้ผู้จักจักมอบเวนเมืองนี้ให้ลูกข้า คือ เจ้าติลกให้เป็นพระยาแล" กล่าวแล้ว จึงเอาน้ำดินคนโทของคำมหายาคณ์ มอบเวนเมืองให้พระไอรส แล้วกล่าวกับพระไอรสว่า "ส่วนฉันผู้ชื่อว่าสามเต็กย้อยนี้ พ่อกรุณาฉันให้มันกินข้าวร่วมขัน นิ่งร่วมตั้งทุกทีดีแท้ มันยังไม่เชื่อสัตย์กับพ่อไหน ส่วนเจ้าลูกรักพ่อไม่กรุดมาฉันตั้งพ่อ โฉนใจง่ายเชื่อว่ามันจักยกคำชู เจ้าเป็นพระยาแล้ว มันยังจักบังเกิดใจคดทรยศไม่เชื่อกับเจ้าโดยแท้แล เจ้าอย่าคิดจักเลี้ยงมันเป็นเจ้า เป็นขุนผู้ใหญ่สักนิดเถิด ส่วนพ่อนี้พึ่งพอใจที่ใด ก็จักขอไปอยู่ที่นั่นแล" ท้าวติลกจึงเอาพระบิดาไปไว้เมืองสาตบั้งจันอยู่ในรัฐฐาน พม่า)

เจ้าติลกอายุได้ ๓๔ ปี เสนาอำมตย์ก็อภิเษกให้เสวยราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่ ไม่มีจ้อ จุลศักราชได้ ๘๐๔ (พ.ศ. ๑๓๘๕) เดือน ๘ เพ็ญ เม็งวันศุกร์ ไทยปิชาวด จึงสถาปนาพระนามเป็น มหาศรีสุธรรมติโลกราช เป็นรัชกาลที่ ๑๐ แล

น้ำพระทัยพระเจ้าติโลกราชกับแสนชาวผู้อาจเอื้อม

พระเจ้าติโลกราชได้สวดยเมืองแล้ว จึงให้เลี้ยงนายสามเด็กย้อย ให้เป็นขุนเป็นใหญ่ให้กินพันนา ทำชาน จึงเรียกชื่อว่าแสนชานนั้นแล อยู่ต่อมาภายหลังได้ ๑ เดือน ๑๕ วัน นายสามเด็กย้อย แม่ได้เป็นเจ้าของแสนตั้งนั้นก็ดี มันก็บังเกิดใจไม่ซื่อสัตย์ ยังคิดชิงราชสมบัติเจ้าเหนือหัวครองเมืองเชียงใหม่ เป็นดังพระเจ้าสามฝั่งแกนทำนายไว้เห็นแล มันจึงแฝงตัวอยู่ที่หอคำเจ้าเหนือหัว พระเจ้าติโลกราชจึงให้ทหารมันเฝ้าที่ครองนครลำปางมา ชวนนครถือเคียวมา ๘,๐๐๐ คน เจ้าเหนือหัวจึงกล่าวกับหมื่นโลกันครว่า "บัดนี้แสนชานขึ้นอยู่หอคำเมืองแม่เรามา โฉนจักให้มันออกจากหอคำ ไม่มีใครเกินกว่าอาร์แล แต่อย่าฆ่ามันเสีย" หมื่นโลกันคร ให้หมื่นม่ฉัก หมื่นลีหิหมื่นตามเข้าไปอยู่กลางหอคำก่อนแล้ว กล่าวแก่แสนชานว่า "เราไม่ใช่เชื้อท้าวพระยาจักเป็นท้าวพระยาไม่ได้ แสนชานก็ไม่พูด หมื่นโลกันครไหว้เจ้าเหนือหัวว่า "ข้าจักฆ่ามันเอาออกจากหอคำ แล้วเลยหนีแล" เจ้าเหนือหัวจึงว่า "อาร์หากเขาออกด้วยดีอย่าฆ่ามัน มันยังได้คำฐากเป็นพระยานา" หมื่นโลกันครจึงเอาชานรวมทั้ง ๘,๐๐๐ คนนั้น ขึ้นเบียดเสียดอยู่เต็มหอคำ แล้วกล่าวว่า "ไม่ใช่ที่เราอยู่ ไม่สมควรแล" แล้วก็จึงมีแสนชานออกจากหอคำ ให้เอาไปไว้ปากเหมืองแก้วแห่งหนึ่ง ชื่อว่าบ้านหนองหล่มนั้นแล ภายหลังเจ้าเหนือหัวจึงรำพึงว่า "ควรวุเลี่ยมมันให้ไปครองเมืองที่ห่างไกลเถิด" ว่าอย่างนั้นแล้ว ก็ส่งให้ไปครองเมืองเชียงแสนนั้นแล

พร ๔ ประการ

บัดนั้น พระเจ้าติโลกราชจึงกล่าวกับหมื่นโลกันครว่า "อาร์จมาอยู่เชียงใหม่กับกูเกิด แฉนเมืองนครมีเท่าใดกูจักให้แก่อาร์เท่านั้นแล" หมื่นโลกันครทูลว่า "หากเจ้าเหนือหัวจักให้ข้ามาอยู่ในเชียงใหม่แท้แล้ว ข้าจักขอพร ๔ ประการ หากว่าเจ้าเหนือหัวได้แก่ข้า ข้าจึงจักมาอยู่คอยรับใช้เจ้าเหนือหัวแล" พระเจ้าติโลกราชจึงว่า "พรอย่างใดพอใจอาร์ก็เอาเถิด" หมื่นโลกันครว่า พรทั้ง ๔ ประการนั้นดังนี้

๑. คนหอก คนเครื่อง คนแคว้น หากหมื่นแม่พี่ภายนอกภายใน ข้าขอพันผู้มันเสียให้เป็นตัวอย่าง
๒. เสนาบดีพร้อมกันตัดสิ้นความแล้ว ภายหลังมกไหว้เจ้าเหนือหัวว่ายังไม่ได้ตัดสิ้น ข้าจักขอพันผู้มันเสีย
๓. ผู้น้อยเกิดถ้อยมีความอย่างใดไม่บอกกล่าวแก่ดูข้า ภายหลังนำความไปไหว้เจ้าเหนือหัวฝ่ายเดียว ข้าก็ขอพันผู้มันเสีย
๔. คนส่งส่วย คนเก็บภาษี ขอให้ไว้กับเจ้าแคว้น จำนวนทรัพย์สินธนากรที่ได้จากส่วยภาษีที่ขึ้นบัญชีไว้ ให้เอากับเจ้าแคว้น ข้าขอพร ๔ ประการนี้แล

พระเจ้าติโลกราชก็กล่าว "กูก็ให้แก่อาร์แล" หมื่นโลกันคร ก็มาเป็นหมื่นสามล้าน อยู่รับใช้พระเจ้าติโลกราชที่เชียงใหม่ ให้หมื่นแก้วผู้ลูกครองเมืองนคร ชื่อว่าหมื่นคือหาญแต่ต้อง

หมื่นโลกันครสามล้าน เกณฑ์เอาพลคนศึกในพันนาจะได้ ๒,๐๐๐ เครื่อง แซ่ช้างได้ ๒,๐๐๐ เครื่อง เชียงเลข ๒,๐๐๐ เครื่อง พันนา ๒,๐๐๐ เครื่อง รวมทั้งมวลดได้ ๘,๐๐๐ เครื่อง แล้วหมื่นโลกันครสามล้าน ทูลพระยาติโลกว่า "จักไปเอาพระเจ้าสามฝั่งแกนองค์เป็นพ่อพระยาติโลก ที่ไปอยู่เมืองสาคร ปรากฏชื่อว่า

เจ้าสามฃญาแม่ในเห็น ว่าอย่างนั้นแล้วก็ยกไป ใ้หม่นคือหาญแต่ต้องเป็นหัวหน้าคุมพลไป เจ้าท้าวชัยผู้ครองเมือง ผ่างรู้ข่าวว่า พระเจ้าติโลกราชจักเอาพระเจ้าสามฝั่งแกนพระบิดาไปไว้ในเมืองสาต เจ้าท้าวชัยยกกล่าว ว่า "พระบิดาเรายังไม่ตาย ไม่เป็นข้าใครเลย" แล้วจึงไปอุยเชิญเอาพระเจ้าสามฝั่งแกนพระบิดามาประทับที่เมืองผ่าง แล้วกราบทูลพระบิดาว่า "ซูซัจักคำซูเจ้าเหนือหัวให้ครองเมืองเชียงใหม่ดังเก่าแล" พระเจ้าสามฝั่งแกนกล่าวว่า "กูได้หยาดน้ำเวนเมืองให้แก่วาลลครองเมืองเชียงใหม่แล้วแล กูจักกลับคืนไปเป็นพระยาในเมืองเชียงใหม่ครั้งที่ ๒ ไม่ได้แล" เจ้าท้าวชัยจึงจับคนที่นำเข้ามายึดเวียงผ่างอยู่ออกไปหมดสิ้น

หม่นคือหาญแต่ต้องยกทัพไปตามพระเจ้าสามฝั่งแกนที่เมืองสาตไม่พบ กลับลงมาเสีย พระเจ้าติโลกราชรู้ข่าวดังนั้น จึงว่ากับหม่นโลกสามล้านว่า "ท้าวชัยเอาพ่อกูมาไว้เมืองผ่าง บัดนี้เขาเข้ายึดอยู่ยัง เวียงผ่าง เราจักทำอย่างไรดีดีหรือ" หม่นโลกสามล้านจึงไหว้พระยาติโลกว่า "ซัจักให้ลูกข้าหม่นคือหาญแต่ต้องไป เอาแล" จึงแต่งหม่นคือหาญแต่ต้องคุมเอาคนศึก ๑๐,๐๐๐ ยกไปปล้นเอาเวียงผ่างไม่ได้ถอยมา พระยาติโลราชสั่งแต่ง ใ้หม่นโลกสามล้าน คุมพลไป ๑๔,๐๐๐ เครื่อง

ยามนั้น ขุนหม่นไปกับหม่นโลกสามล้าน ๔ คน หม่นทวน ๑ หม่นเงือกกินทากาน ๑ หม่น ดันกินพันนาฝั่งแกน ๑ หม่นสาธุชน ๑ รวมเครื่องครั้งนั้นได้ ๒๕,๐๐๐ เครื่อง ไปถึงที่แห่งหนึ่งชื่อตอยผาลาย หม่นโลกสามล้านหยุดพักกินข้าวเข้าดั้นนี้ พันพวกตบว่า "ซ้างข้าเหนือย ข้าอุปปลอยซ้างอย่างเดียว" หม่นโลก สามล้านว่า "พม่าจับกุมไม่มีตบยังมาไม่ทันกูง่าย" กล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็จับเอาพวกตบไปพันเสีย เอาพม่าจับกุม เปล่าเป็นพันพวกตบแทน ไปถึงเมืองผ่างยามสายแล้ว หม่นโลกสามล้านจึงเอาหมูรีพลไปถึงยามเย็น จึงเข้าปล้น เอาเมืองผ่างได้ หม่นโลกสามล้านเข้าไปในเวียง เจ้าสามฃญากล่าวกับหม่นโลกสามล้านว่า "มิ่งอย่าล่ากูนะ" แล้วเข้าไป คุมตัวท้าวชัยเจ้าเมืองผ่างไม่ได้ ท้าวชัยหนีไปพึ่งหม่นเตงสามไกรหาญ ไปตามฆ่าท้าวชัยตายในเมืองเตง นั้นแล หม่นโลกสามล้านให้ส่งพระเจ้าสามฝั่งแกนมายังเชียงใหม่ พระเจ้าสามฝั่งแกนมาเชียงใหม่ พระเจ้าติโลราช จึงใ้พระบิดาประทับอยู่บนหอคำนั้นแล

สงครามเมืองเหนือกับเมืองใต้

หลังหม่นโลกสามล้านจากเมืองผ่างยกยังไม่ถึงเชียงใหม่เลย หม่นสามไกรหาญไกรซ้างใ้มีหนังสือ ไปชักชวนพระยาบรมราชา พระยาบรมราชจักรีพลศึกมาตั้งทัพอยู่เชียงทอง หม่นโลกสามล้านมาถึงเชียงใหม่ยาม แตรคำ พระยาติโลราชจึงว่า "กูได้เป็นพระยาใหม่ศึกใหญ่โฉนถถึงดังนี้ จักกระทำดังนี้ดีดีหรือ" หม่นโลกสามล้าน ทูลเจ้าเหนือหัวว่า "อย่าได้รื้อนพระทัยไปเลย เอาไว้ข้าผู้เดียวจักปกป้องเมืองเชียงใหม่ ขอเจ้าเหนือหัวอย่าออกจาก เวียง ผู้ใดรักผู้ใดซ้างไม่ผู้ใดซ้างจักไปรบเอง แต่ว่าข้าเจ้าหัวซุดที่ไปรบเมืองผ่างกลับมาั้นเขาตีไทยกันนัก ขอท่าน เจ้าเหนือหัวเลี้ยงเซบักถืด" พระเจ้าติโลราชจึงพระวราชทานเงินผ้าผ่อนแก่เซบักทั้งหลายแล แล้วยามแตรคำหม่น โลกสามล้านออกไปนอกท้าว เจ้าเหนือหัวหาหม่นเตงสามไกรหาญมาถึงเวียงเชียงใหม่ เจ้าเหนือหัวว่า "มันมาถึง ตีแล ใ้มันไปตมหาหม่นโลกสามล้านเถิด" หม่นสามไกรหาญไปเฝ้าหม่นโลกสามล้าน หม่นโลกสามล้านว่า "มิ่งมาถึงดีแล้ว บัดนี้พระยาใต้เอาวีพลงมาถึงเซตขันธสิมเจ้าเหนือหัวเรานา" หม่นเตงสามไกรหาญว่า "ตีนักแล แม้สืบพระยาใต้มาทำศึกกับข้า ข้าก็จักรบแล" หม่นโลกสามล้านจึงเอาหนังสือที่มันเขียนไปถึงพระยาใต้ (กษัตริย์

กรุงศรีอยุธยา) นั้นออกมาต่อหน้ามัน มันว่า "ตราประทับนั้น เป็นตราของข้าแท้แล แต่ว่าหนังสือนั้นข้าไม่รู้" หมื่นโลกสามล้านจึงเอาบริวารมันซึ่งมอกออกมาต่อหน้ามัน มันเถียงไม่ได้มันไม่รู้จักหรือไร หากเป็นแต่กรรม ข้าแล หมื่นโลกสามล้านจึงให้นำหมื่นเตงสามไทรหาญออกไปล่าเสีย ตัดหัวใส่แหงพวยกกล้วยล่องไปหาพระยาใต้ ซึ่งพระยาบรมราชาเห็นแล

เจ้าหมื่นโลกสามล้านไปตั้งทัพอยู่ลำพูน ขุนต่างเมืองมาทั้ง ๕ คน คือหมื่นมอกลองครอง เมืองพร้าว หมื่นค่อมครองเชียงวราย หมื่นคำหยาดครองเชียงแสน หมื่นแก้วสามล้านครองนคร(ลำปาง) หมื่นยี่ล่อ ครองเมืองฝาง

เจ้าหมื่นโลกสามล้าน ให้นำเครื่อง (กำลังพล) ดูชาวเชียงใหม่ กับชาวต่างเมือง ได้แสนปลาย เครื่อง จึงมาไหว้เจ้าเหนือหัวว่า "ข้าจักขับเกวียนไปพันนาพุม พันนาชาน พันนาท่ากาน มาใส่ผ้าตะจักจับเอา พระบรมไตรโลกนาถให้ได้แล" พระยาศรีโลกว่า "ให้ขับเกวียนไปให้หมื่นโลกสามล้านหรือว่า หัวไอ้สามไทรหาญ ดูหากลอบไปหาสู้อย่างไม่ถึงง่าย"

เมื่อئั้นยังมีชาวเชียงของ ๓ คน ชื่อหาญอ้าย ๑ หาญยี่ ๑ หาญสาม ๑ มาไหว้สาเจ้าเหนือหัวว่า พวกข้าทั้ง ๓ จักขันอาสาเข้าตีทัพพระยาใต้ให้แตกกระจาย เจ้าเหนือหัวจึงให้นำเขาทั้ง ๓ ไปหาหมื่นสามล้านยังลำพูน หมื่นสามล้านว่า "พลศึกพระยาใต้นามมากหลายนักแท้ แต่สู้เพียงสามคนตัวเปล่าเท่านั้น ตีอย่างไรจึงจักแตกได้" หาญอ้ายว่า "พลศึกพระยาบรมแห่งเมืองใต้ แม้มีมากเท่าใดก็ตามเกิดพวกข้าหากอาสาทำให้แตกพ่ายได้ แต่ว่าใน คินนี้ ครั้นมีเสียงคนอีกที่กวนวายในทัพพระยาใต้นั้น ให้เจ้ากูรีบยกพลสกัดกันเข้าไปหาสุธาเถิด"

ถึงยามโพลเพล้หาญทั้ง ๓ คนนั้น จึงปลอมเป็นคนหาบหนุ่ยข้างเข้าไปในทัพพระยาใต้คนละทาง ส่วนหาญอ้าย มันหาบหนุ่ยข้างเข้าไปที่ช้างพระยาใต้เชือก ๑ มันวางหาบหนุ่ยข้างแล้วไปนอนอยู่ที่แห่งหนึ่ง เอาผ้าคลุมหัวตัวแข็งอยู่เหมือนคนเป็นไข้ นั้น พอถึงเวลายามชาวใต้จักมาตรวจ หาญอ้ายคิดในใจว่า "กูจักเอาฤกษ์แล้ว ละ มิฉะนั้นเขาอาจมาพบกูก่อน" มันจึงย่องขึ้นไปบ้านข้างเอาดาบพันคอนายข้างตักทั้งตัวเมีย แล้วมันกระโดดลง ทางทางข้างเชือกนั้นได้แล้ว เอาดาบตัดทางข้างปล่อยให้ช้างร้อง อาละวาดแตกตื่นทั้งกองทัพ หมื่นสามล้านได้ยิน เสียงอีกที่ไกลลล ก็เอารีพลศึกสกัดกันเข้าไปหาชาวใต้ ชาวใต้แตกพ่ายหนี ชาวเวรีบไปไล่ตาม ได้ใช้ดาบฟัน ชาวใต้ตายมากนัก หมื่นพระยาใต้แตกหนีถึงบ้านได้จนสว่าง จึงตั้งทัพอยู่ที่นั้น

หมู่พลศึกชาวเชียงใหม่และชาวต่างเมืองไล่ถึงเชิงตอยปาก่อ หมื่นมอกลองพะเยาหยุดกินข้าวเข้าข้างทางที่แห่งหนึ่ง หมื่นแก้วนครไปทันถามว่า "หมู่ใครมอกอยู่เบื้องหน้ากูนั้น" เขาว่าหมู่เจ้าเมืองพะเยา หมื่นแก้วนครว่า "ศึกมาไม่รบจักอยู่ทำไมที่นี้ หลีกทางกูจักไปรบพระยาใต้" หมื่นมอกลองพะเยาว่า "สำหรับกูได้บ้านได้เมืองมาถวาย เจ้าเหนือหัวไม่รู้จักเมืองแล้ว ลูกอ้อยยังไม่รู้ผ้าอวดหาญกล้าโถมมาไว้กู" จึงเอายาปรอดมาให้ช้างเม็งคุศทกินหมด ๓ หม้อทอง แล้วจึงขึ้นขี่ช้างของจูงสุไล้เข้ารบพระยาชะเสียงสุรเดชา ไทยวังก่าแพงเพชร พลหมื่นมอกลองชนยังปลายตอยปาก่อที่ตั้งขวางอยู่ จนมาช้างเม็งคุศทหักกันที่ไปชนข้างชาวใต้ ช้างชาวใต้แตกตอยตายไป ๑๐ กว่าเชือก ผู้ครองเมืองสองแควเห็นไม่ตี จึงว่ากับพระยาบรมว่า "พระเป็นเจ้าจึงรบล่องไปก่อนเถระ ข้าจักบึงกันระวังหลังให้พระยาสองแควจึงเอาพลศึก ๖,๐๐๐ เครื่องเข้ารบหมื่นมอกลอง ชนช้างเม็งคุศทหักด้วยพร้อมกับช้างพระยาสองแคว พระยาสองแควจึงให้ตัดหัวไปถวายแก่พระยาใต้ พระยาใต้เอาพานทองคำมารับเอาหัวหมื่นมอกลอง และกล่าวว่ "บุคคลผู้ใดโถมกล้าหาญนัก มันฆ่าทำให้ชาวเราตายกับมันนักหนา" แล้วก็เอาหัวหมื่นมอกลองล่อน้ำไปเสียนั้นแล

หมื่นสามล้านเอารัพลคนศึกกลับมาถึงเชียงใหม่แล้ว ใ้หัวพระเจ้าติโลกราชว่า "ส่วนผู้ทูล
อ้ายนี้มีคุณมากนัก ควรชุบเลี้ยงแล" เจ้าเหนือหัวจึงเลี้ยงทูลอ้ายให้เป็นหมื่นหกรธา เลยเรียกว่าหมื่นอ้ายทางช้าง
วันนั้นแล

สงครามกับเมืองน่าน/เมืองแพร่

ภายหลังนั้นได้ปี ๑ ถึงปีขุน พระยาแก่นท้าวครองเมืองน่านนั้น ยังไม่ได้มาเป็นเมืองขึ้นเจ้าเหนือ
หัวเลย พระยาแก่นท้าวไม่เชื่อจกหมายป้องกันเจ้าเหนือหัวเสีย จึงอุบายให้ภักโหว่สาเจ้าเหนือหัวว่า "แก้วจกมา
ตกเมืองน่าน ขอให้พลศึกมาวังเมืองน่าน" แต่พระเจ้าติโลกราชไม่รู้ว่เขาจกกระทำทรยศ จึงแต่งพลศึกได้ ๔๐,๐๐๐
ให้หมื่นแพงพะเยา ถือพลไปกับขุนช้าง ไม่แต่เท่านั้น ขุนต่างเมืองให้หมื่นแก่งตางาม ๑ หมื่นยี่ล็กกินล ๑ หมื่น
อ้อย ๑ หมื่นแซ่พราน ๑ หมื่นนาวกา ๑ ให้ไปวังเมืองน่าน ให้ตั้งทัพอยู่ริมแม่น้ำน่านด้านตะวันออก รวมเครื่องได้
๒๓,๐๐๐

อยู่ไม่นานเท่าใด พระยาแก่นท้าวจกกำจัดหมื่นแพงพะเยา จึงออกอุบายยืมพลศึกเจ้าเหนือหัว
ไปเที่ยวชว่นา หมื่นแพงพะเยาไม่รู้ก็ไปจริง ๆ แต่ยังมีเหลือหมื่นแก่งตางาม ถึงยามค่ำพระยาแก่นท้าวให้ชวนหมื่นแพง
พะเยากับขุนช้างกับทั้งหมู่พลกลับไปกินแกล้มยังโรงหลวงแล้ว พระยาแก่นท้าวบังคับให้กำจัดพลเจ้าเหนือหัวเป็น
ต้นว่าหมื่นแพงตายทั้งหมด

พระเจ้าติโลกราชพิโรธหนัก จึงเอาพลศึกไปรบเอาเมืองพระยาแก่นท้าวเมืองน่านได้ปีขุน
เดือนยี่ ออก ๑๓ ค่ำ ไปถึงเมืองแพร่ ผู้ครองเมืองแพร่คนหนึ่งชื่อท้าวแม่จกคุณ มันจัดพลศึกเข้ายึดเอาอยู่
เวียงแพร่ไม่ยอม เจ้าเหนือหัวไปถึงเมืองน่านแล้ว จึงแต่งพลศึกให้มหาเทวีแม่ตน ให้กลับคืนเมธาภิเษกเมืองแพร่จนได้
มหาเทวีเจ้าจึงจัดพลศึกให้ล้อมเวียงแพร่ไว้ทุกด้าน ท้าวแม่จกคุณก็ไม่ออกมาอ่อนน้อมไหว้สามมหาเทวี มหาเทวีจึงว่า
"ท้าวแม่จกคุณมันไม่อ่อนน้อมแก่เราดังนี้ จกกระทำผิดไต่ตีหรือเจ้าขุนทั้งหลายให้มหาเทวีว่า "ควรยิงให้ลูกปืนใหญ่
เข้าไปในเวียงให้มันกั้ว มันจกออกมาแล" มหาเทวีว่า "ผู้ใดรู้เรื่องปืนใหญ่ ให้ว่ามาเถะ"

ยังมีแก้ว (ญวน) คนหนึ่ง ชื่อพันสามนาบ้านสงครามว่า "จงแต่งเครื่องบูชาให้แก่ข้าเถอะ"
มหาเทวีเจ้าก็ให้แต่งเครื่องบูชาแก่พันสามนาบ้านสงคราม ถวายเผือกตัว ๑ แก่เผือก ๑๓ ตัว เบ็ด ๑๓ ตัว พร้อม
เสื่อสาตอาสนะ ชันหมาก น้ำตั้น หม้อใหม่ ถ้วยใหม่ เสื่อใหม่ เครื่องพร้อมทุกอันแล้ว พันสามนาบ้านสงคราม
ก็จัดแจงแต่งพิธีกรรมบูชาทุกอย่าง

ในวันถัดมานั้น บ้านสงครามว่า "ข้าก็จักยิงต้นตาล ต้นที่อยู่ริมประตูเวียงนี้ให้หยอดหักลงมา
เขาเห็นเขาจกกลัวจกอ่อนน้อมเรา ด้วยกำลังปืนใหญ่นี้ ให้ถูกกลางต้นตาลให้หักลงถึงโคนถึงปลายแล" บ้านสงคราม
ก็ยิงปืนใหญ่เข้าไปถูกกลางต้นตาลหักไปตั้งว่านั้นจริง ท้าวแม่จกคุณเห็นเช่นนั้น มีใจกลัวมากก็จึงยอม แล้วจึงเอาของ
แกล้ม ข้าวสารกับถวายออกมาถวายมหาเทวีเจ้า มหาเทวีก็ให้ท้าวแม่จกคุณ ครองเมืองแพร่ตั้งที่นั่นแล

ส่วนพระเจ้าติโลกราชอยู่รบพระยาแก่นท้าว ตั้งแต่ปีขุนมาถึงปีมะโรงได้ ๒ ปีจึงได้เมืองน่าน
ส่วนพระยาแก่นท้าวหนีไปพึ่งพระยาไต เจ้าเหนือหัวจึงให้ท้าวมาแสง น้องพระยาแก่นท้าวตีมน้ำสาบานแล้วให้
ครองเมืองน่านแทนพระยาแก่นท้าวในปีมะโรงวันนั้น แล้วเจ้าเหนือหัวจึงเอาพลศึกมาถึงเมืองแพร่

ในมีมะเส็ง เดือน ๘ มหาเทวีเจ้าสวรรคคตที่เชียงใหม่ เจ้าเหนือหัวละหุมพลไว้ ทรงมีแสงหน้ามา
จวนจักถึงเชียงใหม่อยู่แล้ว พระยาหลวงพระบางเห็นเมืองนำนระส่ำระสายไม่มั่นคง จึงยกกองทัพสู่เมืองนำน
ตั้งทัพอยู่ที่ทัพสัมปอยมีกำลัง ๘๐,๐๐๐ เครื่อง เจ้าเหนือหัวจึงให้หมื่นเงินผู้ครองเมืองพร้าว กับชาวต่างเมืองเอาพลศึก
ไปตั้งทัพอยู่แห่ง ๑ ใกล้ๆ ทัพสัมปอย แล้วจึงเอาพลศึกรบหลวงพระบาง ต่อสู้กันอยู่นั้นจักไม่ชนะหลวงพระบาง
หมื่นเงินผู้ครองเมืองพร้าวจึงให้มาทูลเจ้าเหนือหัว เจ้าเหนือหัวจึงให้พลศึกชาวเชียงใหม่แสนกว่า ไปรบหลวงพระบาง
ที่ทัพสัมปอยจึงชนะหลวงพระบาง หลวงพระบางตีทัพหนีไปนั้นแล

พระยาอุทธิเสถียรขออ่อนน้อม

ต่อมาภายหลังนั้น มาถึงปีมะเมียได้ปี ๑ เจ้าเหนือหัวจึงเอาพลศึกรบล้อมบ้านพุงเมืองยองได้
ถึงปีมะแมได้ปี ๑ พระยาอุทธิเสถียรครองเมืองสองแคว ขออ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้นพระเจ้าเหนือหัว เมื่อยังเยาว์
พระยาอุทธิเสถียรกับพระยาบรมไตรโลกนาถเป็นสหายกัน พระยาอุทธิเสถียรกล่าวกับพระยาบรมไตรโลกนาถว่า
“เจ้ากูได้เป็นท้าวพระยาแล้ว จักให้ข้าเป็นใหญ่เที่ยงใดหรือ” พระยาบรมไตรโลกนาถว่า “กูได้เป็นพระยาจริง จักให้
สหายเป็นอุปราชครองเมืองครั้งหนึ่ง”

เมื่อพระยาบรมไตรโลกนาถได้เสวยราชสมบัติแล้ว กลับให้อุทธิเสถียรครองเมืองสองแควที่ว่างเปล่า
ไม่ให้เป็นอุปราชตั้งคำปฏิญาณอันได้ตกลงกันไว้ อุทธิเสถียรโกรธพระยาบรมไตรโลกนาถ จึงใช้คนมาไหว้เจ้า
เหนือหัว คือพระเจ้าตีโลกนาทว่า “ข้าจักมาอินติดด้วยเจ้าเหนือหัวพระแล เจ้าเหนือหัวว่า “ดีนักแล ให้มาเถอะ” อุ
ทธิเสถียรให้ถามว่า “เมื่อข้ามกั๊กให้เป็นชื่ออะไร” เจ้าเหนือหัวตรัสว่า “กูจักเรียกว่าลูกแล” คนใช้ว่า “ขอเจ้าเหนือ
หัวไปช่วยเหลือเอาเขาเถอะ”

ในมีมะแม เดือน ๗ ออก ๑๓ ค่ำ ไชยดีตี เจ้าเหนือหัวจึงเอาริ้วพลไปช่วยเอาอุทธิเสถียรเมือง
สองแคว ไปตั้งทัพอยู่ทุ่งยังเมืองฝาง (เขตเมืองอุตรดิตถ์) ให้จัดเครื่องดูได้ ๓๕,๐๐๐ ชาวเชียงใหม่ได้ ๔๐,๐๐๐
ชาวต่างเมืองได้ ๘๐,๐๐๐ แล้วไปตั้งทัพอยู่ข้างแม่กั้งในเมืองสองแคว อยู่ได้ ๒๑ วัน พระยาสองแควชวนเจ้า
เหนือหัวไปเอาเจ้าปากยม ได้ผู้ครองเมืองปากยมมีรูปงามนัก เจ้าเหนือหัวจักเอาหมันก พระยาสองแควว่า “หากว่า
เจ้าเหนือหัวจักเอาหมันไป ควรล่าข้าเสียเถอะ” เจ้าเหนือหัวว่าฟังดูแล้ว ก็ให้ล่าผู้กินปากยมเสียแล้ว” จึงคืนเมือง
สองแคว จึงจัดแก้มส้มให้เหนือหัวเสวยยังเรือน พระยาสองแควจึงเอาหุมพลเหล่าช้างม้าช้างคนสิ่งของทุกประการ
แล้วออกมากับเจ้าเหนือหัว ชาวสองแควทั้งหญิงชาย นับกันได้หมื่นคนเศษ

หมื่นนาญคนควาผู้คนเดินทางเข้ามาถึงที่แห่ง ๑ ชื่อน้ำลิม คุบวาพระมหาเถระทั้งหลายมกบอก
เหตุการอันทั้งหลายให้ว่า ที่แห่งนี้ ไม่ควรยิง ไม่ควรนอน ชาวชะเสียงชามิมากนัก เขาอาจแอบข่มมกระทำการร้ายได้
ไม่ตีแน่” หมื่นยี่ตลาบอกว่า “เจ้ากูอย่าได้ร้อนใจ พวกข้าหากมากนักไม่เป็นไร” ชาวชะเสียงก็ยกมาตีทัพหมื่นนครเสย
ชาวนครไปมากนัก ได้ชาวสองแควคืนไปพันกว่าคน หมื่นนครแตกถอยคืนมา

หมื่นแก้งดินเชียง เตรียมตัวรอชาวไตไล่ไปถึง หมื่นแก้งดินเชียงเห็นฉัตรชวาม้าหมู่ชาวไตนั้น
เข้าใจว่าหมู่เจ้าเหนือหัวชาวไตสักต่ออยู่ ชาวเราจึงมาไหว้เจ้าเหนือหัว เจ้าเหนือหัวจึงให้หมื่นมักษ์แก่แห่ง กับหมื่น
พรานดงเอาม้าไป ๑,๐๐๐ ตัว กับพวกหน้าไม้ บินยา ๑,๐๐๐ คนวันไปถึงชาวไตได้พร้อมกันตบหมอนม้า หน้าไม้บิน

ยาวก็ให้ยิงพร้อมกัน นายช้างนายม้า หมื่นม้าคำแหง หมื่นพรานดงก็กระทำตามอาชญาเจ้าเหนือหัวทุกประการ ชาวใต้กลับคืนแคว้นเชียงหน้าพรากัน ชาวใต้ตายมากนักเลยทั้ทหนี่

มาถึงวังกองทาน มีหมู่คนชาวเราเฝ้าไว้ว่า "ชาวชะครวจักมาตีเราแล" เจ้าเหนือหัวโกรธมากนัก จึงให้หมื่นยี่ถลา กับเจ้าขุนทั้งหลายนำขบวนชาวสองแควมา เจ้าเหนือหัวแหวะอยู่กองทานไปรบชาวชะครว ได้ชาวชะครวออกมาสิ้นแล

มาถึงเชียงใหม่ จึงให้พระยาสุทธิเสถียรเมืองสองแควครองพันนาพุกา แล้วจึงให้ครองพะเยา พระยาสองแควว่า "ส่วนพะเยาได้ผู้น้อยโดยแท้ยังเรียกว่าพระเจ้านา แต่หนีไปภายหลัง พวกข้าจักเพ็ดทูลเจ้าเหนือหัว พระเจ้าชะแล" จึงว่า "พระเป็นเจ้า" แต่นั้นมาแล

ยกทัพไปชาวหลวงพระบาง

บิจอ พระเป็นเจ้าไปเมืองหลวงพระบาง ได้หมื่นแก้งตีนเชียง ของน้อย ของหลวง ไปถึงแก้งและให้หมื่นแก้งตีเชียง กับชาวเชียงใหม่และชาวต่างเมือง ไปทางเมืองเหล็ก ออกมาทางนูนแม่โขง พระเป็นเจ้าไปถึงแล้วกลับ หมื่นแก้งตีนเชียงไปถึงนูนแล้วกลับ พระยาหลวงพระบาง ให้หมื่นชวาศิก ถือพลศึกขึ้นมาตามลำแม่โขง หมื่นพรานดงว่า "หลวงพระบางมาตามพระเป็นเจ้าฉันนี้ ข้าชั้นอาสารบ รบหลวงพระบางตีตกแม่น้ำโขงให้ตายหมดสิ้นแล"

บรรยากาศถนนเข้าในเขตตัวเมืองหลวงพระบาง
โดยหนังสือตำนานเรียกชาวข่ามี (ฉบับลาว)

พระเป็นเจ้าว่า "หมื่นพรานดงจักชั้นอาสาตีนักแล เขาเฉพาะหมู่พรานเมืองอยู่เถิด" หมื่นพรานดงจึงเอาพลศึกข้างม้าของตนไปคุมซ่อนอยู่ยังป่าแห่งหนึ่ง แล้วจึงอุบายให้ตีม้าตัวหนึ่งให้ขาดกั แล้วจึงเข้ามาทาดทรายให้ผู้เป็นนายม้าแบกหอกมาตามหลัง หลวงพระบางเห็นออกมาไล่เอาม้าเต็มทาดทราย พรานดงจึงยกพลตีหลวงพระบางแตกตกแม่น้ำโขง ได้ฆ่าชาวหลวงพระบางตายมากนัก หลวงพระบางเห็นว่าร้ายนัก จึงตีทั้ทหนี่คืนนั้นแล

ภายหลังนั้น ถึงปีกุน ได้ปี ๑ พระเป็นเจ้าตีโลกราชยกพลศึกไปเชียงรุ่ง ได้เมืองจุ่น เมืองลอง ยึดบ้านแซ้ไม่ได้

ในปีชวด พระเป็นเจ้าเข้าไปเชียงรุ่ง จักรบเท่าไรก็ไม่อาจยึดบ้านแซ้เมืองอิงบ้านได้

จารชนพระบรมราชา จารชนพระเจ้าดีโลกราช

เมื่อนั้น พระยาใต้บรมราชาผู้ว่าว่า "เมืองเชียงใหม่มีเขตฐานากพมกนัก ส่วนว่าพระยามหาดีโลกราช องค์เสวยเมืองก็มีฤทธิอาญาพมกนัก มีเสนาสุริโยชาล้วนແລ่ล้าวกล้าอาญาญยังนัก ไปรบเอาเมืองใดก็ได้ฉันนี้ พระยาใต้ว่าคิงว่า "เหตุใดเมืองเชียงใหม่ โดนมืออาญาพมกฉันนี้" จึงพิจารณานหาเหตุอันนั้น จึงใช้ให้จารชนคน ๑ ชื่อว่า "ทาญพรหมสะกััน" ปลอมเข้ามาในเมืองเชียงใหม่ ให้มาสืบดูความลับทั้งมวลนั้นแล

ในระหว่างนั้นพระเจ้าตีโลกราชก็ใช้ให้จางชนสายสืบคน ๑ ชื่อว่า "หาญไสสูง" ตัดผมมุ่งผ้าเหมือน ชาวใต้ปลอมเข้าไปดูความลับในเมืองใต้ หาญไสสูงมากอยู่ดูความลับในเมืองใต้ก่อนนั้นแล

ส่วนหาญพรหมสะทั้น มันปลอมเข้ามาเมืองเชียงใหม่ มันก็เที่ยวดูทั่วเมืองเชียงใหม่ทุกด้าน มันได้เห็นไม้โคธต้นใหญ่ สูงมีกิ่งก้านสาขาสาวมกว้างมากนัก อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือภายนอกคูเวียง ภายนอกที่ตั่งศรีภูมิมากนั้น คนทั้งหลายเมื่อเข้าไปอยู่ใต้ต้นไม้ นั้น เพลิดเพลินรื่นเริงสุขใจนัก มันจึงกำหนดหมาย ในใจว่า "ไม้ต้นนี้เป็นศรีเมืองพึ่งคี่เชียงใหม่ จึงมีเดชแล"

กลอุบายของพระเจ้าตีโลกราช

ถัดนั้นมีวัน ๑ ยามพลบค่ำ มีคนปลอมตัวเป็นชาวสวนขนข้าวโพดเข้าประตูทางเชียงเวือก นายประตูเห็นมาผิดปรกติ จึงจับกุมคุมขังเอาได้แล้ว ไปบอกแก่หมื่นแจ่มจำบ้าน ให้เค้นถามดูมัน มันบอกว่า "พระเป็นเจ้าท้าวบรมราชา แสร้งใช้ข้ามาดูความลับในเมืองพึ่งคี่เชียงใหม่ทุกประการ อัน ๑ ให้รู้ว่าพระเป็นเจ้า ท้าวหนเหนือยังค้อยอยู่สวยสุขในเมือง หรือว่าเอาวีรพลไปเอาเมืองที่ใต้ที่หนึ่ง ครั้นรู้ว่าไปที่อื่นก็จักยกทัพมายึดเอา เมืองเชียงใหม่ ก็จักได้ตั้งใจหมกย จึงแสร้งใช้ข้ามาดังนี้"

หมื่นแจ่มจำบ้านรู้เหตุอันนั้น จึงไหว้เจ้าเหนือหัวพระเจ้าตีโลกราชทุกประการ พระเจ้าตีโลกราช ว่า "ให้หมื่นจำบ้านคุมตัวเอาไว้ที่นั้น วันพรุ่งนี้ยามก่อนข้าวเช้า จักการให้หมื่นจำบ้าน ๒ คนเอาหาญพรหมสะทั้น มาถวายพระองค์ พระเจ้าตีโลกราชแสร้งกระทำอุบายไม่ให้หมู่แห่แทนสักคน พระองค์เสด็จออกมาทรงเก้าอี้โยกอยู่ ดูพ่อครัวแกงกินยังข้างโรงครัวด้านเหนือแล้ว จึงให้จำบ้านเอาหาญพรหมสะทั้นมาแล้ว พระเจ้าตีโลกราชข้า้ต้อเค้นถาม หาญพรหมสะทั้นกับบอกตามนัยะดังพระยาใต้ใช้ทุกประการแล้ว มันก็ขอชีวิตพระยาตีโลกแล้ว มันก็ขอกิน น้ำสภานจักษอยู่เป็นข้าพระเป็นเจ้าแล

พระเจ้าตีโลกราชก็ให้ชีวิตแก่มันแล้วว่า "มิ่งนี้เป็นดังสุนัขนั้นแล เจ้าให้กัดที่ไทรก็รู้แต่กัดที่นั่น เท่านั้น กูก็ไม่ฆ่ามันแล ประการหนึ่ง ข้ากูมีมากกุกูไม่เอามิ่งไว้เป็นข้าแล กูจักให้มิ่งกลับเมืองใต้ตั้งเก่าแล" แล้ว แสร้งกล่าวดังนี้ "กูจักให้เสนาอำมาตย์ทั้งหลายไปศึกสงครามที่เมืองเหนือโพ้นทั้งหมดแล บ้างไปถึงริมแม่น้ำคง (สาละวิน) แล้ว บ้างก็กำลังเดินทางไปก็มีแล" แล้วจึงบังคับให้โขนหัวมันเสียแล้วให้เสื้อผ้าและแบ่งเงินให้แก่มันร้อย ชั่ง แล้วสั่งว่า "มิ่งจงกลับไปบอกพระยาใต้เจ้ามิ่ง เป็นดั่งมิ่งเห็นนี้ทุกประการเถิด" แล้วแสร้งให้เอาหาญพรหมสะทั้น ออกไปทางประตูหัวเวียง ให้อยู่ศาลากลางตลาดแล้วแสร้งให้ตระเตรียมหมูวีรพลทั้งหลาย ให้อือเครื่องคี่ออกจาก ด้านตะวันตกกับตะวันออก มาสมทบกันที่หัวเวียง แล้วไปทางเชียงสม เป็นเหมือนดั่งไปตามหาแม่ทัพนายกองนั้น แสร้งแสดงฉันทันให้มันเห็นแล้ว จึงให้หาญเด็กชายเอามันไปส่งถึงเขตแดนเมืองใต้มันแล

พระเจ้าตีโลกราชแสร้งกระทำอุบายเช่นนี้ เพื่อให้พระยาใต้ยกทัพขึ้นมา จักได้ยกทัพไปรบเอา พระยาใต้ให้ได้ จึงให้โขนหัวหาญพรหมสะทั้น แล้วปล่อยให้กลับไป เพื่อประสงค์นั้นแล

ครั้นเมื่อส่งหาญพรหมสะทั้นกลับไปแล้ว จึงให้ข่าวประกาศแก่ทุกเมืองทั้งหลาย ให้อัดับข่าวคราว ศึกสงครามไว้ ครั้นสงครามมียามใด ให้ทันยามนั้น ว่าฉันทัน ส่วนหาญพรหมสะทั้นก็กลับไปไหว้พระยาบรมไตรโลกนาถทุกประการนั้นแล

สงครามกับสองแควพิษณุโลก

พระยาไต้บรมไตรโลกนาถ มั่นพระทัยว่า พระเจ้าตีโลกราชยกทัพไปทำสงครามทางเมืองเหนือจริงๆ ในปณิธาน พระยาไต้ กับอินทราชาผู้โอรสจึงยกทัพขึ้นมา เพื่อจกยึดเอาเมืองเชียงใหม่ ขึ้นมาทางนครลำปาง ตั้งทัพอยู่ฝั่งแม่น้ำราชธานีด้านโน้น พระเจ้าตีโลกราชยกพลศึกชาวเชียงใหม่ และชาวต่างเมืองไปตั้งทัพที่เชิงเขา บ่าตาย

ยามนั้น เสนาอำมาตย์ไปทันพระเจ้าตีโลกราช เป็นต้น เจ้าท้าวบุญเรืองผู้ครองเมืองเชียงราย ๑ เจ้ายอดเมืองผู้ทาสที่ครองเมืองแจ้จ๊ก ๑ หมื่นแก้งดินเชียง ๑ หมื่นดำพัวพญาแต่ทอง ๑ ขุนต่างเมืองทั้งหลายไปพร้อมกันทุกคน เป็นต้นว่า พระยาสองแควก็ไปตั้งทัพอยู่ที่ ๑ ประชุมทัพที่พระยาสองแควอยู่นั้นมีหนองน้ำสองแห่ง กับกอไม้ไผ่ล้อมกระหนาบ ๒ ข้าง

ในขณะนั้น พระยาบรมราชา ส่งจาวชนให้มาสืบดูให้รู้ที่ตั้งทัพพระยาสองแคว แล้วพระยาบรมราชาว่า "ที่จกทำสงครามกันก็คือ พระยาสองแควนี้แล ผู้ใดจกไปตีกองทัพมันได้หรือไม่" เมื่อนั้นอินทราชาผู้โอรสพระยาไต้ ๑ ขุนเพชรรัตน์ผู้ครองเมืองกำแพงเพชร ๑ ขุนราชาอาสาผู้ครองเมืองสุโขทัย ๑ ว่า "พวกข้าทั้ง ๓ จักอาสาตีทัพพระยาหมากซี้เรือนั้นให้ได้แล"

ยามเที่ยงคืนเขาเอวี่พลศึกไปจกโจมตีทัพพระยาสองแคว ให้คนไปก่อนหน้ายังไม่ถึงทัพพระยาสองแคว ๘,๐๐๐ วา ห้อยโคมไฟไว้ย้งกั้งไม้แล้ว รีบไปจกตีทัพพระยาสองแคว พระยาสองแควรู้ จึงได้เตรียมช้างเพชรมหาพิณศออกไปตีประชิดทัพ ขอนช้างอินทราชาจกไล่ช้างเข้าหาช้างพระยาสองแควยามเที่ยงคืน พระยาสองแควว่า "มิ่งนี้ เป็นโคที่โทมมาชนช้างกู" อินทราชาว่า "กูอินทราชาแล" พระยาสองแควดันตงหนองน้ำ ขุนเพชรรัตน์เข้าไล่ช้างเข้ามาชนช้างพระยาสองแควอีก ช้างพระยาสองแคว แหงช้างขุนเพชรรัตน์ถูกที่ของงดันตงหนองน้ำ ขุนราชาอาสาเข้าไล่ช้างเข้ามาอีก พระยาสองแควไล่ช้างเพชรมหาพิณศ เข้าเสยช้างขุนราชาอาสาถ่าถอยหนี ช้างเพชรมหาพิณศพระยาสองแคว ถลันเข้าแทงถูกใต้ตาช้างขุนราชาอาสา ตันตงหนองหล่ม นั้นแล

ในขณะนั้น เสียงอีกทีก็ไกลหล่นก พระเป็นเจ้าให้ท้าวสุทนต์กุมภกาม และพุ่มตาแดง นำกำลังที่รวมพลเป็นขบวนอยู่แล้ว ก็ให้ตีฆ้องชัยยกพลศึก เจ้าแจ้จ๊กซึ่งข้างมวงกล หมื่นจำช้อยซึ่งข้างภูเขร พวกเจ็ดข้างผู้เสนาซึ่งข้างภูบาล หมื่นดั่งนครซึ่งข้างโยงสงคราม เร่งรุดใหญ่ไล่หมู่อินทราชา แล้วให้รุมยิงปืนยิงหน้าไม้ถูกชาวไต้ตายมากนัก พระอินทราชาถูกปืนเล็กที่หน้าผากนั้น เลยได้แผลบาดเจ็บอยู่ หมื่นดั่งนครไล่ไปตีหมู่ชาวไต้ขาดกลาง ชาวไต้จัดทัพล้อมเป็นปึกาก หมื่นดั่งให้เปลี่ยนเครื่องแต่งตัวปลอมเป็นชาวไต้ ชาวไต้กลับสนไม่รู้ว่าหมู่ไหนเป็นหมู่ไหน หมื่นดั่งจูงใจออกมาชดณะนั้นยังไม่สว่างมืดนัก หัวแลบเลยมองเห็นหมื่นเด็กชาย แต่เข้าใจว่าเป็นชาวไต้ หมื่นเด็กชายเลยรุมยิง หมื่นดั่งนครร้องท้าวว่า "สู้อย่ายิงกูหมื่นดั่งนะนี่" แล้วพระยาสองแควกับหมื่นดั่งเป็นต้น รุกไล่ตีชาวไต้ ชาวไต้หันกลับไปทันที จนบรรจบกับพระยาบรมราชา พระยาบรมราชาเห็นว่าศึกครั้งนี้รุนแรงนัก จึงให้ลดเศวตฉัตรลงเสย ชาวไต้ถ่าถอยแต่พอมองเห็นโคมไฟพระยาไต้ได้

เมื่อนั้น เจ้าพ่อท้าวบุญเรืองกับพระยาแจ้จ๊ก เข้าไปกราบทูลพระเป็นเจ้าตีโลกราช ขอเอาช้างแห่ง (ช้าง๑) ในตัวชื่อเก้เก้ ๑ ชื่อบ้านชมพู ๑ จักใช้ไล่จับเอาพระยาบรมไตรโลกนาถให้ได้ ว่าดังนี้ พระเจ้าตีโลกราชว่า "สูทั้งสองยังเป็นลูกเป็นหลานกูเท่านั้น สูอย่าไม่เคยออกศึกสักครั้ง ขาดีท้าวพระยาหนี เขาไม่ได้ตีมันนี่คง คงจักไม่ตั้ง

อยู่ โฉนสูงจักไปตีเอาหมู่พระยารวมไตรโลกนาถทั้งคืน ไม่ตืออย่าไป เขาก็จักทำอุบายทำลายเอา บัดนี้วีรพลศึกพระยา
ได้มามากนักแท้ จักเอาชนะเขาโดยง่ายไม่ได้แล

หมื่นดั่งนครจึงจัดวีรพลศึกให้ถอยกลับ ๔,๐๐๐ คน ให้แก่ลี้ลลาก็ไม่มีไปจนผู้คนลบลพ้า อัน ๑
ให้เอากระดิ่งข้าง กับจอบว่องประทัดข้างไปซ่อนอยู่ที่หมู่ไม้ แล้วหมื่นดั่งให้ตีต้องชัย ตีกลองสะบัดไชย เป่าพลุลลภา
ปี่ช่อ ยกพลศึกเข้า พวกที่อยู่หมู่ไม้ก็เขย่ากระดิ่งข้างตีจอบว่องตันเข้าไปให้ร้องอึงมีออลหม่านดั่งมากนัก
หมื่นดั่งนครแสร้งร้องว่า “เหวย เหวย ชาวใต้สู้อย่าไปไม่หนี กองทัพหลวงพระเป็นเจ้ากุมภกัน บัดนี้สูตายหมดสิ้น
แล” ครั้นชาวใต้ได้ยิน เขาก็ตีหอกหนีไปหมดสิ้น หมื่นดั่งก็รุกไล่ข้ามเขาพิงไปหมื่นดั่งไล่ไปถึงเขาพิงแล้วลงข้างน้ำอยู่
ให้เขาตัดเอาหัวเอาเท้าชาวใต้ นายช้างนายม้าตายมากนัก ชาวใต้เลยถอยหนีกลับไปหมดสิ้นนั้นแล

ในปีเถาะ เดือน ๔ พระเป็นเจ้าไปสองแควพิชฌัญญุ พระยาใต้เข้าไปอยู่ภายในกำแพงเมืองสอง
แคว พระเป็นเจ้าไปล้อมไว้นานนัก พระยาใต้กับพระมารดาปรึกษากันว่า “วีรพลพระเป็นเจ้าหนาเหนือมากล้อมไว้
นานนัก เราก็เป็นอันลำบากกว่าคณนัก เราจักทำอย่างไรดีหรือ” พระมารดาพระยาไตรโลกนาถว่า “พระเป็นเจ้าอย่า
ออกไป ให้เอาเวียงเป็นแล้เป็นโรงเถาะ” ที่นั้น ขุนเพชรรัตน์จึงรับอาสาแก่พระยาใต้ดังนี้ “ข้าขอตีกองทัพพระเป็น
เจ้าหนาเหนือในคืนนี้ ขอจัดคนออกไปกับข้า ๖,๐๐๐ เถาะ” พระยาใต้ว่า “ก็ดีแล ขุนก็จงออกรบทัพเถาะ” เมื่อวัน
ขุนรามภูษาจึงให้พระยาใต้ว่า “พระเป็นเจ้าจักให้ขุนเพชรรัตน์ออกตีหมู่พระเป็นเจ้าหนาเหนือจริงหรือ” พระยาใต้
ว่า “มีจริงแท้แล” ขุนรามภูษาว่า “ขุนเพชรรัตน์นี้มันกล้าแต่ปากเท่านั้น พระเป็นเจ้าให้มันถือพล ๖,๐๐๐ ออกไปเถาะนี้
มันจักช่วยรักษาเวียงสองแควไม่มีชะแล มันจักเลยพาคนล่องหนีไปตะวันตกเมืองอยุธยาแล” พระยาใต้ว่า “แต่ก่อน
ขุนก็ไม่ห้ามกู กูได้รับปากว่าให้มันไปแล้ว จักห้ามให้มันอยู่ไม่ได้แล” พระยาใต้ถูกใจจึงเอาขันทองคำให้เป็นรางวัล
ขุนรามภูษา ๑ นั้นแล

ในคืนนั้น ยามเที่ยงคืน ขุนเพชรรัตน์ก็เรือล่องไป ครั้นทันกองทัพหลวงพระเป็นเจ้าตีโลกราชแล้ว
มันให้รี้กรล่อง เป็นดั่งกองทัพหลวงพระยาใต้กับอินทราชาล่องหนีไปนั้น รุ่งเช้าพระเป็นเจ้าให้ตามหมื่นดั่งนครมาหา
แล้วถามหมื่นดั่งว่า “มีส่งขุนผู้ใดไปรักษาหนึ่ โฉนให้ชาวใต้ล่องหนีได้ เอามันมาจักควักลูกตาเสียให้หมดทุกคน”
หมื่นดั่งว่า “ไหวสาพระเป็นเจ้า ว่าข้าส่งหมื่นแก้ว หมื่นตจน หมื่นเลิม หมื่นพวกหาญ หมื่นเวียงดิน ให้อยู่เฝ้าแล
ยามชาวใต้ล่องหนีมันเม็ดมิดนักเหมือนเปิดตา ชาวใต้ก็ไม่พ่ายเรือสักนิด เขาล่องพันวีรพลทัพหลวงพระเป็นเจ้าแล้ว
จึงให้ร้องแล หากพระเป็นเจ้าจักควักลูกตาเขา ก็ขอให้ควักลูกตาข้าเถาะ” พระเป็นเจ้าก็เลยไม่รู้จักว่าอย่างไรนั้นแล

ยามนั้น เจ้าท้าวบุญเรืองกับพระยาแจ้งก็ เขาทั้งสองบังเกิดความกล้าหาญจักใคร่อาสาแก่ผู้
พ่อตน แต่ไม่ให้ไป พวกเขาน้อยใจนึกว่าจักอาสา โฉนไม่ให้ไป ถ้าอย่างนั้นกลับไปนอนกับเมียดีกว่า ว่าดังนี้นั้นแล

เมื่อวัน พระยาใต้แตกออกหนี พระเจ้าตีโลกราชยกพลศึกไล่ชาวใต้ ชาวเราได้ฆ่าชาวใต้ตายมาก
นัก รุ่งเช้า หมื่นดั่งนครไหวสาพระเจ้าตีโลกราชว่า “บัดนี้ พระยาใต้แตกหนีไปตั้งทัพอยู่ริมแม่น้ำราชธานี มีกำลัง
คน ๔,๐๐๐ นอกนั้นเจ็บป่วยมากนัก หมื่นดั่งว่า ข้าให้หมู่ข้าทั้งหลายไปล้อมระวังไว้หมดแล้ว จักขอไปอยู่ถึงแม่น้ำ
ธานีจับกุมเอาพระยาใต้ให้ได้ทั้งเป็น” พระเจ้าตีโลกราชว่า “มันก็พระยา เขาก็พระยา เขาชนมันเท่ากัน มันก็อ้าย
เราแล้ว หมื่นดั่งมีอย่าไปเถาะ” แล้วพระเจ้าตีโลกราชก็เอารี้พลออกมาเมืองเชียงใหม่ เลี้ยงดูวีรพลทั้งหลาย ให้รางวัล
แก่ขุนบ้านขุนเมืองทุกคน พระยาสองแควได้เมืองงาวกว กว เมืองแพร่ ทั้งแคว้น ทั้งครวน้ำควรวบเป็นของรางวัล
เหตุเพราะพระยาสองแควอาสาไปชนข้าง ๓ เชือก นั้นแล

เมื่ออินทราชอุกพระยาได้ ส่องกระจกเห็นหน้าผากเป็นแผลเป็น ก็บังเกิดความโกรธว่า “เมื่ออยู่ยังมีชีวิตอยู่ควรมิได้ ไม่ได้รบจนพลศึกเสียใหม่พ่ายแพ้ไป ภูมัย่อม” ว่าอย่างนั้น

ในปีชลา พระเจ้าติโลกราช ให้หมื่นน้อยดำพร้าทานา ปิเถาะ พระเจ้าติโลกราชยกพลศึกไปเมืองพง ขณะเมื่อเจ้าจ๊กไปนั้น ให้ไปถามหมื่นดงนครว่า จูจ๊กไปทำศึกเมืองลื้อ ลั้งว่า “ชาวไตมาทำศึกในเขตสิมาเมืองเรา หมื่นดงนครยังเข้มแข็งสู้ได้หรือไม่” หมื่นดงว่า “พระเป็นเจ้าอย่ากลางแคลงในพระหฤทัยเลย ชาวไตมาเอาไว้ให้ข้าจ๊กอาสาป้องกันเมืองพระเป็นเจ้าให้ได้แล” พระเป็นเจ้าติโลกราชก็ยกทัพไปรบศึกเมืองลื้อแท้ เข้าปล้นเอาเมืองพงไม่ได้ ทอยลงมายังไม่ทันถึงเมือง

พระยาบรมราชา รู้ข่าวพระเจ้าติโลกราชไปรบศึกเมืองลื้อ จึงเอาทัพลงมาถึงเมืองแพร่ ช้ามเซาพิงมามากนัก หมื่นดงนครจึงยกพลศึกไปสู้รบพวกข้าศึก หมื่นดงนครว่า “เราอย่ารีบร้อนไป เราจักจัดเตรียมให้ดีแล้วเราจักรบด้วยปัญญาจึงจักชนะเขาซะแล”

เมื่อ่นั้น พระเป็นเจ้าติโลกราชทอยพลศึกจากเมืองลื้อลงมาถึงเชียงใหม่ รู้ว่าพระยาไตมาทำศึกในเขตสิมาบ้านเมืองแห่งตน หมื่นดงนครไปสู้รบอยู่ พระเป็นเจ้าก็ข้าเอาทัพลศึกไปตามหาหมื่นดงนคร แล้วกัรบกันกับพระยาไตนั้นแล พระยาไตบรมราชาเห็นพลศึกพระเป็นเจ้าติโลกราชมากนัก ไม่อาจจ๊กต้านทานได้ จึงทอยหนีลงไปในนั้นแล พระเป็นเจ้าติโลกราชเอาพลศึกไล่ตามไปไม่ทันพระยาไต พระเป็นเจ้าไปถึงชะเลียงว่าจ๊กปล้นเอาเมืองชะเลียงพระยาชะเลียงมีใจกลัวรั้วพลพระเป็นเจ้านัก เลยออกมาเจรจาความเมือง ขอมาเป็นข้าพระเป็นเจ้าแล พระเป็นเจ้าให้ปล้นเอาเมืองสองแคว แต่ไม่ได้ พระยาชะเลียงทูลพระเป็นเจ้าว่า “ชาวเมืองปรางพล มาทำเขาเวียงสองแควหมดแล้ว หากพระเป็นเจ้าจ๊กไปเอาเมืองปรางพล ก็จ๊กได้แล” พระเป็นเจ้าลั้งพระโอรสคือท้าวเซียงรายมาว่า “บัดนี้พระยาชะเลียงสุโขทัย ชวนเราไปเอาเมืองปรางพล ให้ท้าวเซียงรายป่าวชวนชาวเราไปทุกเมืองเถอะ” พระโอรสให้ว่า “ข้าคนพลศึกพระเป็นเจ้าเป็นอันป่วยส้าหัวโหยหนัก ข้าผ่านมาหน้าเชิงพักเขาเห็นเอาผ้าคลุมหัวอยู่ทุกคน ไม่กระตุกกระตักเลย” พระเป็นเจ้าว่า “ใครปลดปล่อยตามใจไปพลัดนั้น สร้างบ้านไม่เป็นเมืองแล” จึงให้พวกตามไปเอาไฟจี้สนเท้าดูทุกคน ผู้ใดยังเคลื่อนไหวได้ให้ไปตามเราทุกคน คนทั้งหลายกลัวแต่อาญา ก็ลุดไปตามพระเป็นเจ้าทุกคนวันนั้นแล

ไปไม่ถึงปรางพลเพียงเล็กน้อย ลูกหญิงลูกชายชาวปรางพล ๒ คนออกมาด่าท้วงหน้าหมู่ชาวเรา ไปกุมเอาได้มถวายแต่พระเป็นเจ้า ให้ถามดูว่า “คนในเวียงปรางพลมากน้อยเท่าใด” ข้าให้พระเป็นเจ้าว่า “คนอยู่ในเวียงนี้ไม่ถึงพันแล” และพระเป็นเจ้าก็รีบไปแท้ ชาวปรางพลมีมากยิ่งเป็นใหญ่ออกมามาก ชาวเราจ๊กเข้าไปใกล้ไม่ได้ พระเป็นเจ้าจึงไปตั้งทัพอยู่ด้านเหนือเวียงอยู่ ๓ วัน จึงทอยคืนมาเมืองชะเลียง ตั้งพระยาชะเลียงครองเมืองชะเลียงดงเก่า พระเป็นเจ้าเลยเอาพลศึกทอยมาเมืองเชียงใหม่ ไว้หมื่นดงกับล้าหมื่นเวียง อยู่รั้งเมืองวันนั้นแล

กลการเมืองเรื่องโก่งชน

ในมีมะเส็ง พระยาชะเลียงมีใจไม่เชื่อต่อพระเป็นเจ้า แต่งให้มาชวนหมื่นดงไปเล่นไก่ หมื่นดงมาไหว้พระเป็นเจ้าว่า “พระยาชะเลียงมกชวนไปเล่นไก่อยังเมืองชะเลียงดังนี้ จักสมควรถือหรือไม่ดี” พระเป็นเจ้ารู้ใจพระยาชะเลียงจ๊กไม่เชื่อ จึงห้ามหมื่นดงว่า “มีงอย่าไปให้เขาทำให้มีงเป็นเหมือนพระยาแก่นหัวเมืองน่าน ข้าชวน

หมื่นแพงพะยาไปล่าเสี้ยนอย่างไร" พระเป็นเจ้ารู้ใจพระยาชะเลียงข้าให้ภิกษวนเป็นครั้งที่ ๒ พระเป็นเจ้าก็ไม่ให้ไป ซ้ำมาชวนอีกเป็นครั้งที่ ๓ หมื่นดั่งมากไหวพระเป็นเจ้ายังเสี้ยนใหม่ พระเป็นเจ้าว่า "เราจักชักชวนเมืองไม่กล้าเสียเปล่า" หมื่นดั่งนครไหวพระเป็นเจ้าว่า "เราจักชวนข้าไปล่าเสี้ยนไม่ได้แล ข้าจักไปล่าเขาต่างหากเล่า" พระเป็นเจ้าว่า "หากหมื่นดั่งเต็มใจก็ไปเถาะ"

หมื่นดั่งนครก็คุมพลไปหมื่นปลาย เอาคนเข้าเวียงหมื่น ๑ แล้วจึงจัดให้หมื่นพวกหาญ ๑ หมื่นเวียงดิน ๑ หมื่นน้ำ ๑ หมื่นเสิม ๑ หมื่นตาน ๑ ให้ถือดาบคู่มือแล้วให้ไปชวนซ่อนอยู่ยั้งเวียงชะเลียงทุกแห่ง ท้อเขาถือเหล็กไฟซ่อนไว้ทุกคน สั่งว่า "ควั่นไต้ยั้นเสี้ยนตั้งในเรือนพระยาชะเลียง ผู้ใดอยู่ที่ไหนให้เผาที่นั่นทุกแห่ง" แล้วหมื่นดั่งจึงจัดคนขึ้นไปโรงพระยาชะเลียง ๕๐๐ คน ให้เขย็นอยู่ไม่ให้นักคน บ่าวพระยาชะเลียงอยู่ไม่ได้ลงหนีหมดสิ้น

ยามนั้นพระยาชะเลียงนั่งอยู่ตรงกลางโรง หมื่นดั่งนครยืนอยู่พูดจาด้วยพระยาชะเลียงว่า พระยาหากยื่นถ้อยยื่นคำไปกับกูว่า "จักไปเป็นข้าพระเป็นเจ้าแห่งทุกที่พร้าหลายที่ติดกันแล้ว" ที่นี้พระเป็นเจ้าให้ภุมมาเอาพระยาไปกับกู" พระยาชะเลียงกลัวหมื่นดั่งนักจึงว่า "น้องจักไปเป็นข้าพระเป็นเจ้ากับพี่เราแล แต่ว่าน้องจักกลับไปจัดเตรียมหาบก่อน" หมื่นดั่งว่า "อยากกลับไป ถ้าไปกูจักพันเสี้ยน แต่ให้เมียเจ้าจัดเตรียมหาบออกมาเถาะ" หมื่นดั่งจึงว่า "ให้หมื่นน้ำ หมื่นเสิมไปปิดประตูเวียงทุกแห่ง"

เมื่อนั้น พระยาชะเลียงจึงให้บ่าวประกาศชาวชะเลียงทั้งหญิงชายทุกคนว่า "ผู้ใดจักไปเป็นข้าพระผู้เป็นเจ้ากับกูก็ไป ผู้ใดจักอยู่กับกูอยู่เถาะ เมืองชะเลียงทั้งมวลสิ้น หากเป็นเมืองของพระเป็นเจ้าได้แต่" หมื่นดั่งจึงเอาพระยาชะเลียงมาเมืองเชียงใหม่นั้นแล

พระเป็นเจ้าก็ให้หมื่นดั่งนครครองเมืองชะเลียงปีนั้น หมื่นดั่งได้กินสองเมือง คือเมืองนครลำปาง กับเมืองชะเลียงวันนั้นแล

พระยาชะเลียงมาเป็นข้าพระเป็นเจ้า แต่ว่าไม่เชื่อ จึงให้เอาพระยาชะเลียงออกไปไว้เมืองทางภายหลังเลยตายเสียที่เมืองทางนั้นแล

พระบรมราชาทรงผนวช

เมื่อนั้น พระยาได้บรมราชาว่าฟังว่า "พระเจ้าติโลกราชเสวยราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่นี้ มีเดชานุภาพก็มาก มีเสนาศรัยข้าทั้งหลาย เข้อย่อมมีผู้ทะนุถนอแล้วหาพรหมมากนัก เมื่อภูมิชีวิตนี้ จักยกพลศึกไปรบพระเจ้าติโลกราชจักไม่ได้ชะแล ควรจะไปเจรจาศวามเมืองสันตวไมตรีติดต่อดีแล้ว กูจักออกไปบวชกระทำเนกขัมมบวชมี มอบบ้านเมืองไว้แก่ลูกภูอินทราชาที่ควรชะแล" ว่าแล้ว จึงให้คนมาเจรจาศวามเมืองนั้นแล หมื่นดั่งไม่ให้เจรจาศวามเมืองด้วย พระยาได้บรมราชาไม่อาจให้คนตกลงความเมืองได้ จึงใช้ราชทูตมาเข้าเฝ้าพระเจ้าติโลกราช ขอให้เอาเครื่องบริวารกับหมู่พระสังฆเจ้าทั้งหลาย ให้ไปบวชตนที่เมืองได้นั้นแล

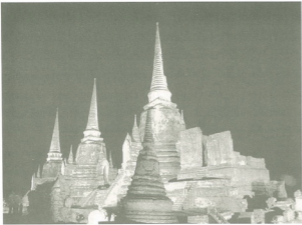
เมื่อนั้น พระเจ้าติโลกราชก็ให้แต่งเครื่องสมณบริวารกับทั้งชาวเจ้าสังฆะทั้งหลาย ฝ่ายอรัญวาสี ๑๒ องค์ เป็นต้นว่า พระเถระเทพกุล กับสามเณก ให้ไปบวชพระยาได้นั้นแล ครั้นบวชแล้วพระยาได้ก็ให้รางวัลแก่สามเณก กับชาวเจ้าพระเถระทั้งหลาย แล้วก็ส่งให้มาเมืองเชียงใหม่นั้นแล

ไม่นานเท่าใด พระบรมราชาเมื่อทรงผนวชแล้วนั้น ก็แต่งตั้งให้พระมหาเถระองค์ ๑ ชื่อโพธิสมภาร เป็นราชสมณทูตให้มาขอเอาเมืองชะเลียงเป็นที่ชั่วคราวนับชาติ เมื่อนั้นพระเจ้าติโลกราชทรงรำพึงว่า "ถ้อยคำอันนี้เป็น ถ้อยคำนักบวชโดยแท้ อย่าให้เรามีแก่เราเลย จึงให้ไปเป็นการชُرะแห่งพระมหาเถระวัตรเปวราสาท แล้วให้ขุนมูมยัง ชาวเจ้ากรุงเวียงวาลีทั้งหลายทุกองค์" จึงอาราธนาพระมหาเถระเจ้าตนชื่อโพธิสมภาร ไปเจรจากับด้วยชาวเจ้าพระเถระ ทั้งหลาย เป็นต้นพระมหาเถระเจ้าลัทธิธรรมวรัตน์แล้ว พระเจ้าติโลกราชก็ให้อำมาตย์ผู้ใหญ่ทั้งหลายเป็นต้นว่า หมื่นแก้งตีนเชียง ๑ หมื่นหนั่งแห้ง ๑ และคนอื่นๆหลายไท้ไปพร้อมพระสงฆ์ จึงให้พระมหาเถระเจ้าตนชื่อโพธิสมภาร ไปเล่ากิจคดีความทั้งหมด อันพระยาไต่บวชแล้วให้มาขอเอาเมืองชะเลียงให้เป็นค่าชั่วคราวนับชาติ

พระมหาเถระเจ้าองค์ชื่อลัทธิธรรมวรัตน์ะได้ยินคำอันนั้น จึงกล่าวกับพระเถระเจ้าโพธิสมภารว่า "แต่ก่อนท้าวพระยาทั้งหลายสละราชสมบัติเสียแล้วออกบวชในศาสนาภิกษุ บวชเป็นฤษิกิติ โฉนไม่ละสิ่งปถิโทษกังวล ด้วยสิริราชสมบัติบ้านเมือง ไม่เคยมีแล ที่นี้พระยาออกบวชแล้ว โฉนให้มาเจรจาทขอเอาบ้านเมืองฉันนี้ไม่ควรแล อาวุโส ขอท่านเจ้าจงกลับไปบอกแก่พระยาองค์ออกบวชนั้นทุกประการเถิด" แล้วก็ให้ทานแก่พระเถระเจ้าโพธิสมภาร แล้วก็สั่งให้กลับไปกับล่ามแขก ให้ไปบอกแก่พระยาองค์ออกบวชนั้นทุกประการนั้นแล ราชนักบวชได้ยินถ้อยคำอัน นั้น ก็กำหนดจดจำไว้ในใจก่อนนั้นแล

อยู่ไม่นานเท่าใด ก็รู้ข่าวว่าชี (พระหม่า) รูปหนึ่ง มาแต่เมืองฟูกาม มาอยู่เมืองตะนาวสี วิชาศิลปศาสตร์ ศิลปคุณเมกหนัก ราชนักบวชให้ไปอาราธนามาเลี้ยงดูให้อิ่มด้วยโภชนาหารแล้ว กระทำปฏิสันถารกับด้วยชีหม่าตนนั้น และรู้ว่าชีหม่าตนนั้นรู้ศาสตร์เทพ จึงบอกยังเหตุการณ์ ที่เมืองเชียงใหม่มีเดชานุภาพ ตนหากไปหมกยบองเอาไม่ได้นั้น แก่พระหม่าทุกประการนั้นแล

ราชวงศ์สุโขทัย
เขียนแล้วเสร็จ วันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๐
พระพุทธิม วัฒนอนศิริชัย

กรุงศรีอยุธยา

วัดม่วงค่อม ในทะเลสาบอินทผลุฑ
ฉาน พม่า
(อ.สุพิน สุทธิพันธุ์ เอื้อเฟื้อภาพ)

พระพม่าบิณฑบาต
ในวัดฉาน ประเทศพม่า
(อ.สุพิน สุทธิพันธุ์ เอื้อเฟื้อภาพ)

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๔
“ตโต เถโร ปุจฉติ”

ซี(พระ)พม่าไล่ศึกพระยาไต

ในกาลนั้น ส่วนว่าซีพม่าคนนั้น ก็ตามดูยงที่ตั้งอยู่เป็นอย่างไร ราชสำนักบวชจึงให้หาหาญพรหม สะทักหมบออกกล่าวแก่ซีพม่าและหาญพรหมสะทักกันว่า “ยังมีไม้โคจรต้น ๑ เป็นศรีเมืองตั้งอยู่หนือसानแห่งเมือง นั้นแล” ซีพม่าจึงว่า “ตราบไตไม้ต้นนั้นไม่ดิบหายเสีย เมืองเชียงใหม่ก็ยังมีเดชานภาพกนกนักแล” หาญพรหมสะทักน กกล่าวว่า “ถ้อยอย่างนั้นจักให้ทองคำพันหนึ่งเป็นค่าจ้างแก่เจ้ากูให้ไปกระทำให้ไม้ต้นนั้นดิบหายเสียจักได้ไหม” ซีพม่า ว่า “เราจักกระทำให้ไม้ต้นนั้นดิบหายได้แน่นอน” หาญพรหมสะทักนจึงให้วัวราชนักบวช แล้วเอาทองคำ ๑,๐๐๐ เงิน ๓๐๐ กับผ้าจีวรสองคู่ไปให้เป็นค่าจ้าง แล้ว (ซีพม่า) ก็เดินทางกลับเมืองพุกาม มกทางเมืองหงสา ออกมาเมือง ทวาง ขึ้นมาตามลำดับตราบเข้าถึงเมืองเชียงใหม่ มาพักอยู่วัดหน้าธารามก่อนแล

เมื่อั้น พันศรควายอายุ ผู้ไปให้ทวนวิชาศิลาพิงชรรยงวัดนั้นหากราม รู้ว่าซีพม่าพุกามรู้ศาสตร์ศิลป์ ดีนก จึงมาไหว้พระเจ้าไตโลกราชทุกประการ พระเจ้าไตโลกราชจึงให้ปราชญ์หมอโหระทั้งหลายไปตามด้วยหนังสือ และ สนหนาดด้วยศาสตร์ศิลป์กับซีพม่าคนนั้น ก็แก้ได้ทุกคัมภีร์แล้วก็แสดงศาสตร์ศิลป์คุณให้เชื่อทุกประการ นักปราชญ์ กับหมอโหระทั้งหลายจึงมาไหว้พระยาไตโลกทุกประการ พระยาไตโลกว่า “ท่านรู้ศาสตร์ศิลป์คุณเป็นอันดีแท้ดีนกแล” จึงให้พันศรควายไปสร้างกุฎีที่พักให้ซีพม่าในอารามน้อยหนาศิลาได้ข้างทางไปมหาโพธิ์นั้นก่อนแล

ตั้งนั้น เหตุการณ์บ้านเมืองมีเมื่อใดก็ให้ไปตามเถระพุกามคนนั้น ท่านกับบอกให้กระทำสวัสดิ ตีทุกประการนั้นแล

แต่ั้นไปภายหลัง ไร่จกเจริญแก่บ้านเมืองยิ่งกว่าเก่า ซีพม่าผู้นั้นก็กระทำให้ทุกประการ อาราม น้อยนั้นแลยกปรากฏได้ชื่อว่า “วัดพุกาม” มาตราบเท่าบัดนี้แล ซีพม่าคนนั้นมาอยู่ในเมืองเชียงใหม่เลยได้ชื่อว่า “เถรพุกามมั่งหลุ่งหล้าง”

แผนทำลายไม้ศรีเมืองโดยพระพม่า

เมื่อั้น พระเจ้าไตโลกราชจึงสั่งให้ หมื่นช้างกุมกาม ๑ พันเทพกุล ๑ ลำมแขก ๑ ให้ไปตามเถร พุกามมั่งหลุ่งหล้างว่า “นตศาสตร์ศิลป์คุณ อันเจ้ากูรู้มาแสดงในบ้านเมืองเรานี้ดูยงจำเวิญทุกประการ เท่าศาสตร์ ศิลป์คุณอันจักให้เจริญแก่เมืองทั้งดเชียงใหม่ ยังมีมากด้วยประการดังนี้ใด ส่วนตัวเราที่เสวยเมืองเชียงใหม่จักมี เดชานภาพทั่วไปในสกลชมพูทวีปทุกประการ ประการหนึ่ง วิถีกรรมอันจักกระทำให้ตัวเรา มีอายุมั่นคงยืนยาว อยู่สุขสวัสดิด้วยประการใด ขอให้พระมหากษัตริย์พุกามมั่งหลุ่งหล้างกล่าวแก่เราทุกประการเถิด” หมื่นช้างกุมกาม กับพันเทพกุล และลำมแขกก็ไปปฏิสันถารปราศรัยกับด้วยเถรพุกาม ตามดูศาสตร์ศิลป์คุณทั้งมวลทุกประการ

ที่นั่นเถรพุกามมั่งหลังหลังกล่าวว่า "ศาสตร์คุณอันก่อเกิดคุณเจ้าเจริญแก่บ้านเมือง และให้พระยาเจ้าตนเสวยเมือง มีเดชานุภาพปราบชมพูทวีปทั้งมวลตั้งเช่นพระยาธรรมโกทราช (พระเจ้าอโศกมหาราช) มีอายุยืนยืนยาวอยู่สวัสดิ เราก็ได้รู้ได้เรียนมาตึงเจนจบ แต่ว่ากรรมอันเป็นทุกกรรมกระทำได้ยากนัก หากว่าเพื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเพียง ได้ก็จักกระทำให้ได้ ที่เรากล่าวนี้เป็นจริงทุกประการ หากว่าไม่อาจกระทำได้เราก็ไม่กล่าวแสดงแล"

หมื่นช้างกุมกาม กับพันเทพกุล และสามแซกก็กราบพูลพระเจ้าติโลกราชทุกประการ พระเจ้าติโลกราชตรัสว่า "กรรมอันควรกระทำนั้น แฉกแก่ใดก็ดี ฤทธานุภาพมีในราชทูตภัยแล" เมื่อนั้นหมื่นช้างกุมกาม กับสามแซก ก็ไปบอกแก่เถรพุกามมั่งหลังหลังว่า "พระเป็นเจ้าก็อาจกระทำได้ทุกประการแล เจ้าจงกล่าววิธีอันกระทำนั้นทุกประการ" เถรพุกามมั่งหลังหลังจึงกล่าวแนะว่า "เมืองพิงค์เชียงใหม่นี้ ต้นไทร (นิโครธ) อยู่ทิศอีสานควรเป็นที่ตั้งนิเวศที่อยู่อาศัยในสถานที่นั้น และจักได้เป็นที่ข้ามคูเมืองกับกำแพงเวียงภายใน จึงถูกลักษณะอันเป็นสิลลक्षणอัน ๑ จักได้แก่ดวงที่ภายในภายนอกให้ราบเพียงเรียงงาม หากไม่มีใหญ่ก็ตี ตันพระร่วงต้นตาลก็ตี ให้ตัดให้ชุดรากถอนโคนออกเสียให้ราบเสมอดีแล้ว จึงตั้งราชมณฑลขึ้นในที่นั้น ให้เอาไม้แฉ่งไม้ประดู่เป็นเสามงคลเป็นคู่กัน นอกจากนั้น ไม้อะไรที่จักนำมาสร้างราชมณฑลหรือให้แล้วเสร็จ จงเอามากระทำตามใจมหาพรตเถิด ที่นั่นควรเป็นคามเขตตั้งวังน้อยหอนอนและโรงช้างโรงม้า เราหากไปซื้อที่เป็นมงคลเท่านั้น" จากนั้นหมื่นช้างกุมกามกับพันเทพกุล และสามแซกก็กราบพูลพระเจ้าติโลกราช ตามคำของเถรพุกามมั่งหลังหลังทุกประการ

พระเจ้าติโลกราชได้ยื่นข่าวสารอันนั้น มีความยินดีมากนัก จึงให้ไปอาราธนาเถรพุกามมั่งหลังหลังมังกออยู่วัดพราหมณ์ เพื่อจักให้มุงคูที่สร้างวังแห่งใหม่นั้น แล้วพระเจ้าติโลกราชจึงให้หาเสนาบดีผู้ใหญ่เป็นต้นว่า หมื่นแก้วจินเชียง ๑ หมื่นคำพริหาญแต่ห้อง ๑ หมื่นราม ๑ พร้อมทั้งช่างก่อสร้าง หัวหน้างานและคนงานทั้งหลายมาพร้อมทุกหมู่ ให้ไปชุดทำลายกำแพงเวียงอันพระเจ้ามัยรายให้ก่อไว้สิ้นเสีย แล้วให้ถมเวียงให้ราบเสมอดีแล้ว ให้ไปตัดไม้โคกต้นเป็นศรีเมืองเชียงใหม่มิริมเสากว้างตึกให้ชุดออกทั้งต้น แล้วให้แฉ้วางที่ทั้งหมดให้ราบเสมอดีแล้ว เถรพุกามมั่งหลังหลังก็ไปชี้ที่ใหตั้งคามเขตและวังน้อยหอนอน โรงช้าง โรงม้า ห้องหอดูทุกแห่งแล้ว จึงให้ชื่อสถานที่นั้นว่าศรีภูมิแล ให้ชื่อประดู่เวียงตึกว่า "ประดู่ศรีภูมิ" แล้วก็ให้สร้างสะพานศรีภูมิในปีนั้น

เถรพุกามมั่งหลังหลังกล่าวว่า "เราสร้างศรีภูมิครบถ้วนแล้วทุกประการ เดือนใดวันใดก็จักกระทำการอภิเษกมหาพรตให้ปราบชมพูทวีปทั้งมวล ประการหนึ่ง บ้านศรีภูมิมีเขตฤทธิ์มากทั้งหอนอนที่นั่นมีเขตมากเมื่อใดได้ยื่นข่าวข้าศึกจังกมาแต่ทิศไหนใด ก็ให้แต่งตั้งชาวตอกดอกไม้สู่ทันชาของหอมไปตั้งไว้เหนือราชอาสน์ในหอนอนแล้วดับแดงเสาในทิศนั้นๆ ข้าศึกก็จักแตกพ่ายหนีด้วยเดชานุภาพแห่งสามมงคลดังนี้แล" ตั้งแต่สร้างบ้านศรีภูมิในปีระกาได้ปี ๑ จึงบริบูรณ์

ในปีจอ จุลศักราชได้ ๘๒๘ (พ.ศ.๒๐๐๘) เดือนวิสาขเพ็ญ เถรพุกามมั่งหลังหลังกับเสนาบดีขุนบ้าน นายเมืองทั้งหลาย พร้อมกันอภิเษกพระเจ้าติโลกราชให้มีเดชานุภาพ จักได้ปราบชมพูทวีปเหมือนตั้งพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นแล แล้วจึงให้พระเจ้าติโลกราชขึ้นทรงสิริยกคำลูกชื่อปราบประลัยจักร และทรงเครื่องทำราชสาสมงกุฎภายใต้ดวงชื่อพรหมเขต ทรงเครื่องถนิมพิมพารณงามล้วนถ้วนทุกประการ ขึ้นสู่ราชมณฑลภายในบ้านศรีภูมิ ดุจดั่งอินทราชาขึ้นสู่เวษยันต์ปราสาทวันนั้นแล

ตั้งแต่ชีพมาตนั้น ได้กินค่าจ้างสินบนพระยาได้มาทำลายไม้โคจรศรีเมือง แล้วให้ตั้งบ้าน
ศรีภูมิเป็นที่อยู่เสีย ผู้คนที่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะราดเป็นมลทินเหนือศรีเมืองแห่งนั้นแล แต่หมั้นมาอันตรายย่อมเกิด
แก่บ้านเมืองและชาติชาติ เสนาอำมาตย์ทั้งหลายนั้นแล

อยู่ไม่นาน เจ้าแม่ท้าวหมอกกล่าวโทษแก่เจ้าพ่อบุญเรืองว่าไม่ตี พระเจ้าติโลกราชให้เอาไปไว้เสีย
เมืองน้อย ต่อมาภายหลังแม่ท้าวหมอก ปรีกปรีว่าให้พระเจ้าติโลกราชประหารพ่อท้าวบุญเรืองเสีย ต่อมาภายหลัง
จึงรู้ว่าหาโทษมิได้

ถัดนั้น หมั้นแม่ท้าวบุญตึก ไม่มีโทษอะไร ยังมีคนหนึ่งชื่อร้อยจัวกับหมั้นแม่ตึกกัน ร้อยจัว
ทำหนังสือกล่าวโทษหมั้นแม่ท้าวตึกไม่ชื่อ จักคิดคดกบฏต่อพระยาเจ้า แล้วร้อยจัวพาลูกน้องไปลักเอาตราประทับหมั้น
มาฆ่าประทับตราหนังสือแล้ว ให้เอาไปวางไว้ใกล้ช่องประตูในคุ้มด้านเหนือประตูกระดาน พวกคาบไปเก็บได้นำไป
ถวายพระเจ้าติโลกราช พระยาเป็นเจ้าให้อ่านดูหนังสือว่าหมั้นแม่ไม่ชื่อจักคิดกบฏ จึงให้เอาหมั้นแม่ไปจำเสีย
ภายหลังจึงรู้ว่าหาโทษมิได้ พระเจ้าติโลกราชขัดเคืองพระทัยมากนัก จึงทรงมีพระอาชญาไว้ว่า "ไม่ให้อ่านหนังสือ
กล่าวโทษที่เก็บตกได้" ตั้งแต่บัดนั้นมาจนบัดนี้แล

ทำคุณไสยใส่อาถรรพณ์

อยู่ไม่นาน พระยาใต้ (กรุงศรีอยุธยา) บรมราชา ให้ทูตเอาราชบรรณาการมาถวาย เพื่อจักให้
ข้าหลวงพิพากษาถึงหลังหลัง ที่รับอาสามาทำลายไม้โคจรศรีเมืองเชียงใหม่ ๑ พระยาใต้บรมราชาจึง
ชาวปาร์ชีผู้หนึ่งชื่อทิพพะลอง ให้มาทำคุณไสยใส่ทูตพระเจ้าติโลกราชเสีย ๑ ผิงยาทำอาถรรพณ์ตามประตูเวียง
ทุกแห่ง ๑ พระเจ้าติโลกราชยอมมีปรีชาดีให้การรับรองเป็นเกียรติยศแก่แขกเมืองที่มาเข้าเฝ้า และยกย่องตอบแทน
ชาวใต้ว่าเขามาให้เกียรติยศพระองค์มากนัก

พระเจ้าติโลกราชจึงให้หมอแกน ๑ หมอบ้านรอง ๑ หมอจวรรณ ๑ มาบอกอาการกิริยาทุกอย่าง
ของแขกเมื่อถึงวันจักเข้าเฝ้า จึงบอกอุบายให้สร้างขุมประตูปราสาททุกด้านแล้ว เอาไม้เคาะโลงมีต้าย สาวฝ้าย
แว้วควาย ดงขาน รวงหมู ทำขันมันโคมพาดกายขวางประตูด้านบนแล้ว เอาผ้าแดงทอหุ้มเสียให้ดี จึงให้แขกลง
สนามประตูกลางส่วนหน้าด้านเหนือ เมื่อนั้นปาร์ชีกับชาวใต้คนหนึ่ง จักรอดขุมประตูกลางข้างใต้ได้ พระเจ้าติโลกราช
จึงให้เอามาเค้นตามดู ปาร์ชีผู้นั้นบอกว่า "พระยาใต้จ้างผู้ข้าให้มาผิงยาทำอาถรรพณ์ใส่คุณไสย ไม่แต่เท่านั้นพระยา
ใต้ยังจ้างชีพมาตนั้น ชื่อมีงหลังหลังเป็นทองคำพันหนึ่ง ให้มากระทำอุบายทำลายต้นไม้ที่เป็นศรีเมืองเชียงใหม่
เสีย จึงแล้งใช้แขกกลับดูชาวอันนี้ หากว่าชีพมาทำลายต้นไม้ศรีเมืองเสียไม่ได้ ให้เอาทองคำพันนั้นคืนมา"

เมื่อนั้น พระเจ้าติโลกราชจึงให้ชาวใต้ผู้นั้นไปรับชีพมาตนั้นมา ก็รับสภาพไม่ถียงสักคำ ก็ให้
เค้นชีพมาตนั้นก่อน วันต่อมาก็ให้แขกได้เข้าเฝ้าถวายราชบรรณาการ และราชสาส์นแล้ว ให้เลี้ยงอาหารแก่แขก
ทั้งหลายยามหัวค่ำ อุปทูตบังเกิดโลกจิตลักเอาขันทองคำใส่ดวงยาม แล้วแขกทั้งหลายก็กราบทูลลาพระยาติโลก
ทิวดย่างกลับไป

เมื่อนั้น ยังมีพรหมดลังกามู ๑ มีฝีมือปรุงอาหารเป็นเลิศ มักมาจัดแจงแก่พ่อครัว ให้ตั้งสำรับ
ข้าวปลาอาหาร พรหมดลังจึงให้พวกคาบกับจำแล้ ออกไปติดตามเอาขันทองคำกับอุปทูตได้แล้ว ก็เอาตัวอุปทูต

มาแสดงแก่พระเจ้าติโลกราช พระยาติโลกรจึงให้ล่่มแขกกับ ๕๐ จ่าหล้า เอาผู้ลักขันทองคำไปแสดงแก่ราชทูต มั่น
รับสารภาพว่า “ข้าบังเกิดโลกะก็ไต่ขโมยไปจริง” พระยาติโลกรก็ส่งแขกได้กลับไปตามโบราณราชประเพณี ส่วนซีพม่า
คนนั้นกับปาร์ซี่ ก็ให้เอาไปประหารด้วยการถ่วงน้ำเสียในวันนั้นแล

ส่วนอุบุดผู้ลักขันทองคำนั้น ทมิฬคำพร้าอ้าย ให้เอาไปส่งพันแจ่มนำไม่ล่าเสียเช่นกัน สำหรับ
แขกเมืองทมิฬคำพร้าอ้ายได้ไหว้พระเจ้าติโลกราชว่า “ได้นัดแนะให้หาญเด็กชายคุมคน ๒๐๐ คนดัดรอกอยู่ริมทาง
ที่แขกเมืองจักผ่านไป แล้วหาญเด็กชายก็ยกกำลังไปจับคณะแขกเมืองเหล่านั้นส่งมาหมดสิ้น” แล้วพระเจ้าติโลกราช
ให้ชุดใต้ประตู่ทั้ง ๖ ก็ได้ไทยขึ้นมา ๖ โท ชุดท่ามกลางเวียงใต้ไทยอีก ๑ โท เป็น ๗ โท ให้เอาไปเผาเสียยัง
หัวสะพานคำ แล้วให้ทวาดเข้าถ่านลงน้ำแม่น้ำเด็ยวันนั้นแล ตำนานเมืองเชียงใหม่มักกับเมืองใต้เป็นมิตรกัน ไม่เป็นหลัก
ฐานกันคงสักครั้งแล

พระเจ้าติโลกรายยกทัพไปเมืองเจ็ย

ที่นี้ จักกล่าวเรื่องพระเจ้าติโลกราช เอาวีรพลไปเมืองเจ็ยว (ไทใหญ่) ในบิระเมย สิบตศก
จุลศักราช ๘๒๗ (พ.ศ. ๒๐๐๘) คำรอดผู้ครองเมืองตุงคู่ คำเมือกผู้ครองเมืองเชียงทอง ได้มาไหว้พระเจ้าติโลกราช
ขอให้ไปเอาเมืองนาย พระเป็นเจ้าให้ทั่วยอดเชียงรายผู้เป็นหลาน ผู้เป็นลูกท้าวบุญเรืองนั้น กับทมิฬบุญดีนเชียง
กับขุนต่างเมืองนำวีรพลไปรบศึกเมืองนาย ไปถึงที่แห่งหนึ่งชื่อว่าตอยม้ก้า เจ้าเมืองให้ส่งวโปตั้งทัพอยู่ตืนตอย
ม้ก้า จากนั้นเจ้ายอดเชียงรายยกเข้าตีได้ เจ็ยวแตกหนีไปเมืองนาย พระเป็นเจ้าติโลกราชก็รีบยกไปทันหลาน
พระเป็นเจ้าจึงยกพลเข้าเมืองนายได้ เจ้าเมืองนายซื้อเงินพองฟ้า หลบหนีไปอยู่เมืองหนองบอน พระเป็นเจ้าไป
ตั้งอยู่ยังกลางตลาดเมืองนายต้นเหนือ พระเป็นเจ้าติโลกราชก็ให้ตามเจ้าเมืองตุงคู่กับเจ้าเมืองเชียงทองเข้ามาเฝ้า
ครั้งเจ้าเมืองตุงคู่กับเจ้าเมืองเชียงทองเข้ามาไหว้ พระเป็นเจ้ากล่าวแสดงความยินดีมากนัก พระเป็นเจ้าก็ให้เจ้าฟ้า
หัวเมืองทั้งหลายมานั่งพร้อมกันตามลำดับ เป็นต้นว่า เจ้าเมืองตุงคู่กับเจ้าเมืองเชียงทองกับขุนเมืองทั้งหลาย
ให้นั่งต่ำให้อาวทคำสอนแก่เจ้าเมืองและขุนเมืองเจ็ยวทั้งหลาย

ได้หัวเมืองเจ็ยว ๑๑ เมือง

พระเป็นเจ้า จึงยกพลไปเมืองหนองบอนเพื่อเอาตัวเจ้าเมืองนาย เมื่อนั้นเจ้าเมืองนายเกรงกลัวต่อ
อำนาจท ก้ออกมาถวายบังคมพระเป็นเจ้าแล พระเป็นเจ้าก็เอาเจ้าเมืองนายมาให้ครองเมืองนาย เจ้าเมืองตุงคู่ให้
ครองเมืองตุงคู่ เจ้าเมืองเชียงทองก็ให้ครองเมืองเชียงทองดั่งเก่า พระเป็นเจ้าพระราชทานปืนใหญ่ไว้ให้เมืองละ ๒
กระบอก ปืนเล็กเมืองละ ๒๐๐ กระบอก พระเป็นเจ้าเสด็จกลับมาระประทับแรมที่ปางช้าง บ้านโทก บ้านน้ำว่า
เมืองเชียงทอง มาตามลำดับจนถึงเมืองเชียงใหม่แล

พระเป็นเจ้าไปเมืองเจ็ยวครั้งนั้น ได้หัวเมืองเจ็ยวมาเป็นเมืองขึ้น ๑๑ เมือง มี เมืองลายช้า ๑
เมืองจัต ๑ เมืองจ่าง ๑ เมืองกั้ง ๑ เมืองลือกจือก ๑ เมืองก่าจ่า ๑ เมืองบู้ป ๑ เมืองยงห้วย ๑ เมืองหนองบุญ ๑
เมืองสิป้อ ๑ และเมืองนาย รวมเป็น ๑๑ เมือง และพระเจ้าติโลกราชได้เสี้ยวมกเป็นข้าครั้งนั้น ๑๒,๓๘๘ คน
พระเจ้าติโลกราช ให้เอาเมืองทั้งหลายเหล่านั้น เอาเป็นข้าบ้าง แจกไว้ยังพันทากานบ้าง อยู่ ๔ ของบ้าง ให้อยู่
รักษาตามชายแดนบ้าง สิบมาตรวจเท่าบัดนี้แล

ในปีชาล ตรีศก จุลศักราช ๘๓๒ (พ.ศ.๒๐๑๓) พระเป็นเจ้ากับแม่ท้าวทอมุก ไปเมืองบันเมืองนาย เจ้าเมืองนายชื่อว่า เงินทองฟ้าให้ลูกชายมาเฝ้าพระเป็นเจ้าและถวายบรรณาการ หมั้นบุญเรื่องผู้ครองเมืองเชียงราย ไปตายเสียยังเมืองเดียวกันนั้นแล

ถึงปีถัดมา เป็นปีเถาะ จัตวาศก แม่ท้าวทอมุกตาย ปิยะโรง-มะเส็ง อยู่ปิยะเมีย สัปตศก ศักราช ๘๓๖ (พ.ศ.๒๐๑๗) หมั้นตั้งผู้ครองเมืองเชียงขึ้นตาย เอาหมั้นแคว้นผู้ครองเมืองแจ่มไปกินเชียงขึ้นแทน เอาหมั้นกองผู้ครองเชียงเลอไปครองเมืองนคร (ลำปาง)

ปีนั้น พระยาลวงสุโขทัยเอาวีรพลศึกมาปล้นเอาเมืองเชียงขึ้น ได้ฆ่าหมั้นแคว้นผู้ครองเมืองเชียงขึ้นตาย เลยได้เชียงขึ้นคืนดังเก่า ยามนั้นหมั้นผู้ครองเมืองนครไปรั้งเมืองเชียงขึ้นหลบหนีไปได้ ผ่านไปในจุลศักราช ๘๓๗ (พ.ศ.๒๐๑๘) ปิยะแม ปิวอก ปิระภา ปิจอ ๔ ปีนี้ หมั้นดำพัวัด สร้างมหาเจดีย์หลวงกลางเวียงเชียงใหม่

กองทัพพวนประชิดเมืองน่าน

ถึงปีกุน เอกศก จุลศักราชได้ ๘๔๑ (พ.ศ.๒๐๒๒) เดือน ๘ พระเป็นเจ้าดีโลกราชเสด็จ พยุหยาตราไปรวมผางได้ ๒๗ วัน เสด็จกลับเวียงในบิเดียวกันนั้น เดือน ๔ ยกรั้พลศึกไปว่าจกยึดเมืองเงี้ยวเสีย ไปถึงเมืองหาง แยกยกทัพมาถึงเมืองหลวงพระบาง (ขวา) หลวงพระบางรบแก้ว แยกยกทัพผ่านเมืองหลวงพระบาง จวนจกถึงเขตแดนเมืองน่าน ท้าวซาก่านผู้ครองเมืองน่านเอาพลศึกไปด้วย ๔ หมั้น สู้รบเกาะชนะ ได้ฆ่าแก้วตายมากนัก ตัดเอาหัวมาถวายพระเจ้าดีโลกราช แก้วโกรธไม่ถอย

พระเจ้าดีโลกราชกล่าวกับขุนนางทั้งหลายว่า "หากแก้วเข้ามาในเขตชั้นธสีมาเมืองเราจริง เราจักกระทำหินโดตี" เจ้าเมืองขุนเมืองทั้งหลายพร้อมกันเฝ้าพระเป็นเจ้าบังกัว่า "จกเอาเชือกหนังผูกทางช้าง แล้วเอาท่อนค้อนยาวผูกกับเชือกหนัง แล้วให้ปล่อยช้างวิ่งเข้าไปในหมู่แก้ว ช้างและค้อนอันนั้นหากกัดแทงถูกหัวแก้วตาย ก็จกแตกทัพหนีไปแล" บังกัว่า "จกเอาเชือกหนังผูกกับอกช้างแล้วปล่อยช้าง ๒ เชือก ให้เชือกหนังครูดหัวแก้วแล้ว ช้างก็จกไปเหยียบฆ่าแก้วตาย"

ขณะนั้นเมื่คนหนึ่งเป็นพวกทำหน้าที่ ชื่อหมั้นตุ้ม รู้การทำหน้าที่ชยาชา ๓ วา ปินไม้กำปลาย หมั้นตุ้มผู้ขึ้นถวายบังคมพระเป็นเจ้าอาสาทำหน้าที่ไม้ไม่ทันแล้ว เมื่อนั้นช่อขุนหลวงที่น้องได้ให้พระเป็นเจ้าว่า "แก้วไม่ถอยอย่างนี้ พวกซักกับแก้วทั้งหลายรู้เกาะกันมาก พวกซักที่น้องจกไปบังคับให้แก้วถอยหนีด้วยอำนาจพระยาเจ้าให้ได้" พระเจ้าดีโลกราชตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้นตีนักแล จงให้เขาพี่น้องไปว่าแก้วตามภาษาเถิด" จึงให้รางวัลแก่ช่อขุนหลวงที่น้องเป็นเงินพันหนึ่งแล้ว ให้ช่อที่น้องซึ่งเรือไปกล่าวกับแก้วด้วยอุบายอย่างนี้ว่า "ท้าวพระยาหมู่ญาติคะวันตกลาวีพลมมาช่วยพระยาถันนากมากนัก จกให้ท้าวซาก่านเป็นหัวหน้ามาฆ่าหมู่แก้วเอาให้ตายหมดสิ้น ไม่ให้เหลือสักคน ขณะนี้กำลังยกมากล้นนัก ประการหนึ่ง หัวหน้าพลสุคือเจ้าบัวสามก็ตายแล้ว เพราะรักสุจึงได้มาบอกสุไม่ถอยไม่ตีแต่" แก้วได้ยินคำกล่าวเช่นนั้น ก็กลัวตายมากนัจึงถอยกลับไปแล แล้วพระเป็นเจ้าก็เอาวีรพลกลับคืนเชียงใหม่ ครั้นถึงแล้วจึงให้ย้ายท้าวซาก่านไปครองเชียงราย ให้หมั้นซาก่านไปครองเมืองน่านแทนวันนั้นแล

พระเจ้าติโลกราชกับเจ้าลุ่มฟ้า

แล้วพระเจ้าติโลกราชราชที่วงว่า “ควรจะให้แกที่ได้มาเป็นข้านี้ ไปถวายแก่เจ้าลุ่มฟ้าแล” จึงแต่งทูตให้เอาข้าไปถวายแก่เจ้าลุ่มฟ้า ใหว่เจ้าลุ่มฟ้าว่า “เอาพลศึกไปรบเมืองล้านช้างไฉน ๒๐๐,๐๐๐ รบชาวแพนแล้วข้ามเมืองล้านช้าง มาถึงยังสิมาแดนเมืองน่าน ลูกพันนาเจ้าทั่วล้านนาจึงให้ทั่วซากันตัดเอาหัวมาถวายแก่เจ้าทั่วล้านนาก็มากนัก ได้มาเป็นข้าก็มากนัก เจ้าทั่วล้านนาให้บ่วงข้าเอามาถวายแก่เจ้าลุ่มฟ้าตนเป็นใหญ่ตั้งนี้แล” เจ้าลุ่มฟ้าตรัสว่า “กูไม่ฟังแล้ว” เจ้าฝ่ายฟ้าเมืองแสนลุ่มฟ้าว่า “กรรมทั้งมวลแม่มักดี ไม่มักดี ก็ขอให้ถามบ่วงข้าดูให้ตีก่อนเถิด” เจ้าลุ่มฟ้าก็ให้ถามดูให้ถองแท้ “ข้าว่าพระยาแก้วแดงกองทัพกรีฬไปยึดเมืองล้านช้าง ๓,๐๐๐,๐๐๐ จัดเจ้าบัวสามถือพลศึกไปรบเมืองล้านช้าง เจ้าบัวสามก็ถูกทั่วซากันฆ่าตาย พลแก้ว ๓,๐๐๐,๐๐๐ นั้นทั่วซากันได้ฆ่าตายมากนัก ก็ยังเหลือรอดกลับไม่ไฉนถึงล้านกระมัง” เจ้าลุ่มฟ้าจึงตอบต้นเขนรื่องว่า “หาย...หาย... ชาวเราหาย...แต่ได้ท้องฟ้า...เหนือแผ่นดิน...ถูกว่าเป็นผู้เดียวมีเดชาภาพปราบเมืองทั้งหลายโดยแท้ บัดนี้เจ้าทั่วล้านนา โฉนเป็นปฐุมิเดชาภาพแก่ล้าหาญเป็นคนก็ ๒ รองจากกูฉะนี้ ประการหนึ่ง เจ้าทั่วล้านนามีปัญญาก็มากนัก แม้ตนเองจักมีวิพลศีกมากนักเท่าใดก็ดี ก็ยังแสวงอุบายสำแดงว่ามีน้อยไม่เปิดเผยให้แจ้ง เมื่อจัดจรงจึงได้พลศีกมากนัก มีข้าแก่ล้าหาญมาก ที่กล่าวว่ามีน้อยโฉนเมื่อก่อนนัก หากเป็นก็จผู้มีปัญญากล่าวแท้จริง”

จึงให้อาชญาไว้ว่า “แต่ไปภายหลัง อย่าให้เจ้าทั่วล้านน่านั่งเสมอเจ้าพลแสน แต่ให้นั่งเสมอเจ้าพลล้าน เจ้าทั่วล้านนาเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ อย่าให้ที่นั่งเสมอคนใช้ทั่วพระยาต่างประเทศเหล่านั้น” แล้วรับสั่งให้ทำหนังสือไว้ยังหอเจี้ยคำเหลือว่า “แต่ไปภายหลัง ด้านตะวันตกกนอนไว้ให้เจ้าทั่วล้านนาเป็นหลักเป็นใหญ่ ให้ประกาศเตือนบรรดาทั่วพระยาที่อยู่ทิศตะวันตกกนอน ให้ฟังคำเจ้าล้านนาทุกเมืองเถิด ด้านทิศตะวันออกหมอกขาวไว้ให้กูเป็นใหญ่จักปาวเดือนษา” รับสั่งอย่างนั้นแล้ว เจ้าลุ่มฟ้าจึงสั่งข้อมูใหญ่ประทับตราพระราชลัญจกรมอบให้แขกแก้วนำไปยังเมืองเชียงใหม่ เพื่อทำการเมิกบายศรีสู่ขวัญพระเจ้าติโลกราชให้เป็นใหญ่ แม้กว่า “เสียนหนามคัตรูภายได้เจ้าลุ่มฟ้าหากมังเกิดมิ ให้เจ้าทั่วล้านนาประกาศเตือนทั่วพระยาทั้งหลายเอาไว้พลไประบับเสียดนี้ ข้อมูใหญ่ทั้ง ๒ ก็เอาตราพระราชลัญจกรเป็นแขกแก้วจนถึงเมืองเชียงใหม่

บรรณาการเจ้าลุ่มฟ้า

ถึงวันดี พระเจ้าติโลกราชก็ให้แขกขอเข้าเฝ้า ข้อมูใหญ่ทั้ง ๒ จักนั่งตั้ง (นั่งนึ่งยาวบูนวมบิตทอง) เสมอด้วยพระเจ้าติโลกราช เหมือนดั่งผู้ใหญ่ได้ไปเป็นแขกผู้มีเกียรติ แล้วนั่งตั้งเสมอกันกับทั่วพระยาทั้งหลาย คณะอื่นนั้น พระเจ้าติโลกราชจึงให้ล้ามแขกไปกล่าวกับข้อมูใหญ่ทั้ง ๒ ว่า “มาเป็นแขกครั้งนี้ เป็นหนักเป็นใหญ่กว่าทุกครั้ง เหตุว่าเจ้าลุ่มฟ้าให้ข้อมูใหญ่ทั้ง ๒ เอาหนังสือและราชลัญจกรมาเมิกบายศรีสู่ขวัญ ให้เป็นท้าวหน้าพระยาใหญ่หนตะวันตกกนอนไว้กูเป็นใหญ่ ให้กูปาวประกาศทั่วพระยาทั้งหลาย หนตะวันตกหมอกขาวไว้เจ้าลุ่มฟ้าปาวเดือนษา เจ้าลุ่มฟ้าให้กูเป็นใหญ่เสมอด้วยเจ้าลุ่มฟ้า ประการหนึ่งกูแต่งคนใช้ไปเฝ้าเจ้าลุ่มฟ้า ท่านก็ให้คนใช้กุนั่งเสมอเจ้าพลล้านโดยแท้ หากกูไปพร้อมเจ้าลุ่มฟ้ายังเมืองวิเทษ จักให้ที่นั่งเสมอใดหรือ ให้ข้อมูทั้ง ๒ ความคิดตอกอน จักให้เซตทั้ง ๒ นั่งเสมอจรงแล้ว โฉนูกจักปาวเดือนทั่วพระยาทั้งหลาย ที่อยู่หนตะวันตกกนอนได้ ข้อมูทั้ง ๒ หากเอาอาชญาเจ้าลุ่มฟ้ามาเมิกบายศรีกูให้เป็นท้าวหน้าพระยาใหญ่ โฉนข้อมูทั้ง ๒ จักมากทำลายอาชญาเจ้าลุ่มฟ้าเสียเอง สมควรแล้วหรือ”

ฮ่อผู้ใหญ่ ได้ยินพระเจ้าติโลกราชตรัสพระสรวเสียงอันดังเช่นนั้น ก็รู้ว่าจักนั่งเสมอด้วยพระเจ้าติโลกราชไม่ได้ จึงแหงนหน้าขึ้นแล้วกล่าวเป็นภาษาฮ่อลีลา ตามคำกล่าวของเจ้าลุ่มฟ้า่นั้นว่า "พระยาล้านนาเป็นผู้รู้ผู้ฉลาดหลักแหลมนัก เว้นไว้แต่เจ้าลุ่มฟ้าเพียงคนเดียว ท้าวพระยาต่างประเทศไม่อาจจกเท่าเทียมได้สักคนเลย" ฮ่อผู้ใหญ่ทั้ง ๒ จึงกล่าวว่า "เจ้าท้าวล้านนาก็จัดที่นั่งพวกข้าเสมอได้ก็ตามเถิด" พระเจ้าติโลกราชให้อาสาสี่กลุ่มสูงคืบปลาย ๔ นิ้ว มาให้ฮ่อผู้ใหญ่ทั้ง ๒ นั่งยังลานเข้าเฝ้าพระเจ้าติโลกราชนั้นแล อยู่เดือน ๑๕ วันฮ่อผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ก็อำลาพระเจ้าติโลกราชกลับไป

อยู่ไม่นาน เจ้าลุ่มฟ้าคิดถึงท้าวชาก่าน กล่าวกันว่ากล้าหาญนัก ประสงค์ใคร่จักเห็นรูปร่างท้าวชาก่าน จึงให้ฮ่อผู้ใหญ่ฉลาดตาครูปท้าวชาก่านในอิริยาบถทั้ง ๔ เอาไว้อย่างเจียมใจค่าเลืองยังอยู่ตราบเท่าบัดนี้แล

บัดนั้น อยู่ไม่นานเท่าใด เจ้าลุ่มฟ้าใช้ฮ่อผู้ใหญ่ ๒ คน มาถามเอาสิ่งของเครื่องราชบรรณาการพระเจ้าติโลกราชไม่ให้และตรัสว่า "แต่ก่อนเจ้าลุ่มฟ้าหากให้อนุญาตแต่งตั้งสิ่งของบรรณาการมอบไว้แก่กู ว่าทิศตะวันตกกนอนไว้ให้กูป่าวเตือน แม้นห้ากึ่งศตวรรษของเจ้าลุ่มฟ้าหากมิให้กูเอาเข้าแล้วคนหาญแห่งกูไปปราบเสียสิ่งของบรรณาการเจ้าลุ่มฟ้ามีเท่าใด กูจักเอาเลี้ยงนายช้างนายม้าข้าแล้วคนหาญแห่งกูพวกที่ไม่อาสาเจ้าลุ่มฟ้าแลหากจักเอาสิ่งของบรรณาการจริงแล้วกูก็จะให้ แต่หากเสียนหนามศัตรูเจ้าลุ่มฟ้ามีมากก็จักไม่ไปปราบแล้วให้ฮ่อผู้ใหญ่ทั้ง ๒ กลับไปบอกแก่เจ้าลุ่มฟ้าดูก่อนเถิด" ฮ่อผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ก็กลับไปบอกเจ้าลุ่มฟ้า บอกอาการทั้งหมดตามที่พระเจ้าติโลกราชสั่งทุกประการ

เจ้าลุ่มฟ้าจึงตรัสว่า "ในใต้ฟ้าเหนือดิน หาผู้จักเป็นข้าแก่แล้วพลหาญสู้ศึกเสมอเจ้าท้าวล้านนาไม่มีสักคน และผู้ใดอย่าดูหมิ่นดูแคลนว่า ท้าวล้านนากับน้อยเมืองน้อยอย่าใส่ใจ เมืองล้านนามีเท่าใดกูก็ไว้แก่ท้าวล้านนาให้เลี้ยงข้าแล้วพลหาญไว้อาสาแก่เราเถิด"

พระเจ้าติโลกราชครุ่นคิดว่า "เจ้าลุ่มฟ้าไม่เอาสิ่งของบรรณาการของข้าเฝ้าแห่งกูเช่นนี้ ควรแต่งบรรณาการไปถวายแก่เจ้าลุ่มฟ้าแล" จึงให้แต่งบรรณาการ ๔ อย่าง คือ งาช้าง ๓ ลำ ผ้าผืน ๔ ผืน ผ้าไทย ๔ ผืน นอแตร ๔ ยอด

ฉลองพระธาตุเจดีย์หลวง

ในปีชวด โทศก จุลศักราชได้ ๘๔๒ (พ.ศ.๒๐๒๓) เมืองเชียงใหม่เจริญด้วยข้าวของสมบัติขึ้นบานสุขเกษมมาก พระเจ้าติโลกราช ให้หมื่นคำพัวคต (หมื่นคำพัวคตหรือคำพัวมโคต) จัดเก็บเอาภาษีอากรจากชาวเมืองพิจัก และชาวต่างเมือง ได้ทองคำ ได้เงิน ได้เบี้ย และส่วยไว้มา มาเข้าพระคลังมากนัก

ถึงปีฉลู ตรีศก จุลศักราช ๘๔๓ (พ.ศ.๒๐๒๔) ฉลองมหาเจดีย์หลวง (พระธาตุเจดีย์หลวง)

บิณฑล หมื่นคำพัวคตถึงแก่กรรม เอาศพไปไว้เสียดวมใต้ (แม่สะเรียง) ปีเถาะ เดือน ๗ แรม ๒ ค่ำหมื่นจำไต้คำตาย ในมีเดียวันเดือนเจียง หมื่นตื้นเชียงขุนหลวงตาย ปิมะโรงอยู่สบาย ปิมะเส็ง พระยาให้เสนาบดีหมื่นหลวงเชียง ๑ หมื่นคำพัวอ้าย ๑ หมื่นจำคำน้อย ๑ ยกเครื่องประดับตบแต่งมหาเจดีย์หลวงด้านเหนือ

ในปีเดียวันนั้นข้าหลวงเอาพลศึกมากรมเอาเมืองยอง พระเป็นเจ้าให้หมื่นจำคำน้อย ไปใส่ข้าหลวงหนีไป

เชียงรุ่ง หมื่นจำคำน้อยไปปล้นเอาเชียงรุ่งไม่ได้ พระเป็นเจ้าให้หมื่นคำพรว้าอ้ายไปช่วย ข้าสละบ่ล้อยข้างตมกันออกมาใส่หมูหมื่นคำพรว้าอ้าย หมื่นคำพรว้าอ้ายเอาปืนรุมยิงข้างเชือกนั้นตาย หมื่นคำพรว้าอ้ายเข้าปล้นเอาเมืองเชียงรุ่งได้แล้ว กลับลงมา

สงครามสายเลือดไทย

ในปีเดียวมีมะเส็ง พระยายสราชได้มาสืบไมตรีให้ทูตมาเฝ้า พระเจ้าติโลกราชไม่ให้เฝ้า อยู่ ๓๒ วัน แยกลากลับ หมื่นคำพรว้าอ้ายนัดแนะให้ลูกชายของตนไปตั้งกรออยู่ที่ท่าเรือฆ่าแขกตายสิ้น

พระเป็นเจ้ายิ่งให้พันหลวงตุมมา หลานหมื่นคำพรว้าอ้าย ไปเลียบด่านเมืองเถิน เขาไปขึ้นเอาใบลานขาวได้มกลียบด่านพบชาวเราที่ขึ้นลาน เกิดรบกันที่นั่น พระเป็นเจ้าจึงได้หมื่นอ้ายนครลงไปช่วย พันหลวงตุมมารบชาวด้อยเมืองเถิน ชาวด้อยหักหนีไปแล้ว

มีมะเมี้ย จุลศักราช ๘๔๘ (พ.ศ.๒๐๒๙) ชาวด้อยเอาพลศึกมาเมืองก๊อบ เมืองหิน ลูกพันนาเมืองน่าน ชาวด้อยฆ่าหมื่นก๊อบ หมื่นหินตาย พระเป็นเจ้าติโลกราชเสด็จยาตราทัพไปถึงแม่ทรา ขุนเมืองน่านให้หมื่นหนังสือมาไหว้พระเป็นเจ้าว่า "ข้าศึกถอยแล้ว" จึงเลยเสด็จกลับเชียงใหม่ไม่มีมะเมี้ยนั้น

ครั้นพระเป็นเจ้ามาถึงแล้ว จึงให้ขุนไปวังเมือง ๖ คน หมื่นคำพรว้าอ้าย ๑ หมื่นจำคำน้อย ๑ หมื่นเจ็ดข้างผู้ครองเมืองเชียงแสน หมื่นมะละผู้ครองเชียงราย ๑ หมื่นหินหะเมืองฝาง ๑ หมื่นพรวัวเขาพร้อมกันตั้งอยู่สบตุ้ย ตั้งหมื่นเชียงราย ๑ หมื่นพรวัว ๑ หมื่นเชียงเลอ ๑ หมื่นจำคำน้อย ๑ เขาพร้อมกันไม่เชื่อ เขาพูดตกลงกันว่า "จักสนับสนุนหมื่นเวียงดินเป็นพระยา เขาอุบายดูใจหมื่นคำพรว้าอ้ายไม่พร้อม มันจักบงกช่าหมื่นคำพรว้าอ้ายเสีย" หมื่นบ้องลูกเขยหมื่นคำพรว้าอ้ายรู้เรื่อง จึงให้ปีดประตูดึงเอาข้างค้ำประตูดึงไว้ หมื่นจำคำน้อยรู้ตัวหนีไปถึงพระมหาเถรเจ้าหน้าแดง พระเป็นเจ้าเลยให้เอาไปพร้อมกันยังป่าแดง ให้นำปราษฎ์ไป ๕ คน คือ พันลำแขก กัสลับปะ ๑ พันเชียงอุปาลี ๑ หมื่นสมังคะละ ๑ พันจำแก้ว ๑ บิดคิตน้อย ๑ ไม่ได้สวนสอบคำเขาดู พิจารณาว่าแจ้งว่าโทษมีจริง พระเป็นเจ้าให้พันลำแขกเอาหมื่นมะละเชียงรายไปฆ่าเสีย ให้พันลำแขกครองเชียงรายแทน ให้ลำบุญเอาหมื่นพรวัวไปฆ่าเสีย ให้ลำบุญครองเมืองพรวัวแทน ให้ลำคำน้อยเอาหมื่นเชียงเลอไปฆ่าเสีย ให้ลำคำน้อยครองเชียงเลอแทน หมื่นจำคำน้อยโทษสถานเบา ไปพึ่งพระมหาญาณเถรเจ้าป่าแดง พระเถรเจ้าขอไว้เลยไม่ถูกประหาร

พระเจ้าติโลกราชสวรรคต

ถึงมีมะแม จุลศักราช ๘๕๙ (พ.ศ.๒๐๓๐) เดือน ๙ ออก ๓ ค่ำ วันอาทิตย์ยามฟ้าสาง พระเจ้าติโลกราชสวรรคต พระเจ้าติโลกราชครองราชย์ได้ ๔๔ ปี พระชนมายุได้ ๗๘ ปี และนับตั้งแต่พระเจ้ามังรายรัชกาลที่ ๑ มาถึงพระเจ้าติโลกราชก็เป็นรัชกาลที่ ๑๐ แล

เนรเทศพระยอดเชียงรายไปเมืองน้อย

พระเจ้าติโลกราชมีโอรส ๑ องค์ ชื่อพ่อท้าวศรีบุญเรือง พระบิดาให้ไปครองเมืองเชียงราย กระทำผิดอาญาต่อพระบิดา ถูกเนรเทศไปไว้เสียที่เมืองน้อย

ท้าวบุญเรืองมีโอรส ๑ องค์ ชื่อท้าวยอดเชียงราย ราชบุตรองค์นี้ประสูติปีชวด จุลศักราช ๘๑๘ (พ.ศ.๑๓๙๓) อายุได้ ๓๒ ปี ได้เป็นพระยาแทนพระเจ้าติโลกราชบุตร ในบิเระแม จุลศักราชได้ ๘๔๙ (พ.ศ.๒๐๓๐) เดือน ๔ เพ็ญ เม็งวันจันทร์ ปีมะเมีย พระยายอดเชียงรายตั้งแสนจุ ให้เป็นเจ้าแสน ให้กลางเชียง เป็นหมื่นสามล้าน เสนาหมื่นห้า ให้เป็นหมื่นอาจกินนคร

พระยายอดเชียงรายมีนางราชเทวีองค์ ๑ ชื่อว่านางปงน้อย มีรูปงามนัก พระยายอดเชียงรายมีโอรสกับนางปงน้อย ประสูติปีชลา จุลศักราช ๘๔๔ (พ.ศ.๒๐๒๕) ชื่อว่า "เจ้ารัตนราชโอรส" (พระเมืองแก้ว) ไม่เป็นที่เสนาหาแก่พระยายอดเชียงรายเลย ไม่เหมือนโอรสบุญธรรมชาวฮ่อ ชื่อเสลาสิงห์ที่ส่งไปครองเมืองพร้าว แล้วอุสสาราภิเษกพระยายอดเชียงรายวันจันทร์ อันเป็นกาลกนิแก่หม่อมเมืองจึงไม่เจริญรุ่งเรือง พระยายอดเชียงรายเอาใจฝักใฝ่ไปคบกับฮ่อ เสนาอำมาตย์ไหว้สาทหือก็ไม่ฟัง ไม่คล้อยตามจรีดท้าวคลองพระยา ไม่ชอบทศพิชราชธรรม เสนาอำมาตย์ไม่พอใจ จึงพร้อมกันเอาพระยายอดเชียงรายไปไว้ที่ระมาคเมืองน้อย ขณะเมื่อเสวยเมืองได้ ๙ ปี อายุได้ ๔๐ ปี อยู่เมืองน้อย ๑๐ ปี อายุได้ ๕๐ ปี ก็สวรรคต

ปีเถาะ จุลศักราช ๘๕๗ (พ.ศ.๒๐๓๘) เดือน ๗ เพ็ญ เม็งวันอาทิตย์ (ไทปีชลา) พร้อมกับอุสสาราภิเษกเจ้ารัตนราชบุตร อายุได้ ๑๔ ปี เป็นพระยาปรากฏชื่อว่า "ภูตชิปิตราช" พระยาแก้ว ก็เรียก

พระเมืองแก้วบูรณะวัดพระสิงห์ วัดมหาเจดีย์หลวง

พระยาแก้วภูตชิปิตราช (พระเมืองแก้ว) ได้เป็นพระยาแล้ว เจ้าก็กระทำการบุญเป็นต้นว่าให้บูรณะวัดบุปผาราม (สวนดอก) แล้ว ไปอาราธนามหาสังฆราชาสุสสพระมหาเถรเป็นสังฆนายก รักษาพระพุทธรูปในอารามนั้น และในขณะที่กำลังค้าขายอารามให้เป็นทานนั้น แผ่นดินไหวเป็นอัศจรรย์นัก เลยสร้างพระพุทธรูปเงินองค์ ๑ ประดิษฐานไว้บุปผารามนั้นแล

ถัดจากนั้น พระยาแก้วให้สร้างสังฆารามเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ฝ่ายสวนดอก แล้วให้ทำสังฆกรรม คือ พระสงฆ์ลงชาน (อุทกสีมา)อุปสมบทยังทำข้ามแม่น้ำวันนั้นแล

ถัดจากนั้น พระยาแก้วให้บูรณะวัดพระสิงห์ และวัดมหาเจดีย์หลวงจนแล้วเสร็จ

ในบิเระแม พระยาแก้วเสด็จไปปลงศพพระยายอดเชียงรายผู้บิดาได้เดือน ๑ ก่อนนำไปพระราชเพลิงที่มหาโพธิ์ แล้วสร้างอุโบสถกรมไว้

ถึงปีชลา จุลศักราชได้ ๘๖๘ (พ.ศ.๒๐๔๙) ถ้าเมืองคำชายฟ้า เอาผู้คนมาแทนข้าพระเป็นเจ้า ทั้งหญิงทั้งชายมากนัก พระเป็นเจ้าให้เจ้าเมืองคำชายฟ้าไปครองเมืองแพะ แล้วไปครองเมืองเทิง

ปีเถาะ จุลศักราช ๘๖๙ (พ.ศ.๒๐๕๐) พระยาแก้วเอารีพลไปถึงเมืองสุโขทัย จักปล้นเอาเมือง แต่ไม่ได้ถอยกลับมา ชาวได้ยกตามมาตีลบหลังวีรพลที่แม่ชวก หมื่นอาจชาวเมืองนคร ได้รบชาวได้ตายที่นั้นมากนัก

อยู่มาถึงปีมะโรง จุลศักราช ๘๗๐ (พ.ศ.๒๐๕๑) ชาวไตคนหนึ่งชื่อชลาโห ยกรีพลมาถึงเมืองแพะ หมื่นจิกเมืองน่านเอารีพลไปสู้รบพ่ายแพ้แก่ชาวไต เสียข้าวของอาวุธในที่รบนั้นมากนัก เสียหมื่นซ้ายหมื่นขวาน่าน บ่าวไพร่ไทยตายที่นั้นมากนัก

พระพุทธรูปสีหิงค์ ณ วิหารลายคำ
วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จ.เชียงใหม่

พระธาตุเจดีย์หลวง
วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จ.เชียงใหม่
(ภาพถ่ายทางอากาศนี้
เป็นของสถาบันราชภัฏเชียงใหม่)

กำแพงเมือง
จังหวัดเชียงใหม่

ปีมะเส็ง จุลศักราช ๘๙๑ (พ.ศ.๒๐๕๒) จำบ้านร้องได้เป็นขุนหมื่น ยกทัพไปรบเวียงเมืองบัน
จักปลันเอาเมืองแต่ไม่ได้ เพราะพ่ายแพ้แก่เงี้ยว

ปีมะเมีย จุลศักราช ๘๙๒ (พ.ศ.๒๐๕๓) ชาวใต้ผู้ชื่อชลาโห กลับยกทัพกลับมาถึงเมืองแพะอีก
หมื่นสามล้าน หมื่นดำพริ้วย้ายออกรบพ่ายแพ้แก่ชาวใต้ ถอยมาตั้งอยู่ป้อทอง ชาวใต้ถอยหนี หมื่นดำค่าย
ผู้ครองเมืองนครไปรบชนช้างชาวใต้แตกพ่ายหนีไป ชาวเรากับชาวใต้ตายที่นั่นมากนัก

ปีระกา จุลศักราช ๘๙๕ (พ.ศ.๒๐๕๖) หมื่นพิงยี ไปด้วยเรือชาวสุโขทัยได้คนมา ๔๐ กว่าคน

ปีจอ จุลศักราช ๘๙๖ (พ.ศ.๒๐๕๗) เดือน ๘ หมื่นพิงยี กับหมื่นลีไปด้วยเรือชาวสุโขทัย
และชาวชะเลียงได้คนมา ๒๐ คน ได้ชาวชะเลียงมาเป็นไพร่ ก็ปีเดียวกันนั้น เดือน ๔ พระเป็นเจ้าพระเมืองแก้ว
เสด็จไปเชียงแสน เลยเอาคณะพระสงฆ์หกบาแดงไปลงชานนทำอุบลสมภารกรรมยังแม่น้ำโขง คนตายเพราะป่วยด้วย
โรคไข้ทรพิษกันมาก อยู่นาน ๔ เดือนเสด็จกลับมาเชียงใหม่

ปีกุน สัปตศก จุลศักราช ๘๙๗ (พ.ศ.๒๐๕๘) หมื่นพิงยีไปด้วยเรือไม่ได้ หมื่นมลาภิน
หัวเคียนเอาพลไปลงใจมตีเอาชาวกำแพงเพชรได้ช้าง ๓ เชือก ได้คน ๘๐ คน กลับมาเชียงใหม่จึงเปลี่ยนให้
หมื่นมลาภินหัวเคียนครองเมืองนคร

ในเดือนเจียง หมื่นมลาภินผู้พลเมืองนครไปตีเอากำแพงเพชร ลอบเข้าโจมตีแต่ไม่สำเร็จ
ในขณะนั้น หมื่นพิงยีนำวีรพลเข้าตีจกัยเอาเมืองสุโขทัยให้ได้ ไม่ได้ไม่ยอม หมุนำทั้งหลายยกเข้าไปก่อน ได้ประจัญ
หน้ากับหน่วยหน้าของชาวใต้ เกิดรบกันเราเสียขุนแก้วไปบ้าง กองทัพหลวงพระยาไต้เลยยกมาตาม ขณะนั้นลูกพระยา
ได้มี ๒ คน คน ๑ ชื่อพระเอก คน ๑ ชื่อพระอาทิตย์ อ่ามาดยอีก ๔ คน ชื่อยุทธ ๑ ชื่อไสยะ ๑ ชื่อไอยรา ๑
ชื่อสหไสยะ ๑ เป็นหัวหน้าถือพลมาถึงสามแสนคน เดือนยี่ออก (ขึ้น) ๗ ค่ำ ชาวใต้ปล้นทัพม่วงชนะ เราเสีย
ขุนทหารไปทนาย เป็นต้นว่า เจ้าแสนคำเชียงราย นอกนั้นไม่ปรากฏนาม

ในเดือนยี่ ออก ๑๓ ค่ำ ชาวเราก็ก้ามแม่น้ำวังไปรบชาวใต้ที่น้ำบ่อแกงหอย เราเสียช้างไป ๒ เชือก
ในขณะนั้นหมื่นตางเต่าคำได้ชนช้างชนะชาวใต้ หมื่นชัยอุดมวิ่งจับช้างชาวใต้ได้มากถวายมากนัก จึงเลี้ยงหมื่นชัย
อุดม ให้เป็นเป็นหมื่นเพชรชัย ในเดือนยี่เพ็ญ เม็งวันอังคาร ยามกลางงาย (เวลาสาย) จวนแปดแตร ชาวใต้ยก
พลเข้าปล้นเมืองนคร (ลำปาง) ได้ที่ประจัญทำงานก่อน ในขณะนั้นเราเสียช้างไป ๓ เชือก หมื่นธรรมหนองขวาง และ
ชาวเราตายภายในเวียงมากนัก

ก่อกำแพงเมืองเชียงใหม่

ปีชวด จุลศักราช ๘๙๘ (พ.ศ.๒๐๕๙) ชาวเชียงใหม่ ชาวต่างเมืองป็นอิฐจก่อกำแพงเวียงเชียงใหม่
ในปีฉลู จุลศักราช ๘๙๙ (พ.ศ.๒๐๖๐) พระยาแก้ว ให้หมื่นพิงยีสร้างกำแพงเวียงเชียงใหม่ ปีเดียวกันนั้นเดือน ๑๑
ออก ๗ ค่ำ เม็งวันศุกร์ แก้วเมืองเชียงทอง พระยากายกับแก้วเมืองนาย เอาไพร่ให้ช้างม้าออกมาเป็นข้าพระยาแก้ว
ทั้งหญิงชายใหญ่น้อยมี ๒๓,๒๒๐ คน พระยาแก้วให้หมื่นพิงยี ๑ หมื่นตางเต่าคำ ๑ ไปรับเอาครุฑครอบเมือง
นายมา ได้ช้างมา ๓๘ เชือก ได้ม้า ๒๕๐ ตัว

พระเป็นเจ้าให้เจ้าเมืองเชียงทองครองเมืองฝางชื่อว่า "แสนฝาง" พระยกกายเงี้ยวให้อยู่กับแสนฝาง จัดคนตั้งหญิงทั้งชายไว้ให้ ๑,๒๐๐ คน เหลือจากนั้นแบ่งให้อยู่พันท่ากาน และ ๔ ช่องเมืองพร้าว ส่วนเจ้าเมืองนาย พระเป็นเจ้าขุบเลี้ยงให้ครองเมืองคองให้เป็นร้อยดวง วันนั้นแล

อยู่ ๓ ปีถึงปีเถาะ จุลศักราช ๘๘๑ (พ.ศ.๒๐๖๑) เพ็ญเดือน ๖ ลงชานสวนดอกไม้ทันหมื่นตางเต่าคำเป็นหัวหน้า ได้ชักชวนเงี้ยวทั้งหลาย เป็นต้นว่า เจ้าเมืองนายที่ครองเมืองคอง หนักลับเมืองเงี้ยว พระยาแก้วให้แสนยกทัพหมื่นสร้อยนคร นำพลศึกไล่หมื่นตางเต่าคำถึงเมืองจ้าวต๊ะม่าน เจ้าเมืองมทินหะผู้กินเชียงแสนตามทัน ได้เข้ารบกันเสียชาวเมืองเชียงแสน มทินหะตายในที่นั้น เอาศพมาปลงยังวัดป่าแดงเมืองหาง นอกนั้นเสียขุนพันอีกหลายคน เจ้าขุนต่างเมืองไล่เงี้ยวไปได้ฆ่าตายบ้าง นอกนั้นข้ามแม่น้ำคง (สาละวิน) หนักลับเมืองเงี้ยว

ครั้นกลับมาแล้วพระยาแก้ว ย้ายหมื่นสามล้านคำลอม มาเป็นหมื่นหลวงจำบ้าน เอาหมื่นสร้อยนคร มาเป็นหมื่นสามล้านแทน

ปีมะโรง จุลศักราช ๘๘๒ (พ.ศ.๒๐๖๓) ข้าใต้ทำการราชภิเษกพระยาแก้ว ยังบ้านมหามงคล มีมหรสพสมโภช ณ สนามหลวง ตั้งหอชัย หอเดื่อ บริเวณหัวศาลาหลังใต้

ปีมะเส็ง จุลศักราช ๘๘๓ (พ.ศ.๒๐๖๔) ตั้งหอกลองที่สนามหลวง กับสนามใกล้หน้าหอยอดนคร

ปีมะเมีย จุลศักราช ๘๘๔ (พ.ศ.๒๐๖๕) พระยาอาทิตย์ครองเมืองใต้ไคร่สืบไมตรี ให้ราชทูตมาเจรจาความเมือง ไปอ่านราชสาส์นไมตรียังวัดหมื่นสาร

สงครามกลางเมืองเขมรรัฐ (เชียงตุง)

ในปีมะแม จุลศักราชได้ ๘๘๕ (พ.ศ.๒๐๖๖) พ่อท้าวเชียงคอง กับพระยาหินเชิงกันครองเมืองเขมรรัฐ (เชียงตุง) พระยาหินไปพึ่งฟ้าคำแลบ พ่อท้าวเชียงคองหนีพึ่งพระยาแก้ว พระยาเด็กผู้อาร์ครองเมืองไว้ให้ พระยาแก้วให้หมื่นยี่อ้ายอยู่รักษาเมืองเชียงใหม่ ให้แสนยี่ตึงไชยนำวีรพลสองหมื่นเศษ นำเอาพ่อท้าวเชียงคองไปครองเมืองเขมรรัฐ ขึ้นไปทางเมืองเชียงแสน หมื่นสร้อย สามล้านนำวีรพลสองหมื่นเศษไปทางเมืองสาต แสนยี่ตึงไชยไปถึงเมืองเขมรรัฐก่อน ให้ตนเข้าไปว่ากล่าวแก่พระยาเด็กผู้อาร์เมืองไว้ ให้ออกมาอ่อนน้อมต้อนรับพ่อท้าวเชียงคอง แต่พระยาเด็กไม่ยอม แสนยี่ตึงไชยจึงยกพลเข้าชิงเอาเมืองเขมรรัฐได้แต่เมืองเปล่า พระยาเด็กหนีไปขอความช่วยเหลือจากฟ้าคำแลบ

หนองตุงแห่งนครเชียงตุง
พระธาตุที่เด่นสง่าอยู่เบื้องหลังนั้นคือ พระธาตุจอมทอง
ศูนย์รวมจิตใจชาวเชียงตุง

ยกพลมารบกับแสนยี่ปังไชยที่เมืองเขมรัฐ แสนยี่ปังไชยนำพลออกจากเมืองเขมรัฐถึงดอยม้โก้ กองทัพเลี้ยงกับชาวเขมรัฐไล่มาทันเกิดรบกัน เขียวและชาวเขมรัฐตายมากนัก ชาวเราก็ตาย เสียขุนช้าง ๕ คนคือ เจ้าเมืองนครชุมหลวง ๑ หมื่นแก้วเชียงของ ๑ หมื่นศรีกินแกิง ๑ หมื่นคำพากินเชียงราย ๑ หมื่นเชียงขวาเชียงราย ๑ ส่วนเจ้าเมืองนายยอดฟ้าบาดเจ็บกำเจ็บอาการหนัก

แสนยี่ปังไชยเอาพ่อท้าวเชียงคงดอยลงมออยู่เชียงแสน พระยาแก้วโกรชว่า "หมื่นยี่ปังไชยมีโทษ ๓ ประการ หนึ่งคือ ๑ ประหารชีวิตผู้ไม่มีความผิด ๑ ได้เมืองแล้วโหดตั้งพ่อท้าวเชียงคงครองเมือง ไม่เอาวีฬรักษาหน้าด่าน โฉนเข้าอยู่ในเมืองท่าน ๓ เดือนกว่า ปล่อยให้ข้าศึกรวบรวมกำลังพลไพร่ไทยมากนัก จึงใช้หมื่นอ้าย ๑ พันคนน้อย ๑ สามข้าง ๑ ไปพร้อมหมื่นสร้อยสามล้าน เอาแสนยี่ปังไชย กับหมื่นราชแก้วคางมูที่วัดมหาพลเชียงแสนออกไปล่าเสีย แล้วเอาท้าวคงมาครองเมืองพร้าวก็ไม่มีเมฆ จุลศักราช ๘๘๕ (พ.ศ.๒๐๖๖) ตัวนั้นพระยาหินจึงแย่งพระยาเด็กครองเมืองเขมรัฐก็ในปีเดียวกันนั้น ต่อมาภายหลังให้ประหารพระยาเด็กเสีย

ปีวอก จุลศักราช ๘๘๖ (พ.ศ.๒๐๖๗) น้ำหลากเข้าท่วมเชียงเวือก คนมาเข้าตลาดที่ช่วงศรีภูมิคนจมน้ำตายมากนัก

ปีระกา จุลศักราช ๘๘๗ (พ.ศ.๒๐๖๘) เดือน ๕ ออก ๑๐ ค่ำ พระยาแก้วสุวรรณคต ตั้งแต่พระยาแก้วเสวยเมืองปีเถาะมาถึงปีระกาได้ ๓๐ ปี อายุได้ ๔๔ ปี เสวยเมื่อม้าสุวรรณคต

เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ไปเอาเชษฐาบุตรองค์เป็นน้องพระยาแก้ว คือลูกพระยายอดเชียงราย อยู่เมืองน้อยมาครองราชย์แทนในปีเถาะเดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ ท่านเกิดปีมะเส็ง จุลศักราช ๘๕๕ ตัวอายุได้ ๒๔ เสวยเมืองถึงปีจอ จุลศักราช ๘๘๘ (พ.ศ.๒๐๖๙) อายุท่านได้ ๓๐ ปี จึงราชาภิเษกที่สนามหลวงได้ชื่อว่าพระยาเกษ (พระเมืองเกษเกล้า)

ปีกุน จุลศักราช ๘๘๙ (พ.ศ.๒๐๗๐) สร้างบ้านหัวเวียงให้เป็นอาราม ให้ชื่อว่าวัดโมฬีโลก กับให้สร้างวัดบุญเกียร สร้างวิหารปิซวด จุลศักราช ๘๙๐ (พ.ศ.๒๐๗๑) ให้ก่อมหาเจดีย์ และสร้างวิหารวัดโมฬีโลกปิณดู

ไฟไหม้บ้านท่าแพ

ปีชาล จุลศักราช ๘๙๒ (พ.ศ.๒๐๗๓) ไฟไหม้วังหลวงองค์ที่พระเจ้าเมืองแก้วสร้างนั้นเสีย ปีเถาะ จุลศักราช ๘๙๓ (พ.ศ.๒๐๗๔) เดือน ๖ ไฟไหม้บ้านท่าแพสร้างความเสียหายแก่ข้าของสมบัตรบ้านมากนัก พระยาเกษพร้อมด้วยพระมารดา ย่า หลาน และโอรสธิดา ได้บริจาคเงินสงเคราะห์ชาวบ้านท่าแพถึง ๒ หมื่นเงิน

ปีมะโรง จุลศักราช ๘๙๔ (พ.ศ.๒๐๗๕) สร้างวังหลวงองค์ใหม่ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๘๙๕ (พ.ศ.๒๐๗๖) พระยาเกษเอาแขกได้ไปให้พระธาตุที่เมืองลำพูน ถึงเดือน ๘ ออก ๘ ค่ำ เม็งวันพฤหัสบดี ปีชามยามโพล้เพล้ เห็นอุบาทว์มีพิษงูได้ในอากาศทั่วทุกทิศ เห็นท้องฟ้าสว่างไสว ถึงเดือน ๓ ต้นไม้ใหญ่ที่ให้ผล ณ เมืองหนองวางพอถึงขบปี ก็ให้เคลื่อนจากที่ไปทั่วทุกทิศไปทางหนเหนือถึง ๑๑ วา ปีมะเมีย จุลศักราช ๘๙๖ (พ.ศ.๒๐๗๗) เดือนเจียง มหาเทวีอินธา พระมารดาพระยาสิ้นพระชนม์

มีมะแม จุลศักราช ๘๘๗ (พ.ศ.๒๐๗๘) เดือนตุลาคม เสนาทั้งหลาย เป็นต้นว่าหมื่นสามล้าน
ครองนคร ๑ ลูกหมื่นสามล้านชื่อว่า หมื่นหลวงขึ้นนอก ๑ หมื่นยี่อ้าย ๑ จักกอกบฏต่อพระยาเกษเชษฐราชา
(พระเมืองเกษเกล้า) พระเป็นเจ้าวี จึงให้เอาหมื่นสามล้านไปล่าเสี้ยนนั้นแล

ในสมัยพระเมืองเกษเกล้าองค์นี้ ให้หมื่นมหินท์ไปครองเชียงแสน ปิจอ จุลศักราช ๙๐๐
(พ.ศ.๒๐๘๑) เสนอำมาตย์ทั้งหลายไม่พอใจพระเมืองเกษเกล้า เขาเลยพร้อมกันปลดพระเมืองเกษเกล้า เหนรเทศ
ไปไว้ยังเมืองน้อย เอาเจ้าท้าวชาย (ทวายคำ) ผู้เป็นพระโอรสขึ้นครองราชย์ในปิจอ

ในรัชกาลนี้ ให้พระยาสุทศนะไปครองเมืองเชียงแสน ท้าวชายเสวยเมืองไม่ชอบด้วย
ทศพิธราชธรรม เสนอำมาตย์ทั้งหลายพร้อมกันจับปลงพระชนม์เสีย โฉมเภา จุลศักราช ๙๐๕ (พ.ศ.๒๐๘๖) แล้ว
ไปเชิญพระเมืองเกษเกล้าที่เมืองน้อย กลับมาเสวยราชย์อีกครั้ง

พระเมืองเกษเกล้าได้เสวยเมืองครั้งที่สองนี้อยู่เพียง ๒ ปี ถึงปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๐๗
(พ.ศ.๒๐๘๘) พระเมืองเกษเกล้ากระทำบุญให้พระสงฆ์คณะหนาแดง ลงอุปสมบทยังท่ามหาฐาน แล้วเสด็จเข้าเมือง
ทางประตูหัวเวียงยามพลบค่ำ แสนควาวสั่งให้หมื่นหินลูกพ่อท้าวเชียงคง ๑ ลูกหมื่นอ้ายพวกข้างหนอกคำ ๑
หมื่นศึกลูกแสนควาว ๑ พาทัณฑ์ปลงพระชนม์พระเกษเกล้าเสีย ณ หัวสนามหลวงด้านเหนือ แล้วเอาศพไปปลง
ที่วัดแสงพอก เอากระดูกไปบรรจุไว้ยังวัดโมฬีโลก ด้านนอกมุมกำแพงด้านเหนือ

เชิญเจ้าฟ้านครเชียงตุงมาครองเชียงใหม่

แสนควาว จึงให้ไปเชิญพระเชษฐราชา (เจ้าฟ้านครเชียงตุง) มาครองเมืองเชียงใหม่ ก็ไม่กล้ารับ
เชิญยั้งสองจิตสองใจ ต่อมาแสนควาวจึงให้พันตางไปเชิญเจ้าเมืองนายมาครองเมืองเชียงใหม่ ยังไม่ทันที่เจ้าเมือง
นายจักเดินทางมา เจ้าหมื่นสามล้านพี่ชายเจ้าเมืองนคร หมื่นแก้วเจ้าเมืองเชียงราย หมื่นมโนเจ้าเมืองเชียงแสน
หมื่นยี่เจ้าเมืองพาน หมื่นหนึ่งสี่หลวง เจ้าขุนทั้งหลาย ไปประชุมพร้อมกันยังเชียงแสน จึงให้หมื่นตาแสงพอนาย
ไปเชิญพระยาล้านช้าง (หลวงพระบาง) ก็รับปฏิญญาว่าจักมาครองเมืองเชียงใหม่ แต่ยังไม่ทันเสก หมื่นหัวเตียนแสน
หัวนี้วีฬมกว่าจักมาจับเอาแสนควาวเสีย แสนควาวจึงระดมคนทั้งหลายที่อยู่ตามพันนาทั้งมวล เป็นต้นว่า พันนาชาน
ท่ากาน เมืองคือลำพูน ทุ่งต๋ม ตาแสนช้าง เชียงเลอ พูคา ผิงแก่น พันนาทั้งมวล ออกรบแบ่งกำลังรักษาระชุน
เวียงทั้ง ๖ สู้รบกันอยู่ ๓ วัน ๓ คืน ถึงวันจันทร์ ๔ หมื่นหัวเตียนแสนหวีถอยหนีไปอยู่เวียงลำพูน แล้วจึงเอา
ชาวใต้คณะที่มากเป็นแขกอยู่เชียงเลือก ๑๑ คน ให้กลับไปบอกพระยาใต้ให้รับมาเอาเชียงใหม่ พระยาใต้รู้เหตุการณ์
อันนั้นขัดแจ้งแล้ว ก็เอาวัลชันมาแต่ยังไม่ถึง

ขณะนั้น ขุนนางเสนบดีทั้งหลายที่กลับมาจากเมืองเชียงแสน เอาแสนควาว ๑ หมื่นหินลูกพ่อ
ท้าวเชียงคง ๑ ลูกหมื่นอ้ายพวกข้างหนอกคำ ๑ หมื่นเลิมลูกแสนควาว ๑ พวกที่เขาพร้อมกันล่าพระเมืองเกษเกล้า
นั้น ไปล่าเสี้ยนหมดสิ้น แล้วจึงพร้อมกันเชิญเอาพระนางจิวประภามหาเทวี เป็นพระยาในปิมะเส็ง จุลศักราช ๙๐๗
(พ.ศ.๒๐๘๘) เดือน ๑๐ แรม ๒ ค่ำ เม็งวันพฤหัสบดี ปีชลา นั้นแล

ยามนั้น พระยาใต้เสด็จพระไชยราชาธิราช นำวีฬมมาถึงเชียงใหม่แล้ว ตั้งทัพอยู่ทุ่งหนองผา
บริเวณตะวันออกสวนลาน พระนางจิวประภามหาเทวีจึงแต่งตั้งให้ขุนนางผู้ใหญ่เอาบรรณการไปถวาย เดือน ๑๐

แรม ๔ ค่ำ วัน ๗ ปีมะโรง มาตั้งทัพที่เวียงจันทน์ แรม ๖ ค่ำ บำเพ็ญพระราชกุศลแต่พระเมืองเกษเกล้าที่เจดีย์
บรรจ้อัฐิวัดโลกโมฬี พระยาไต้บรมไตรจักรได้ทรงบริจาคเงิน ๕,๐๐๐ บาทสร้างเจดีย์บรรจ้อัฐิพระเกษเกล้ากับผ้า
ทรงผืน ๑ กีบให้รางวัลแก่ขุนนางเสนาบดีที่ไม่ถวายการต้อนรับครบทุกคน

เดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำ พระยาไต้สร้างเสวยังเจดีย์เดือนแรม ๑๒ ค่ำ วันอาทิตย์ยามกลองรุ่ง
(ยามเช้า) พระยาไต้เสด็จกลับ ประทับแรมที่สรวง เสด็จกลับโดยลำดับครบจนถึงอยุธยาแล

ปีเดียวกัน เดือน ๑๑ ออก ๓ ค่ำ วันเสาร์ ปีมะเมีย เล้าเมืองนายฟ้าของห้วยเอรีพหลมาตั้งอยู่
ปูยเบียง

แผ่นดินไหวอดพระธาตุเจดีย์หลวงพังทลาย

เดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ เวียงวบลันเอาค่ายเชียงสม แรม ๔ ค่ำยามแตรค่า (พลบค่ำ)
แผ่นดินไหวลั่นสะเทือนมากนัก ยอดมหาเจดีย์หลวง และเจดีย์วัดพระสิงห์ทักพังลง เจดีย์องค์อื่นๆหักพังกรึกมาก
เดือน ๑๑ ตับ เล้าเมืองนายฟ้าของห้วย เอรีพหลมาตั้งทัพที่เวียงสวนดอก แต่งพลศึกมารบด้านวัดป่าเสตะวัน
วัดเชียงค่อม แล้วเลยไปตั้งทัพอยู่วัดป่าตาสท้าวสร้างแนวป้องกัน ถมคูเมืองเหนือแจ้งคูเมือง ชาวเชียงใหม่สร้าง
แนวป้องกันออกรบ ขนดินที่เวียงจันทน์ออกเสีย เวียงเสียมหลาไม้ตาลลงชิดคูเมือง ชาวเชียงใหม่ก็เอาออกเสีย
เวียงอยู่คุมเมือง ๑ เดือน กับ ๒๕ วันไม่สำเร็จ เลยเผาค่ายเสียเดือนเจียงแรม ๑๐ ค่ำ เผาค่ายในเวียงสวนดอก
เสีย ไปตั้งอยู่แม่สาได้ ๗ วัน เดือนยี่ ออก ๔ ค่ำเม็งวันพฤหัสบดี ปิฎกหนักกลับเมืองเขา

เดือน ๓ ออก ๔ ค่ำ วันพฤหัสบดี ปีมะเส็ง พระกลาง พระยาสุร จากล้านช้างมาถึงเชียงใหม่
มารักษาเมืองในขณะนั้น สมเด็จพระไชยราชาธิราช ให้หมื่นสุโขทัยเอาเรือบรรทุกเครื่องคึก (ทหารและอาวุธ)
ขึ้นมาทางน้ำมาถึงลำพูนเดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ เม็งวันพฤหัสบดี ปีมะเส็ง ถือสาสน์แจกจากความเมืองมายื่นต่อ
ราชทูตและเจ้าขุนทั้งหลาย เป็นต้นว่าเจ้าหมื่นหนิงสือหลวงมิตร หมื่นชายมุงเหยียน หมื่นสาสุน หมื่นมหาธาตุ
หมื่นดาง หมื่นประสูท หมื่นชาวแก่นล้าน ว่าจักตกลงความเมือง หมื่นพรวัว หมื่นดางล้าน พวกหน้าเรือน ๓ คนนี้
ไม่ประสงค์จะจากความเมืองด้วย ว่าจักรบเดือน ๔ ออกค่า ๑ ราชทูตกับเจ้าขุนทั้งหลายเจรจากับหมื่นสุโขทัยละไว้
ได้ความว่า มาตีไม่ได้มาร้าย ให้เป็นทองแผ่นดินเดียวกัน ให้เข้าไปและออกมาตกลงกัน อยู่ค่ายท้ายเวียงก็ไม่ให้ลง
อยู่ถึงยามกลองตึก หมื่นสุโขทัยซึ่งเข้าประสูติถึงที่เรือนหมื่นหนิงสือ เลยยึดเอาหอตกตาวัวของหัวมวลง
พร้อมกับจับกุมคุมตัวบรรดาขุนนางทั้งหมด แล้วจุดไฟเผาเมืองตั้งกันประสูตทำนางถึงประสูตมหาวันให้หมดสิ้น
หมื่นดางล้าน หมื่นพรวัว หนีออกมาได้ พระยาไต้จากลำพูนขึ้นมาตั้งทัพอยู่ที่ต้นไทรใหญ่เหนือเจดีย์ทองกวม

เดือน ๕ ออกค่า ๑ วันศุกร์ พระยาไต้หมื่นศรีมหาเทส ๑ พันเทพมณเฑียร ๑ เอาบรรณการมา
ถวายพระเป็นเจ้าแม่ลูกทั้ง ๒ อ่อนน้อม ออก ๒ ค่ำ วันเสาร์ เจรจาความเมืองยังไม่เสร็จ ยามสายพระยาไต้ให้หมื่น
สุโขทัยยกพลมารบด้านตะวันตกฝ่ายนี้ เจ้าหมื่นสามล้านย้ายแต่งเจ้าขุนทั้งหลายออกรบทางหัวลิ้นขาวได้ตายนัก
เลยตีหักหนีไปด้านตะวันออก พระยาไต้ให้หมื่นก่าแพงเพชรยกพลมารบยังทุ่งหนองหญ้า ทนองน เจ้าแสนพิง
ไชยแก้ว แต่งเจ้าขุนออกรบชาวใต้ตายมากนัก จนถอยรันตกแม่น้ำโขงข้ามไปฝั่งตะวันออก วันเดียวกัน
ยามแตรค่า ชาวได้มปลันเอาประตูแลประตูแต่ไม่ได้ วัน ๔ ค่ำ ๔ ค่ำ ข้ามรบแต่ก็ไม่ชนะ เลยเผาวัดแสนตอง

เผาบ้านเสีย วัน ๙ ค่ำ ยามเที่ยงคืนพระยาได้ดอยทัพหนี แต่ให้กำลังส่วนหนึ่งตั้งอยู่เป็นกองระวังหลัง วัน ๑๑ ค่ำ จึงดอยหนีทั้งหมด เจ้าขุนทั้งหลาย ทั้งทะเลท้าวท้าวออกไล่ต้อนศึกถึงเชียงเค็งยึดได้มา ๓๐ ตัว นำข้าศึกตาย มาก จับเป็นได้ก็มากนัก พระยาได้หนีทัพกลับทางเมืองลี้ม่วงป้อม ถึงห้วยหาด เจ้าเมืองนำหนือยังมีงคละ และหมื่นควรวกับชาวนคร หมื่นน้อยเชียงเลือกไล่ทันได้รับข่าวได้ไล่ต้อนท้าวท้าวตายมากนัก ได้ช้าง ๔ เชือก หมื่นกำแพงเพชร หมื่นจิตรชา ได้ตายด้วย ชาวได้หนีกลับไปทางน้ำ ๓ หมื่น หมื่นตางประดู่หอ หมื่นแช่นอกคำ ทั้งท้าวท้าวได้ตามตีได้ล่าขุนภูริปัญญาเผาตาย ขุนจอมระฆคนแฉียรบาลตาย พลเดินเท้าตายหมื่นกว่า ทั้งเรือชานวาวไว้ ๓ พันลำ ก็มีวันนั้นแล

พระเจ้าไชยเชษฐาครองเชียงใหม่

ถึงปีมะเมีย จุลศักราช ๙๐๘ (พ.ศ. ๒๐๘๙) เดือน ๙ ออก ๑๐ ค่ำ วันเสาร์ ไท่บิจอ พระยาอุปโย (พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช) เสด็จจากเมืองลานช้างมาถึงเชียงแสน ขณะอยู่เชียงแสน ให้คณะพระสงฆ์ลงชานานทำอุปสงฆกรรมแล้วอยู่เชียงแสน ๒๑ วัน เดือน ๙ แรม ๗ ค่ำ เสด็จมาถึงเชียงรายได้ ๔ วัน เดือน ๑๐ แรม ๕ ค่ำ วันพุธ ไท่บิกุน เสด็จถึงหมื่นหอมเมืองแก้ว

แรม ๖ ค่ำ วันพฤหัสบดี ไท่บิจอ เจ้าแสน พิงไชยกแก้ว หมื่นสามล้านอ้าย เจ้าแสนท้าวหน่นทรี เจ้าหมื่นหลวงพราน เจ้าหมื่นหลวงจำบ้าน เจ้าหมื่นหลวงพุดช เจ้าหมื่นหลวงสามแขกภูณภักดี ขุนหมื่น ขุนพัน นายสิบ ขึ้นนอก ขึ้นใน พร้อมกันเอาเครื่องราชูปโภคและฉัตรพัดยศยาน ช้าง ม้า หอกดาบ เครื่องแท่นเครื่องแห่นทั้งมวล ออกไปต้อนรับเอาพระยาอุปโย อังคาสถูปเชิญเข้ามาถึงประตูโพงวัดเชียงยืน พระเป็นเจ้าถอดเครื่องทรงไว้ ทรงภูษาชุดขาวถือขันข้าวตอกดอกไม้เทียนเงินเทียนทองเข้าไปบูชาไหว้วันพระสัพพัญญูเจ้าวัดเชียงยืน ยามแตรค่าไปไหว้พระแก้วยังหอ แรม ๗ ค่ำ ยามแตรค่าไปไหว้มหาเจดีย์หลวง ปูเสื่อตั้งแตวังไปถึงวัด พระยากิตำเนินไปจนถึงแล

ถึงเดือน ๑๑ ออก ๔ ค่ำ วันพุธ ไท่บิกุน ฤกษ์ ๒๖ ตัว ยามเที่ยงวัน เสนาอำมาตย์ทั้งหลายพร้อมกันกระท่ามกลอุสสาธาธาภิเศก พระราชอุปโยเป็นพระยาเมืองพินังเชียงใหม่นั้นส่วนแหร่ นั่งแท่นแก้วโรงหลวงกับพระราชาธิดาทั้ง ๒ คือ พระองค์ทิพย์เป็นอัครมเหสี และพระองค์คำผู้เป็นน้องเดือน ๑๑ แรม ๕ ค่ำ พระเป็นเจ้าอุปโยเสด็จไปไหว้พระธาตุเจ้าตอยสุเทพ เดือน ๑๑ แรม ๑๐ ค่ำ วันพุธ พระเป็นเจ้าอุปโยพระราชทานแต่งตั้งยศศักดิ์แก่เสนาอำมาตย์ ตั้งแสนพิงไชยกแก้วเป็นพระยาแสนหลวงสิทธินาขประภัย หมื่นสามล้านอ้ายเป็นพระยาสามล้านญาไชยเสนาบดีครองเมืองเชียงแสน หมื่นแก้วมโน เป็นพระยาสุทนต์อำมาตย์ หมื่นหลวงพราน เป็นพระยาวิจิตรอำมาตย์ หมื่นพิงอัยเป็นพระยาสุทนต์อำมาตย์ โนพระยา ๕ คนนี้ พระราชทานพานทอง พร้อมเครื่องประกอบยศทุกประการ หมื่นหลวงสามแขก ให้เป็นแสนแขกชัยมงคล แสนคำวารีครองเมืองลำพูน ให้ชื่อว่าแสนลำพูน ขุนนาง ๒ คนนี้ พระราชทานพานเงิน พร้อมเสื้อผ้าเครื่องประกอบยศทุกประการ พระยาสุทนต์อำมาตย์ครองเชียงแสน พระยาวิจิตรอำมาตย์ครองเมืองพาน และพระยาญาไชยครองเชียงราย

พระธาตุหลวง นครเวียงจันทน์ ปฐมสถานสำคัญของลาว ล้านนา คือ อนุสาวรีย์พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ภาติชัยผู้ยิ่งใหญ่ของลาว เคยเสด็จมาครองเชียงใหม่ด้วย

ถึงจุลศักราช ๙๐๙ (พ.ศ.๒๐๙๐) ปีมะแม เดือน ๑๒ ออก ๕ ค่ำ พระเป็นเจ้าอุบลโยธราช
เสด็จกลับเมืองล้านช้างแล

เมืองเชียงใหม่รุ่นอายุ

ตั้งแต่นั้นมาบ้านเมืองเป็นอันรุ่งเรืองเกิดเป็นกสิกรรมมากนัก บิวกอ จุลศักราช ๙๑๐ (พ.ศ.๒๐๙๑)
เดือนยี่ดับ พระยาสุทโธสะว่าจักจับแสนพิงไชยเชียงใหม่เสีย แสนพิงไชยรู้ตัวเสียก่อนจับไม่ได้ดูไป

ถึงเดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ แสนดางประสูตหอสามเลื้อยเกาะขัดดาบเอาพรรคพวกไปด้วย ๓ คน
ไปถึงพระยาถือไชยยามกลางดึก พระยาแสนไชย หมื่นชอกเมืองหนองคำไปหาหมื่นขุนหลวงนครที่ประสูตเลือก
มาพบแสนดางประสูต หมื่นชอกเมืองหนองคำจึงมาบอกแก่พระยาแสนหลวง พระยาแสนหลวงจึงรำพึงว่า
“แสนดางสามเกาะขัดดาบไปฟังไปปรึษาความลับกันละนี้” ชะรอยว่า เขาจักพร้อมกันจับกูจริงแท้ พระยาแสน
หลวงจึงประกาศระดมชาวพวกดำนมกนัก พระยาสุทโธสะเจ้าขุนก็ประกาศระดมพลกันมา เลยตั้งค่ายรบกันที่ใน
เวียงเชียงใหม่เดือน ๔ แรม ๙ ค่ำ ยามแตรเที่ยงวัน แสนดำน หมื่นทราแก้วหาญ ร่วมกับหมื่นช่าย หมื่นขุนหลวง
นครที่หัวสนามตันได้ หมื่นช่ายหมื่นขุนหลวงไล่ช้างไล่ตามถนนกลางเวียง

เดือน ๕ ออก ๕ ค่ำ วันพฤหัสบดี ไทยบิยะเมื่อยามกลางแลง (ยามเย็น) พระยาสุทโธสะและ
เจ้าขุนทั้งหลายนำวีฬทั้งช้างม้าทหารหาญรบกับพระยาแสน พระยาวิธอำมาตย์ หมื่นช่าย หมื่นขุนหลวง ยามกลาง
พาด (พลบค่ำ) พาคอบควัวช้างม้าออกหนีทางประสูตเวียง กลับเมืองนครเที่ยงคืนจึงหมดสิ้น

บิวกอ จุลศักราช ๙๑๒ (พ.ศ.๒๐๙๓) เดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ พระยาแพรมกถึงเมืองเชียงใหม่
มาเป็นที่พระยาสามล้าน พระนครล้านช้าง ๑ พระยาหัวเวียงล้านช้าง ๑ เข้าง ๓ จักพร้อมกันกระทำร้ายแก่เมือง
แล้วกระทำไม่ได้จึงออกหนี

เดือน ๗ แรม ๖ ค่ำ เจ้าขุนทั้งหลายระดมทหารหาญออกตามรบยังตลาดเชียงใหม่ เลยตีหักหนี
กลับเมืองแพรมกแล เข้มกอยู่เชียงใหม่ได้ ๓ เดือน กับ ๒๕ วัน

ถึงบิวกอ จุลศักราช ๙๑๓ (พ.ศ.๒๐๙๔) เดือน ๘ พระยาเจ้าอุบลโยธราช (พระเจ้าไชยเชษฐา
ธิราช) ใช้ให้เอารูปเทียนข้าวตอกดอกไม้เทียนเงินเทียนทอง มาขอชมการระพระธรรมและสิ่งเจ้า แล้วบอกว่า
“ไม่มกแล้ว ขอมอบบ้าน เวณเมืองเชียงใหม่ทั้งมวลแก่มหาเทวีตั้งเดิม”

เชษฐาแก้วแม่กุเมืองนาย(พระเจ้าเมกุสิทหรือวงศ์)มาครองเชียงใหม่

เสนาอำมาตย์ทั้งหลายรู้ว่าหัวอุบลโยไม่คืนมกแล้ว จึงใช้ให้คนไปเชิญเอาเจ้าหัวแม่กุ อันเป็นราชวงศ์
สืบสายมาแต่เจ้าขุนเครือ ขุนเครือเป็นพระโอรสพระเจ้านมราชที่อยู่เมืองฝายนั้น เจ้าหัวแม่กุก็รับเชิญของเสนาอำมาตย์
ทั้งหลาย แล้วก็เสด็จมาบิวกอ จุลศักราช ๙๑๓ (พ.ศ.๒๐๙๔) เดือน ๙ ออก ๔ ค่ำ พระเป็นเจ้าแม่กุเสด็จเข้าเวียง
เชียงใหม่ ขึ้นเสด็จวังหลวงยามกลางดึก (ยามสาย) เสวยราชย์นั่งแท่นแก้ววันนั้นแล ถึงเดือน ๔ แรม ๑๐ ค่ำ
เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ทำพิธีรดน้ำราชภิเษกเอาไชคเภาชัยอยู่ ๗ วัน แล้วจึงเสด็จเสียบเมืองออกประสูตศรีภูมิ

ถึงปีชวด จุลศักราช ๙๑๔ (พ.ศ.๒๐๕๕) เดือน ๔ ออก ๒ ค่ำ เจ้าฟ้าเมืองนาย เจ้าฟ้าเชียงทอง เจ้าฟ้าพี่น้องมาถึงเชียงราย เดือน ๔ ออก ๑๐ ค่ำ ไปถึงเชียงแสนตั้งทัพอยู่ดอยแก้วติดสบกก เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ ได้รับกันฆ่าชวามตายได้ตามฝักทองคำ ฆ่าพลตาย ๒๐ กว่าคน เดือน ๑๐ ออก ๑๐ ค่ำ พี่น้องและเจ้าขุนทั้งหลาย ออกจากเชียงแสนมาถึงเชียงรายเดือน ๑๑ ออก ๑๐ ค่ำ พี่น้องเขาคตามจับเอาพระยาสิโยไชยเจ้าเมืองเชียงราย ยังคอยปฐมไม่ได้ เดือน ๑๑ ออก ๔ ค่ำ เจ้าฟ้าพี่น้องและพระยาฝางออกจากเมืองเชียงราย

ในปีชวด ปีเดียวกันนั้น พระยาสิโยเสนาามาเมืองเชียงราย มาเฝ้าพระเป็นเจ้าแม่ผู้เมืองเชียงใหม่ อยู่นาน ๕ เดือน ๘ วัน แล

ปีเถาะ จุลศักราช ๙๑๗ (พ.ศ.๒๐๕๘) ตัวเดือน ๘ เพ็ญ เจ้าฟ้าเมืองนายยกทัพมาเชียงรายอีก ได้รับกับกองทัพชวา (หลวงพระบาง) ที่ทัพเตาปูน ทัพป่าเขียยที่ข่วงหมื่นแก้วเชียงราย ซึ่งหักก่อกำเจ็ดยอยเหนือ ซึ่งข้างซางชวา ชาวซึ่งเข้ามารุม ๖ เขือก ซางชวาไม่ชนะหักเข้าทัพป่าเขียยได้ฆ่าชวาตาย ๔ ขุน หมื่นแก้ว ๑ หมื่นคัมพร ๑ หมื่นชวา ๑ หมื่นหลวง ๑ ตายเดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ พระยานครศรีพีและชาวทั้งหมดเลยหนีกลับเชียงแสนเดือน ๘ แรม ๑๓ ค่ำ เจ้าฟ้าเมืองนายจึงออกจากเชียงรายกลับไป

ปีมะโรง จุลศักราช ๙๑๘ (พ.ศ.๒๐๕๙) เดือนยี่ พระเป็นเจ้าแม่ผู้เสด็จไปนครกระทำบุญ พระมหาธาตุเจ้าลำปาง ยังเมืองตาล เห็นอุบาฬร์เกิดมี ๒ อย่าง อัน ๑ เห็นรูปเมฆเป็นนาคเดินเอาหัวไปทาง ตะวันตกเอาหางไปทางตะวันออก หันหลังสู่ทิศเหนือ ท้องลงสู่ทิศใต้ ยาวได้ ๗ วากว่า อัน ๑ เห็นดาวพระพฤหัสบดี เป็นคว้นเป็นหางทวนกระแสน้ำทางทิศเหนือนานได้เดือนกว่าจึงหายไป

ปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๑๙ (พ.ศ.๒๐๖๐) เจ้าฟ้าเมืองนาย จึงมอบหมายให้คนมาส่งข่าวพระเป็นเจ้าแม่ผู้องค์เป็นพระยาเวียงพิงศ์ว่า "บัดนี้เจ้าฟ้าหงสาได้มาจัดแต่งแบ่งเมืองสืบไปผู้ครองเมืองสมุสาयฉันนี้ โดยไม่มีเราผู้ที่ได้ส่วนแบ่งไหนเล่า เราผู้ที่ได้กำจัดผู้ครองเมืองสมุสาयเสียแล บัดนี้เจ้าหงสาวัวจักเอารัฐสิ้นหมา ถ้าเป็นจริงขอรับรองพระเป็นเจ้าเมืองพิงศ์เชียงใหม่ ช่วยระดมวิพลมาช่วยเราผู้พี่ด้วย" ให้หมื่นน้อยแก้ว กับทัพเมอนถือทูลมาส่งข่าวแล้ว ภายหลังเจ้าฟ้าเมืองนายให้หมื่นสามแขกมาบอกว่ "บัดนี้หมู่หัวหน้าฟ้าหงสาถึงเมืองสี่พันนี้แล้ว ให้น้องเราพระเป็นเจ้าเมืองพิงศ์เชียงใหม่แต่งวิพลมาอยู่ริมแม่น้ำคง (สาละวิน) ให้น่าน้ำไม่มาให้มากทลายกับเอาผู้รู้ช่างทำแร่ตีเหล็กให้แสนเชียงดาวถือพลมาตีแล"

อวสานแห่งนครเชียงใหม่

เจ้าแสนตัวบวรญาณสันฐาน ๑ หมื่นสามแขกซ้าย ๑ วชิระผญา ๑ ไปไหว้เจ้าฟ้าหงสา เจ้าฟ้าหงสาวัว "ให้พระเป็นเจ้าเมืองพิงศ์เชียงใหม่ออกมาอ่อนน้อมเราเกิด ก็จักเป็นสุขแก่รัฐประชาชาษฎรทั้งมวลแล" แล้วในวันถัดมานั้นเจ้าฟ้าหงสา มาตระเวนดูเวียงเดือน ๗ ออก ๑๒ ค่ำ วันศักราชขึ้นปีมะเมีย จุลศักราช ๙๒๐ (พ.ศ.๒๐๖๑) เจ้าฟ้าหงสาย้ายวิพลมาตั้งอยู่ทุ่งซางพิบ เลยอุกมบเทียดยี่เอาเชียงใหม่ วกกันอยู่ ๓ วัน ๓ คืน ถึงวันเดือน ๗ เพ็ญ วันเสาร์ ปิจอ ยามกลองงาย (ยามสาย) ก็ยึดได้เวียงเชียงใหม่แล

พระเจ้ามังราย สร้างเมืองเชียงใหม่ ปีวอก เดือน ๘ เพ็ญ เม็งวันพฤหัสบดี ฤกษ์ ๘ ตัว ยามแตรรุ่ง (เช้ามีต) ลักนาถึงตุลย์ จุลศักราช ๙๕๘ (พ.ศ.๑๔๑๙) ตั้งแต่นั้นมาได้ ๒๖๒ ปี ถึงปีมะเมีย จุลศักราช

๓๒๐ (พ.ศ.๒๑๐๑) เดือน ๗ เพ็ญ เม็งวันเสาร์ ไทยบิจอ ฤกษ์ ๑๓ ชั่วโมงกลางงาย (ยามสาย) ก็เสียเมืองเชียงใหม่ วันนั้นแล

พระเจ้าเมกุฎสูทชิวรงค์เสวยราชย์ให้พระยากำพลไปครองเมืองเชียงแสน ครั้นเจ้าเพ็งภะวะมังตรา (พระเจ้าศิริสุธรรมราชา หรือ พระเจ้าบุเรงนอง) แห่งหงสาวดียึดได้เมืองเชียงใหม่แล้ว ก็ปราบไปทั่วล้านนาไทยทั้งมวล จึงมีพระบรมราชโองการว่าดังนี้ "สำหรับเจ้าฟ้าโมยชาเสนาภูดอยทั้งมวลก็มาเฝ้าพระองค์ที่เรหมดสิ้นแล้ว ส่วนพระยาเชียงแสน ก้าวแต่อำนาจอาญาเรดกไปอยู่แห่งใด" เจ้าเมืองเชียงแข็งให้ไว้สว่า "ข้าพระบาทูว่าเราหนีไปพึ่งอยู่สิบสองพันนาเมืองลือเมืองอุ" ว่าดังนี้ พระเจ้ามังทรามีพระบรมราชโองการ ให้พระยาเชียงแข็งได้ไปเรียกมาใช้ราชสำนักจากภูผาฉนั้น เจ้าเมืองเชียงแข็งให้ไว้สว่าดังนี้ "ข้าพเจ้าไม่ฉลาดเป็นคนโง่เป็นชาวเขาภูดอยที่จักทำราชการให้สำเร็จไม่มี ข้าขอเอาเมืองยอง เชียงลาบ บ้านผู้ เมืองหลาย ไปเพิ่มทักกับด้วยข้าทั้งหลายให้สาธุฉนั้น"

เจ้าเพ็งภะวะมังทรารุรงนอง จึงมีท้องตราประทับพระราชโองการให้พระยาเชียงแข็งได้ไปเรียกร้องเอาเมืองยอง เชียงลาบ บ้านผู้ เมืองหลายไปเพิ่ม ไปถึงเมืองอุไดเอาพระยากำพลเจ้าเมืองเชียงแสนมาเฝ้าพระเจ้าบุเรงนองแล้ว เจ้าก็ตั้งให้พระยากำพลครองเมืองเชียงแสนดั่งเก่า แล้วพระเจ้าบุเรงนองก็มอบเวรราชสมบัติบ้านเมืองเชียงใหม่ทั้งมวล ให้แก่พระเป็นเจ้าแม่ผู้ให้เป็นเจ้าใหญ่ในล้านนาดังเก่า แล้วมีอาญาจารึกแผ่นทองคำไว้แก่เจ้าขุน ท้าวพระยาทั้งหลายให้บรรพพัฒนาจำเรียดกับด้วยน้องเรา พระเป็นเจ้าเมืองพิงค์เชียงใหม่ หากเป็นเชื้อมหากษัตริย์เจ้ามังรายมา ควรเป็นเจ้าแก่แผ่นดินแล้ว ก็อุสสภิกเขกให้อยู่สถิตสาวุธในราชธานีเขตในวันเดือน ๗ แรม ๕ ค่ำ เม็งวันพฤหัสบดี นั้นแล

เจ้าฟ้ามังทราก็แต่งตั้งให้พระยาสุริโยธาขุนเมืองหอมมีเป็นยกกระบัตร พระยาจักรวุฒิชุนเมืองสังเขียบเป็นปลัด และขุนหมื่นขุนพันรัลทั้งมวลหมื่น ๑ ให้อยู่ช่วยราชการพระเป็นเจ้าแม่ก่ององค์เป็นเจ้าเวียงพิงค์เชียงใหม่

ถึงวันเดือน ๘ แรม ๔ ค่ำพระเจ้าบุเรงนองก็เอาวีรลเสด็จกลับเมืองหงสาวดีวันนั้นแล พระองค์ประทับอยู่เชียงใหม่ได้ ๑ เดือนกับ ๑๒ วัน

ภายหลังนั้นมา เจ้าขุนทั้งหลายที่อยู่ช่วยงานรับใช้พระเป็นเจ้าเมืองพิงค์เชียงใหม่ ไม่ให้วันย่ำแวงแก่พระเป็นเจ้าแม่ผู้ พระเจ้าบุเรงนองจึงให้อภินิหะ ๑ ลูกเครือข้อง ๑ ถือหนึ่งสี่ของพระองค์มาให้ท้าวพระยาขุนนาง สั่งให้ไว้กรับพระเป็นเจ้า ผู้เป็นพระเจ้าเวียงพิงค์เชียงใหม่

ปีมะเมีย คักราชเตยวัน เดือน ๕ ออก ๖ ค่ำ เม็งวันพฤหัสบดี ปิวอก พระเป็นเจ้าแม่ผู้เสด็จยาดตราไปรบข้าศึกหลวงพระบางและขุนต่างเมืองฝ่ายหลวงพระบาง วันศุกร์ เสด็จจากเชียงใหม่ ไปนอนเพ็งเมือง ๑๐,๐๐๐ วา ยังอยู่เพ็งเมืองวัน ๑ จากเพ็งเมืองไปนอนป่าย้าย ๑,๒๐๐ วา จากป่าย้ายไปนอนเถียงแรงผาฝั่ง ๔,๐๐๐ วา จากเถียงแรงไปนอนเหล่าน้อย ๔,๐๐๐ วา จากเหล่าน้อยไปนอนแจ้สัก ๑๐,๐๐๐ วา จากแจ้สักไปนอนเพยไฮ ๑๒,๐๐๐ วา จากเพยไฮไปนอนแซ่แห่ง ๑๐,๐๐๐ วา จากแซ่แห่งไปนอนท่าข้ามแม่ควา ๑๐,๐๐๐ วา จากท่าข้ามไปนอนเมืองเงา ๗,๐๐๐ วา จากเมืองเงาไปนอนบ้านเหยียน ๖,๐๐๐ วา จากบ้านเหยียนไปนอนกลายเรือ ๑๐,๐๐๐ วา จากกลายเรือไปถึงเชียงราย ๖,๐๐๐ วา ถึงเชียงรายแล้ว ตระเตรียมกำลังพลเครื่องศึกชาวเชียงใหม่ และเมืองอื่นๆ ได้ทั้งสิ้น ๘๔,๐๐๐ เชือก ๒๗๐ ตัว ม้า ๑๒,๐๐๐ ตัว อยู่เชียงราย ๕ วัน จากเชียงรายไปนอน

ทองบอน ๑๐,๐๐๐ กว่าวา จากทองบอนไปนอนทุ่งยังแม่พล้า ๑๐,๐๐๐ วา จากทุ่งยังไปนอนท่าหัน ๑๐,๐๐๐ วา จากท่าหันไปนอนบ้านไร่หัวเวียง ๑๒,๐๐๐ วา เดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ ได้พระยาเวียง

เดือน ๖ ออก ๖ ค่ำ ยามพลบค่ำ พระอุปโยกล้านช้าง เสด็จออกจากเมืองเชียงแสน (ที่ยึดไว้) กลับล้านช้าง เดือน ๖ ออก ๑๓ ค่ำ พระเจ้าแม่กู่แต่งให้พระยาคำพลไปครองเชียงแสน พระเจ้าแม่กู่เสด็จจากเมืองเวียงไปนอนตลาดคู่ ๖,๐๐๐ วา ตลาดคู่ถึงเวียงล่อ ๖,๐๐๐ วา จากเวียงล่อไปนอนสะพานขวา ๑๐,๐๐๐ วา จากสะพานขวาไปนอนพะเยา ๑๑,๐๐๐ วา จากพะเยาไปนอนแช่ตัก ๘,๐๐๐ วา จากแช่ตักไปนอนทัพปู ๖,๐๐๐ วา จากทัพปูไปนอนน้ำหยั่ง ๑๒,๐๐๐ วา จากน้ำหยั่งไปนอนน้ำอุ่น ๑,๐๐๐ วา จากน้ำอุ่นไปนอนแก่ง ๑๐,๐๐๐ วา อยู่แก่ง ๒ วัน เดือน ๗ ออก ๒ ค่ำ จากแก่งไปนอนยางกุ่มสะอือบ ๘,๐๐๐ วา จากยางกุ่มไปนอนป่าเลา ๑๒,๐๐๐ วา จากป่าเลาไปนอนเมืองสอง ๑๐,๐๐๐ วา จากเมืองสองไปนอนวังค้ำ ๕,๐๐๐ วา จากวังค้ำไปนอนป่าเลี้ยว ๑๒,๐๐๐ วา จากป่าเลี้ยวถึงแพร่ ๑๒,๐๐๐ วา อยู่เมืองแพร่ ๑๒ วัน เดือน ๗ แรม ๔ ค่ำ นำพระยาเวียงเลือกให้ครองเมืองแพร่ จากเมืองแพร่มานอนคาวตันทิว ๕,๐๐๐ วา จากคาวตันทิวมานอนหน้าตาก ๙,๐๐๐ วา อยู่หน้าตากวัน ๑ จากหน้าตากมานอนห้วยลัม ๙,๓๐๐ วา จากห้วยลัมมานอนหน้าเกาะ ๙,๒๐๐ วา จากหน้าเกาะถึงนครลำปาง ๑๓,๕๐๐ วา เดือนแรม ๑๐ ค่ำ นำจตุรบริหม่อคำ ครองเมืองนคร อยู่เมืองนคร ๕ วัน มานอนเมืองตาล ๑๒,๐๐๐ วา จากเมืองตาลมานอนทัพพาย ๖,๕๐๐ วา จากทัพพายมานอนลำพูน ๑๒,๐๐๐ วา อยู่ลำพูนวัน ๑ จากลำพูนถึงมา เชียงใหม่ ๑๐,๐๐๐ วา

พระเป็นเจ้าเสด็จไปครั้งนั้น เดินทางไกลได้ ๓๖๙,๕๐๐ วา มีเพิงประทับแรม ๓๙ หลัง ไปนาน ได้ ๒ เดือน กับอีก ๒๙ วัน ก็มีแล

ภายหลังนั้นได้ ๖ ปี ถึงบิชาต จุลศักราช ๙๒๖ (พ.ศ.๒๑๐๙) เจ้าท้าวแม่กู ประกาศอิสรมภาพ ไม่ขึ้นกับพม่า พระเจ้าบุเรงนองแห่งหงสาวดียกทัพลงมาตีเอาเชียงใหม่ได้ เลยเอาเจ้าท้าวแม่กูไปไว้เมืองหงสาวดี ให้พระนางวิสุทธิเทวีครองเมืองแทน

ภายหลังนั้นได้ ๒ ปี ถึงบิชาต จุลศักราช ๙๒๘ (พ.ศ.๒๑๐๙) พวกราษฎรยกมากรุงรัตนเชียงใหม่ ข้าราชการหมากแพง (หมื่นหน้า ๕๐ เงิน!!!) หมื่นหน้าต่อ ๕๐ เงิน นานได้ ๓ ปีจึงลดลง

ปีมะโรง จุลศักราช ๙๓๐ (พ.ศ.๒๑๑๑) พระเจ้าบุเรงนองยึดได้กรุงศรีอยุธยา(ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาว่า เสียกรุงศรีอยุธยาให้บุเรงนอง แรม ๑๑ ค่ำเดือน ๙ ปีมะเส็ง พ.ศ.๒๑๑๒)

จุลศักราช ๙๓๔ (พ.ศ.๒๑๑๕) บิวกออกไปศึกหนองรวม จุลศักราช ๙๔๐ (พ.ศ.๒๑๒๑) ปีชลา พระนางวิสุทธิเทวีเจ้าพิริลลย ไนรัชกาลนั้นเอาทัพไปครองเชียงแสน ศักราชเดียวกันนั้น เจ้าฟ้ามังทวาให้โอรสชื่อ ฟ้าสวดีเถินทางฝั่งตะขอมการองเชียงใหม่ พระยาลำพูนไปครองเชียงแสน.

ราชวงสปกฎาคุณโศภนวิสุทธิโต

เขียนแล้วเสร็จ วันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๙๐

พระพุทธิมา วัดม่อนคีรีชัยสุขชาติ

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๖
"มิ่งทราตาย เชียงใหม่ประกาศอิสรภาพ"

พระยาสุพรรณคองเมืองเชียงแสนไม่นานเท่าใด ทนกลับมากองเมืองลำพูนตั้งเก่า ไว้นางพระยา
 ครองเมือง ๓ ปี แล้วย้ายมาครองเมืองปาย เมืองเชียงใหม่ เจ้าฟ้ามิ่งทราให้พระยาหัวเขยนครองเมืองแทน ตัวท่านกลับไป
 ไปอยู่หงสา จุลศักราช ๙๔๓ (พ.ศ.๒๑๒๔) ปีมะเส็ง เดือน ๒ แรม ๒ ค่ำ พระเจ้าบุเรงนองสวรรคต ทนองผักหวาน
 มิ่งทราโอรส (นันทบุเรง) ขึ้นครองราชย์หงสาแทน

จุลศักราช ๙๔๗ (พ.ศ.๒๑๒๘) ปีระกา พระมหาอุปราชาของพม่า เอรืพลไปรบเมืองใต้ พบกับ
 พระนเรศวร รัชสมัย ๑,๗๐๐,๐๐๐ คน วันนั้นแล ในรัชกาลนี้ เจ้าฟ้าสวดีตีไปกินเชียงแสน

จุลศักราช ๙๕๗ (พ.ศ.๒๑๓๘) ปีมะแม พระเป็นเจ้าล้านช้าง มาได้การสนับสนุนพระยาร่านให้
 เป็นพระเจ้าล้านนาไม่สำเร็จ จึงพาไปตั้งล้านช้าง

จุลศักราช ๙๖๐ (พ.ศ.๒๑๔๑) ปีจอ คนลาวล้านช้างที่ถูกกวาดต้อนไปหงสาวดีคราวเสียเมืองให้
 พม่าหนีมาถึงเชียงใหม่ ผ่านไปล้านช้าง ท้าพาชาได้มาถึงเชียงใหม่ก็ป็นี่

เชียงราย เมืองสาคร ลำปาง เชียงของ ประกาศอิสรภาพ

จุลศักราช ๙๖๒ (พ.ศ.๒๑๔๓) ปีชวด เชียงรายประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นกับพม่า พม่ามาถึงเชียงราย

จุลศักราช ๙๖๓ (พ.ศ.๒๑๔๔) ปีฉลู ออกยารามเดโช ไปเป็นพระยาเชียงแสน ล้านช้างขึ้นมายึด
 เอาล้านนาไว้แต่เมืองพร้าว เมืองฝางและเชียงใหม่ยึดไม่ได้ ออกยารามเดโชหนี เพราะเสียเชียงแสนก็ป็นี่

จุลศักราช ๙๖๕ (พ.ศ.๒๑๔๖) ปีเถาะ เมืองสาครประกาศอิสรภาพต่อพม่า พม่ามากวาดเอาไป
 เป็นอันมาก

จุลศักราช ๙๖๙ (พ.ศ.๒๑๕๐) ปีมะแม ฟ้าสวดีถึงรทวมังคยะอตยา ท่านครองเมืองเชียงใหม่
 ได้ ๒๘ ปีแล

สะโตคะยอ ผู้เป็นบุตรครองเมืองเชียงใหม่แทนได้ ๑ ปี ๑ เดือน ตาย บุตรคนกลางครองเมือง
 แทนได้ ๕ ปี ถึงปีระกา จุลศักราช ๙๗๕ (พ.ศ.๒๑๕๖) ก็ตาย ในรัชกาลนี้ พระยาจำเมืองครองเชียงแสน

จุลศักราช ๙๗๖ (พ.ศ.๒๑๕๗) ปีชลา เมืองนครลำปาง ประกาศอิสรภาพจากพม่า พระเจ้า
 ทนองผักหวานมิ่งทราปราบเอาได้ มาเอาลูกพระยาเชียงแสน ออกหวนเอาช้างไปถวาย ๒ เชือก ได้เมืองนครแล้ว
 มิ่งทราจึงกรอพระยาเชียงแสนให้เป็นเจ้าฟ้ากเมือก พระราชทานช้างฟ่วงทองคำหลังแดงคาคทองคำ แต่นั้นได้ทรง
 เอราราชการ สวามิภักดิ์ขึ้นตรงต่อพระเจ้ากรุงหงสาวดี

จุลศักราช ๙๗๗ (พ.ศ.๒๑๕๘) ปีเถาะ ลูกเลี้ยงพระเจ้าเชียงใหม่คนสุดท้าย คือพระยาร่านขึ้น
 มาเป็นพระยาเชียงใหม่

จุลศักราช ๙๘๑ (พ.ศ.๒๑๖๒) ปีมะแม เจ้าฟ้ากาเมือกถึงแก่พิราลัย ให้นำพระยา(ภรรยา) ครองเมืองแทน

พระเจ้าสุทโธทรมราชายึดเชียงใหม่ เมืองฝาง

จุลศักราช ๙๘๖ (พ.ศ.๒๑๖๗) ปีชวด เชียงของประกาศศิสมภาพจากพม่า พระเจ้าหนองผักหวาน มังทรธา แต่งให้เจ้าสุทโธทรมราชามังแรจจว่า ยกทัพมาตั้งเชียงใหม่ แล้วไปยึดเอาเชียงของได้เดือน ๑๒ ออก ๙ ค่ำ วันนั้นแล

จุลศักราช ๙๘๗ (พ.ศ.๒๑๖๘) ปีฉลู เมืองน่านประกาศศิสมภาพจากพม่า พระเจ้าสุทโธไปยึดเอาเมืองน่านได้

จุลศักราช ๙๘๘ (พ.ศ.๒๑๖๙) ปีชลา พระเจ้าสุทโธไปยึดเชียงรุ่งได้ พระเจ้าหนองผักหวาน มังทรธาสวรรคตในเมืองหงสา ปีเดียวกันมังแลทิพ ขึ้นครองเมืองแทน

จุลศักราช ๙๙๐ (พ.ศ.๒๑๗๐) ปีมะโรง พระเจ้าสุทโธกลับมาตั้งอยู่เชียงแสน พระเจ้าพี่เจ้าน้องทะเลาะกันพระเจ้าองค์พี่เข้าอยู่ในเวียง ขึ้นอยู่โรงนาฟ้ากเมือก ให้นำพ่อค้าลูกพระยาทิพย์นครครองเชียงแสนแล้ว ก็เสด็จกลับเมืองหงสา พระยาเชียงแสนพ่อลูกตามส่งเสด็จถึงเมืองฝาง พระยาเชียงใหม่ขึ้นไปจับเอาพระยาเชียงแสน พ่อลูกมาขังไว้ที่เชียงใหม่ พระเจ้าสุทโธกลับถึงเมืองหงสา เอามังแลทิพลงเสีย พระเจ้าสุทโธขึ้นเสวยราชย์แทนก็ปีนั้น

พระยานครลำปางทันอาสาแทนพระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่ยินดีเอาเชียงแสนมอบให้พระยานครให้เป็นพระยาศรีสองเมือง แต่งแสนอาชญาไปเป็นหวน (ขุนนางบริหาร) เชียงแสน ป่าวระตมทหารได้ ๓,๐๐๐ คน ไปวังเวียงอยู่ ๓ ปี

ถึงปีมะแม จุลศักราช ๙๙๓ (พ.ศ.๒๑๗๔) เจ้าภวามังทรธาสุทโธทรมราชา ข้ามยึดเอาเชียงใหม่ได้ เอาพระเจ้าเชียงใหม่ไปไว้หงสา ให้พระยาทิพย์นครพ่อพระยาเชียงแสนกินนสามล้าน ทมอบหมายแต่งตั้งที่เชียงใหม่ ให้พระยาเชียงแสนกินเชียงแสนดั่งเก่า

จุลศักราช ๙๙๔ (พ.ศ.๒๑๗๕) ปีวอก พระเจ้าสุทโธทรมราชายึดเอาเมืองฝาง ๓ ปีจึงได้

บวชลูกแก้ว ๑,๐๐๐ องค์ที่เชียงแสน

จุลศักราช ๙๙๘ (พ.ศ.๒๑๗๙) ปีชวด พระเจ้าสุทโธทรมราชามังทรธา อุปถัมภ์การบวชลูกแก้ว(บวชพวชเป็นสามเณร) ๑,๐๐๐ องค์ แล้วย้ายไปตั้งกรุงอังวะเป็นราชธานี ต่อมาจึงทรงมีอาชญาให้มาสร้างวัดเซตวันเมืองเชียงแสนที่โรงนาฟ้ากเมือกให้เป็นราชสถาน เอามหาปาไผ่ตอนแทนเข้ามาอยู่เมตตาวัดเซตวันสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้านั้นแล

จุลศักราช ๑๐๐๐ (พ.ศ.๒๑๘๑) ปีชลา นางฟ้ากเมือกตาย

จุลศักราช ๑๐๑๐ (พ.ศ.๒๑๙๑) ปีชวด พระยามังทรธาสุทโธทรมราชาสวรรคตที่กรุงอังวะ พระชนนีช่วยขึ้นครองราชย์แทนในกรุงอังวะปีนั้นเอง

จุลศักราช ๑๐๑๒ (พ.ศ.๒๑๕๓) ปีชวด พระยาเชียงใหม่ถึงแก่พิราลัย
จุลศักราช ๑๐๑๗ (พ.ศ.๒๑๕๘) ปีมะแม เาพระแสงเมืองเป็นพระยาเชียงใหม่แทนได้ ๓ ปี
เอาไปไว้เสียที่กรุงอังวะ

จุลศักราช ๑๐๒๑ (พ.ศ.๒๑๖๑) ปีกุน เาพระยาเจ้าเมืองแพร่ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ปีนั้น

จุลศักราช ๑๐๒๒ (พ.ศ.๒๑๖๒) ปีชวด ชาวไตยกพลขึ้นมารบเชียงใหม่ไม่ได้ เชียงแสนพ่าย
ชาวไตปีนั้น ถึงจุลศักราช ๑๐๒๓ (พ.ศ.๒๑๖๔) ปีฉลู จึงไปพื้นเมืองเชียงใหม่

จุลศักราช ๑๐๒๕ (พ.ศ.๒๑๖๖) ปีเถาะ ส่งกองมาอยู่เชียงใหม่

จุลศักราช ๑๐๓๔ (พ.ศ.๒๑๗๕) ปีชวด เจ้าอิงเซะมั่งถึงแก่พิราลัยที่กรุงอังวะ เาไอสรพระเจ้า
พุกามไม่เป็นพระยาเชียงใหม่ปีนั้น อยู่ได้ ๕ ปีก็ถึงแก่พิราลัย เาพระเฉลิมไปกินเชียงใหม่แทน พระเจ้าเมืองแพร่
องค์ครองเชียงใหม่ก็ถึงแก่พิราลัย แล้วเาพระเจ้าอิงเซะมั่งขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ก็ปีนั้น

จุลศักราช ๑๐๓๗ (พ.ศ.๒๑๗๘) ปีเถาะ เจ้าอิงเซะถึงแก่พิราลัยแล้ว เาไอสรพระเจ้าพุกาม
ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่แทน

จุลศักราช ๑๐๔๐ (พ.ศ.๒๑๘๑) ปีมะเมีย พระเฉลิมเมืองถึงแก่พิราลัย เาธส่างทลามเป็น
หวานแทนครองเชียงใหม่

จุลศักราช ๑๐๔๔ (พ.ศ.๒๑๘๕) ปีมะแม รดส่างทลามเกิดคลุ้มคลั่ง มั่งสามมาจับใส่เครื่อง
จองจำ นำไปไว้ที่กรุงอังวะ

จุลศักราช ๑๐๕๔ (พ.ศ.๒๑๙๕) ปีวอก เจ้าฟ้าเมืองหลวงมาครองเมืองเชียงใหม่

จุลศักราช ๑๐๕๗ (พ.ศ.๒๑๙๘) ปีกุน เจ้าฟ้าเชียงใหม่ถึงแก่พิราลัย

จุลศักราช ๑๐๖๑ (พ.ศ.๒๒๐๒) ปีเถาะ มหาธรรมพุกามถึงแก่พิราลัย

จุลศักราช ๑๐๖๒ (พ.ศ.๒๒๐๓) ปีมะโรง หน่อชายเป็นหวานเมืองเชียงใหม่ รัชมะเสนาเป็น
เช็กคาย

จุลศักราช ๑๐๖๓ (พ.ศ.๒๒๐๔) ปีมะเส็ง มหาธรรมตัดเชียงใหม่ให้เป็นหัวพื้นกับเมืองเชียงใหม่

จุลศักราช ๑๐๖๔ (พ.ศ.๒๒๐๕) ปีมะเมีย ลาวทหนีมาพึ่งได้ร่วมสมการ นำเอาไปไว้ที่กรุงอังวะ

จุลศักราช ๑๐๖๕ (พ.ศ.๒๒๐๖) ปีมะแม กองทัพลาวยกมาถึงล้านนา มาอยู่เชียงใหม่แล้ว
ถอยหนีไปเมืองน่านปีนั้น

จุลศักราช ๑๐๖๖ (พ.ศ.๒๒๐๗) ปีวอก เาณีหว่านผู้กินเชียงใหม่ลงเสีย เชียงใหม่ตั้งรักษา
เจสุเป็นหวานแทน พละเป็นเช็กคาย

จุลศักราช ๑๐๖๘ (พ.ศ.๒๒๐๙) ปีจอ เดือน ๑๑ ออก ๔ ค่ำ หมูออกถูกเป็นช้างที่เมือง
เชียงใหม่

จุลศักราช ๑๐๖๙ (พ.ศ.๒๒๑๐) ปีกุน มั่งแรนะว่าครองเมืองเสี้ยน แต่มาอบทมกายแต่งตั้งที่
เชียงใหม่ เดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ ให้ผู้ครองเมืองไรมากินเชียงราย เจ้าหน่อเมืองไปเป็นหวานเมืองน่าน

ชิงแล้วเผา เอกสิทธิ์ของพม่า

จุลศักราช ๑๐๗๐ (พ.ศ.๒๒๕๑) ปีชวด เชนอ้ายสามปี ประกาศอิสรภาพจากพระเจ้ามังฆาละ ขึ้นมาทางเชียงใหม่ อ้ายสามปีไปถึงฮ่อ ฮ่อจับตัวส่งให้พม่า พม่าจับขังคุกแล้วไฟเผาเสียดิบตายทั้งตระกูล นั้นแล

จุลศักราช ๑๐๗๗ (พ.ศ.๒๒๕๘) ปีมะแม ส่งคณะยอละคะยชะแพกเชียงแสนลงไปให้สาส์นศักรีย์ กรุงอังวะเอาพระบรมราชโองการขึ้นมาพระราชาทนายศไต่เจ้าอินเมือง ให้ไปครองเมืองน่าน เจ้าอินเมืองตายเสียที่ เชียงใหม่ และเมืองเชียงแสนพร้อมกันเอาพระยาตินเภาครองเมืองน่าน ภายหลังศักรีย์เจ้าอังวะมีท้องตราขึ้นมาให้น้องเจ้าอินเมืองชื่อว่าชาติยวงศไต่เป็นนาขวา ใหม่พุทธวงศ์ผู้เป็นน้องเป็นนาขวาย แล้วให้เมืองกาย เมืองโร เมืองเลิน พยาก ปะแลว เชียงลาบ เมืองหลวง พูคา เป็นทัพขึ้นกับเชียงแสน ในเมืองทั้งหลายเหล่านี้ ไม่ยหวน และนาขายนาขวาได้แต่งตั้งสืบๆ มา

เทพสิงห์แห่งเมืองยวมยึดเชียงใหม่

ถึงจุลศักราช ๑๐๘๔ (พ.ศ.๒๒๖๕) ปีมะแม เทพสิงห์ปรากฏยังเมืองยวม (แม่สะเรียง) มังแรงแวราผู้ครองเชียงใหม่แต่ให้คนไปเรียกครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ ก็ไม่มา จึงแต่งคนไป ๕๐๐ ไปเรียกมายังวัดสังขาร ริมประตูข้างเผือก มังแรงแวรา ว่า "ให้พ่อเมืองทั้ง ๔ เอาน้ำเข้ายังช่วงสนามให้เต็มแล จักเรียกเทพสิงห์ตนบุญมาพร้อมยังสนาม หากเป็นตนบุญแท้ จักเดินมาเหนือน้ำได้ เราจักกราบมันแล" ว่าอย่างนั้น

ในคืนนั้น คนในเวียงเป็นใจไปบอกให้เทพสิงห์ลักหนีไป อยู่ไม่นานเท่าใดเทพสิงห์ยกพลศึกเข้ามายึดเมืองทางประตูหยาบ ยามนั้นมังแรงแวราอยู่ที่สนาม ลูกมากลูกเมียทั้งหลายใช้กินมากไว้สาวว่า "ข้าศึกเข้าเมืองได้แล้วทางประตูหยาบ ไทยชาวเมืองยิงปืนไม่มีลูกใส่ มีแต่ข้าทั้งหลายลูกพม่าลูกมอญช่วยกันรบข้าศึก" จึงมากไว้สาวแล

ยังมีเจ้าองค์หนึ่งชื่อองค์นก เป็นตระกูลเจ้าล้านช้าง มีวีพล ๓๐๐ มาอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิงท่า วัดเกตเข้ามาอาศัยกับมังแรงแวราว่า "มอบคนให้ข้าเถอะ ข้าจักเป็นหัวหน้าออกไปรบ" มังแรงแวราห้ามเสีย และกล่าววว่า "ตัวเองไม่มีลูกไม่มีเมีย ไฉนจะจักไคร่ทำการเช่นนั้น" เจ้าองค์นกเลยไม่ไป

เจ้าองค์นกเชื้อสายล้านช้างยึดเชียงใหม่

หมู่เทพสิงห์เมื่อเข้าเวียงได้ เลยจับมังแรงแวราจากเสียที่สนามนั้นแล เทพสิงห์เข้ามาอยู่ในเวียงประมาณเดือน ๑ จึงมีอาชญาออกไปทุกเขตทุกแคว้นว่า "ลูกพม่า ลูกมอญอยู่บ้านใดให้จับมาส่งให้หมด จักจับเผาไฟเสีย" ชาวเขตชาวแคว้นทั้งมวล บอกให้ลูกพม่าลูกมอญหนี ถ้าไม่หนีจักเอาส่งในเมือง ลูกพม่าลูกมอญทั้งหลายมีจำแรนเด็ก ๑ ปุห์ย่างช่างเหล็ก ๑ เขทพร้อมกันได้คน ๓๐๐ เข้ามาไว้สาวเจ้าองค์นกยกยว้ตัวบุพพารามขอเป็นหัวหน้าแก่ข้าทั้งหลาย จักเข้ารบเทพสิงห์ เจ้าองค์นกถามว่า "หมู่สุมิเภาใดเอามาให้หมด" เขาไว้สาวว่า "มีคน ๓๐๐ คน" เจ้าองค์นกจึงว่า "ให้สุเียบอยู่ก่อน เขาจักรู้ตัวเดือนออก ๕ ค่ำ ให้สุมหาภูที่วัดเกตนั้นเถอะ" เจ้าองค์นกก็ย้ายไปอยู่วัดเกตนั้นแล ถึงวัน ๕ ค่ำ เขาก็พากันเข้ามาวัดเกต หมู่เทพสิงห์เห็นเจ้าองค์นกมีคนมากมาเขาไม่ไว้ใจจึง

จัดกำลัง ๕๐ คนมารักษาหัวสะพานท่าแพ ตกกลางคืนหมู่พม่ามอญระแวงแตก ยกกำลังแอบเข้าทางแจ่งศรีภูมิ ลงคูเมืองแอบเข้าที่ยังหัวสะพานท่าแพจนหมู่เทพสิงห์แตกเข้าไปในเวียง ฝ่ายกำลังเจ้าองค์นกยกติดตามเข้าไปในเมือง หมู่เทพสิงห์แตกพ่ายหนีออกจากเวียงไปทางใต้หมดแล้ว จึงเชิญเจ้าองค์นกเข้ามาเสวยราชย์ในวัน ๖ ค่ำ ปราบฐานามว่า "เจ้าองค์คำ" วันนั้นแล

อยู่ไม่นานเท่าใด เทพสิงห์ไปชักชวนเจ้าธรรมบัญญัติเมืองน่านมา เจ้าองค์นกเกณฑ์คนออกไปสู้รบยังป่าซาง เจ้าธรรมบัญญัติตายที่ไม้ศรีไม้ดำศกเดียวกัน

เจ้าองค์คำประกาศอิสรภาพ

จุลศักราช ๑๐๕๐ (พ.ศ.๒๒๗๑) ปีวอก เดือน ๔ ออก ๕ ค่ำ ไป (แม่ทัพ) สะแง่งพะยะ ยกทัพจากกรุงอังวะข้ามแม่น้ำคง (สาละวิน) มา เจ้าองค์คำเอาหมู่ไทยชาวเวียง ๒๐ คน ไทใหญ่ ๒๐ คน พม่า ๒๐ คน เป็น ๖๐ คน ไปต้อนรับทัพแห่งพะยะ แห่งพะยะว่า "จักเอาหมู่ไทยอันไปต้อนรับ ๒๐ คนนั้นเล่าเสีย" เขาผู้ตัวก่อนหลบหนีพันมกได้ เหลือแต่พม่าและไทใหญ่ ๔๐ คนนั้นไม่หนี เจ้าองค์คำกลับมาถึงเวียง พระยาเจ้าและขุนเมืองพร้อมกันไหวสาเจ้าองค์คำว่า "หากเจ้าจักเป็นพม่าพวกข้าฮอนนี้ หากเป็นใจกับพม่าพวกข้าตายหมดสิ้นแลไทยที่ไปต้อนรับพม่า ๒๐ คนชายังจักฆ่าทิ้งเสีย ด้วยเหตุนี้แล พวกข้าฮอสูรับ" ครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ เจ้าองค์คำว่า "รบก็รบแล"

แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำโบราณชาติที่ลึกเขี้ยวและเย็น
ภาพทั้งนี้ก็เป็นช่วงโชติช่วงพระมอญพม่า-ไทย
ที่ย่านอำเภอสะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ยามนั้นพม่าก็รบถึงหนองผ่วนแล้วก็จัดเตรียมทำศึก ออกรบกันได้กันไปได้กันมาได้ ๒ เดือน พม่าอดข้าวปลาอาหารเลยแตกหนีไปทางเมืองวัง หนองขวาง เพลโย ไปตั้งทัพที่เมืองพะยะ

ถึงจุลศักราช ๑๐๕๔ (พ.ศ.๒๒๗๕) ปีชวด เดือน ๔ ออก ๘ ค่ำ เจ้าองค์คำยกทัพไปตามตีพม่าสะแง่งพะยะยังเมืองพะยะเยา ไปพม่าสะแง่งพะยะเลยหนีไปเชียงแสน เจ้าองค์คำก็เอาลาวข้าพระเจ้าฟ้างเชียงใหม่ ตั้งให้เขาเป็นพระยาพราน พระยาว่าให้กลับไปอยู่รักษาปฏิบัติพระเจ้าฟ้างเชียงแต่เก่า

ที่เมืองเชียงแสน มหากษัตริย์กรุงอังวะ มีพระบรมราชโองการให้สะแง่งพะยะเป็นโม้ยหวานชื่อพะยะชะแวก ให้กลับล้อมเอาเมืองแพร่ เมืองน่าน นครลำปาง เมืองฝาง เมืองสาด เชียงของ เมืองเทิง เหล่านี้ให้ขึ้นกับกับเชียงแสนให้หมด

จุลศักราช ๑๐๕๕ (พ.ศ.๒๒๗๖) ปีฉลู เช็กคาย (ปลัดเมืองน้อยบุ่ง เป็นหัวหน้ายกทัพมาคนหมื่น ๑ มายึดเชียงใหม่เป็นข้าทางแก่งคูเมืองไม่สำเร็จแตกหนีกลับไป

จุลศักราช ๑๐๕๘ (พ.ศ.๒๒๗๙) ปีมะเส็ง ภูฟ้าชาวมาจกาล่าพูนขึ้นมาเป็นผิงญูในเมืองเชียงใหม่ จับได้เจ้าเสีย

จุลศักราช ๑๑๐๒ (พ.ศ.๒๒๘๓) ปีวอก โม้ยหวานพะยะชะแวก เชียงแสนตาย

จุลศักราช ๑๑๐๕ (พ.ศ.๒๒๘๖) ปีกุน กษัตริย์เจ้ากรุงอังวะ มีพระบรมราชโองการ โปรดให้
ลูกพระยาระแหงคณห์ชื่อใหม่ชินวงศ์ เป็นโมยหวานในเมืองเชียงแสน ชื่อ 'พชนะรลักษณ์' และ
จุลศักราช ๑๑๐๗ (พ.ศ.๒๒๘๘) ปีมลู เจ้าแก้วหงสา มารับเอานางองค์ทิพย์ลูกเจ้าองค์คำไป
เมืองหงสา

พงสาวดีเมืองมอญแตก

ถึงจุลศักราช ๑๑๐๘ (พ.ศ.๒๒๘๙) ปีชลา เจ้าแก้วหงสา แยกต่างสาวดีพาเอาเจ้าองค์ทิพย์มา
ถึงเชียงใหม่

จุลศักราช ๑๑๑๓ (พ.ศ.๒๒๙๔) ปีมะแม ลือเซ็นพร้อมใจกันแข็งเมือง พชนะรลักษณ์และมอญ
ไม่อาจปราบลือเซ็นได้ พชนะรลักษณ์จึงพ่ายหนีละเมืองเสียเอาลูกเมียไปตั้งอยู่สบทา ลือจึงยึดเมืองเชียงแสน

จุลศักราช ๑๑๑๗ (พ.ศ.๒๒๙๘) ปีกุน พชนะรลักษณ์เอาเข้า แกว ลาว ขึ้นมารบลือจ๋ เลายแตก
หนีไป พชนะรลักษณ์จึงครองเมืองเชียงแสนตั้งท่า

จุลศักราช ๑๑๑๙ (พ.ศ.๒๓๐๐) ปีมลู ลาวเอาหัวพลขึ้นไปรบฆ่าพชนะรลักษณ์ที่ดอนแทนตาย
ลูกพชนะรลักษณ์ชื่อเจ้าศนทพิ ลูกเจ้านางวชื่อปวระลงไปอังวะ กษัตริย์เจ้าอังวะพระราชทานยศให้ปวระเป็นโมยหวาน
เชียงแสน ให้ออกศึกกินเชียงราย ชานนอัทธิกะพ่อนำเจ้านางวากินเชียงลาบ

๓ ทศวรรษแห่งอิสราฟ

จุลศักราช ๑๑๒๑ (พ.ศ.๒๓๐๒) ปีเถาะ เดือนเจียงดับ เจ้าองค์คำสวรรคต ท่านสวยเมืองได้
๓๒ ปี ศกเดียวกันเดือน ๓ เจ้าจันโอรสเจ้าองค์คำขึ้นสวยราชย์เมืองเชียงใหม่แทน ศกเดียวกันเดือน ๔ ออก ๗ คำ
พม่าแมงรงไป ยกทัพเข้ามาถึงเกาะลม มอญและพม่ารบกันตายเป็นอันมาก มอญมีคนน้อยจึงถูกพม่าตีแตก
ระส่ำระสาย มอญทะเลปานพาครอบครัวเข้ามาเมืองเชียงใหม่ ในเดือน ๖ นั้นไปพม่าแมงรงยกทัพเข้าสูเมืองอยุธยา
ผ่านเข้ามาทางทวาย ได้เมืองทวายแล้วฆ่าเจ้าเมืองทวายเสียแล้ว เลายเข้าเมืองอยุธยา ศกเดียวกันนี้ น้อยวิสุทธิ์
เมืองลำพูน นำทหารไปฆ่าโมยหวานปวระเชียงแสนเสีย แล้วน้อยวิสุทธิ์ครองเมืองแทน

จุลศักราช ๑๑๒๒ (พ.ศ.๒๓๐๓) ปีชลา เจ้าดวงเมืองลำพูน นำทหารไปผ่านนายวิสุทธิ์ที่เชียงแสน
เสีย เจ้าดวงกลับลงมาลำพูนดังเก่า ศกเดียวกันนี้ เดือน ๘ ออก ๘ คำ คนใช้พม่าเข้าเมืองลำพูน เดือน ๘
แรม ๗ คำ พระยาอ่องไชย กลับจากอยุธยาขึ้นมาถึงน้ำแม่พระตายเสียที่นั่น ศกเดียวกันนี้ เดือน ๕ แรม ๒ คำ
ยามเข้าตัว เกิดสุริยคราส และอะตุระเป็นกบฏในอังวะในวันนั้น

จุลศักราช ๑๑๒๓ (พ.ศ.๒๓๐๔) ปีมะเส็ง เดือน ๔ แรม ๘ คำ เจ้าปัดน้องเจ้าจัน เดินทางจาก
ป่ามอกมาพร้อมกันกับพระยาตันแข็งเมืองต่อสู้รบเจ้าจัน เจ้าจันหนีไปพึ่งพระยาท่ากาน เม็งทะเลพ้านไปอยู่บ้านสัน
เจ้าปัดได้เมืองแล้วก็ไม่สวยเมือง เลยนิมนต์เจ้าชู้ทูตเป็นพระอยู่วัดดวงดี ลีอกออกมาสวยเมือง ถึงเดือน ๗
ออก ๗ คำ ศกเดียวกันนี้เจ้าเมืองลำพูนตาย

จุลศักราช ๑๑๒๔ (พ.ศ.๒๓๐๕) ปีมะเมีย เดือนยี่ ออกค่ำ ๑ วันอาทิตย์ ยามเช้าตัวสุริยคติวราศ เดือน ๓ ออก ๑๓ ค่ำ ลำพูน วังพริ้ว รบป่าซาง ถึงเดือน ๔ พม่าให้ไปอภัยคามณี นำไป (แม่ทัพ) ทั้ง ๔ คน ๔ ทัพ ยกทัพจากอังวะมาตั้งทัพอยู่ที่วัดเวฬุวันกู่เก่าก่อน แล้วตั้งล้อมเชียงใหม่ในเดือน ๔ ออกค่ำ ๑ วันเสาร์ ก่อนหน้าทัพพม่าจกัมนั้น เมิ่งทะเลพ้านกับพระยาแก้วหน่อออกจากเชียงใหม่ไปอยู่ถ้ำกลดง แล่น้ำคง

พม่ากวาดต้อนชาวเชียงใหม่ไปลิ้น

ถึงจุลศักราช ๑๑๒๕ (พ.ศ.๒๓๐๖) ปีมะแม เดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำพม่ายึดเชียงใหม่ได้ อยู่ได้ ๒-๓ วัน ลำพูน บ้านสันทการถูกพม่าตีแตก พม่ากวาดเอาลูกเจ้านันตนลูกเจ้านงค์ค้ำ และไพร่ไทชาวเชียงใหม่ไป อังวะหมดลิ้น

ถึงเดือน ๑๒ ตกเดียวกับนั้น พม่าได้เมิ่งทะเลพ้านที่ถ้ำกลดงแม่น้ำสาละวิน พม่าเอาไปอังวะ ภายในเมืองอังวะในเดือน ๔ ปีมะแมนั้น ลูกพระยาอ่องไชยหนองต่อตาย ได้ภักโงไปอนุชากษัตริย์อังวะนั่งเมืองแทน ก็ปีนั้น เทือนจับเมิ่งทะเลพ้านแล้วเอาเข้ามาเมืองอยุธยาที่ปีนั้น พม่าได้เชียงใหม่แล้ว ให้ไปอภัยคามณีปกครองอยู่ เชียงใหม่ปีมะแมนี้ แสนขวางโรงช้างเอาก่าล้งขึ้นไปลอบตีพม่าที่เฝ้าเงิน ๓ กองอยู่ทัพพม่าอ้อย ได้แล้วหนีไปตั้งอยู่ ดอนมูลเชียงแสน ไปอภัยคามณีแต่งเชิกคายอินทะ เป็นแม่ทัพเอาชาวเชียงใหม่ขึ้นไปรบแสนขวางโรงช้างที่ ดอนมูล หมู่แสนขวางแตกหนีหนีหายตามมกนัก

จุลศักราช ๑๑๒๖ (พ.ศ.๒๓๐๗) ปีวอก เดือน ๑๒ ออก ลาวส่งราชสาส์นไปถึงเมิ่งโงไป เดือนเจียงแรม ๖ ค่ำ ท่านแม่เมิ่งทะเลพ้าน เดือน ๔ แรม ๘ ค่ำ กษัตริย์เมิ่งโงไปรบคะแซ ได้คะแซแล้วฆ่า พระยาคะแซเสีย เดือน ๕ ออก ๔ ค่ำ แผ่นดินไหวอย่างรุนแรงคนยืนอยู่ถึงกับล้ม เดือน ๖ ออกค่ำ ๑ สุริยคติวราศ

พระเมืองไชยแห่งลำพูนประกาศอิสรภาพ

จุลศักราช ๑๑๒๗ (พ.ศ.๒๓๐๘) ปีระกา พระเมืองไชยเจ้าเมืองลำพูนประกาศอิสรภาพต่อสู้ ไปอภัยคามณีที่เชียงใหม่ ลานนาไทยด้านตะวันออกแม่น้ำคง เกิดศึกสงครามรบกันทุกทหนแห่ง ไปอภัยคามณีแตก หนีกลับเมืองอังวะ เจ้าฟ้าชายแก้วเมืองนครลำปางก็หนีไปกับไปอภัยคามณี กษัตริย์อังวะจึงแต่งอะแซหวุ่นคุมรั้พล ได้แสนหนึ่งขึ้นมาชำระลานนาไทยทั้งหมด อภัยคามณีก็กลับมา เจ้าฟ้าชายแก้วก็กลับมากับไปอภัยคามณี กษัตริย์ อังวะรื้อหอปราสาทเสียสร้างใหม่ก็ปีนั้น อังวะไปรบฮ่อก็ปีนั้น ดาว ๕ ดวงเข้าเดือนก็ปีนั้น อะแซหวุ่นขึ้นมาตีได้ลาน นาไทยคืนแล้ว มอบหมายให้อภัยคามณีฟื้นฟูเชียงใหม่อย่างเก่า ให้สิงหะยอต่างปกครองเชียงแสนกับไปเจียวลาย ชาติ

จุลศักราช ๑๑๒๘ (พ.ศ.๒๓๐๙) ปีจอ แลจูไปและอภัยคามณีลงไปถึงกุมพระเมืองไชยลำพูน เดือน ๓ เพ็ญ เมืองลำพูนแตกวันนั้น สิงหะยอต่างเชียงแสนไปอังวะ ให้เชิกคายปลานแ่งจ้อจ่าวอยู่ที่พันฟูเมือง เชียงแสนในปีนั้น พายุพัดผ่านเข้าปราสาทกษัตริย์กรุงอังวะหักลงถูกพ่วงทองคำ(เครื่องประดับ) ช้างชำรุดเสียหาย อย่างหนักไปอันหนึ่ง น้ำนองท่วมเมืองอังวะก็ในปีนั้น

พม่า ๙ ทพยิดกรุงศรีอยุธยาได้

จุลศักราช ๑๑๒๙ (พ.ศ.๒๓๑๐) ปีกุน เดือน ๔ ย่อมารบอังกฤษมาถึงดอยสองสี่ เสมียงหมต แล้วแตกหนีกลับไป พม่า ๙ ทพยิดลงไปยึดเอากรุงศรีอยุธยาได้เดือน ๗ ปีนั้นแล

จุลศักราช ๑๑๓๐ (พ.ศ.๒๓๑๑) ปีชวด อภัยคามณีถึงแก่กรรม ชื่อว่าจักมารบอังกฤษอีก กษัตริย์อังกฤษเรียกเอาหัวเมืองทั้งหลายมีเมืองเมกตะมะ ตะกั๊ง เสลียง โนเดือนเจียง ให้เอาหัวเมืองไปเมืองอังกฤษ ถึงเดือน ๖ ย่อไม่มาแล้วปล่อยคืนไปบ้านเมืองของตน เดือน ๘ ออก ๖ คำ จัตุรพระเจดีย์เมืองแซ่นองทักลง เดือน ๙ แรม ๖ คำ ยกจัตุรพระเจดีย์ลำพูนขึ้นแทน อภัยคามณีตาย แล้วแมงเหนโมยคามณีมาอยู่เชียงใหม่แทนคนเดียวกันนี้

ถึงจุลศักราช ๑๑๓๑ (พ.ศ.๒๓๑๒) ปีฉลู เดือน ๑๑ ออก ๔ คำ วันอาทิตย์ เห็นดาวหางทางทิศตะวันออก เดือนเจียงแรม ๖ คำ เห็นดาวหางอีก ฟุ้งเจียงไปทางตะวันตก ถึงเดือน ๔ เข็กคายน้อยพรมเป็นกบฏต่อผู้กับแมงเหนโมยยะไปหัวชาวที่เชียงใหม่แต่แท้ เข็กคายน้อยพรมตายก็ปีนั้น ไปบุกขุปลีและแลซุไปไปตีผ้าขาวพันนาได้นาง ๓ คิวมากถวายกษัตริย์อังกฤษก็ปีนั้น ฟ้าม่ายั้งข้าวของกษัตริย์อังกฤษก็ปีนั้น จัตุรพระธาตุตะโก๊งหัก ไปเอาจแล้วและเอาไปอังกฤษก็ปีนั้น พม่าข่าวประกาศกันให้เจาะโบหู ถือโบลานก็ปีนั้นแล

จุลศักราช ๑๑๓๒ (พ.ศ.๒๓๑๓) ปีชลา วันอังคารจนถึงวันศุกร์ อุบาทว์เกิดมีแก่สัตว์ ๔ ตีน ๒ ตีนมากนัก กระต่ายตัวหนึ่งมีหัวเดียว แต่มีลำตัว ๓ ตัว เกิดที่เกาะเชียงพลู

พระยาโกษาปานยกทัพสู่เชียงใหม่

เดือน ๗ ออก ๓ คำวันจันทร์ ทั้พชาวใต้ พระยาโกษาปานเป็นแม่ทัพมีพล ๗,๐๐๐ มกรบเชียงใหม่ มาตั้งอยู่ประตูลายแกงอยู่ได้ ๙ วัน ถึงวัน ๓ เดือน ๗ ออก ๑๑ คำแตกหนีล่องลงไป เดือน ๗ แรม ๘ คำไฟไหม้เมืองอังกฤษด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ย้อมไปทางทิศเหนือ และตะวันตกถึงวัดพระนอนจึงดับ

เจรจากับทัพชาวใต้ไม่สำเร็จ เดือน ๗ ออก ๑๑ คำ ยามมืดคลื่นทัพชาวใต้แตกไป หมูขาวเชียงใหม่ตามตีถึงทุ่งพระภูง ปืนชาวใต้ยิงถูกเข็กคายซ้าย (ปลัดซ้าย) ตาย

จุลศักราช ๑๑๓๓ (พ.ศ.๒๓๑๔) ปีเถาะเดือน ๗ แรม ๑๐ คำยามเช้าตู่ แผ่นดินไหวทางเหนือมาก เป็นที่น้ำสะพังกลัวน้ำ เดือน ๙ ออก ๗ คำ เจ้าจับน้องกษัตริย์อังกฤษ แม่กษัตริย์อังกฤษขอไว้ไม่ทันเขาก็ก่เสียก่อน

พระยาจ่าบ้านรบพม่า

เดือนนี้ แรม ๑๒ คำ กษัตริย์อังกฤษ แต่งตั้งราชสิงหะคอยต่างขึ้นมาครองเชียงแสนตั้งท่าส่วนเมืองเชียงใหม่พระยาจ่าบ้านบุญมากประกาศอิสรภาพต่อผู้กับพม่าไปหัวชาวที่กลางเวียง นายหมองถูกปืนตาย เจ้าพระยาจ่าบ้านมีทหาร ๓๐๐ คนรบพม่าไม่มีทอกตบมีแต่ไม้ค้อนเล็ก ๆ แต่ตีทันทือตบจ้าวไล่พม่าไปหัวชาววังเข้าวังปิดประตูไว้ พระยาจ่าบ้านก็เลยพาหมู่ทหารหนีไปถึงเมืองนครลำปาง ปฏิสันถารปราศรัยกับเจ้ากวีลองค์เป็นลูกอ้ายฟ้าหลวงชายแก้ว และเจ้า ๗ องค์ที่หนีอยู่ตั้งสี่จะต่อกันเป็นอันหนึ่งคนแล้ว พระยาจ่าบ้านก็เลยไปตามหาไปเจียกขุปลีหงะเต ที่เวียงจันทร์ บอกกล่าวเรื่องไปหัวชาวกระทำความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง และตนได้ขัดขวาง

ทุกประการ ไปเจียกขุประสิงหะเทศก็กลับมาเชียงใหม่ เจ้าพระยาจำบ้านก็มีตาม มาตั้งอยู่หน้าวัดพุทธาวรณนั้นแล
ไม่มาขุประสิงหะเทศ กับไปหัวชาวพร้อมกันจักไปรบเมืองอยุธยา พวกกันเตรียมไว้พลคนคืออยู่ พระยาจำบ้านอาสา
ว่า "ทางน้ำทางเรือไม่ได้ยากจักขอไปแถวตงเสียก่อน" พม่าจึงจัดคนพม่า ๗๐ กับคนไทย ๕๐ ให้พระยาจำบ้าน
คุมไปก่อน ภายหลังพม่าจักเอาลูกเมียพระยาจำบ้านส่งไปเมืองอังวะ พระยาจำบ้านรู้ว่า จึงใช้ให้คนรีบมาบอก
ลูกเมียให้ลี้ภัยหนี พระยาจำบ้านก็เลยแหงพม่าที่เมืองหอด (ฮอด) แดกกระจัดกระจายไป แล้วเลยลงไปขอกำลัง
จากอยุธยาจะมาช่วย

ตบฏญ่าแห่งนางยง

ที่นี้ จักกล่าวด้วยตระกูลเจ้าฟ้าหลวงชายแก้วแห่งเมืองนครลำปางก่อนแล ปางเมื่อจุลจักราชได้
๑๐๗๑ (พ.ศ.๒๒๗๒) วิชา ขณนั้น พม่ามังฆราวาณเชียงใหม่ ถูกเทพสิงห์มาปราบ และยังถูกเจ้าองค์คำมา
ปราบอีกตั้งกล่าวมาแล้ว ในกลางระหว่างนั้น เมืองล้านนาไทยเกิดเป็นศึกสงครามทุกแห่งหน ยามนั้นยังมีพระภิกษุ
(สาวุ) เจ้าอาวาสองค์ ๑ อยู่วัดนางยง เจ้าอาวาสองค์นั้นเลี้ยงพรมเลี้ยงพรายยกตัวเองเป็นเจ้าตบฏ คนทั้งหลาย
อ่อนน้อมเข้าเป็นสัณครพรรคพวกมากนัก เจ้าอาวาสวัดสามขาและวัดบ้านพ่อนก็สึกออกมาเป็นเสนาแห่งพระนางยง
ในเมืองนครลำปางหาเจ้าไม่ได้ มีแต่พ่อเมืองทั้ง ๔ คอยเกาะกลุ่มกันอยู่ ไม่มีใครมีสิทธิ์ขาด
เรื่องนี้เล่าลือถึงเมืองลำพูน ว่าตบฏเกิดขึ้นนางยง เจ้าเมืองลำพูนจึงแต่งท้าวหายศหลวงคุมทัพ ไปถึงเมืองนครลำปาง
เข้าสู้รบกันที่ป่าพุทธา ชาวนครแตกกระจัดกระจายไป ตบฏนางยงหนีไปอยู่วัดพระธาตุลำปางหลวง ชาวลำพูนไป
ล้อมไว้ถึงกลางคืนใกล้จึกสว่าง ตบฏนางยงหลบออกหนีล่องไป ชาวลำพูนติดตามไปทันเข้า ฝ่ายตบฏนางยงกับ
เสนาซ้ายขวาโกรธ พวกกันเอาไม้ค้อนและไม้แหลมกระทุ้งหัวบารบชาวลำพูนแตกหนีกลับไป เป็นแต่เคราะห์จักรวณ
แต่งลูกปืนถูกระหว่างตัวตบฏล้มลงที่นั้น เสนาทั้ง ๒ เข้าประคองเอา เสนาทั้ง ๒ ก็ถูกปืน เสนาบ้านพอนถูก
ทางตา เสนาสามขาถูกหัวเข้าเลยเสียชีวิตเสียที่นั้น

ท้าวหายศลำพูน ดอยคั้นมาอยู่วัดพระธาตุลำปางหลวงแล้ว แสร้งให้คนไปเรียกร้องไพร่บ้านไร
เมืองออกมา แล้วเก็บเบี้ยเก็บเงินค่าหลังคาค่าหัว ผู้ใดขัดขวางบ้างควรฆ่าก็ฆ่าควรตีก็ตี มีสิ่งใดรับเอาเสีย

ส่วนร้องวังฝ่ายเหนือ อันเป็นผู้ปกครองปกป้องเมือง มีเสนาหนึ่งชื่อ แสนเทพ นายเรือนจเรน้อย
ขัดขวางไม่ค่อยอ่อนน้อม ท้าวหายศลำพูนจึงแต่งหาญพังกา แสนฟ้าแลบ หาญฟ้าพิน ขึ้นไปพร้อมกับแสนหนึ่งชื่อ
และท้าวขุนยงศาสาว่าการ เมื่อจักเจรบตาถลงกัน แสนฟ้าแลบ พังกา ฟ้าพินให้ สัญญาณด้วยการกระพระบิดาให้กัน
เลยพันแห่งกันที่เสนาที่นั้นเป็นอันหน่วยไกลหาแลแตกกระจัดกระจายเข้าด้วยหว่างดอย ขุนแต่งเมืองคือจเรน้อยและ
ท้าวลิ้นก่านและนายน้อยธรรม ชาวบ้านชาวเมืองทั้งบ้านช่องหอเรือนแล้ว หนีไปหลบลี้ภัยเมืองต้า เมืองลง
เมืองเมาะ เมืองซางทุกแห่งก็มีแล

สาวุธเจ้าวัดชมพูผู้สาศึก

ในขณะนั้นสาวุธเจ้าวัดชมพู คิดสงสารศรัทธาบ้านเมืองจึงเรียกร้องท้าวขุนทั้งท้าวลิ้นก่านและ
จเรน้อยมาปรึกษาว่า "บัดนี้หาผู้เข้มแข็งไม่ได้ เห็นคนตายคนเดียว โฉนพาทันเสนาเมืองเสียดังนี้เราจักสึกออกไป
แก้ไขเอาบ้านเมือง ให้ท่านทั้งหลายแยกตัวกันมาให้หมด เอาไว้แต่ผู้หญิง เราจักออกนำเป็นหัวหน้ารบชาวลำพูน

หากไม่ชนะให้ตัดคอเราลงน้ำเสีย เราจักสู้วันนั้นแล้ว" วาอย่างนั้น ที่นั้นขุนเมืองทั้งหลายจึงให้วสาหรือคงครุบาไม่ให้สู้ศึก ครุบาองค์นั้นจึงเมตตาวาว่า "ไม่ให้สู้ศึก สัตว์ธาทั้งหลายยังจักเชื่องค้ำเราหรือไม่ ทาย่างไรจักไม่เสียเมือง เราจักคิด" ท้าวขุนทั้งหลายก็ต้องยอมตามทุกประการ

ทิพจักรพนเนจรต้นตระกูลเชื้อ ๗ ตอน

ครุบาเจ้าองค์นั้นจึงไปหาทิพจักร เป็นผู้มั่งคั่งมีปัญญากล้าแข็ง ว่องไวเฉลียวฉลาดในการยิงปืนและธนู สามารถจับเป็นหัวหน้ากำลังสู้รบกับข้าศึกได้ ครุบาเจ้าองค์นั้นจึงไปสูทิพจักรแล้วกล่าววว่า "ดูราวอุบาสกด้วยสัดฐานบ้านเมืองทั้งมวลก็เป็นอันระส่ำระสายหาผู้นำเข้มแข็งต่อสู้ข้าศึกไม่ได้ เราก็เล็งเห็นแต่อุบาสกแลจักเป็นหัวหน้ากำลังพลต่อสู้รบป้องกันบ้านเมืองได้" นายทิพจักรจึงกล่าวว่า "ด้วยข้าศึกชาวลาพูนก็เป็นคนเดินดินกินข้าวเหมือนนัคน ไม่มีอะไรจักต้องไปทวนกลับแม้เท่าเม็ดงาจากถมิกล เว้นไว้แต่ดำดินบินบนสิ่งเดียว ก็แต่ว่าผู้ข้าไม่ใช่เจ้าบ้านผ่านเมือง แต่ตัวผู้ข้าเข้มแข็งเอาบ้านเอาเมืองได้แล้ว จักให้เป็นเมืองแห่งผู้ซำก็จักคิดไม่ให้สู้ข้า ไม่ให้เสียหน้าเมืองนัคนแล้ว"

ครุบาเจ้าองค์นั้นก็มีมาบอกแก่ท้าวสิ้นก่าน เจรน้อย ขุนเมือง ไพรไทยบ้านเมืองทั้งหลายก็ยินดีกันทุกคนได้ตั้งสัจจะต่อกันวว่า "ครั้นชนะข้าศึกดังที่กล่าวแท้ จักน้อมบ้านนวมเมืองให้นายทิพจักรเป็นเจ้าเป็นใหญ่เป็นเจ้าครอบครองบ้านเมือง" ตั้งสัจจะต่อกันกลางคณะนั้นแล้ว นายทิพจักรกล่าวว่า "ถ้าอย่างนั้นขอคนตี ๓๐๐ คน" ขุนเมืองทั้งหลายก็จัดคนให้ ๓๐๐ ถึงฤกษ์วันยามดีแล้วก็ยกไป ทิพจักรพนเนจรจึงตัดเอาคนตีไว้เนื้อเชื่อใจกัน ๓ คนคือ หมื่นยศ ๑ หมื่นชิต ๑ นายน้อยติเต ๑ ยามตีเวลาคคนหลับบังไม่หลับบัง จึงพากันเข้าล้อมวัดลำปางหลวงจัดแจงคนเฝ้าอยู่ทุกประตู ให้สัญญาแก่กันวว่า "หากมีเสียงโวยวายดังข้างในเขาแตกออกมา สู้อยู่ที่นี้แลฟันเลชนะ" แล้วทิพจักรพนเนจรก็พาเอาหมื่นยศ หมื่นชิต นายน้อยติเต พร้อมแล้วแล้วก็กลานเข้าท่อน้ำเข้าไปไม่รู้ว่าท้าวมหายศเป็นผู้ใด จึงได้ถามวว่า "เจ้าท้าวอยู่ที่ไหน ดูข้าเป็นคนใช้มาจากลาพูน" ขณะนั้นท้าวมหายศเล่นหมกกรูกอยู่ ร้องตอบวว่า "กูอยู่ที่นี้" จึงรู้แท้ทิพจักรพนเนจรยกปืนยิงท้าวมหายศ แล้วก็ไล่แทงไล่ฟันวว่านายเป็นไกลทล พวกเดียวกันพันแห่งกันเองก็มี แต่กย้อยแย่งแยียด้อยต่อองประตู หมู่คน ๓๐๐ อยู่ข้างนอกแห่งพันตายมากนัคน แต่กระษัตริย์กระจายไล่ติดตามถึงปากกองโค่นต้นไม้ขวางทางเสียแน่นหนา แล้วพากันกลับคืนถึงห้างฉัตร สักการบูชาอินโยงอารักษ์เจ้าขุนตาล แล้วกลับมาตั้งพักอยู่พักว จึงเรียกร้องไพร่ไทย เจ้า ท้าวขุน สมณพราหมณ์ให้ออกมาทาบานหาเมืองหอไตรเรือนณน ทาไว้ทานา บ้านเมืองสุขเกษมช่งเย็น ไพรฟ้าซำแก่นดินทงามดำช่ายกันได้ดีเต็มที เป็นเหมือนระหว่างคราวครั้งก่อนนั้นแล

พระยาสุระเวงไชย

ในกาลนั้น เทวดาอารักษ์และท้าวขุนไพร่ไทยบ้านเมืองทั้งมวล จึงพร้อมกันอุสสาราชาภิเชก นายทิพจักรเสวยราชสมบัติเป็นเจ้าในเมืองนครลำปาง ปรากฏนามวว่า พระยาสุระเวงไชย กับด้วยราชเทวีชื่อ พิมมรา อยู่ครอบครองราชสัดฐานบ้านเมืองตั้งเวียงคอกจัวก็มีแล

ตั้งแต่นั้นไปภายหลัง พนมมหาราชาก็ทรงครวญได้สิบเดือนแล้ว ประสูติได้ราชบุตรองค์ที่ ๑ เป็นผู้มีวิริยลักษณะสมบูรณ์ พระยาตนพ่องจึงตั้งชื่อว่า "นายอัยราชกุมาร"

ถัดนั้น ประสูติราชบุตรองค์ที่ ๒ ตั้งชื่อว่า "ชายแก้ว" ถัดนั้นองค์ที่ ๓ เป็นธิดา ตั้งชื่อว่า "นางคำ" ถัดนั้นเป็นราชบุตรองค์ที่ ๔ ตั้งชื่อว่า "นายคำพา" ถัดนั้นเป็นราชบุตรองค์ที่ ๕ ตั้งชื่อว่า "นายพ่อเวือน" ถัดนั้นเป็นธิดาองค์ที่ ๖ ตั้งชื่อว่า "นางกลม" ทั้งหมดมี ๖ คน

พระยาชัยสงคราม

พระยาสุลวะฤๅไชยรำพึงว่า "แผ่นดินหนึ่งดิน ก็ไม่มีใครแบ่งปันได้ ทว่ามีแต่ประชาชนราษฎรบ้านเมืองที่ยกยอให้เป็นเจ้าเป็นใหญ่" จึงมีบรรณาการของฝากดอกไม้ธูปเทียน ไปถึงไปพม่าหม่อมมูยยังเชียงตุง ขอให้ฝากความกราบทูลให้โหราจารย์กรุงอังวะ ไปหม่อมมูยได้แจ้งแล้วก็ลงไปให้โหราจารย์กรุงอังวะ กษัตริย์เจ้าจึงปลงแผ่นดินหนึ่งดินเมืองนครลำปางให้ แล้วพระราชทานชื่อให้ใหม่ว่า "พระยาชัยสงคราม" นั้นแล

ล้านนาไทยสืบส่วนวราย

อุปวภาค ภายหลังแต่่นั้น ชาวสาธุชนยังจงเวรหมยมันอยู่ไม่หาย จึงทำเป็นใช้คนตีไปกลางคืน แอบย่องเข้าช้อนล้อมเรือนพระยาชัยสงครามโดยรอบแล้ว เขาก็เอาปืนเล็งยิงเข้าไปในเรือน เพื่อจังกยิงให้ถูกพระยาชัยสงคราม ในคืนนั้นเป็นแต่บุญของท่านและเทพดาทวารัรักษาท่าน จึงไม่ได้นอนเรือนหลังนั้น ไปนอนเรือนหลังได้ข้าศึกไม่เห็น เขาก็เอาไฟเผาเรือนขึ้น

ขณะนั้น พระยาชัยสงครามสะดุ้งตื่นขึ้น รีบไปถือปืนแล้วคลานออกไปถึงที่ใกล้ข้าศึกแล้วคว่ำทากรบอกใส่ดินปืนไม่มี ยามนั้น ข้าศึกก็พากันพ่ายหนี เจ้าก็กลับมาเอากรบอกใส่ดินปืนที่เรือนได้ได้แล้ว ไปทันข้าศึกยังทุ่งสาบกลางน ยกปืนประทับยิงข้าศึกรวมไว้มาเดียวตาย ๓ คน ข้าศึกแตกพรวดพราดตายฝังชี้เหล็กเกลื่อนกลาดไปก็มีแล

ภายหลังชาวสาธุชนล้วนเดชะคุณพเจ้า เลยขอสงบศึกสืบสัญญาไมตรีเป็นบ้านที่เมืองน้องคำชายไปมาหากันนั้นแล

ตั้งแต่นั้นมา พระยาสุลวะฤๅไชยสงคราม อยู่บำเพ็ญจาคีลิกทานฟังธรรมเมตตาภาวนาตราบสิ้นอายุขัยถึงแก่พิราลัยไปสู่ปรโลก ต่อมาเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็พร้อมกันจัดพิธีปลงศพแล้ว ก็มอบบ้านเวณเมืองให้ "เจ้าชายแก้ว" สืบแทนนั้นแล

ล้านนากสิยศ

ในกาลยามนั้นบ้านเมืองทั้งมวลล้วนเดือดร้อน บ้านโคกเมืองมันซิงกันเป็นเจ้าเป็นนาย เกิดเป็นโกลาหลไปทุกแห่ง ฝ่ายทางสาธุชน เชียงใหม่ บ้านสันกำแพง ท่ากาน หนองล่อง ส่องสี่จอมทอง ชะลุง ป่าซาง บ้านเหนือรบบ้านใต้ บ้านใต้รบบ้านเหนือเป็นข้าศึกฆ่าฟันกัน

เมืองนครแสนพื้นและน้อยธรรม ท้าวลิ้นก่าน ชุนเมืองทั้งหลายพร้อมกัน บ้างใคร่ฆ่าเจ้าชายแก้ว และนายพ่อเรือน ถึงขนาดเอาครอบครัวหนีไปพึ่งเจ้าเมืองแพะขอพึ่งพาอาศัย เป็นครั้งเป็นคราวขอเป็นไมตรีสนิท ติดต่อกันสืบไปเบื้องหน้า แล้วจึงขอวีรพลคนศึกกับเจ้าเมืองแพะได้แล้วกลับคืนมาเจ้าชายแก้วและนายพ่อเรือนทั้งสองพี่น้องนำทัพมาถึงเวียงคอกงัว เมืองนคร ยิ่งทัพพยุห่นั้น ถึงวันหลังรุ่งเช้าเข้าทั้ง ๒ พี่น้อง มีวีรพล ๒๗๐ คน เลียบบริภินำแม่วังฝั่งตะวันออกออกไป ฝ่ายแสนพื้นและอันน้อยยะ ก็เอาวีรพลคนศึกมาพบกันอยู่ลำปางกลางก็รบกัน นายพ่อเรือนเคราะห์ซ้ำกรรมถึงถูกลูกปืนเลยเสียชีวิตที่นั่น เลยพากันถอยกลับคืนเมืองแพะที่เก่า

ไปคามณีกวาดต้อนชาวเชียงใหม่ไปพม่า

ในกาลนั้นล้านนาไทยขุนวายเป็นโกลาหล พม่าไปคามณี และหลานชะโป ก็ยกทัพลงมาแต่เมือง อังวะมายึดเมืองเชียงใหม่ ส่วนเจ้านายทั่วขุนเมืองเชียงใหม่ก็ไม่สามัคคีปรองดองกัน ท้าวสุจิกอาสาสู้ไม่ได้ เป็นด้วยชะตาอายุเมืองหากชาติ เลยแตกกระจัดกระจายเสียเมืองให้พม่า พม่าได้แล้วก็กวาดเอาเจ้าองค์เทพ ลูกเจ้า องค์คำและไพร่บ้านไทเมืองไปก็มี ที่ให้อยู่กับบ้านกับเมืองก็มี ที่ยังได้อยู่กับเมืองมีพระยาจำบ้านบุญญา

ไปคามณีได้เมืองแล้วก็ปกครองอยู่เชียงใหม่ จึงแต่งแม่ทัพนายกองออกหุบตีทุกบ้านทุกเมือง ทั่วไปหลังตำมูร์พลไปตั้งทัพที่เมืองนคร เมืองนครทั้งมวลพร้อมกันมีอุปคามาสาเข้าตอกตอกไม้ข้าวของเงินทองถวาย อ่อนน้อมต่อพม่า พม่าก็ไม่ก่อกรหาทำร้ายประการใด พม่าภัยจากเมืองนครไปเมืองแพะ เมืองแพะก็อ่อนน้อมเช่น เดียวกัน แม่ทัพพม่ารู้ว่าเจ้าชายแก้วหนีไปเมืองแพะ ที่นั่นจึงหาเจ้าชายแก้วเข้ามาสอบถาม เจ้าชายแก้วก็ไหวสาแต่ ต้นแต่สมัยพ่อคิดเอาบ้านเอาเมืองมา ตราบแสนพื้นและน้อยธรรม ท้าวลิ้นก่าน หากปองกระทำร้ายให้ได้ จึงหนีไป พึ่งเจ้าเมืองแพะ บอกกล่าวให้แม่ทัพพม่าได้แจ้งทุกประการ

เจ้าฟ้าหลวงชายแก้ว

แม่ทัพพม่าหลังตำ จึงนำเอาเจ้าชายแก้วกลับคืนมาเมืองนครแล้ว ไล่เรียงต่อได้กับด้วยกันทั้ง แสนพื้นและน้อยธรรมท้าวลิ้นก่านก็ไม่เป็นที่ตกลงกันได้ แม่ทัพพม่าจึงพาลไปอังวะ กราบทูลไหว้สาแต่ต้นถึงปลาย กษัตริย์เจ้าอังวะ จึงสั่งเสี่ยวว่า “เจ้าฟ้าชายแก้วเป็นผู้ดี” จึงชุบเลี้ยงตั้งเจ้าชายแก้วเป็น “เจ้าฟ้าสิงหราชธานี เจ้าฟ้าหลวง ชายแก้ว” มอบวางเมืองนครให้เจ้าฟ้าหลวงชายแก้ว ให้ท้าวลิ้นก่านและแสนพื้นเป็นเสนา กราบทูลลามถึงเมืองนคร อยู่ไม่นานท้าวลิ้นก่านและแสนพื้นซัดทะ จะรวมมือกันจักชิงเจ้าฟ้าชายแก้วครองเมือง เมื่อ ภายหลังกลับทะเลาะผิดใจกันลับสือฟ้องร้องกัน

เจ้าฟ้าชายแก้วกับท้าวลิ้นก่านและแสนพื้นซัดทะเกิดการวิวาทกัน ทำกันลงด่าแข่งกัน ผู้ใดแพ้ เอาชีวิตเป็นเดิมพัน ไม่เจียมแม่ทัพพม่า ชะเร เช็กคาย นายทัพทั้งมวล ก็ให้เจ้าฟ้าชายแก้ว กับท้าวลิ้นก่านสู้กัน ท้าวลิ้นก่านด่าก่อนผมไม่ทันเมียงหมคคีโกลาขึ้นมา ฝ่ายเจ้าฟ้าชายแก้วลงนั่งอยู่ตามสำราญ ท้าวเพชรฟ้าเชียงรายลง อุ้มเอาขึ้นมา แม่ทัพพม่าก็มีอาชญาให้มัดท้าวลิ้นก่านกับแสนพื้นซัดทะ เคียนเขาทั้งสอง รีบเอาข้าวของเงินทอง ทั้งหมดแล้ว ก็เอาไปฆ่าเสีย ฝ่ายแสนพื้นไม่ได้ฆ่า มันลัทหนีพ้นไปวันนั้นแล

อยู่ไม่กี่ชั่วโมงเท่านั้น แม้ทัพพม่าก็ยกทัพไปเมืองลาวเสียสิ้น แสพื้นจึงกลับมากำชับชาวเอาผู้คนที่แตกตื่นหนีเข้าไปหลบซ่อนอยู่ตามป่าเขาหุบห้วย กับทั้งพระยาน้อยมโน กวยเชียงมุก และแม่ทัพพม่ามังแรกับสิริพร้อมกันเกณฑ์คนเข้าตั้งที่ยางคอก กับทั้งชานลังกา ๑ ทัพมูลค่า ๑ เขารวบรวมคนได้แล้วพากันเข้าล้อมหมู่บ้านเพียงเกิดสู้รบกันกลางคืนจนจวนสว่าง ฝ่ายทางแสพื้น พม่ามังแรแตกไป ไทยหนีเข้าไปไม่หมด กวยเชียงมุกเลยขี่ม้าหนีไปเมืองลาวเสีย ทัพพม่ามังแรและแสพื้น ชานลังกา ทัพมูลค่าไว้

ไปเจียงไปเมืองลาวกลับคืนมา หยุดพักทัพอยู่ลำปางหลวง เจ้าฟ้าหลวงชายแก้วก็ไม่ต้องรับไปเจียงปฏิบัติให้ว่สทุกประการ ไปเจียงแจ้งแก่ใจแล้วก็ใช้ให้ไปจับเอาพม่ามังแร แสพื้น ทัพสิริ ชานลังกา ได้แล้วเอาไปจำเสีย ยิ่งแต่พระยามโนบ้านสัน และหนองสองห้องสี่ ที่แตกเข้าไปหลบซ่อนในป่าอยู่รอกพม่าเข้าไปตามหาได้ จับใส่ชื่อคาคุมตัวมาลำปางแล้วเอาไปจำเสียวัน ๑๐ คน ๒๐ คน เก็บเอาลูกเอาเมียเอาเป็นห้าเป็น คนเป็นลูกเป็นเมียตามใจชอบ ส่วนตัวพระยามโนบ้านสัน พม่าก็เอาไปฝังระ ภายหลังมาก็ให้พม่าเมียจำเสียแล

หลังจากนั้น พม่าไปเจียงจึงนำทัพลดศึกได้ ๔ กองทัพ ๔ แม่ทัพ จักลงไปตีกรุงศรีอยุธยา นั้นแล

เจ้าเชื้อ ๗ คน

ที่นี้ จักกล่าวด้วยราชบุตรเจ้าฟ้าหลวงชายแก้วก่อนแล เจ้าฟ้าหลวงชายแก้วครอบครองราชสัณฐานเมืองนคร มีราชบุตรับด้วยนางจันทร์หาเทวี ลำดับ ดังนี้

จุลศักราช ๑๑๐๕ (พ.ศ.๒๒๒๘) ปิจอ ราชบุตรองค์แรกองเจ้าฟ้าหลวงชายแก้วประสูติ ได้บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ครุมาอาจารย์สี่ชื่อว่า "เจ้าหนานภาวิธะ" (๑)

จุลศักราช ๑๑๐๖ (พ.ศ.๒๒๒๙) ปิซวด ราชบุตรองค์ที่ ๒ ประสูติ ตั้งชื่อว่า "เจ้าคำสม" (๒)

จุลศักราช ๑๑๐๘ (พ.ศ.๒๒๓๑) ปิซาล ราชบุตรองค์ที่ ๓ ประสูติได้บรรพชาเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา ครุมาอาจารย์สี่ชื่อว่า "เจ้าน้อยธรรมลังกา" (๓)

จุลศักราช ๑๑๑๐ (พ.ศ.๒๒๓๓) ปิมะโรง ราชบุตรองค์ที่ ๔ ประสูติ ตั้งชื่อว่า "เจ้าดวงทิพ" (๔)

จุลศักราช ๑๑๑๒ (พ.ศ.๒๒๓๕) ปิมะเมย ธิดาองค์ที่ ๕ ประสูติ ตั้งชื่อว่า "ศรีอินชา" (๑)

จุลศักราช ๑๑๑๔ (พ.ศ.๒๒๓๗) ปิวอก ธิดาองค์ที่ ๖ ประสูติ ตั้งชื่อว่า "ศรีวรรณา" (๒)

จุลศักราช ๑๑๑๖ (พ.ศ.๒๒๓๙) ปิจอ ราชบุตรองค์ที่ ๗ ประสูติ ตั้งชื่อว่า "เจ้าหมูหล้า" (๕)

จุลศักราช ๑๑๑๘ (พ.ศ.๒๒๔๑) ปิซวด ราชบุตรองค์ที่ ๘ ประสูติ ตั้งชื่อว่า "เจ้าคำฝัน" (๖)

จุลศักราช ๑๑๒๐ (พ.ศ.๒๒๔๓) ปิซาล ธิดาองค์ที่ ๙ ประสูติ ตั้งชื่อว่า "ศรีบุญทัน" (๓)

จุลศักราช ๑๑๒๒ (พ.ศ.๒๒๔๕) ปิมะโรง ราชบุตรองค์ที่ ๑๐ ประสูติ ตั้งชื่อว่า "เจ้าบุญมา" เป็นองค์สุดท้าย (๗)

ฝ่ายนางศรีวรรณา และนางศรีบุญทันนั้นไม่ได้เลี้ยง ที่ได้เลี้ยงจนเจริญวัยเติบโตใหญ่ได้นั่งข้างเสวยเมืองนั้นมี ๗ ชายพี่น้อง กับหญิง ๑

ฝ่ายนายคำพาน้องเจ้าฟ้าชายแก้ว มีลูก ๓ คน คนที่ ๑ ชื่อว่า "นายหนั่นเสน" คนที่ ๒ ชื่อว่า "นายจุมปา" คนที่ ๓ ชื่อว่า "นายก้อนแก้ว"

นางคำมีลูกชาย ๒ คน ๑ ชื่อว่า "ขัติยะ" ๒ ชื่อว่า "นายซอน"
นางกล่อมมีลูกชาย ๑ ชื่อว่า "นายจันทราชา" หญิง ๑ ชื่อ "นางตาค่า"

นายพ่อเรือนมีลูกชาย ๕ คน กับหญิง ๑ ผู้ที่คนแรกชื่อ "นายวงศ์" คนที่ ๒ ชื่อ "พุทธวงศ์"
คนที่ชื่อ ๓ ชื่อ "นายคำมูล" คนที่ ๔ ชื่อว่า "นายกาวิละ" คนที่ ๕ ชื่อ "นายคำลือ" ผู้หญิงชื่อ "นางสนธา" ก็มีแล
ที่นี้จักกล่าวด้วยไปเจียงพม่าจัดวีรพล ๔ กองทัพ ๔ ผู้นำทัพ ที่ยกไปตีกรุงศรีอยุธยาก่อน

ส่วนเมืองนครลำปาง ก็ให้เจ้าคำสมเป็นแม่ทัพคุมวีรพลไปกับไปเจียงกันแล ในกาลเมื่อไปเจียง
ยกทัพไปเมืองไต ภายหลังนั้น พม่าทั้งหลายที่อยู่กับบ้านเมืองก่อกวนหวังแหกหาไชยปรับไหมรีดไถไพร่บ้านไทเมืองอยู่
ไทกันไหนไม่ได้ ทั้งสมเด็จพระสังเ็จาก็ไม่เป็นสุข ดังนั้น เจ้าฟ้าชายแก้วเห็นข้าเจ้าไพร่ไทเป็นทุกข์ จึงละบ้านเมือง
ไว้แก่ลูกและเมีย ท้าวขุนเสนาอำมาตย์อยู่รักษา ส่วนตนเจ้าก็เข้ากระทำการปฏิบัตินำเราเผ่าแหงพม่าไปอภัยคามณี
อยู่เมืองเชียงใหม่ ให้พม่าทำดีนางใจไม่ก่อกวนบ้านเมือง

ในกาลนั้น พระเมืองไชย นายย้ายเมืองลำพูน ประกาศอิสรภาพต่อสู้กับพม่าไปอภัยคามณีที่
เชียงใหม่ ไปอภัยคามณีแตกหนี เจ้าฟ้าชายแก้วก็ได้ตามไปอภัยคามณีไปเมืองอังวะ ฝ่ายพระเมืองไชย นายย้ายเมือง
ลำพูนชนะแล้ว ใช้ให้แก้วหาญไปรบกวนเมืองนคร เก็บเบี้ย เก็บเงิน ใส่หนี้ ใช้ขอปรับไหม เมียพม่าเมียมณอยู่
ไหนไม่ได้ เก็บเอาเสียจนหมด

นโยบายเจ้ากาวิละต่อพม่า

ส่วนเจ้ากาวิละ เป็นประธานเจ้านายน้องนุ่งทั้งหมด ก็คอย
ระวังรักษาบ้านเมือง ก็ไม่อ่อนแท้ ก็ไม่แข็งแท้ คอยเกาะกลุ่มสามัคคีกันอยู่
ไม่ช้าไม่นาน ไปอภัยคามณีก็กลับมากพร้อมทั้งกองทัพกรุงอังวะ ยกทัพเข้าล้อม
เมืองลำพูน ตีแตกกระจัดกระจาย พระเมืองไชยหนีไปอยู่เมืองฮองจนบัดนี้

ไปอภัยคามณีเมื่อก่อนเป็นไมยหวาน (ขุนนางผู้ใหญ่ระดับผู้ว่า
การมณฑล) อยู่เชียงใหม่ ในกาลยามนั้น พระยาจันทนองส่องที่แตกพ่ายหนี
ไปอยู่เมืองลาว ครั้นรู้ว่าพม่ายกทัพหนีไปจากเมืองนครลำปาง พระยาจันทน
องก็มารบบ้านหัวเสียดอนไฟ บ้านก้อม พระยาจันทนองแตกหนีกลับคืนไปเมืองลาว
อีก ภายหลังนั้นเช็กคายสุริยะเมืองเถินกับแสนสุทนต์และเม็งกองจ่อ นายน้อย
ซุมพู ยกทัพขึ้นมาตั้งอยู่สบปราบ เจ้าฟ้าหลวงชายแก้ว จึงเกณฑ์เจ้ากาวิละ
ผู้เป็นลูกคนโต คุมวีรพลคนทัพไทยเสี่ยวพม่าลงไปสบปราบ ยามกลองงาย (สาย) ก็ยกวีรพลเข้าล้อมทัพชาวเถิน
ไม่ทันทั่วถึงด้านริมน้ำแม่วัง เช็กคายสุริยะ แสนสุทนต์ เม็งกองจ่อ นายน้อยซุมพูแตกตกน้ำแม่วังพายนี ไปหลบสลับ
หนีภัยอยู่แคว้นเมืองลอง

อยู่มาไม่ช้าไม่นาน ไปเจียงอภัยคามณีถึงแก่กรรม กษัตริย์อังวะแต่งตั้งให้ไปหัวขามปกครอง
เชียงใหม่แทน เช็กคายน้อยพรมหนองส่องแข็งข้อต่อสู้กับไปหัวขามแต่แพ้พม่า ฝ่ายเช็กคายน้อยพรมเสียหายนาย
ไปเป็นอันมาก

ในกาลยามนั้น ไปเจียกแม่ทัพหลวง ยกทัพไปรบยึดได้กรุงศรีอยุธยาแล้ว เอาพระเจ้าดอกเดื่อ กษัตริย์เจ้าศรีอยุธยาไปอั้งวะ แล้วไปเจียกแม่ทัพหลวงกลับมาล้าหน้าไทยเราอีก รวบรวมเอาคนล้าหน้าได้แล้วยก ไปตีล้าหน้าข้าศึกชาวพม่า ภายหลังไปเจียกไปดำข้าวพม่าพม่า นั้น พระยาจำบ้านกับไปหัวชาวรบกันยังกลางเวียงเชียงใหม่ พระยาจำบ้านไม่อาจเอาชนะพม่าได้ เหตุว่ากำลังพลมีไม่มากพอ นายหม่องถูกปืนตายเสีย จึงพาลูกบ่าวชาวไพร่พ่ายหนีไปตามหาไปเจียกหลวงยังดำข้าวพม่าพม่าออกกรีธาการอื่นไปหัวชาวหากำราม และได้รับกันนั้นแม่ไปเจียกรู้ทุกประการ ไปเจียกหลวงกลับมาจากดำข้าวพม่า พาทพระยาจำบ้านคืนมาเชียงใหม่มหาหยุดยังอยู่ประจำที่แห่ง

ขณะนั้น “เมืองกรุงศรีอยุธยา พระยาตากสินเป็นกษัตริย์ ขึ้นเมฆเชียงใหม่เก็บรวบรวมไพร่พลได้มากแล้ว” ย้ายไปตั้งเวียงใหม่ปรากฏได้ชื่อว่า “ระชนะกรุงศรีอยุธยา” (กรุงธนบุรี) ไปเจียกกลับจากเมืองลาวมาถึง เชียงใหม่แล้ว ว่าจักลงไปตีอยุธยาอีก จึงเกณฑ์ให้ต่อเรือให้มากๆ พระยาจำบ้าน จึงใช้คนแอบส่งหนังสือไปบอกแม่เจ้ากวีละเมืองนครลำปางว่า “จักคิดประกาศอิสรภาพจากพม่า” เจ้ากวีละก็จักช่วย จักอยู่คิดการวางแผนอยู่เมืองหลัง พระยาจำบ้านผู้เป็นที่จึงลงไปขอความช่วยเหลือทุกได้

พระยาจำบ้าน ได้รู้แห่งคำสั่งญญาเจ้ากวีละแล้ว จึงอาสากับไปเจียกว่าจัก “ส่งลงไปแล้วเดินทางไปเป็นทัพหน้า” ไปเจียกว่าได้ แล้วก็เกณฑ์พม่า ๗๐ ไทย ๕๐ คนให้พระยาจำบ้านลงเรือส่งไปก่อน ครั้นถึงเมืองหอด (ฮอด) แล้ว ยามตีกำคำคืนใกล้จักสว่าง ก็เข้าแวงพม่าเหล่าทำที่เมืองหอดแล้วแตกกระจัดกระจายไปแล้ว พระยาจำบ้านก็ลงเรือขับทั้งวันทั้งคืนถึงกรุงธนบุรี

พระเจ้าตากสิน เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ยึดเชียงใหม่

ครั้นถึงแล้ว ก็กราบทูลพระเจ้าตากสินของกองทัพไปช่วย พระองค์ตรัสรับทราบแล้ว จึงมีรับสั่งจัดเตรียมจตุรงค์เสนา ๔ จำพวกครบพร้อมแล้ว เกณฑ์ “เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์” เป็นแม่ทัพยกขึ้นมา โดยด่วนได้ ๒๑ วันถึงเมืองเถิน จึงแบ่งกองทัพมาทางเมืองลี้ ๕,๐๐๐ คน ให้เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพ พระยาจำบ้านนำพลมาถึงท่าวังตาล พม่าไปหัวชาวนำวีรพลออกสู้รบ ฝ่ายทัพหลวงได้ก็ยังไม่ทันกัน ทัพได้แตกพม่าไล่ตักแม่น้ำบึงแตกกันไป ฝ่ายทัพหลวงเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ขึ้นมาทางเมืองนคร ยามนั้นเจ้าทัพหลวงชายแก้วมาอยู่เฝ้าไปหัวชาวที่เชียงใหม่ เจ้ากวีละเป็นต้นและเจ้าทั้ง ๗ องค์พี่น้อง จึงเจรจกันว่า “เราจักคิดฉันทดี หากจักเป็นใจเข้ากับชาวใต้ พระบิดาแห่งเราตั้งค้ำอยู่เชียงใหม่ เมื่อว่าจักเป็นข้าพม่าก็เมื่อหน่ายเสียแล้ว” จึงพร้อมกันตัดความลั้งแล้ว “เอาบุญพ่อเป็นต้นและบุญเราเป็นปลายเถิด” แล้วจึงทำอุบายให้เจ้าคำสมเป็นแม่ทัพคุมไทย ฝึ่ยพม่าลงไปสู้รบทัพใต้ ไม่ให้พม่าเงี้ยวอยู่กับบ้านเมืองมากนัก หากให้อยู่แต่ชีกคายสิริจ่อสู้ กับผู้คนแต่น้อย เจ้าคำสมเป็นแม่ทัพลงไปทำอุบายจักสู้รบทัพใต้ แล้วค่อยถอยคืนมาเพื่อให้พม่าไว้ใจ

เจ้ากวีละประกาศอิสรภาพ

ยามนั้น เจ้ากวีละก็ประกาศอิสรภาพต่อสู้กับพม่า แวงพม่าชีกคายสิริจ่อสู้ที่อยู่ในเมือง ภายหลังพม่าชีกคายสิริจ่อสู้ตายและพม่าเงี้ยวตายมากมาย คนพม่าพวกที่ไม่เอาบับกับบาดเจ็บป่วยไข้แตกกระจัดกระจาย บ้างก็หนีไปตักมาหากองทัพที่ไปสู้รบทัพใต้ นั้น คนในกองทัพนั้นเห็นเลยเกิดเป็นโอกาสหลุดกันเอ็ดอั้ง

ว่า "บัดนี้เจ้ากวีละเชิงข้อต่อสู้พม่าแล้ว" เจ้าคำสมจึงว่า "เจ้ากวีระจกตั้งใจเป็นกบฏต่อพม่ามันไม่น่าจักมี เจ้ากวีระหากเคยเป็นบ้า บางครั้งก็ตี บางครั้งบ้าคลั่ง บางครั้งเสียดมรร้ายขึ้น เห็นอะไรก็ฟันก็แทงไป ไม่ได้มีเจตนาว่าจักกระทำแต่อย่างใด แม้นว่าเจ้ากวีระหากคิดกบฏแข็งเมืองต่อพม่า ข้าทั้งหลายที่เป็นน้องทั้งหมด ก็ไม่เข้าร่วมด้วย" พม่าทั้งหลายก็ฟังหูไว้หู

รูปปั้นพระเจ้กวีระต่อสู้พม่า อยู่ที่ฐานอนุสาวรีย์พระเจ้กวีระ หน้าค่าย มทบ. ๓๓ เชียงใหม่

ตกกลางคืนพม่า ๓,๐๐๐ คนก็พากันลี้ภัยหนีตลอดคืนถึงเชียงใหม่แล้ว ก็ให้ชาวสกอเล่าไปให้ชาวด้วยอาการอันเจ้ากวีระได้กระทำทุกประการ ไปให้ชาวจึงเอาเจ้าฟ้าชายแก้วจึงคุกไว้ก่อนหากจักฆ่าเสีย ก็กลัวว่าจักมีความกินแหนงแคลงใจเมื่อภายหลัง

ในกาลนั้น เจ้าคำสมก็บ้ายหน้ากลับคืนมาหาบ้านเมือง ก็พร่ำว่าฟังถึงพระราชาบิดา จึงพร้อมใจกันเมื่อบรรณาการของพม่า เป็นต้นว่า ข้าวของ เงินทอง หอกดาบ ฝักเงินฝักทองคำ ผ้าดี เสื้อดีแล้วทำหนังสือเป็นถ้อยคำที่ว่า "เจ้ากวีระหากเป็นบ้าเป็นเมฆ ได้ฆ่าได้ตีเช็คคายสิริจ้อสู ข้าทั้งหลายพี่น้อง ๖ คนไม่สู้ด้วย ขอเจ้าฟ้าได้พิจารณา ขออย่าได้ฆ่าได้ตีและกระทำร้ายแก่พ่อแห่งข้าทั้งหลาย" แล้วก็แก้เอาคนพม่าที่จองจำใส่ราชวัติขังคุกอยู่ ออกมาเป็นคนใช้ถือหนังสือ นำเอาบรรณาการมาถวายยังไม่ให้ชาวที่เชียงใหม่ ไปให้ชาวเห็นหนังสือและบรรณาการนั้นแล้ว ก็เป็นที่บรรเทาหนักเป็นเบา ไม่ฆ่าไม่ตีเจ้าฟ้าชายแก้ว เป็นแต่ยังถูกจำจองไว้

เมื่อนั้น เจ้ากวีระจึงมีหนังสือและแต่งตั้งเจ้าดวงทิพผู้เป็นน้อง ลงไปต้อนรับกองทัพใต้ขออ่อนน้อมอยู่ในราชสมภารพระมหากษัตริย์เจ้าเมืองใต้ เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์แม่ทัพ มีมหากษัตริย์เจ้าตากสินเป็นพระชนกก็ชมเชยยินดี ก็ยกทัพพลเสนาโยธาขึ้นมาถึงนครลำปาง ตั้งทัพอยู่ที่นั่น เจ้ากวีระก็นำเอาบรรณาการของพม่า และข้าวน้ำโภชนาหารไปต้อนรับเจ้าแม่ทัพใหญ่แล้ว ก็นำหน้าเสด็จนำทัพสู่เมืองเชียงใหม่

ในกาลนั้น พระยากำแพงเพชร แม่ทัพ และพระยาจ่าบ้านที่ถูกพม่าตีแตกคืนไปนั้น ครั้นรู้ว่าทัพใหญ่มาทันแล้ว จึงกลับคืนเอาสทาการเปลื้องโทษ ยามนั้นไปให้ชาวที่เวียงคอกคนออกสู้รบกองทัพใต้ที่ท่าวังตาล เหตุว่าพม่าย่ำใจในชัยชนะ กองทัพก็จัดแจงเอาปืนใหญ่ปืนไฟมกราวไว้เป็นแพเป็นดัดเต็มค่ายยังเป็นชุดออกเป็นเสียงเดียวพร้อมกัน พม่าล้มตายเป็นอันมากไม่อาจจักยังอยู่ได้ เลยแตกเข้ามาในเวียง

เมื่อเจ้ากวีระว่าฟังถึงพระราชาบิดาแห่งตน ก็เอาวิพสนของตนไล่ติดตามพม่าเข้าถึงในเวียงพม่าตกใจกลัวรีบเร่งหนีไปให้ชาวก็เลยแตกออกเวียงทางประตูข้างเมือกหนเหนือ หวังเจ้าฟ้าชายแก้วไว้ในคุก เจ้ากวีระเข้าไปถึงในเวียง นายน้อยวิทูรย์และน้อยสมภารชาวเชียงใหม่ ที่อยู่กับพม่าที่ในเวียง ให้วิสว่า "เจ้าฟ้าชายแก้วยังมีชีวิตอยู่ในคุก พม่าไม่ฆ่าไม่ตี" เจ้ากวีระก็รีบไปโดยด่วนครั้นถึงคุกแล้ว เจ้าก็พาเอวิพสนแห่งตนมัดหิ้วประตูคุกเอาพระราชาบิดาออกมา เจ้าได้เห็นพระราชาบิดามีความชื่นชมยินดีที่สุดมิได้ ก็ให้วันบเคาฯพระราชาบิดาที่เก่า ๕ ครั้งแล้ว ก็เอาพ่อแห่งตนขึ้นนั่งเหนือหลังช้างมงคลโดยเฉพาะ มุ่งหน้าสู่ที่พลวงแล้วแล

พระเจ้าตากสินยึดเชียงใหม่ได้

พระเจ้าตากสินปราบชนะมาปรวปักษ์ข้าศึกได้เชียงใหม่ ในจุลศักราช ๑๑๓๖ ตัว ปีมะเมียเดือน ๕ เพ็ญ เนิ่งวันอาทิตย์ (พ.ศ.๒๓๗๗) แล

พระเจ้าตากสินยึดได้เชียงใหม่แล้ว ตั้งพระยาจำบ้านให้เป็นพระยาเชียงใหม่ ตั้งนายน้อยก้อนแก้ว
ผู้เป็นหลานขึ้นเป็นอุปราช ตั้งเช็กกายแดงเป็นพระยาลำพูน ตั้งนายน้อยต้อมต้อมผู้เป็นน้องเป็นอุปราช ตั้งนายน้อย
ดอนทองขึ้นเป็นพระยาสวรรค์ ให้รักษาขอบเขตต์สี่บ้านเมือง ก็เสด็จยাত্রาทัพกลับไปทางเมืองนครลำปาง
ยังทัพหยุดพักอยู่บ้านลำปางนัมสการให้วันบพระมหาชินชาตเจ้าอยู่ที่นั่น เจ้ากวีละได้พระราชบิดากลับไปเมือง
นครแล้ว ก็มีใจชื่นชมยินดีกีฬาอนุชาทั้ง ๖ องค์เข้าเฝ้าพระเจ้าตากสินที่ลำปาง พระเจ้าตากสินทรงตั้งเจ้ากวีละขึ้น
เป็นพระยานคร ตั้งเจ้าธรรมลังกาองค์น้องถ้วน ๓ ขึ้นเป็นอุปราช มอบบ้านเวมเมืองทั้งมวลให้เจ้ากวีละแล้ว
พระเจ้าตากสินและเจ้าพระยาจักรี ก็พาเอาเสนาโยชาล่องไปทางเมืองเงิน ล่องไปตามกระแสแม่น้ำระเม็งค์แล

เจ้าพระยาสุรสีห์ได้นางศรีอินทราเป็นราชเทวี

ฝ่ายเจ้าพระยาสุรสีห์ ก็มีใจปฏิพัทธ์รักใคร่ได้ยั้งนาง
ศรีอินทราชาวขุขันธ์ ผู้เป็นน้องเจ้ากวีละ จึงใช้ขุนนางผู้ฉลาดมาขอเจ้า ๗ องค์
มีเจ้าหลวงชายแก้วพระบิดาเป็นพระชานวาทิ่งเห็นกัลยาณมิตรอันสนิท ติดต่อกัน
ไปภายหลัง ก็เอานางศรีอินทราถวายเป็นราชเทวีแห่งพระยาเสือ คือ
เจ้าพระยาสุรสีห์นั้นแล เจ้าพระยาสุรสีห์ ครั้นได้นางศรีอินทราเป็นราชเทวีแล้ว
ก็เสด็จกลับทางสวรรคโลกนั้นแล

ในกาลยามนั้น เกิดศึกสงครามทุกแห่ง เมื่อกษัตริย์อังวะ
รู้ข่าวว่า กษัตริย์เจ้าเมืองได้ขึ้นเมกตีพม่าไปหัวขวยยังเชียงใหม่ กษัตริย์อังวะ
เกลียดไม่พอใจด่าคุมพล ๑๐๐,๐๐๐ ลงมาทางท่าดินแดง จักลงมาตีเมืองได้
มาตั้งทัพอยู่แฉ่งลิต ตันหมกกลันตันหนึ่ง ไม่นักกลายเป็นเขาเนื้อทราย ลมวัง
กวาง อีแก้ง เป็นลูกตั้งเตโค่นตันตั้งยอดทุกกิ่ง เกิดมีในเมืองบางกอก

พระยาใหญ่ทะเลเชียงแข็งเมือง พันพระยาลักกะตามตีล่องไปถึงเมกตะมะ เดือน ๑๒ ออก ๑๐
ค่ำวัน ๗ วนกันที่เมกตะมะ พระยาลักกะพม่าพ่ายหนีไป พระยาใหญ่ทะเลเชียงไล่ตามถึงตะมัง พระยาลักกะถึง
พม่าได้กำลังมาเพิ่ม จักรบพระยาใหญ่ทะเลเชียงที่นำแม่พะ ทัพพระยาใหญ่แตกถอยคืนเมกตะมะตั้งท่า

พระเจ้าตากสิน ครั้นเสด็จลงไปถึงเมืองกำแพงเพชร พม่าอะแซหุ่นก็มีคน ๕ หมื่นมาทาง
แม่มะเลิง เข้ามาตีเมืองระแหง กำแพงเพชร สวรรคโลก สุโขทัยแตกกระจัดกระจายไปหมด แล้วพม่าเข้าล้อม
เมืองพิษณุโลกรบกันได้ ๖ เดือน ส่วนว่าพระเจ้าตากสินและเจ้าพระยาจักรี จักกลับคืนมาแก้ไขเอายังเมืองทั้งหลาย
เหล่านี้ก็ได้ เหตุพม่าเข้ามาบางกอกก็เลยเร่งรีบลงไปบางกอก เลยไม่สู้รบไปหลังดึกที่ท่าดินแดง เจ้าพระยาสุรสีห์
ลงไปถึงบางกอกแล้ว เลยออกไปตามหากษัตริย์เจ้ารบพม่า เตะขบรามีกษัตริย์เจ้า พม่าต้านทานไม่ไหว ก็แตกหนี
ไปหมดสิ้นแล

เมืองเชียงใหม่ออชากินเนื้อคน

ไปหัวขวยแตกหนีจากเชียงใหม่ไป มั่นโมโหนัก อยู่มาได้ ๒ เดือน ๔ วันไปหัวขวยคุมวีฬ ๘
หมื่นลงมาล้อมเชียงใหม่อีก พม่ามาถึงเดือน ๗ แรม ๔ ค่ำวัน ๓ จุลศักราชได้ ๑๑๓๗ ปี ๓ (พ.ศ.๒๓๑๘) ปีมะแม

เจ้าพระยาสุรสีห์

นั้น พระยาจำบ้านมีกำลังชายฉกรรจ์เพียง ๑,๑๐๐ คน อาสาระวังรักษาเวียงอยู่ “ผู้คนเป็นอันออกยกอดหน้าออก
ข้ามมาหนัก ช้างม้า วัวควาย เบ็ดไม้ หมูหมา หัวบุก หัวบอน หัวกล้วยก็พากันกิน” ไม่มีเหลือเหลือ พระยาจำบ้านจึง
แต่งคนใช้เส็ดตลอดออกไปส่งข่าวทัพได้ และทัพเมืองนคร เจ้ากาวิละก็เกณฑ์คนพันหนึ่ง ตัวเจ้ากาวิละเป็นหัวหน้า
เข้ามาช่วยกันรักษาเมืองเชียงใหม่ “ก็พากันเอาหน้าออกข้าว หายไรกินไม้ได้ แม้กิ่งก่า จิ้งเหลน จิ้งหรีด ตักแตนก็
ไม่มีเหลือ”

ยังมีในวัน ๑๗ พบเป็นเข้าเวียงทางแจ่งศรีภูมิ พระยาจำบ้าน ช่วยกันสู้รบพม่าถอยคืน “พม่าถลัน
เข้ามา ๗ คน พากันฆ่าตายแล้ว ก็พากันกินเนื้อพม่าหมดสิ้น” พม่าล้อมอยู่มาได้ ๘ เดือน ถึงเดือน ๒ แรม ๔ ค่ำ
ทัพได้ถือพล ๓๐,๐๐๐ ขึ้นมาถึงพม่าด้านทานไม้ไหว ก็แตกกระจัดกระจายไป ครั้นพม่าแตกไปแล้ว ทัพได้ก็ถอย
ทัพกลับไป

ยามนั้น ผู้คนทั้งหลายอดหน้าอดข้าว “ท้องพวยพอก ปากพาไป” บ้างก็ไปทางเหนือ บ้างก็ไป
ทางใต้

ฝ่ายพระยาจำบ้านและอุปราชหน้าหลาน พาครอบครัวลูกเมียไปเมืองลำพูน พุดยังอยู่ชั่วคราว
ไม่นาน ก็กลับคืนมาอยู่ที่วังพร้าว อยู่ไม่นานหวนขึ้นมาตั้งอยู่เชียงใหม่

ยามนั้น เวียงเชียงใหม่เป็นป่ารกชัฏกันด้วยพุ่มเครือเขาแก้ววัลย์เป็นที่อยู่แรด ช้าง เสือ หมู
ผู้คนก็ไม่มีมาก รวมกันอยู่เพียงพอมืดแต่ร่มชายคา และหนทางเดินไปมาหากันดูเหมือนไม่มีโอกาสจักแผ้วถาง

ยามนั้น มีชายคนหนึ่งได้ลูกเสือโคร่งมา ๒ ตัว เขามาถวายพระยาจำบ้าน เขาใส่คอกขังไว้ถึง
ยามกลางคืน แม่เสือมาขับร้องไปตามถนนกลางเวียงเป็นภาษาคนว่า “พระยาช้างอยู่ทางเหนือ พระยาเสืออยู่ทางใต้
ทั่วคนใดเอาลูกไปไว้ ให้ปล่อยได้พลันมา ถ้าไม่ปล่อยลูกรักแห่งภูผาดวงจกกินลำดับลงมาเป็นถ้อย จักกินให้หมด
ทั้งคุ่มหลวง วังน้อย ทั้งหญิงทั้งชายใหญ่่น้อย ทั้งนิ้วแม่นิ้วกลาง นิ้ววงนิ้วก้อย ผ่ามือจนนิ้วน้อย จักกินทั้ง
เครื่องสร้อยสังวาลย์” คำขอเสื่อว่าฉันนี้ ก็มีแล

ปัญหาเสื่ออันนี้มาได้เจ้าทั้ง ๗ พระองค์พี่น้อง คือเจ้ากาวิละเป็นพระยาช้าง พระยาเสือกี้
เจ้าพระยาสุรสีห์ เป็นภษัชกรยี่วังหน้าเมืองใต้ และพระยาจำบ้านมาอยู่เวียงเชียงใหม่ ผู้คนก็หนีอยู่ไม่ได้พากันหนี
ลงไปตั้งอยู่วังพร้าวอีก

พระยาจำบ้านยอดนักรบผู้กล้าหาญ

ในจุลศักราช ๑๑๓๖ (พ.ศ.๒๒๗๗) ปีมะเมีย ถึงจุลศักราช ๑๑๓๗ ตัวปีมะแม พระยาจำบ้านว่า
จักขึ้นไปตีเมืองเชียงแสน ยกขึ้นมาอยู่ที่พยุหะพานแดง พม่าแลหอบไป มีวีรพล ๕๙,๐๐๐ คน ยกมาจากอังวะ ลงมา
ถึงเวียงเชียงใหม่ ยิงปืนใหญ่อยู่ พระยาจำบ้านได้ยินเสียงปืนใหญ่พม่า พากันถอยลงไป พม่าตามลงไปรบกันที่
สันตะวาน กำลังน้อยไม่อาจจัดด้านทานได้ เลยแตกหนีล่องไปถึงเมืองระแหง ไปแลหอบคะเมหัวน ก็เลยยกทัพไป
เมืองนครลำปาง เจ้า ๗ องค์พี่น้องสู้รบพม่า ไทย ๑๐ คน ต่อพม่า ๑๐๐ คน ทัพหน้าพม่า ๗,๐๐๐ คน ๗
แม่ทัพ ๗ ทัพ ต่อไทยนคร ๗๐๐ คน ต่อสู้รบกันได้ ๗ วัน ไม่อาจด้านทานพม่าได้ ก็พาครอบครัวถอยหนีจากเมือง
นคร ลงไปถึงสุวรรณคโลกหยุดพักอยู่ที่นั่น เป็นคราวพม่าล่าถอยทัพกลับไป พระยาจำบ้านจึงแต่งอุปราชก่อนแก้ว

ผู้เป็นหลาน ขึ้นมาตั้งอยู่วังพร้าวก่อน ให้เก็บข้าวสะเบียงอาหารกับถ้วยกับชามตอยไว้คอยพระยাজำบ้าน พระยাজำบ้านจึงขึ้นมาเมื่อภายหลัง เจ้าอุปราชาที่ไม่แบ่งข้าวสะเบียงที่เก็บไว้ให้พระยাজำบ้าน เจ้าอุปราชาคิดต่างๆ นานา พระยাজำบ้านขัดเคืองใจเลยฆ่าเจ้าอุปราชาเสีย

ในบึงอก จุลศักราช ๑๑๓๙ (พ.ศ.๒๓๑๙) ปีนั้น ดาวพฤหัสบดีเข้าเดือน เมืองอังวะอดอยากข้าวหนัก เจ้า ๗ องค์พี่น้อง มีเจ้าฟ้าชายแก้วพระราชบิดาเป็นประธาน ยกจากสวรรคโลกขึ้นมาหาบ้านเมือง นครลำปางตั้งที่เก่า

ในปีระกา จุลศักราช ๑๑๓๙ (พ.ศ.๒๓๒๐) พระยাজำบ้านก็หนีจากวังพร้าวไปตั้งอยู่หนองล่อง ปีนั้น ขณะยามนั้นยังมีลานต้น ๑ ยังหนองล่องแตกเป็นหนองออก ๗ หนอง ล้อมคอคับนาน พระยাজำบ้าน นิมนต์ พระสงฆ์มากระทำบุญให้ทานสูตรถอนแล้วโค่นลานต้นนั้นเสีย

ภายหลังนั้น ถึงจุลศักราช ๑๑๔๐ (พ.ศ.๒๓๒๑) ปีจอ พระยাজำบ้านย้ายขึ้นตั้งเวียงอยู่ลำพูน ไม่นานในปีเดียวกันนั้น พระยাজำบ้านล่องไปเมืองใต้ ถึงจุลศักราช ๑๑๔๑ ตัว ปีกุน นางบุญสมผู้เป็นเมียล่องไปตามหาอีก พระยাজำบ้านกลับจากเมืองใต้ขึ้นมาไม่ทันถึงลำพูน เสนาอำมาตย์แห่งพระยাজำบ้าน คือพระยาไชย พระยาพราน พากันหนีไปเมืองเหนือ ยังคงอยู่แต่พระยาสามล้าน พระยาอำมาตย์กับไพร่ไทยครึ่งหนึ่ง พระยাজำบ้านขึ้นมาถึงเมืองลำพูน อยู่ไม่นานเลยขึ้นไปตีเชียงแสนสบกได้แต่เมืองเปล่า แล้วลวงมาอยู่เวียงไม่นานเท่าใด หมู่พระยาเชียงแสน เชียงรายแอบมาตีเมืองลำพูนแตก หนีพันมัง ข้าศึกได้ไปมัง พระยাজำบ้านรวบรวมไพร่พลได้แล้ว ก็ลงไปตั้งอยู่วังสะแกงสบแม่ลี

ในจุลศักราช ๑๑๔๐ (พ.ศ.๒๓๒๑) ประวัติศาสตร์ลาวว่า พ.ศ.๒๓๒๒) ปีจออัน พระเจ้าตากสิน เกดศรีให้เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพ ขึ้นไปตีลุ่มภูหนองบัว และเลยขึ้นไปตีเมืองพานพร้าว และเวียงจันทน์ได้

เจ้ากาวิละถูกเดือนขอมหู

ในจุลศักราช ๑๑๔๑ (พ.ศ.๒๓๒๒) ปีกุน แม่ทัพใหญ่ทั้ง ๒ (ของกรุงธนบุรี) ได้ยกเกณฑ์ กองทัพ ๓๐๐ คนให้เป็นข้าหลวงจากเมืองเวียงจันทน์ มาตรวจตราคอยดูหัวเมืองทั้งมวลมี เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองนครลำปาง ข้าหลวงหมื่นหมื่นแห่งคณะงวร้ายแย่งชิงเอาสิ่งของเงินทอง ผ้าผ่อน กระชากลากคิงเอาลูกเด็ก ลูกอ่อน ลูกบ้านหลานสาวชาวบ้านชาวเมืองไปกระทำตามอำเภอใจ

พระเจ้ากาวิละเจ้าผู้ครองนครลำปางขัดใจนัก เลยแหงข้าหลวงหมื่นนั้นที่วังสมควรตายเป็นอันมาก ชาวใต้กลุ่มที่ไม่ตายแตกหนีไปกราบทูลพระเจ้าตากสิน พระเจ้าตากสินมีตราให้ข้าหลวงขึ้นมาหาตัวเจ้ากาวิละลงไป ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ก็ไม่ลงไป โดยคิดจักทำราชการเป็นการไถ่โทษ จึงยกทัพไปตีเมืองล่อง และเมืองเทิงได้ผู้คนไป ถวายพระเจ้าตากสิน พระยাজำบ้าน พระเจ้าตากสินก็หาตัวลงไป พระเจ้าตากสินเอาโทษพระยাজำบ้าน ด้วยข้อหาฆ่าอุปราชาผู้เป็นหลานเสีย เอาโทษเจ้ากาวิละด้วยข้อหาฆ่าชาวใต้ และเรียกร้อยลงไปฝ่าฝืนขัดขืนเสียนั้น ให้เขียนหนังสือละ ๑๐๐ ครั้ง เดือนขอมหูเจ้ากาวิละเสียชีวิตหนึ่ง ส่วนโทษที่ไม่ลงไปฝ่าฝืนให้ซึ่งคุกไว้ เจ้ากาวิละจึงทูลขอทำราชการไถ่โทษ ขอขึ้นไปตีเชียงแสน พระเจ้าตากสินก็ทรงโปรดให้ปล่อยเจ้ากาวิละขึ้นมา พระยাজำบ้าน

ยังไม่ปล่อยจำจองไว้ เจ้ากาวิละขึ้นมาถึงเมืองนครแล้วคุมคน ๓๐๐ คนยกขึ้นไป ในขณะที่ยามนั้นหิวน้ำอดข้าว ได้ข้าวสะเมียงคนละ ๓ แครง กินข้าวต้มกับผลมะค่าและมันขึ้นไป ส่วนพระยาจำบ้านเป็นพยานี พิวาลัยที่กรุงธนบุรี นั้นแล

ที่นี้ จักกล่าวด้วยเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์แม่ทัพใหญ่ เมื่อรบได้เวียงจันทน์แล้ว ถอนทัพกลับลงมาบ้านเมืองแล้ว เกิดศึกกลางเมืองเขมร เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ ๒ องค์ที่พี่น้องยกทัพออกไปตีเมืองเขมร

พระยาสุรศักดิ์เป็นกบฏ เจ้าศรีอินชาปราบได้

ในจุลศักราช ๑๑๔๓ (พ.ศ. ๒๓๒๕) ปีฉลู พระยาสิงห์ พระยาสุรศักดิ์เป็นกบฏต่อพระเจ้าตากสิน พระยาสิงห์พระยาสุรศักดิ์ ตั้งตนขึ้นเป็นกษัตริย์แทน

เจ้าครอกศรีอินชา จึงได้ระดมทหารปากเพรียว (อยู่ในห้องเมืองสระบุรี) เข้ามาแล้ว มีอาชญาว่า "หากสูอาสาเข้าข้างพระยาสิงห์ พระยาสุรศักดิ์ ในเมื่ออยู่มีชีวิตอยู่ กูจักไม่ให้สู้ได้ทำการบ้านเมือง จักให้สู้ค่าขายตามสะดวกสบาย เว้นไว้แต่การที่กูต้องประสงค์" ชาวปากเพรียวอาสาเข้าจับกุมเอาพระยาสิงห์ พระยาสุรศักดิ์จับได้แล้วฆ่าเสีย เจ้าครอกศรีอินชายึดเมืองไว้ได้แล้ว ส่งให้คนไปเชิญเอาเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ๒ องค์ที่น้องเจ้าผ่านพิภพขึ้นเสวยราชย์ เจ้าพระยาจักรีองค์ที่เป็นกษัตริย์วังหลวงปรากฏด้วยสิรินามว่า "สมเด็จพระพุทธเจ้าบรมโกฏ" (คือพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) พระยาองค์น้องปรากฏนามว่า "สิ้นเกล้าสิ้นเกาะหม่อม กรมพระราชวังบวรสถานมงคลวังหน้า" ในจุลศักราช ๑๑๔๓ ตัว ปีฉลูนั้นแล (ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. ๒๓๒๕)

ส่วนเจ้ากาวิละยกไปตีเชียงแสน แล้ว ได้ครอบครองลงมาถึงเมืองนครแล้ว ยังอยู่ให้หายเหนื่อย เมื่อยมือเท้าแห่งข้าเจ้าไพร่ไทยแล้ว ก็ลดลงไปเผาใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่เกล้าอยู่หัว ๒ องค์พี่น้อง ณ กรุงธนบุรีแจ้งราชการแล้ว พระมหากษัตริย์เจ้าก็ถือเป็นความดีความชอบให้การชุบเลี้ยง ประทานรางวัลเป็นอันมาก เป็นต้นว่าขึ้นทองคำ กระโถนทองคำ พระแสงดาบมีกทองคำ หอกด้ามทองคำ พาวุธประดับแขน แหวนมือ พัดถือทองคำ รัตประคตเข็มขัด สร้อยสังวาลย์ทองคำ เครื่องประดับอสังการ ผ้าผ่อนท่อนแฉ่งเป็นอันมาก ตั้งเจ้ากาวิละเป็น "พระยามังรายวิชรปราการกำแพงแก้ว" ให้เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ตั้งเจ้าขรรค์มงคลองค์น้องถ้วน ๓ ขึ้นเป็นอุปราชเมืองเชียงใหม่ ตั้งเจ้าคำสมองค์น้องถ้วน ๒ ขึ้นเป็นพระยานครลำปาง ตั้งเจ้าดวงทิพองค์น้องถ้วน ๔ เป็นอุปราช ตั้งเจ้าหนูท้าวองค์น้องถ้วน ๕ เป็นราชวงศ์เมืองนคร ประทานเครื่องยศบรรดาศักดิ์ ตามผู้ใหญ่ผู้น้อยตามลำดับแล้ว ถึงกำหนดยามงามดีก็พากันกราบถวายบังคมขูลลา ขึ้นมาหาบ้านเมืองตามลำดับ นทีมรรคาจัดการ ก็มีวันนั้นแล.

ฉนวนนครราชวงศ์รัตนโกสินทร์

เขียนแล้วเสร็จ เวลา ๑๗ นาฬิกา วันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๔๐

เดือน ๑๒ เหนือ แรม ๖ ค่ำ วันอาทิตย์ แล

พระพุทธนิภา วัดม่อนศรีชัยสุชาติ

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๘

“โตโต ราชอาคมมงคล ปตฺวา รฏฺฐลึฯ”

โตโต ในกาลนั้น เจ้ากาวิละอันได้ถึงฐานันดรอันเป็นพระยา พระมหากษัตริย์เจ้าได้พระราชทาน
ยังเขตน้ำหนึ่งดิน อาณาประชาราษฎร์เมืองเชียงใหม่ให้แก่ตนแล้ว พระยาบังคมทูลลาแล้ว ก็มาเอาเจ้านายพวก
พี่น้องและท้าวขุนไพร่ไทและภคเมืองนครลำปาง แล้วยังอยู่ให้หายเหนื่อย พักเพื่อให้ไพร่ไทมีเรี่ยวมีแรงแข็งแรง
ดั่งเดิมแล้ว พระยามังรายราชวชิรปราการก่าแพงแก้วมีอายุได้ ๔๐ ปี เป็นใหญ่ เจ้ามหาอุปราชาอายุได้ ๓๖ ปี
เจ้ารัตนหัวเมืองแก้วอายุได้ ๒๗ ปี เจ้า ๓ องค์ พี่น้องเป็นประธาน และเจ้านายขัตติยวงศ์ลูกนายพ่อเรือน ๓ คน
คือ นายพุกขวงศ์ ๑ นายคำมูล ๑ นายกาวิละ ๑ ลูกนายคำพา ๒ คน คือ นายนั้นเทศ ๑ นายหนานพุม ๑
ลูกนางกลมคน ๑ ชื่อว่านายจันทราชา พร้อมกับด้วยเจ้าขุนแสนอำมาตย์และวีฬโยธาไพร่กล้าจกรจ ๓๐๐ คน ยกจาก
เมืองนคร ในจุลศักราช ๑๑๔๔ (พ.ศ.๒๓๒๕) ปีชวด เดือน ๑๒ เพ็ญ เม็งวันพฤหัสบดี ยามแตรเป็นยามอุทธรังราช
มาด้วยมคคาลังการได้ ๘ วัน เดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ วันศุกร์ ถึงวังสะแก สมน้ำแม่สี่ที่พระยาจำบ้านตั้งอยู่เท่านั้น

เจ้ากาวิละเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่ ยกเข้าตั้งเมืองป่าซาง

ยามนั้น ลัคนาเมืองเชียงใหม่ทั้งมวลอยู่กันกระจัดกระจาย บ้านร้างนาร้าง บ้านร้างเมืองรุกไป
ทางใต้กลัวเสือ ไปทางเหนือกลัวช้าง บ้านเมืองไม่มั่นคง เหตุว่า จักหาท้าวพระยามาเป็นหลักเป็นใหญ่ยึดเป็นที่
พึ่งพิงไม่ได้ มีแต่ท้าวขุนใหญ่ไพร่ไทกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย พระมหากษัตริย์เจ้าองค์บุญใหญ่ ณ กรุงธนบุรีทวารวดีมี
พระราชหฤทัยเล็งเห็นรัฐประชาราษฎร์บ้านเมืองทั้งมวลเป็นดังนี้ จึงทรงมีพระราชาอาญาดวงประเสริฐ ให้พระเป็น
เจ้าได้มาเสวยเมืองเชียงใหม่ นั้นแล

พระเป็นเจ้าอยู่บ้านวังสะแกได้เดือน ๑ ตามเอาชื่อแสนและขุนไพร่ไท ป็นใหญ่ ป็นเล็ก
กับขุนเมืองใหญ่ สมัยพระยาจำบ้านนั้นได้แล้ว เกณฑ์ชายจกรจ ๗๐๐ คน รวมกันทั้งเก่าทั้งใหม่ได้ ๑,๐๐๐ คน

ถึงเดือนเจียง แรม ๘ ค่ำ วันอาทิตย์ ยามกลางาย (ยามสาย) พระเป็นเจ้ายกเข้าตั้งเพ็ญคาม
คือ “ป่าซาง” สร้างแปลงวังน้อย หอนอน ตั้งปราการ ระเนียด ค่าญู ป้อมปืนใหญ่หัวมุม ประตูเวียงอาจ ตั้งป้อม
หอตั้งหอเรือเพื่อให้ข้าศึกเกรงขามยามศึกสงคราม ตั้งเวียงกวมแม่แก้วแม่ทา นัยว่าแม่ท้าวท่ามกลางเวียง ฟากฝั่ง
ด้านหนึ่งว่าป่าซางหลวง อีกด้านเรียกว่าป่าซางน้อย นั้นแล

พระเป็นเจ้าก็ปลงอาญาแก่ท้าวพระยา ขุน ไพร่ไท ให้ทำไร่ทำนาปลูกข้าวกล้าให้อุดมสมบูรณ์
ด้วยข้าวน้ำปัจจัย สร้างวัดวาอาราม ให้เป็นที่สถิตสำราญแก่เจ้ากูพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน กระทำ
บุญให้ทานทุกเมื่อก็มีแล

ตโต ปฏฺรฺย ตังแรกแต่กาลนั้นไปภายหลังว่า "พระยามังรายราชปราชการกำแหงแก้ว" องค์มีเดชฤทธิ์มากนัก ทรงฉลาดด้วยการณรงค์สงครามกล้าหาญไม่เกรงขาม ไม่หวั่นกลัวแก่ข้าศึกศัตรู สิวโห วย เป็นประมุขตั้งไกรสรราชสีห์อันไม่หวั่นไม่กลัวต่อสัตว์เล็กสัตว์น้อยทั้งหลาย ท้าวกีราพิงในราชทูตท้าว "ราชสันฐานบ้านเมืองแห่งกูอันหนึ่งตั้งใหม่ผู้คนยังไม่สมบูรณ์มากพอ กูควรไปรอเอาบ้านเมืองที่ไม่ยอมอ่อนน้อมเข้ามาสู่รามาราชสมการให้ได้มาใส่บ้านใส่เมืองแห่งกูควรชนแล"

มีราชราพิงอย่างนั้นแล้ว จึงมีอาชญาให้หาเจ้ามหาอุปราชและเจ้ารัตนหัวเมืองแก้ว องค์เป็นอนุชาทั้ง ๒ เป็นต้น และชติยวงศ เสนอำมาตย์มาพร้อมกันแล้ว มีพระราชอาชญาให้แก่เจ้ามหาอุปราช เป็นต้น และเจ้านายท้ายพระยาเสนาอำมาตย์ทั้งหมด ตามที่พระองค์ทักคณิงในพระราชทูตทุกประการ เจ้ามหาอุปราชองค์เป็นน้อง ก็รับทูลอาชญาพระเป็นเจ้ามีพระทัยฉันนั้น สาธุเป็นอันดีนัก ว่าอย่างนั้น

พระเป็นเจ้า จึงมณฑมขุนเมืองแก่ทั้งหลายสมัยพระยาจำบ้านนั้นว่า "ดูรา ขุนเมืองทั้งหลาย สำหรับคนทั้งหลายที่เป็นบ่าวไพร่เจ้าอุปราชก่อนแก้วนั้น แปรพักตร์แตกหนีไปอยู่บ้านใดเมืองใดกินแล" ขุนเมืองไหวว่า "เจ้าอุปราชก่อนแก้วนั้น เป็นคนหยาบกระด้างและหัวแข็งนั้น บ้างแตกหนีไปอยู่เมืองปอน บ้างไปอยู่เมืองยวม บ้างไปอยู่ท่าฝั่ง บ้างไปอยู่ริมแม่น้ำคง ทำสืตอสนิต บ้างก็ไปอยู่แม่ปะผาญ เมืองตรงก็มี ไทว์สาณนี้"

เกลี้ยกล่อมยงแดงเป็นพันธมิตร

ถึงจุลศักราช ๑๑๔๕ (พ.ศ.๒๓๒๖) ปีเถาะ พระเป็นเจ้าเป็นประธาน เจ้าทั้ง ๓ ปลงอาชญาแก่พระยาสามล้านกับไพร่ ๓๐ คน เอาด้วยลายงาม ๔๐ ใบ ไปประทานแก่ยงกิงหัวตาดอันเป็นหัวหน้าด่านเกลี้ยกล่อมเอาด้วยบุญสมการยงกิงหัวตาดก็บังใจ พระยาสามล้านก็เสียดอดเข้าตีเอาบ้านตองเมาะ ได้ผู้คนและครอบครัวเข้ามาใส่บ้านใส่เมืองครั้ง ๑ เป็นปฐมก่อน

ถัดนั้น พระเป็นเจ้าหาเจ้ามหาอุปราช และเจ้ารัตนหัวเมืองแก้วมาพร้อมกัน มีหนังสือเกลี้ยกล่อมฟ้าน้อยโหมตเมืองหางพร้อมด้วยลายงาม ๓๐ ใบ ประทานกิงแสนหลวงฝั่งแม่น้ำคง ตะวันตก กิงแสนหลวงเป็นใจส่งหนังสือไปถึงฟ้าน้อยโหมต ฟ้าน้อยโหมตยินดีด้วยบุญสมการสาวมิภักดิ์สมัครอยู่ ขุนเมืองคุมฟ้าน้อยโหมตเข้ามาใส่บ้านเมืองเป็นครั้งที่ ๒ นั้นแล

พระเป็นเจ้าจึงรายราชปราชการกำแหงแก้วเป็นประธาน ทั้ง ๓ พระองค์ที่น้องเป็นอันฉลาดสามารถจักเอาข้าศึกให้อยู่ในเงื้อมมือแห่งตน ประสงค์จักให้แผ่นดินกว้างขวางไปยิ่ง ๆ เธอยอมมีปรกติหมายปลงยึดเอาบ้านเมืองน้อยใหญ่ทั้งหลายอันเป็นบริวารเมืองอังวะ ให้ได้ผู้คนมาตั้งขุนบ้านเมืองแห่งตนไม่ขาด

ถัดนั้น พระเป็นเจ้าจัดให้นายจันทราชาเป็นแม่ทัพ คุมวีรพลไปตีเอาบ้านท่าฝั่งแม่น้ำคง ดันตะวันตกจับกุมได้พ่อเมืองกิตติ พ่อเมืองญาเออาจวนันโห แล้วก็กวาดเอาผู้คนครอบครัวเข้ามาใส่บ้านเมือง

ถัดนั้น พระเป็นเจ้าจัดแสนราชโกฏุมวีรพลไปตีบ้านแม่ปะ ได้แสนชติยะ หมื่นซุงงู กวาดเอาครอบครัวมาใส่บ้านเมือง

ถัดนั้น พระเป็นเจ้าจัดให้น้อยชินาชาว ชินาตา หมอนุก ถือนหนังสือไปเกลี้ยกล่อมพระยามะลาเมืองจิวัด พระยามะลาเมืองจิวัดก็สมัครด้วยสมการอยู่แล้ว น้อยชินาทั้ง ๒ และหมอนุกก็กลับเข้ามาเกลี้ยก่อน

พม่าล้อมลำปาง ท้าหลวงตีทัพพม่าแตก

ถึงจุลศักราช ๑๑๔๖ (พ.ศ.๒๓๒๗) ปีมะโรง เจ้าฟ้าหลวงชายแก้ว องค์พระราชบิดาก็เสด็จมาดูบ้านดูเมืองป่าซางและเยี่ยมยามพระราชบุตรทั้งมวล ขณะนั้นเดือน ๔ เพ็ญ เม็งวันพุธ พม่าพะคันแมงก็มีกำลังพล ๔๐,๐๐๐ ยกมาจากเมืองอังวะ ลงมาล้อมวังซึ่งเวียงนครลำปาง พระเป็นเจ้ามังรายวิชิตปรากฏว่าแพงแก้ว ก็มอบบ้านเวณเมืองไว้ให้พระราชบิดาและเจ้ามหาอุปราชองค์เป็นน้องอยู่รักษา ส่วนพระองค์ก็เฝ้ายังวังสุริยาธา ๑,๐๐๐ ต่อสู้รบพม่าที่เมืองนคร แล้วก็ให้มีหนังสือใช้แสนสุระลงไปกราบทูลพระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร) ขอกองทัพขึ้นมาช่วยตีพม่า กองทัพได้ยังไม่ทันมา พม่าพะคันแมงก็จัดกองทัพไปตีเมืองแพร่ เมืองเถิน แต่ละแห่งแตกตื่นเข้าป่าเข้าดง พม่าจับได้พระยาแพร่ พระยาเถิน พระยาเชียงเงินและครอบครัวควบคุมขึ้นไป พระเป็นเจ้าต่อสู้รบพม่าอยู่เมืองนครได้ ๓ เดือน ๖ วัน พระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงศรีอยุธยาเกณฑ์แม่ทัพนายกองคุมวีรพล ๓๐,๐๐๐ คน ขึ้นมาตีพม่าที่ล้อมเวียงเมืองนครนั้นแตกกระจัดกระจายไป ในวันเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ วันอังคาร พม่าแตกไปแล้ว พระเป็นเจ้ามีหนังสือใส่มือผู้ไข้มาด้วยรับฉบับพัน ให้เจ้ามหาอุปราชองค์เป็นน้องที่เมืองป่าซาง ให้ยกไปตีเอาเมืองจิวัด เจ้ามหาอุปราชองค์เป็นน้องแจ้งในพระอาชญาแล้ว ก็เร่งรีบเกณฑ์คน ๕๐๐

ถึง ณ วันเดือน ๗ แรม ๖ ค่ำ วันพฤหัสบดี เจ้ามหาอุปราชยกออกไประยะทาง ๗ คิน เดือน ๗ แรม ๑๓ ค่ำถึงเมืองจิวัด ขณะนั้นพระยาจิวัดกับพม่าล้อมเมืองนครแตกขึ้นไปยังไม่ถึงบ้านเมือง เจ้ามหาอุปราชเข้าผจญเอาเมืองจิวัดได้แล้ว เลยเข้าตีเอาเมืองแหงน กวาดเอาครอบครัวเมืองจิวัด เมืองแหงน ลงมาใส่บ้านเมือง พระยาจิวัดแตกหนีจากเมืองนครขึ้นไปถึง เห็นแต่เมืองเปล้าก็เลยพาลูกบ่าวชาวไพร่ติดตามหาลูกเมีย ถวายตัวเป็นข้าราชการอยู่เมืองป่าซาง

มหากษัตริย์อังวะ ส่งราชสาส์นเข้ามากรุงรัตนโกสินทร์ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๖ (พ.ศ.๒๓๒๗) ปีมะโรงนั้นแล พระเป็นเจ้าจัดแจงเมืองนครตั้งกรมแล้ว ก็เอาวีรพลแห่งตนเสด็จมาบ้านเมืองแห่งตนคือเมืองป่าซาง นั้นแล

ที่นี่ จักกล่าวด้วยเมืองอังวะก่อนแล จุลศักราช ๑๑๔๔ (พ.ศ.๒๓๒๕) ปีมะโรงนั้น จันทรคราสจับแต่เดือนเจียง แรม ๑ ถึงเดือนแรม ๓ ค่ำจึงคลายหมด หม่องเวียงจับกษัตริย์อังวะจึงถูกเจ้าเสีย หม่องเวียงขึ้นเป็นกษัตริย์แทนเป็นนั้นแล

จุลศักราช ๑๑๔๕ (พ.ศ.๒๓๒๖) ปีเถาะ เดือน ๖ อุตสากิษเกษหม่องเวียงขึ้นเสวยราชย์ ปีนันเดือน ๖ นั้น อ้ายจัดอ้ายกนทอ เป็นกบฏที่ตะโก่งได้ ๔ วัน ทานจับไปลงเสียนั้นแล

จุลศักราช ๑๑๔๖ (พ.ศ.๒๓๒๗) ปีมะโรง เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ กษัตริย์อังวะส่งราชสาส์นเข้ามา ณ กรุงรัตนโกสินทร์ ขอเป็นทางไมตรี พระมหากษัตริย์เจ้าอยุธยาไม่เห็นด้วย ส่งคืนไปเสียนั้นแล

ฟื้นฟูเมืองตาก เมืองเถิน

สำหรับพระเป็นเจ้ามังรายวิชิตปรากฏว่าแพงแก้ว เสด็จมาแต่เมืองนครมาถึงบ้านเมืองอยู่ไม่นานนัก ก็พาเอาพระยาจิวัดลงไปเฝ้าพระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์รายงานข้อราชการแล้ว พระเป็นเจ้า

ทูลขอเอาขวาระแห่งบ้านตาก บ้านเชียงเงิน ชาวเถินที่พ่ายพม่าหนีไปอยู่บ้านเมือม เมืองกรุงเก่าขึ้นขึ้นมาตั้งเมือง พระมหากษัตริย์เจ้าก็ประทานให้เอาขึ้นมากตั้งบ้านตั้งเมือง พระมหากษัตริย์เจ้าก็ประทานให้เป็นเมืองขึ้นกับเมือง เชียงใหม่ ทำราชการกับเมืองเชียงใหม่ สุดแต่เมืองเชียงใหม่จักบังคับบัญชาตัวข้าราชการ ฉะนั้น

พระเป็นเจ้าก็ทูลลาพาเอาพระยามลลา พระยาดาก ชาวบ้านเชียงเงิน ชาวระแหง ชาวเถินขึ้นมาก ตั้งบ้านใครเมืองมัน เป็นเมืองขึ้นกับเมืองเชียงใหม่

พระยาดากได้ตั้งเมืองอยู่กับบ้านนั้บเมืองแห่งตน มีความยินดีก็เอาลูกสาวแห่งตนผู้ช้วนางขันธาวา ขชิตาถวายเป็นบาทบริจาริกพระเป็นเจ้า ไม่แต่เท่านั้น ก็ยังให้ลูกผู้ชายแห่งตน ๒ คน คือ นายน้อยขวาระ และ นายน้อยสุภามเป็นปากกลาน อยู่ปฏิบัติรับใช้พระเป็นเจ้าที่เมืองป่าซางก็มีแล

จุลศักราช ๑๑๔๗ (พ.ศ.๒๓๒๘) ตั้งแต่นั้นมาเมืองตากระแหง เมืองเถิน เขาย่อมเอาราชการใน พระเป็นเจ้าที่เมืองเชียงใหม่ ปาซางทุกเมื่อแล

ถึงจุลศักราช ๑๑๔๘ (พ.ศ.๒๓๒๙) ปีมะเมีย เดือน ๔ เพ็ญ พระเป็นเจ้าเป็นประธาน และเจ้า ทั้ง ๓ พระองค์พี่น้องขัติยะลูกหลานทั้งมวล ได้พร้อมกันตั้งฉัตรหลวง ๔ มุม และตั้งฉัตรพระธาตุเจ้า และได้ตั้ง ระเบียบตัวเหล็กกล้าทองพร้อมทั้งล้อมพระธาตุเจ้าหริภุชชัยแล

ชักชวนหัวเมืองต่างๆ ในรัฐฉานเป็นกบฏต่อพม่า

ถึงเดือน ๘ ออก ๒ ค่ำวันพฤหัสบดี พระเป็นเจ้าแต่งตั้งเจ้าวิกรมหัวเมืองแก้ว พระราชวังหลัง คู่มือพล ๕๐๐ ขึ้นไปทำการรบยึดเอาเมืองนั้น ระยะทาง ๒๕ วัน เข้ายึดครองเอาได้เจ้าฟ้าหอคำและลูกเมีย ครอบครวั และ กวาดเอาเมืองนั้น เมืองตองกาย ลงมาใส่บ้านเมือง

ไม่แต่เท่านั้น ในศักราชเดียวกันนั้น พระ เป็นเจ้าแต่งเจ้ามหาอุปราชองค์เป็นน้องเป็นประธานและนาย คำมูลนายวอนและนายน้อยกาวิละคุมไพร่ ๓๐๐ ขึ้นไปเกลี้ย กล่อมนาชาวเจ้าเมืองเชียงแสน ทั้งทั้งไปติดตามเอาพระยาแพร์ พระยาเถิน ที่เมืองเชียงแสนด้วยที่พม่ากวาดเอาไปนั้น ได้พระยาแพร์ พระยาเถินนั้นแล้ว เจ้ามหาอุปราชก็จัดให้ คำมูล นายวอน นายน้อยกาวิละคุมไพร่ ๑๐๐ ให้ไปเกลี้ยกล่อมเจ้าฟ้านครเชียงตุง จักชวนกันประกาศอิสรภาพ จากพม่า เจ้ามหาอุปราชก็คุมพระยาแพร์ พระยาเถินลงมาเสียก่อน แล้วมีหนังสือไปเกลี้ยกล่อมพระยาสุรินทร์ เมืองฝ่างประกาศอิสรภาพจากพม่า

สำหรับนายคำมูล นายวอน นายน้อยกาวิละ เข้าไปเกลี้ยกล่อมเจ้าฟ้านครเชียงตุงให้ประกาศ อิสรภาพจากพม่า ฟ้าเชียงตุงไม่ร่วมมือด้วย กลัวไพร่เมืองจักลำบากถึงหาย เขาทำนทั้งหลายจึงเลยขึ้นไปชักชวน เจ้าฟ้าเมืองยอง ประกาศอิสรภาพจากพม่า เจ้าฟ้าเมืองยองก็พอใจแต่ไม่อาจเอาชนะพม่าได้ นายคำมูล นายวอน นายน้อยกาวิละฟ้าเมืองยอง จึงพากันหนีมาทางเมืองเกาะเมืองไซ และเมืองหลวงพุกา จึงมาถึงเมือง

เมืองต่วน ในรัฐฉาน พม่า

ฝ่ายทางพระยาสุรินทรเมืองพริ้ว เมืองฝาง มีหนังสือสัญญาไปถึงพระยาเชียงราย พระยาสาต พ่อเมืองปู่ท้าวท้าว ท้าวแสนยอต ว่าใครอยู่ไหนให้ประกาศอศิสมาทจากพม่าทุกหัวเมือง ยามนั้นพระยาพริ้วอยู่เมืองสาตกับพระยาสาต ก็พากันประกาศอศิสมาทจากพม่าทุกหัวเมืองแล้ว พาครบควัลงมา

พม่าล้อมเมืองนคร เมืองป่าซาง

ในจุลศักราช ๑๑๕๙ (พ.ศ.๒๓๓๐) บิมะแม พม่าอะแซหวั่นมีรีพล ๓๐,๐๐๐ คน ยกทัพติดตามพระยาสุรินทร พระยาพริ้ว พระยาสาต พระยาเชียงราย พ่อเมืองปู่ท้าวท้าวลงมาถึงเมืองนคร พม่าอะแซหวั่นเลยล้อมวังขังเมืองนคร

ฝ่ายเมืองเชียงใหม่ พม่าส่งเอาแมงก็ไปมีรีพล ๑๒,๐๐๐ คน ยกมาแต่เมืองอังวะ มาทางเมืองตรงข้ามท่าต่าฝั่งแม่น้ำสาละวิน มาถึงเมืองยวม พระเป็นเจ้าให้นายพุทธวงส์คุมไพร่ ๑๕๐ คน ไปตระเวนรักษาด่านเมืองยวม ประทับที่หน้าหน้าของพม่าที่มีกำลังมากมายนัก นายพุทธวงส์ถอยมาตั้งอยู่บ่อพะแวน รอบก็เป็นอันสู้ไม่ไหวคดไม่ไหว ก็ค่อยรบค่อยถอยมา แล้วมีหนังสือบอกเข้ามากราบทูสไหว้สาพระเป็นเจ้า จึงให้เจ้าอุปราชเจ้าวัตรหัวเมืองแก้วตนเป็นหนึ่งทั้ง ๒ เป็นแม่ทัพด้วยกัน กองทัพหัวเมือง เป็นต้นว่าเมืองกำแพงเพชร เมืองสวรรคโลก ยกออกไปประทะทัพหน้าพม่าที่แม่สอย รบกันจนทัพหน้าพม่าแตกล่าถอยคืนพม่าตายเป็นอันมาก ได้ไปถึงเมืองฮอด ประทับกองทัพใหญ่พม่าที่เมืองฮอดเป็นกรายใหญ่ศึกหน้าสู้ไม่ไหว จึงถอยเข้ามาพม่าเลยยกติดตามเข้ามาล้อมเวียงป่าซาง และเวียงนครพร้อมกัน ใครจักไปช่วยใครไม่ได้ พระเป็นเจ้าจึงส่งท้าวแก้วลงไปกราบทูสพระกรุณาพระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ ขอกองทัพขึ้นเมตติพม่าที่ล้อมเมืองนครและเมืองป่าซาง พระมหากษัตริย์เจ้าก็เมตต์แม่ทัพนายกองคุมกองทัพให้ท้าวแก้วผู้เป็นราชบุตรนำกองทัพขึ้นมา พม่าล้อมเมืองป่าซางอยู่นานได้ ๒ เดือน กองทัพได้ขึ้นเมตติถึงเข้าตี พม่าแตกกระจัดกระจายไปในเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำวันจันทร์

ครั้นพม่าแตกไปแล้ว พระเป็นเจ้าเป็นประธานทั้ง ๓ พระองค์พี่น้องขัติยวงศ์ทั้งมวล พร้อมกันต้อนรับขับสู้นายทัพนายกองวีรโยธาพระมหากษัตริย์เจ้า ให้อ้อมด้วยข้าวเหล้าเนื้อปลาอาหารแล้ว ได้ ๗ วันแม่ทัพนายกองทั้งมวลก็ยกทัพกลับลงไป นายคำมูล นายวอน นายน้อยยกวิเศษก็เข้ามาถึงเวียงป่าซางนั้นแล

โอวาทเจ้าฟ้าหลวงชายแก้วพระบิดา

อยู่มาถึงจุลศักราช ๑๑๕๐ (พ.ศ.๒๓๓๑) บิมะเมย เดือน ๔ แรม ๗ ค่ำ วันศุกร์ เจ้าฟ้าหลวงชายแก้วองค์เป็นพระราชบิดาทั้งถึงลูกเด้าทั้งมวล กลัวไม่รักไม่สามัคคีกันไปยกหน้า จึงมีพระราชโอวาทคำสอนไว้ดังนี้

ตั้งแต่นี้ไปยกหน้าลูกเด้าทั้งมวล ทั้งเมืองนครลำปาง และเมืองเชียงใหม่มทุกคน ให้ฟังคำสอนพ่อด้วยดี อย่าได้ฟังคำท้าวพระยาเสนาอำมาตย์แก่ลัวหาญไพร่โหดทั้งมวลมกยุยงสับส่อ อันจักให้วิวาททะเลาะกัน หากเป็นถ้อยคำอันดีนั้น ก็จงรับเอา ประการหนึ่ง อย่าได้ฆ่าฟันเบียดเบียนกัน ให้รักกันและกัน ลูก ๘ คนจักคิดการอย่างใด ให้พร้อมเรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ให้มีความฉันทะสมัครสมานกัน อย่าเห็นผู้อื่นดีกว่าพี่น้อง ราชสมบัติข้าวของเงินทองทั้งมวล อย่าให้แยกเป็นของสิ่งของกู ให้ถือว่าเป็นทรัพย์ดวงเดียวกัน ลูก ๘ คน ผู้ใดได้ถึงฐานันดร

ศักดิ์ ก็ให้ได้หอบอุ้มตุ้มพากัน อยาได้ทอดทิ้งกัน ที่ล้มให้ห้องปก ที่ตกให้ห้องอุ้ม ให้เอาคำสอนเราผู้เป็นพ่อแท้ หากไม่ฟังคำสอนที่ดีของพ่อ ก็จักพากันพินาศฉิบหาย เป็นดังเมืองลำพูน เชียงใหม่ เชียงตุง เมืองยอง เมืองน่าน ที่ล่มมณันแล

ในเมืองทั้งหลายเหล่านั้น ที่ห้องไม่รักใคร่ปรองดองกัน ชาติความสมกันฉันท์เป็นอันเดียวกัน ไม่ฟังคำสอนที่ดีของพ่อแม่ แต่หากแย่งชิงกันเอาราชสมบัติบ้านเมืองกัน ก่อความเบียดเบียนฆ่าฟันพี่น้องกัน ภายหลังเลยพากันพินาศฉิบหาย ไม่เป็นบ้านไม่เป็นเมืองไปได้ ก็มีฉินโคในกาลเมื่อก่อน

เหตุนั้น ให้ลูกเจ้าทั้งหลายได้พิจารณา เอาสาเหตุแห่งความวิบัติของเมืองทั้งหลายเหล่านั้นมาให้ เข้าใจทุกคนแท้ อันว่าคำสืบทอดนั้น ทรงสัตว์เดรัจฉานมี ๒ หัว ก็ยังรู้แตกรู้ฟังเสียกัน ลูกเด้ามีบุญได้เสวยสมบัติอยู่ ต่างเมืองก็ให้ถือว่าเมืองเดียวกัน คนไม่ตีสักหนจากพิภพหาหนอง หนิจกนังภพหาพ่อย่าให้เอาไว้ ให้ได้สั่นคืนให้กัน อย่ายื่นแต่คนผู้หนึ่งยิ่งกว่าพิภพหาหนองกัน จักได้เห็นใจกันก็เพราะคนเหล่านั้นไม่ตี ลูกผู้ใดไม่ฟังคำสอนที่ดีของพ่อแม่แล้วยังคิดฆ่าฟันพี่น้องกันดังนั้น ให้ลูกผู้หนึ่งพินาศ พินาศล้มตาย พินาศอวตวย พระพุทธเจ้าเกิดมาหมิ่นองค์ แสนองค์ อยาให้ลูกผู้หนึ่งได้เห็นหน้าสักครั้งสักองค์ แต่หากล่มจมอยู่ในนรีระนรกเสมอหากบป่อยาให้ได้พ้นได้จาก แฉนกระทำกิจการฆราวาสบ้านเมืองอย่าให้สัมพันธ์เรื่องอกาม แต่หากให้ล่มจมเสื่อมทรมพินาศฉิบหาย เขาช่มเหง พลัดพรากร้างราทุกวันทุกคืน ทั้งภพหน้าพหน้า คำนี้ลูกเด้ายังตั้งอยู่ตามคำสอนแห่งพ่อแม่ตั้งนั้น ก็จักทำให้ลูกเด้า เจริญรุ่งเรืองขึ้นบานกว้างขวาง ให้สัมฤทธิ์ตั้งจิตใจพระยาลูกทุกคน ดังความคิดคำตริก ทุกประการเถิด

ประการ ๑ เมืองนครแห่งนี้มอบไว้ให้พระยาหลวงนคร น้อง ๓ คน ให้พระยานครเป็นใหญ่ เมืองเชียงใหม่ น้อง ๒ คนให้พระยาหลวงเชียงใหม่เป็นใหญ่ น้อง ๖ คน ให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และพระยาหลวงเชียงใหม่เป็นพ่อเป็นแม่ ให้เอาคำสอนสั่งนี้ทุกคนเถิด

ประการ ๑ ชาวของสมบัติ ช้างม้าในโรงของเราผู้เป็นพ่อนี้ทั้งหมด ให้ไว้ตามโบราณเมือง ด้วตาย ให้ไว้กับเมียทั้งหมด ไม่ให้แบ่งปันแก่ลูกเด้าผู้ใดสักคน เว้นไว้แต่ทองคำ ๘ บาท ไว้ให้ลูก ๘ คนแบ่งปันกันคนละ บาท เอาไว้เป็นเมงคลเถิด" ว่าอย่างนั้นแล

ยกเลิกทรงพระธาตุดอยสุเทพ

ในจุลศักราช ๑๑๕๐ (พ.ศ. ๒๓๓๑) ปีวอก นั้นพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์พี่น้อง มีโสมนัสศรัทธา ปลาทะพร้อมกันสร้างแปลงฉัตรทองอันวิจิตรงดงามลงรักปิดทอง กระทำให้มีผิวพรรณวรรณะวิบุลิตางามทักดีแล้ว ถึงวันเดือน ๙ เพ็ญ เม็งวันพฤหัสบดี ก็ได้พร้อมกันตั้งฉัตรมหาชินธาตุเจ้าดอยสุเทพ ได้ในมณฑลพระสังเเจ้า ๑๐๘ องค์กระทำบริตกรรม มงคลสูตร มหาสมยสูตร ทั้งเล่ม สูตรกรรมย์พันจบ ไชยะทั้ง ๗ เบิกฉลองอบรมสมโภช กระทำบุญให้ทานเป็นมหาสมัยกาลอันใหญ่ เป็นปฐมฤกษ์ก่อนแล

อยู่มาถึงจุลศักราช ๑๑๕๑ (พ.ศ. ๒๓๓๒) ปีระกา พม่าหย่านแคว้งสิริโม่มีกำลัง ๓,๐๐๐ ยกจาก เมืองอังวะ มาตั้งอยู่เมืองต่วน ทั่วยอด เมืองชาย แม่แจน พระเป็นเจ้ามีงักรายาชิวิปริการกำแพงแก้ว องค์พระเชษฐา เป็นประธาน เจ้าทันหัวเมืองแก้ว เจ้าพุทธวงศ์ เจ้าจันทราชา เจ้าคำมูล เจ้าน้อยกาวิละ คูมรัพล ๑,๐๐๐ เดือน ๗ แรม ๑๓ ค่ำ วันพฤหัสบดี ยามแตร ยกขึ้นไประยะทาง ๑๕ วัน ถึงเดือน ๘ ออก ๑๓ ค่ำวันพฤหัสบดี ก็เข้า

ยุทธนาการต่อสู้กับพม่าพ่ายแพ้แล้ว สิริโย ที่ตั้งอยู่เมืองถ่วน หัวยอดแตกกระจัดกระจายไปหมดสิ้น ยึดได้เครื่อง
ศัตราวุธปืนใหญ่ ปืนเล็ก หอกตามมาใส่บ้านเมืองเป็นอันมากก็มีแล

ไม่เพียงแต่เท่านั้น พระเป็นเจ้ายังให้เจ้าจันทราชา เจ้าน้อยกวิลละ คูมวีพล ๑๐๐ ช้างแม่ช้างคอง
ไปต้านตะวันตก เขาคีเอาบ้านอมกิตได้ครอบครว้เข้ามาใส่บ้านเมือง ถัดนั้น พระเป็นเจ้าให้เจ้าจันทราชาเป็นแม่ทัพ
และท้าวสิริ และท้าวขุนผู้มั่งคั่งจัดทัพ ๑๕๐ คน ขึ้นไปตีเอาบ้านสะต๋อย บ้านวังลู วังกาศ ได้ตัวแสนสิริและชาวป่า
ชาวไพร่ครอบครว้เครื่องศัตราวุธลงมาใส่บ้านใส่เมือง

ชนะแห่งหม่องมุง มีบุญจากอั้งระ

ภายหลังนั้น ยังมีพม่ามอดเมืองผู้หนึ่งชื่อชนะแห่งหม่องมุง อยู่เมืองอั้งระไม่ได้ เขาไล่ล่าไล่ตีเอา
หลบหนีมาอยู่เมืองเสี่ยว มั่น ปกาเสนโต ประกาศตนว่า "กูเป็นลูกกษัตริย์อั้งระข้างเผือก บัดนี้ ปะดุงเป็น
เชื่องมโซ โฉนดเมืองเมือง กูไม่พอใจ กูจักคิดไปเป็นกษัตริย์เมืองได้ ครั้นกูได้เป็นกษัตริย์แล้ว จักยกเอากำลัง
วีพลข้า้มารบปะดุงจนได้ ครั้นสุกแล้วพิณาศนิบหาย พลัดบ้านพลัดเมือง ให้จัดคนไปตาม" ว่าอย่างนั้น

ยามนั้น ๑๔ เจ้าฟ้าทั้งหมด มีเจ้าฟ้าแสนหวิเป็นประธาน ก็คิดลอบตามคำมั่นทุกประการ ก็จัด
ขุนนายไพร่ให้ติดตามมันทุกหัวเมือง รวมกันมี ๗๐ คน ลงไปเมืองน่าน ไปถึงกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว มันจักคิด
ต่าง ๆ นานาไม่ได้แล้ว เลยกราบทูลพระมหากษัตริย์เจ้าว่า "ผู้ข้าเป็นลูกกษัตริย์อั้งระแท้ โฉนดเมืองเมือง
ปะดุงโฉนดเมืองเมืองเสีย ท้ออย่างได้จักได้ครองเมือง ขอพึ่งเดชพระบารมี ขอวีพลกลับไปรบเอาเมืองปะดุงมา
ถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว"

ที่นั้น พระมหากษัตริย์เจ้าองค์บุญใหญ่ทรงคุณธรรมอันประเสริฐ ประกอบไปด้วยทิพยปัญญา
สติสัมปชัญญะอันมาก ส่องรู้อยู่อัธยาศัยจิตใจของชนะแห่งหม่องมุง ว่า "มันจักมาตี ย่อมไม่มีพระแก้วอัน พม่ากับ
หมู่ไทยนี้จักเป็นมิตรกันไม่อาจจักมีทะเล ย่อมเป็นศัตรูกันแต่ใดมา" จึงทรงพระมหากฤณาตราส
เทเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมกับชนะแห่งหม่องมุงว่า "จงอยู่อย่างนั้นก่อนเถาะ บัดนี้บ้านเมืองแห่งรายังเป็นที่อับจนอยู่
ดังนั้น" มันไม่รู้ว่อะไร ก็เลยไม่ไปนั้นแล

พระยาอนุชิตชลที พระยาจันทบุรี

สำหรับพระยาตากกระแหง เป็นอันเฝ้าแก่แห่งอมชรา ศัตราการบ้านเมืองไม่ได้แล้ว พระเป็น
เจ้ามีรายชิตีปราการกำแพงแก้ว ไปรบกับพม่าที่มกตั้งอยู่เมืองถ่วน หัวยอด เมืองจ่าย แม่แจน ได้ชัยชนะแล้ว
โดยทัพลับมาถึงบ้านเมืองไม่นานนักเท่าใด พระเป็นเจ้าก็พาเอาน้อยสุภา นายน้อยชวชนลงไปเฝ้าพระมหากษัตริย์
เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ กราบทูลรายงานอ้อราชการทั้งหมดแล้ว จึงกราบทูลพระมหากฤณาขอตั้งนายน้อยสุภา
นายน้อยชวชนขึ้นมกรักษาบ้านเมือง พระมหากษัตริย์เจ้าจึงแต่งตั้งนายน้อยสุภาขึ้นเป็น "พระยาอนุชิตชลที" เป็น
เจ้าเมืองตากกระแหง ตั้งนายน้อยชวชนเป็น "พระยาอินทศิริ" ให้ช่วยกันศัตราการบ้านเมือง ไม่แต่เท่านั้น
พระเป็นเจ้ากราบทูลพระมหากษัตริย์เจ้าว่า "ส่วนเมืองเถินก็หาผู้จักเป็นใหญ่ศัตราการบ้านเมืองไม่ได้แล้ว ขอรับ
ประทานตั้งขึ้นใหม่" กราบทูลดังนี้

พระมหากษัตริย์เจ้าจึงตรัสถามว่า “เจ้าเชียงใหม่พึงใจจนใดเล่า จักสมควรเป็นพระยาเถิน” พระเป็นเจ้าก็มาเล็งเห็นท้าวซุมฟู ที่เป็นมหาดเล็กช่วยงานตนเองอยู่เป็นที่ไว้มือเชื่อใจได้ อีกประการหนึ่ง ก็เป็นเชื้อชาติชาวเถิน พระเป็นเจ้ากราบทูลว่า “ท้าวซุมฟูควรเป็นพระยาเถิน” ว่าดังนั้น พระมหากษัตริย์เจ้า ก็ประทานขบเลี้ยงแต่งตั้งซุมฟูเป็น “พระยาจันทบุรี” พระยาเถินแล้ว ก็ประทานเครื่องยศศักดิ์ตามหัวเมืองใหญ่น้อยแล้ว ก็มอบเวนให้เป็นเมืองขึ้นกับเมืองเชียงใหม่ เมืองระแหง เมืองเถิน ถ้ามีราชการประการใด ให้ฟังบังคับบัญชาเจ้าเชียงใหม่ฉะฉาน

ไม่แต่เท่านั้น พระมหากษัตริย์เจ้าทั้ง ๒ พระองค์ ก็ทรงประทานมอบพระแห่งหม่องมูง กับปาว ๗๐ คน ที่ติดตามมันไปนั้น ให้พระเป็นเจ้าเอาขึ้นมาใช้ราชการกับบ้านเมือง พระเป็นเจ้าก็ทูลลาพาพระยาตาก พระยาอินทร์ พระยาเถิน พระแห่งหม่องมูงขึ้นมาถึงเมืองระแหง จัดแจงที่ทางบ้านเมืองให้พระยาตาก พระยาอินทร์ศิริแล้ว ขึ้นมาเมืองเถินจัดแจงที่ทางบ้านเมืองให้พระยาเถินแล้ว เสด็จขึ้นมหากษัตริย์เจ้าทั้ง ๒ วันนั้นแล

เข้าตั้งอยู่เมืองเชียงใหม่ครั้งแรก

อยู่มาถึงจุลศักราช ๑๑๕๓ (พ.ศ. ๒๓๓๔) ปีกุน พระเป็นเจ้าก็พาเอียงเจ้าองค์เป็นน้องทั้ง ๒ และ ขัตติยวงศา ท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ ขึ้นไปตั้งอยู่เวียงเชียงใหม่เป็นครั้งแรก อยู่ได้เดือน ๑ ตั้งไม่ได้ “เหตุการะบ่อเหิง ตำนานบ่อเหิง” ก็ดอยลงมาอยู่ป่าซางที่เก่า แล้วได้พร้อมกันสร้างหอย ๔ ด้านพระมหาชินธาตุเจ้าลำหูน กับสร้างพระพุทธรูปเจ้าละโว้ไว้ในวิหารด้านเหนือ แห่งพระธาตุเจ้าลำหูน ก็ในปีกุนนั้นแล

ล้านช้างประกาศอิสรภาพจากพม่า

ในปีกุนนั้น ก็กฎมณเฑียรเมืองล้านช้างยึดไม่ได้ พระยาล้านช้างประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นต่อกษัตริย์อังวะ เดือน ๖ แรม ๒ ค่ำ พระยาล้านช้างเข้ามาพึ่งสมภารพระมหากษัตริย์เจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ ได้นางทวยมาถวายก็จุลศักราช ๑๑๕๓ นั้น พม่าสุระกะยอแดงไป มีกำลัง ๓,๐๐๐ มาตั้งทัพที่เมืองฝาง

ถึงจุลศักราช ๑๑๕๔ (พ.ศ. ๒๓๓๕) ปีชวด เดือน ๙ ออก ๔ ค่ำวันพุธ พระเป็นเจ้าองค์เป็นราชเชษฐาธิปัตย์เป็นประธานเจ้ารัตนหัวเมืองแก้ว พระราชวังหลังมีกำลังทัพ ๒,๕๐๐ ยกขึ้นไประยะทาง ๑๔ วัน ถึงเดือน ๙ แรม ๖ ค่ำวันศุกร์ ก็ได้สู้รบพม่าสุระกะยอแดงไปได้ ๑ เดือน ๔ วัน ไม่ได้ดอยลงมา

ส่วนพระแห่งหม่องมูง มันขึ้นมาเมืองป่าซางนานได้ปีหนึ่ง ปากเสมโต ส่าแดงตัวมันขึ้นมาว่า “เรามีบุญสมภารแก่กล้าแล้ว บุคคลผู้ใดจักฆ่าเราก็ดูไม่ตายจนกว่าจักถึงที่สุด เว้นไว้แต่พระยาอินทร์ลูกจากชั้นฟ้า ลงมาฆ่าเราก็จึงตาย” ว่าดังนั้น ไม่แต่เท่านั้น ชักกล่าวคำสีหนาทองอาจว่า “สัดฐานบ้านเมืองแม่ไม้หนึ่งดินไม่กลวงไม้ต้น ท้าวพระยาไพร่บ้านข้าเมืองทั้งมวล ก็เป็นของเรามรดกลีน” ไม่แต่เท่านั้น ชักกระทำให้คนทั้งหลายเข้าอยู่ในอำนาจอาญาเงื้อมมือแห่งมันไปเป็นอันมาก มันกล่าวพองวิปเอนบ้านเมืองเป็นฉนั้น พระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์พี่น้อง จึงพร้อมกันจับกุมเอาตัวพระแห่งหม่องมูง ลงไปถวายพระมหากษัตริย์เจ้าแล้ว ก็กราบทูลบอกเล่าตามมันมกคิดลำพองหมายองเอาบ้านเมืองนั้น พระมหากษัตริย์เจ้าทรงแจ้งทุกประการแล้ว ก็โปรดพระกรุณาเอานิติให้โทษตมเขาไปจำเลยวันนั้น

พระเป็นเจ้าก็ทูลลาพาเอาศบวิราวป่าไผ่ขึ้นมาถึงบ้านถึงเมืองแล้ว มีพระราชดำพิงในเหตุที่ย่า
"สำหรับเมืองเชียงแสน หากเป็นเมืองลูกหลวงของเชียงใหม่ จักไปสู้รบยึดเอาจนได้" ว่าฉนั้น พระเป็นเจ้าจึงมีหนังสือ
บอกไปถึงพระยาหลวงนครองค์เป็นน้อง และเมืองแพร่ เมืองน่าน ให้จัดไพร่โยธาจักขึ้นไปรบเอาเมืองเชียงแสน

จุลศักราช ๑๑๕๕ (พ.ศ.๒๓๓๖) ปีฉลู เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำวัน ๕ พระองค์เป็นเจ้ามังราย
วชิรปราการกำแพงแก้ว องค์เป็นพระราชเชษฐา มีไพร่พล ๑๐,๐๐๐ ยกขึ้นไประยงทาง ๑๙ วัน ถึงเดือน ๔ ออก
๑๕ ค่ำ วันจันทร์ เข้าเวดล้อมวังซึ่งเชียงแสนอยู่ได้ ๒ เดือนถ้วนก็ได้ถอยลงมาเดือน ๖ เพ็ญ เม็งวันพฤหัสบดี
วันนั้นแล

สร้างวิหารอินทิล สถาปนาครูบาเจ้าเป็นสังฆราช

จุลศักราช ๑๑๕๖ (พ.ศ.๒๓๓๗) ปีชลา เดือน ๘ เพ็ญ เม็งวันอาทิตย์ ปฐมมหาอุทศวรร
มหาอุปราชา ได้สร้างวิหารวัดอินทิลและได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าหนึ่งองค์ ไว้เป็นที่ไหว้บูชาแก่คนและเทวดา
สมณพรหมทั้งหลาย ได้อบรมสมโภชฉลองเบิกบายกระทำบุญให้ทาน มีการละเล่นมหรสพเป็นงานเปื่อยอันใหญ่
เป็นปฐมวารในปีนั้นก่อน

ถึงเดือน ๕ เพ็ญ เม็งวันอาทิตย์ พระเป็นเจ้า ๓ องค์พี่น้องเป็นประธานขัตติยวงศา ท้าวพระยา
เสนาอำมาตย์ ไพร่ราชภูบ้านเมืองทั้งมวล ภายในมีพระสังฆเจ้าทั้งมวล ได้พร้อมกันสงฆ์นำมหาภิเนษกยอຍ
ครูบาเจ้าวัดผ้าขาวองค์ชื่อว่า วิฑูมังคละ ขึ้นเป็นพระสังฆราช เป็นใหญ่แก่คณะสังฆเจ้าทั้งมวล นั้นแล

พระเป็นเจ้าองค์เป็นพระราชเชษฐา ก็ได้สร้างโรงอุโบสถและพุทธรูปเจ้าไว้เป็นที่ไหว้บูชาแก่คนและ
เทวดาสมณพรหมณาจารย์เจ้าทั้งหลาย ก็ได้เบิกบายฉลองกินทานเป็นมหาผลมีกาลครั้งใหญ่

ประทับเวียงป่าซาง ๑๔ ปี ย้ายเข้าอยู่เชียงใหม่

ในจุลศักราช ๑๑๕๖ (พ.ศ.๒๓๓๘) วันนั้นแลพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์พี่น้อง ได้สร้างบ้าน
แปลงเมืองเก็บเอาไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเข้ามาใส่บ้านใส่เมืองกระทำบุญให้ทาน "สถิตสำรวมในเมืองป่าซางนานได้ ๑๔
ปี ๔ เดือน ๒๐ วัน" ประดับไปด้วยท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ และรัฐประชาชาฎฎ มนตรี บ้านเมืองบวรพุทธ
ศาสนาเจริญรุ่งเรืองกว้างขวาง กาลหากถึง ตำนานหากเดิงแล้ว ด้วยเดชพระผ่านแผ้วทั้ง ๓ พระองค์ จึงป่าวจตุรงค์
เสนาโยธา ๔ จำพวกเป็นต้นว่า เสนาช้าง เสนาม้า เสนาเดินเท้าต่อแผ่นแผ่นตามดิน เวดล้อมล้อมเป็นบวร
พระเป็นเจ้าองค์เป็นมหาอิสาธิบดี ท้าวเสด็จขึ้นสู่หัตถ์เวียงขานตัวประเสริฐ อุริลาของอาจปางเมื่อ "จุลศักราช ๑๑๕๘
(พ.ศ.๒๓๓๙) ปีมะโรง เดือน ๖ ออก ๘ ค่ำ วันอาทิตย์ มีพระราชวราอนุชาเจ้าทั้ง ๒ ขัตติยวงศา ท้าวพระยา
เสนาอำมาตย์ เจ้า ไพร่ไท ยกออกจากเมืองป่าซางมาตามลำดับมคคาลังการนานได้ ๕ วัน"

เดือน ๖ ออก ๑๒ ค่ำวันพฤหัสบดี ยามรุ่งเช้า ท้าวกเสด็จเข้ายังวัดบูรพารามตามบุพพาทนอง
โบราณท้าวพระยาก็เป็นมกแล้วแต่ก่อน ไม่อาจจะเสียซึ่งประเพณี ก็ประทับที่ถือนาว์ตรีเวียนไปทางทิศใต้ตาม
ลำดับ ไปทางด้านตะวันตก ไม่ถึงวัดเชียงยืนด้านเหนือ พระเป็นเจ้าเจ้าไปสักการบูชาพระพุทธรูปเจ้าวัดเชียงยืนแล้ว
ถึงเพลายามแตรใกล้จักเที่ยง ท้าวกยกเอาหมู่ศบวิราวเข้าเวียงหลวงทางประตูข้างเมืองทิศเหนือ ให้ลัษะจุมก

พทแรกเข้าก่อน ไปสถิตสำวาณอนเชียงขวางหน้าวัดเชียงมั่นได้คืน ๑ ถึงวันหลังรุ่งเช้า ท้าวกีอาบองค์สรงภคประดับองค์เสวยข้าวน้ำโภชนาหารแล้ว ถึงกาละยามสายเป็นยามอุทซังราชา เสด็จเข้าสู่ไชยภูมิอันเป็นที่วังน้อยราชวังแห่งกษัตริยาธิราช อันเป็นแล้วในกาลเมื่อก่อนก็มีแล

ส่วนเจ้าอุปราช เจ้ารัตนหัวเมืองแก้วพระอนุชา และเจ้านายและขัติยวงศ์ทั้งมวลก็อยู่ในภูมิจานอันเป็นที่ควรแห่งตนก็มีนั้นแล

พม่าอาชวตประกาศสงครามครั้งใหญ่

พระเป็นเจ้าเสด็จเข้ามาตั้งเวียงหลวงเชียงใหม่นานได้ ๑๐ เดือน ๕ วัน จุลศักราช ๑๑๕๔ (พ.ศ.๒๓๔๐) ปีมะเส็ง เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ พม่าอึ้งเซไปมีวีรพล ๓๙,๐๐๐ ยกมาแต่เมืองอว้จระ มาล้อมวังซึ่งเมืองเชียงใหม่ ต่อสู้ซุทธรบกันเป็นมหาสงครามครั้งใหญ่ พระเป็นเจ้าส่งเจ้านายลูกหลานเป็นหัวหน้าออกตีพม่าแตกออกไป กลับคืนเข้ามา ออกไปตีอีก แตกออกไป กลับเข้ามาอีก พระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์พี่น้อง พร้อมเพรียงปรึกษากันว่า "แต่เรากับพม่าจกัรบกันก็ไม่กลัว มันจักเข้ามาปล้นเอาเราไม่ได้" พระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์พี่น้องพร้อมเพรียงปรึกษากันว่า "พม่าจกัมาปล้นเอาเรา เราไม่กลัวแล เป็นแต่ว่าเมืองเราก็ดั้งใหม่ข้าวน้ำปัจจัยไม่บริบูรณ์เราควรใช้คนไปขอกองทัพได้ขึ้นมาเพิ่มเติมกับด้วยเรา" ว่าอย่างนั้นแล้ว จึงทงหนังสือให้แสนสิริอักษร คุณเอวี่พลพม่าที่จับได้นั้น ลงไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ แล้วทูลขอกองทัพล้านเกล้า ล้นกระหม่อม กรมพระราชวังบวรสถานมงคลหน้า เป็นแม่ทัพใหญ่มีวีรพล ๑๐๐,๐๐๐ เสด็จขึ้นมาถึงเมืองเมินแล้วแบ่งกองทัพกันที่นั่น ให้เจ้าอินทปัตต์ เจ้าราชวงศ์เป็นโอรสทั้ง ๒ พี่น้องเป็นแม่ทัพคุณวีรพล ๔๐,๐๐๐ ขึ้นมาทางเมืองลี พม่า อึ้งเซไปจัดวีรพลไปสู้รบถึงเมืองลี ต่อสู้รบกันได้ ๓ วัน ๓ คืน ททัพพม่าสู้ไม่ได้ถอยมาตั้งอยู่เมืองลำพูน กษัตริย์เจ้าวังหน้ายังอยู่เมืองเมิน จัดวีรพลขึ้นมาทางเมืองนครลำปาง มารบรบกันยังเวียงลำพูนเข้าตีพม่าอย่างเวียงป่าซางเวียงลำพูน พม่าแตกกระจัดกระจายไปแล้ว เลยขึ้นมาตีพม่าที่ล้อมเวียงเชียงใหม่ พม่าอึ้งเซไปต้านทานไม่ได้แตกกระจัดกระจายไปหมดสิ้น จับกุมพม่าอุปกองไปทั้งข้างคลาบกับไพร่พม่าเป็นอันมาก พม่ามกล้อมเวียงครั้งนั้นนานได้ ๒ เดือน ๒๘ วัน พม่าแตกไปแล้ว กองทัพได้ก็ยกทัพกลับลงไป

ภายหลังนั้นไม่ช้าไม่นาน ในศักราชเดียวกันนั้น พระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ก็ได้พร้อมกันสร้างพระวิหารเจ้าละโว้เมืองลำพูน

ในปีมะเมีย จุลศักราช ๑๑๖๐ (พ.ศ.๒๓๔๖) แสนศรีพ้อเมืองปุระภาคศิรภาพจากพม่า ที่มาเป็นแสนมาตีปกครองอยู่เมืองสุเฝีย แล้วอพยพครอบครัวลูกเมียบ่าวชาวไพร่พาลงมาสู่สมการ เป็นข้าราชการที่เมืองเชียงใหม่ พระเป็นเจ้าองค์เป็นขษฐา พทเอาแสนศรีลงไปเฝ้าพระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์เจ้าก็ประทานหุบเลี้ยงตั้งแสนศรีขึ้นเป็นพระยาศรียุวดีติสุนทร และประทานเครื่องยศตามสมควร แล้วก็มอบให้พระเป็นเจ้าเอานั้นมาอยู่เมืองเชียงใหม่

พระเป็นเจ้าเจ้าแต่งท้าวศรีบุญเรืองคุมไพร่ ๓๐๐ ขึ้นไปตีพม่าไปสิริหม่องถาแตกกระจัดกระจายไปแล้วกวาดเอาที่นหลวง หมั้นน้อย พ้อเมืองสาต แสนเมืองมา นายน้อยวงศ์เมืองแจตและทำอ้อ เมืองกิ่งเมืองกุ่ม ลงมาเป็นข้าราชการกับเมืองเชียงใหม่ ได้ช้างพลายหนึ่งตัว กับหมิงคอง มกถวายพระเป็นเจ้า ในจุลศักราช ๑๑๖๐ ตัวนั้น

ถึงจุลศักราช ๑๑๖๑ ตัว มีมะแม พระเป็นเจ้าเกณฑ์เจ้าคำมูลเป็นแม่ทัพคุมไพร่พล ๓๐๐ ขึ้นไปตีฟ้าคำเครื่องที่มาตั้งอยู่เมืองปู้ ฟ้าคำเครื่องถูกปืนตาย ได้เมืองปู้แล้วเจ้าคำมูลก็เลยยกไพร่สามหมื่นห้าพัน ไปฝั่งตะวันตกเข้าตีเอาบ้านจัวลย บ้านสะต๋อยสอยไว่ ทำช้าง บ้านนา หุ้งอ้อ ได้หมื่นชาวจัวลยและเมียฟ้าคำเครื่องกวาดเอาครอบครัวลูกบ่าวชาวไพร่ลงมาใส่บ้านเมือง

อยู่มาถึงจุลศักราช ๑๑๖๒ (พ.ศ.๒๓๔๓) ปีวอก พระเป็นเจ้าเกณฑ์เอาท้าวมหาชัยคุมไพร่พล ๒๐๐ ยกข้ามแม่น้ำคง ไปตีบ้านสมแม่เต็ง ได้หมื่นขึ้น หมื่นพรหม กวาดเอาครอบครัวลูกบ่าวชาวไพร่ลงมาใส่บ้านใส่เมืองนั้นแล

รัตนดิงสาอภินวบุรี ก่อรูปช้างเผือก ๒ ตัว กุมภัณฑ์ ๒ ตน ฤๅษี ๑ ตน

พระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์พี่น้องพร้อมกัน ตั้งชื่อเมืองเชียงใหม่เสียใหม่ ให้เป็นชัยชนะแก่ข้าศึกศัตรูว่า "เมืองรัตนดิงสาอภินวบุรี"

แล้วถึงเดือน ๗ ออก ๑๑ ค่ำ วันเสาร์ ได้ก่อรูปช้างเผือก ๒ ตัวไว้ทางหัวเวียง ตัว ๑ หันหน้าไปทางทิศเหนือชื่อ "ปราบจักรวาท" ตัว ๑ หันหน้าไปทางทิศตะวันตกชื่อ "ปราบเมืองमारเมืองยักรี"

แล้วก่อรูปกุมภัณฑ์ ๒ ตน ไว้หน้าวัดโชติการาม และก่อรูปพระสุทวารฤๅษีไว้ข้างวิหารอินทขิลด้านทิศตะวันตกในศักราชเดิวนั้นแล

ภายหลังนั้นได้ ๒ ปี ถึงปีระกา จุลศักราช ๑๑๖๓ (พ.ศ.๒๓๔๔) เดือน ๔ ออก ๑๓ ค่ำ เป็นวันชัยดีดี ยามรุ่งเช้าเป็นยามอุทธรังราชาได้ก่อรูปมิกินทรสิทราช ๒ ตัวไว้ยังสนามมงคลอุตรทิศแห่งเวียง ให้เป็นชัยมงคลแก่รัฐประชาชาษฎ์บ้านเมืองทั้งมวลนั้นแล

พระเป็นเจ้า ๓ พระองค์สร้างยกแปลงวัดวาศนนา พระพุทธรูป สรูปเจดีย์ ฤๅษี วิหาร อุโบสถ เป็นที่สถิตสำราญแห่งพระภิกษุสงฆ์ กระทำบุญให้ทานเป็นนิจกาลทุกเมื่อ และสร้างวังแปลงเวียงก่อเสมาปราการ กำแพงเชิงเทิน หอรบ ป้อมหัวหมู บานประตูให้แน่นหนามั่นคง ชุตคลองอุเอาน้ำเข้าใส่โดยรอบ เพื่อให้เป็นที่ทนทาน ยาวนาน แก่ข้าศึกศัตรู นั้นแล

ในกาลนั้น บ้านร้างเมืองร้างแห่งใด ที่สมควรจัดตั้งพื้นพื่นนั้น กษัตริย์เจ้าอังวะก็ให้จัดตั้งพื้นพื่นเพื่อให้แผ่อาณาเขต เป็นสายเสียบอาหาร ที่จักยกไพร่พลโยธาลงมาทำสงครามเอาเมือง "รัตนดิงสาอภินวบุรีเชียงใหม่" นั้นแล

ยึดหัวเมืองพม่าในรัฐณนา

ดไต ดโย วธา วธาโน ส่วนพระเป็นเจ้าสามพระองค์พี่น้อง เป็นผู้ฉลาดด้วยยุทธวิธีการ ทำสงครามยิ่งนัก จึงเหตุว่า คนเฒ่าพระราชาทฤๅษีว่า "ไม่ควรให้ข้าศึกได้โอกาส ครั้นนั้นได้โอกาสตั้งบ้านตั้งเมืองแน่นหนามั่นคงแล้ว มันสักการะทำร้ายแก่บ้านเมืองเราเชส" แล้วจึงมีพระราชอาญาได้เกณฑ์คน ทำอินทสิริผู้แก่แล้วหาญคุมเอาไพร่พล ๕๐๐ คน เป็นกองโจรยกขึ้นไปตีเมืองปู้ ได้พระยาปู้และไพร่ไว้ บ้านเมืองทั้งมวลแล้ว ก็กวาดเอาเด็กครอบครัวส่งลงมา แล้วข้าเข้าตีเอาเมืองแจต เมืองกั้ง เมืองกุน ทำอ้อ ทำแจตได้แล้ว ข้าลงมาตีสิริทวนระดาไป

พม่าที่ตั้งอยู่เมืองสาต แตกกระจัดกระจายไปแล้วกวาดเอาทั้งหมดหลวง หมิ่นน้อย และเด็กครอบครัวลงมาใส่บ้านเมืองนั้นแล

เมื่อหัน เงี้ยวเจ้าเมืองจิดกัศวเดชฤทธิ์แห่งพระเป็นเจ้า กัศวจักไปยึดเอาบ้านเมืองแห่งตน จึงมีบรรณาการของผาก คือปืนและทองคำ ผ้าม่าน แต่งให้สิ่งมาเมืองผู้เป็นอำมาตย์คุมเอาวีฬมภาถวาย มายืนแล้วขอเป็นบ้านที่เมืองห้องกัน

พระยามังรายชิพรากการกำแพงแก้ว องค์พระเป็นเจ้าพระวระเชษฐา ให้เชิญพระวระอนุชทั้ง ๒ พระองค์มาพร้อมกันในพระราชนิเวศ พิจารณาคูทิวี่ด้วยปัญญาว่า "กรียอันข้าศึกมักจักกระทำแย่งชิงเอาบ้านเมือง เขตน้ำหนึ่งดินแห่งท่าน จักเอาด้วยพลยุทธไม่ได้ ก็ยอมปองเอาด้วยปัญญายุทธ เราทิวี่แล้ว เมื่อว่าเราจักรับเอาบรรณาการไว้ก็ไม่ว่าอันใดแก่เราแล แม้ว่าจักตีจักฆ่าสิ่งมาเมืองเสีย ก็หากตายเปล่า เป็นแต่เพียงว่าเขาไม่สู้วิชา ไม่มีปัญญา" จึงทูปปากกระบอกปืนให้แบนแล้ว ทับปลายทอกลายดาบ ตัดผ้าม่านให้ขาดเป็นรูเสียแล้ว มอบให้สิ่งมาเมืองเอาคืนไปตั้งเก่า ภายหลังกษัตริย์เจ้าอังวะรัฐ ก็ใช้ให้คนมาเอาพระยาจิดไปฝากอเสียนวันนั้นแล

ดัดนั้น กษัตริย์เจ้าอังวะจัดแต่งตั้งให้ฟ้าคำเครื่องมาตั้งที่เมืองปูกีกเล่า พระเป็นเจ้าได้รู้แล้ว มีพระราชรำพึงว่า "ควั้นจักยกกองทัพใหญ่ขึ้นไปก็จักเป็นอันลือชาราษฎร เงี้ยวฟ้าคำเครื่องสะดุ้งตกใจ แล้วยกครอบครัวหนีเสีย" จึงแต่งเจ้าสุวรรณคำมุลองค์เป็นหลาน คุมวีฬทหารหาญ ๓๐๐ คน ขึ้นไปรบจนตีเอาเมืองปูกี้ได้ ฟ้าคำเครื่องที่คราวนี้ซำกรรมแต่งถูกลูกปืนเสียชีวิตไป

เจ้าสุวรรณคำมุล ก็กวาดเอาลูกเมียฟ้าคำเครื่องและลูกป่าวชาวไพร่ลงมาแล้ว ก็เลยตีเอาบ้านสะต๋อยล้อยไป ท่างข้าง บ้านนา บ้านทุ่งอ้อ จัวลาย ได้หมิ่นชวาจัวลายมาแล้ว ซ้ำเกณฑ์ให้ทวมหายักษ์คุมทะเลแล้วทหารเข้าตีบ้านสบเต็ง ได้หมิ่นซันท์ หมิ่นพรหมและเด็ก ครอบครัวลงมาใส่บ้านเมือง เป็นข้าราชการแล้ว พระเป็นเจ้าจัดตั้งเจ้าพุทธทรงศ์องค์เป็นหลานคุมทะเลแล้วทหารวีฬพลยกไปตีทัพพม่าทำพายุพม่าด้านทานไม่ได้แตกกระจัดกระจายไป ได้ปืน ๓๐๐ กระบอกกับครอบครัวข้าวของเงินทองเป็นอันมาก เข้ามอมอบมาถวาย ซ้ำแต่งสิทธิคุมทะเลแล้วทหารขึ้นไปตีเอาเมืองมาง บ้านแซม กวาดเอาแสนมาง และชาวแซม ชาวมาง ลงมาเป็นข้าราชการ พระเป็นเจ้านั้นแล

ราชาจอมหงส์ผู้โยโส

ดทา เอโก ราชา หัสปพุทธ นาม ฯ ดทา ในกาลนั้น ยังมีพระยวงค์ ๑ ปราบภูมามเรียกว่า "หงส์สาระ" นัยหนึ่งว่า "ราชาจอมหงส์" มีลูกชาย ๓ คน ผู้ที่ใหญ่ชื่อว่า ดุซุนดาเลาแย้ คนกลางชื่อว่า แสงซุงดาเลาแย้ ผู้น้องสุดท้องชื่อว่า ซุงคุดาเลาแย้ อยู่เมืองนุนตันเมืองฮ่อวิเทหะ พม่าอั้งเซะแตกจากเชียงใหม่ไปตั้งอยู่เชียงแสน บังคับเอาคนเชียงแสน เมืองยอง เมืองแจ้ไปรบ เอาลงไปไว้ที่อั้งระนานได้ ๓ ปี มหากษัตริย์อังวะเรียกว่า "เป็นคนที่ล้อยดี เป็นคนที่อยู่ดี เหตุว่าเขินซำฮ่อ ไม่ใช่เป็นข้าไทยชาติ" ว่าพระการณนั้น

ภายหลังมันคนึงใจว่า "ตัวกู่นี้มีบุญสมการแก่กล้า" เลยไปไหว้กษัตริย์อังวะว่า "สำหรับตัวข้าและพระยาเชียงใหม่ก็เป็นมิตรวิสาสะคุ้นเคยกันมากนัก หากว่าให้ข้าไปเจรจาเส้าโลมเอาพระยาเชียงใหม่มาเป็นข้าพระมหากษัตริย์เจ้า ก็แน่นอนว่าจักได้แท้แล ไม่สงสัยชะแล" พระมหากษัตริย์อังวะได้ยินคำกล่าวอย่างนั้น ก็มีมติ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงกล่าวว่า “ถ้าแต่เมื่อดังนั้นแท้ กูจักมีพระราชาอาชญาให้ฝังไปเป็นหัวหน้าบ้านแปลงเมืองแท้แล”
ว่อย่างนั้นแล้วก็มอบยังท้องตราว่า “ในไทยทั้งหมด อันใดเอาตนตัวไปพึ่งพาท้ายอยู่เมืองเดียว เมืองจีน เมืองลี
เมืองฮ่อก็ตี ตั้งแต่สิบชั่วคนลงมา ให้ฝังเก็บเอาหมดสิ้น” ไซ้แต่เท่า่นั้น ยังมอบ ช้างพัง ช้างพลาย ม้าเครื่องทองคำ
พาทย์ฉิ่งกลองซุ่ม พุ่มเงิน พุ่มทอง ร่มทอง เครื่องท้าว ๕ ประการให้มาตั้งอยู่เมืองสุวรรณเสลครตสาละคือ
เมืองสาต ตั้งแต่เดือน ๑๑ ก็ตั้งชื่อพรรณนาปากฎนามตนว่า “เจ้ามหาสุวรรณแห่งสัจจวรรดิ เจ้าฟ้าหลวงฮ่อคำเมือง
เชียงใหม่ ผู้เป็นใหญ่ในล้านนาไทย ๕๗ เมือง” ว่อย่างนั้น ก็ยกยอตั้งชื่อท้าวพระยาเสนาอำมาตย์มหานัก มีพระยา
แสนหลวง พระยาสามล้าน พระยาจำบ้าน พระยาเด็กชาย ให้เป็นใหญ่แก่ท้าวพระยาทั้งหลายนั้นแล้ว จึงแต่งพระยา
ราชวัง พระยาไชยราชธานี พระยาไชยเสนาเชียงแสน พระยาเทพวงส์เชียงแจ้ง พระยาปราบเชียงตุง ท้าวสิงฆราช
คนใน ท้าววงศ์เชียงราย แสนเขื่อนเมืองพยาก แสนแก้วเมืองเถิน ราชธรรมเมืองยอง มี ๕ คน ท้าวสองแสนสอง
ราชา ๑ โพร ๗๐ คน ให้ถือหนังสือลงมาเจรจาความเมือง ขอเป็นไมตรีเป็นบ้านที่เมืองน้อง “ให้โพรเสดวกคำ
ข้าเสดวกชาย นักกลางทางไม้ให้ใส่ โฟกกลางทางไม้ให้ดับ ขอให้ดับเสียดยังเส้นหนีสายศึก ถมยังป่าช้าแสนผี
ว่าฉนั้น

พระองค์อัครมหาพิตราเจ้ามังรายราชวชิรปราการก่าแพงแก้ว องค์เป็นภูมินทร์ฐาธิเบตีเป็นใหญ่
เจ้าพระวรวงษาทั้ง ๒ พระองค์เป็นประธานแก่ขัตติยวงศ์ ท้าวพระยา เสนออำมาตย์ทั้งหมด พร้อมกันหัตถิจารณายัง
เสี้ยนลายราชสาสน์ หาโหราพฤตจารย์ พิจารณาฤกษ์ฤกษ์ ดูตามคัมภีร์ศาสตร์เวทย์ ก็ออกเลขเป็นหายนะอัปมงคล
ไม่วะทักก็จักไปเซ่งฟ่อง จึงแปลงอักษรราชสาสน์ตอบ ให้ท้าวสิงฆราชถือขึ้นไปว่า “ท้าวจักมาสานสร้างบ้านที่เมืองน้อง
เป็นสญไชยไมตรีด้วยสภาวะแท้จริง ก็ให้ตัวเจ้านายคนใดคนหนึ่ง ลงมาพร้อมเพรียงกันในเมืองเชียงใหม่นั้น เหตุว่า
เป็นใหญ่แก่บ้านเมืองทั้งหลาย ท้าวสิงฆราชถือหนังสือขึ้นไปถึงเมืองสาตแล้วให้วิสาขชาจอมหงส์ แล้วบอกเล่าด้วย
กิจการถ้อยคำทั้งหมดให้แจ้งทุกประการ นั้นแล

ราชาจอมหงส์ได้ยื่นคำท้าวสิงฆราช และเรื่องราวถ้อยคำในราชสาสน์แล้ว ก็พร้อมกันทำหนังสือ
ให้ท้าวสิงฆราชถือลงมาอีกว่า “ให้เจ้าเชียงใหม่ได้ขึ้นมาพร้อมกันที่เมืองฝาง เหตุว่า เขตน้ำหนึ่งดิน เมืองเชียงใหม่
ก็จรดเมืองฝาง เขตเมืองสาตก็จรดเมืองฝาง” ว่าฉนั้น ท้าวสิงฆราชถือหนังสือลงมาถึงเชียงใหม่ นำหนังสือเข้ากราบ
ทูลพระเป็นเจ้าได้ทราบทุกประการ พระเป็นเจ้าแจ้งในท้องหนังสือและราชทูตหากกราบทูลไห้ว่านั้น เป็นที่ขัดเคือง
ไม่ชอบพระทัย จึงมีพระราชาว่ากันว่า “ราชาจอมหงส์นี้ จักมาสานสร้างบ้านเมืองด้วยดีไม่คอยจักมี ฆะรอยว่ามัน
จักมาคิดปองยึดเอาราชสมบัติบ้านเมืองแห่งกูทั้งมีแท้ ไม่ส่งสัจจะแล” ว่อย่างนั้นแล้วจึงให้ตามอนุชาทั้ง ๒ มา
พร้อมกันแล้ว จึงมีอาชญาเอาดีแก่เสนาอำมาตย์ ทหารหาญทั้งหมด ไปจับกุมเอาท้าวพระยาหมื่นคนใช้ราชา
จอมหงส์ มาใส่ราชวัติขังคุกไว้ทั้งหมดไม่ปล่อยพันได้สักคน นั้นแล

จุลศักราช ๑๑๖๔ (พ.ศ.๒๓๔๕) ปีจอ เดือน ๗ ขึ้น ๑๓ ค่ำวันพฤหัสบดี ยามแตรใกล้เที่ยง
เป็นยามอุทธีงราชเจ้ามหาอุปราชนาธิบดีศรีสุวรรณฝ่ายหน้าหอคำ เจ้ารัตนหัวเมืองแก้วพระราชวังหลัง พระองค์
พี่น้องพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์โยธาพล ๕,๐๐๐ คนเป็นบริวาร ยกออกจากเมืองวันตึงสาพระนครเชียงใหม่
ขึ้นไปได้ ๑๖ คืน ถึงเดือน ๗ แรม ๑๓ ค่ำ วันศุกร์ ยามสายเข้าถึงเมืองสาต จึงจัดทัพทั้งหลายล้อมไว้หมดแล้ว
ถึงเวลายามค่ำเกณฑ์ทหารเข้าจับกุมเอาตัวราชาจอมหงส์ กับลูกคนกลางมาใส่ราชวัติขังไว้ยังทัพหลวง

สงครามยุทธหิมาเยก

อยู่ถึงเดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ วันอาทิตย์ มีเจ้า ๒ พระองค์ที่น้องเป็นประธาน และชิตยวงศา ท้าวพระยา เสนอำมาตย์ ราชมนตรีทั้งมวล พร้อมกันอุทิศสาขามิเชกตรดล้อย่น้ำยุทธหิมาเยกเหนือแก่แก้วถัน ๒ ที ถวายบรรพพระชัยว่า "ชยถู วัว ชยถู วัว" ดังนี้ ว่าขอให้มหาราชาเจ้าจงมัจจุชนะข้าศึกศัตรูทั้งมวลแล ให้มี ศรีวิธมาอายุยืนยาวเที่ยงแท้ จงให้ได้เป็นเจ้าปราบปรามพิพิ ลังสองฝั่งผู้ซึ่งทั้งหลายด้วยเถิด" ว่าอย่างนั้น ก็มีแล

ถึงวันเดือน ๕ เพ็ญ เม็งวันอาทิตย์ สมเด็จพระเป็นเจ้า ก็ได้สดับกับฟังพระธรรมเทศนาพระพุทธเจ้า ตั้งแต่แต่เมื่อยชาติก ลำดับทั้ง ๑๐ ชาติ ถึงเวสสันดรชาติก และได้บูชาให้ทานแก่พระรัตนตรัยเจ้าทั้ง ๓ ด้วย เครื่องไทยทานเป็นอันมาก สมเด็จพระเป็นเจ้าสถิตสำราญครองเมืองอยู่ได้ ๓ เดือน

ถึงเดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ วันพฤหัสบดี สมเด็จพระเป็นเจ้ายกทัพพลกลเสนา นับประมาณว่าได้ ๓,๐๐๐ คน เสด็จออกจากเมืองไปได้ ๑๗ วัน ถึงเมืองชัยเสนลักขุวิเชียรแสน เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ วันเสาร์ ก็ตั้งทัพล้อมวังซึ่งเมืองยุทธนากรรบกันมากนัก พร้อมกันทั้งเจ้าอินท์เวียงจันทร์ สมเด็จพระเป็นเจ้าอยู่สู้รบกับ ชาวเชียงแสนได้ ๒ เดือน ๒ วัน ไม่ได้เวียงเชียงแสน

จุลศักราช ๑๑๖๕ (พ.ศ.๒๓๔๖) ปีกุน เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ วันศุกร์ สมเด็จพระเป็นเจ้าถอยทัพ จากเมืองเชียงแสนมายังทัพอยู่สมณ้ำน้ำยา ไฉนนานเท่าใดถึงเดือน ๙ แรม ๒ ค่ำ วันจันทร์ สมเด็จพระเป็นเจ้า เสด็จเข้าสู่เวียงวันนั้นแล

พระยาพยากินดีด้วยสมภาร พาลูกเมียไพร่ฟ้าข้าเมืองลงมาเป็นข้าราชการ คราวเดียวกับกับ เมื่อสมเด็จพระเป็นเจ้า ถอยทัพจากเชียงแสนลงมานั้นแล

อยู่ได้ ๒ เดือน ๒๙ วัน ถึงเดือน ๑๒ ออก ๑ ค่ำ วันพฤหัสบดี เจ้ามหาอุปราชทอหน้า นำเอา พระยาพยากส่งไปด้วยนาวาวิธิตามหนีมัคคาลังการได้ ๒๐ วัน ถึงกรุงเทพมหานคร

เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ วันอังคาร ถึงเดือน ๒ แรม ๔ ค่ำ วันพฤหัสบดี พระมหาษัตริย์วังหน้า ในกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงประชวรมาจนได้ ๔ เดือน ๔ วัน ก็เลยสวรรคตในวันนั้นแล เจ้าอยู่เมืองได้ได้ ๑ เดือน ๑๓ วัน ถึงเดือน ๓ ออก ๓ ค่ำ วันพฤหัสบดี เจ้ายกออกมาได้ ๑ เดือน ๑๖ วัน มาถึงเดือนแรม ๓ ค่ำ วันเสาร์ นั้นแล

เจ้ามาถึงเมืองได้ ๒๗ วัน ก็ได้อุปสมบทกรรมเจ้าราชบุตรองค์ชื่อว่ามหาหงส์ ในเดือน ๕ เพ็ญ เม็งวันศุกร์นั้นแล ถึงเมื่อหมดแสงอาทิตย์ตกค่ำไปแล้ว อันเป็นเวลาแห่งพระจันทร์ขึ้นดังนั้น ราหูสุริยกอม ดวงจันทร์ในคืนนั้น ส่วนเจ้าราชบุตรองค์นี้ ยามเมื่อประสูติจากครรภ์พระมารดาวันนั้นฟ้าก็ผ่า จึงใส่ชื่อตามนิมิต นั้นว่า "นายฟ้า" นั้นแล

ยึดเมืองเชียงแสนจากพม่า

พระเป็นเจ้ามหาอุปราช อยู่เมืองได้ได้ ๑ เดือน ๒๙ วัน ถึงเดือน ๗ แรม ๓ ค่ำ พระเป็นเจ้า มหาอุปราชยกเอาขังพลนิยายโยธา ๑,๕๐๐ คน เสด็จขึ้นไประยะทางนอน ๑ คิน ในระหว่วราตรีบิสดูกาลยามใกล้ รุ่ง ก็เห็นนิมิตฝัน อันประเสริฐฝันว่า "พระยอินทร์เอาแก้ว ๗ ประการ ไปร้ายลงมาตามใจผู้จักเอาเถิด ว่าอย่างนั้น

ฝันว่าพระเป็นเจ้าเหยียดไปยังสุวรรณเขตตาตันชวาเก็บเอาแก้วลูก ๑ มีวาระจะอันขาวาวไสววิสุทธิ์ พื้นทองเป็นสระ ท่านจึงว่า "แก้วหยาดฟ้าห้องเป็นสระ" ฉะนั้นหนอ ว่าอย่างนั้น ก็เลยสะดุ้งตื่นนั้นแล

พระเป็นเจ้าเห็นนิมิตอันประเสริฐนัก เหตุว่าท่านจักมีชัยชนะปราบได้เมืองเชียงแสนนั้นแล พระเป็นเจ้ายกกองทัพไปได้ ๒๔ วัน จุลศักราช ๑๑๖๖ (พ.ศ. ๒๓๔๗) ปีชวด เดือน ๘ ออก ๑๓ ค่ำ วันอาทิตย์ ก็ยกเข้าตั้งที่ท่าข้าวเปลือก ทิศตะวันตกเมืองเชียงแสนด้วยองอาจนัก ก็ใช้ราชทูตถืออักษรสาส์น ไปยื่นเตือนเจ้าเมืองเชียงแสนตามบุพพาทันของคลองแห่งที่ท้าวพระยามหากษัตริย์ อันได้ปราบบ้านปราบเมืองมาก่อนนั้น ส่วนพม่า ไม่ยหวาน และนาชวา ท้าวพระยาหน้าบ้าน หัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมด อันเข้ากับเชียงแสนนั้น มีเมืองยอง เมืองเงี้ยว บ้านยี่ เมืองหลวย เมืองวะ เชียงซางทั้งหมด ก็พร้อมกันมากระด้างแข็งขึ้น ขับเอาวีฬอลอกรบที่เชียงตอยด้านที่ ๑ ที่บ้านหัวซางที่ ๑ ก็ไม่ชนะวีฬแห่งพระเป็นเจ้าสักครั้ง เหตุว่าพระยาเมืองชัยแสนลักขบวิฤชาด ในศักราชนั้น ในเดือนนั้นแล คนทั้งหลายมีท้าวพระยาเป็นต้นไม่อาจทนทานอยู่ได้ ก็เลยแตกออกหนีจากเวียงกระจัดกระจายไปในท้องเดือน ๑๐ ปฐม ออก ๕ ค่ำ วันอังคาร ฤกษ์ยามรุ่งเช้า ส่วนพม่าไปไม่ยหวาน และซีกคายก็ตายในเวียงนั้นแล

ชาวเมืองเชียงแสนทั้งหมด บ้างฆ่าพลัดเจ้า ถูกเต้าพลัดพ่อแม่ มัวพลัดเมีย ก็ได้พลัดพรากจากกันเป็นทิวแถวหนามากนัก ส่วนตัวนายชวาที่เอาลูกและเมียข้ามแม่น้ำโขงหนีเข้าไปทางเมืองเก็อง เมืองลี อยู่ตอยจอมเภาจอมเขว โฉนแล

เมื่อ่นั้น พระเป็นเจ้ามหาอุปราช พระองค์มัจฉุชนะซีกคัตตู ก็เสด็จขึ้นสู่คชัตตนิราชยานตัวประเสริฐ มีพระหัตถ์ถือสุวรรณชัศคาตบาศรีกัญไชย ดาบแก้ววัดแกวงเหนื่อหลังข้างมงคล ผนังสุวรรณเส้าเนียงเสียงสีนทาของอาจเป็นดังเสียงมิตินิสหิไกรสรราชสีห์ร้องที่ปากถ้ำสุวรรณคูหาด้วยคำว่า "เหวย.เหวย.สุราชาวเชียงแสนทั้งหลายเอ๋ย สู้จักเอาบุคคลใดมาเป็นเจ้าแก่สู้ทั้งหลายนั้นหรือ ชีวิตแห่งสู้จักสิ้นสุดในวันนี้อย่างแล้ว"

ที่นั้น ชาวเชียงแสนทั้งหมด มีท้าวพระยา เสนา อ่ามกตย์ เป็นต้น ก็พากันเข้ามากราบแทบใต้พื้นสุวรรณบาทจักรคำแห่งพระเป็นเจ้าทั้งหมด แล้วกล่าวว่า "ชีวิต ยาจามิ ข้าแต่พระราชาเป็นเจ้า จงเอาชีวิตแห่งพวกข้าทั้งหลายไว้ด้วยเถิด" เมื่อ่นั้น พระเป็นเจ้าองค์มิ่งมหากฤณาจึงกล่าวว่า "เราก็ให้อภัยชีวิตแก่สูแล้วแล" ทั้งทั้งในเวียงเชียงแสนชดเม่นั้น เป็นอันไกลาหล่นวายด้วยเสียงคนโห่ร้องและร้องไห้ เสียงก้องหน้าบันไฟ ดังขึ้นไปทั่วในอากาศเลยมีดลลิม บ้างเมื่อวีฬท้าวอิทธาเจ้าเข้าปราบเวียงหลวงวันนั้นแล

พระเป็นเจ้าตั้งอยู่ที่ท่าข้าวเปลือกได้ ๑ เดือน ๒๑ วัน เข้าหนึ่งเวียงเชียงแสน ๑๐ วัน รวมกันเป็น ๒ เดือน ๑ วันแล้ว พระเป็นเจ้าจึงมอบพระราชาชญาไว้ให้แก่เสนาผู้ต่างหน้าว่า "สู้ทั้งหลายจงไปเอานาชวาผู้เป็นเจ้าเมืองเชียงแสนให้ได้" ว่าอย่างนั้นแล้ว พระเป็นเจ้าก็เอารีฬลสกลโยธาและครอบครัวชาวเชียงแสน ออกจากเมืองเชียงแสนเดือน ๑๐ แรมค่ำ ๑ วันเสาร์ ระยะเวลาได้ ๑๗ วัน เดือน ๑๐ หนสอง ออก ๒ ค่ำ วันจันทร์ พระเป็นเจ้าเสด็จเข้าสู่เวียงเชียงใหม่นั้นแล

ส่วนเสนาผู้ต่างหน้า ที่ท้าวเตรียมไว้ให้ไปติดตามเอานายชวานั้น ก็รับเอาชญาเจ้าแห่งตนไปติดตามไล่เอาตัวนายชวาและลูกเมีย ลงมาถึงราชสำนักเมืองเชียงใหม่ เดือน ๑๑ ออก ๔ ค่ำ วันพุธ นั้นแล

เขมรรัตนนครเชียงตุง

ที่นี่ จักกล่าวด้วยเรื่องเมืองเชียงตุงก่อนแล ตั้งแต่พระเป็นเจ้า ๒ พระองค์ที่หนีขึ้นไปปราบเอา
ราชาจอมพลังได้แล้ว เลยเอารั้วขึ้นไปปราบเชียงตุง เมืองเชียงตุงเคยเป็นเมืองร้างว่างเปล่าจากผู้คน

ส่วนเจ้ามหาสิริไชยโศติสารัมภะ คือเจ้าหอคำเมืองเชียงตุงเป็นประธาน และเจ้าแสนเมือง
เจ้าเมืองเหล็ก เจ้าสาม เจ้าพรหมทั้ง ๕ คน เป็นประธานแก่หัวพระยา เสนา อ่ามาตย์ เจ้าข้าไพร่ไท
(ไทเขิน-ไทใหญ่) พาทั้งหนีขึ้นไปเมืองหลาย เมืองยาง เมืองแลม บ้างก็หนีขึ้นไปเมืองติง เชียงคุ่ม ก็มี

ส่วนเจ้ามหาขานคนเป็นน้องด้วน ๔ รวบรวมไพร่ไท ช้ามาก่อนตอนดอยอยู่เมืองยาง ภายหลัง
เจ้าหอคำเชียงตุงเป็นประธาน เจ้าแสนเมือง เจ้าเมืองเหล็ก เจ้านายหัวพระยา เสนา อ่ามาตย์ ไพร่ราษฎรเมือง
ทั้งมวลพากันลงมาหาบ้านเมืองอีกเล่า ส่วนระหว่างช่วงภายหลังพระเป็นเจ้าเชียงใหม่ องค์เป็นพระราชวราเชษฐ
มีพระราชอาชญาเกณฑ์ให้หัวคำแก่นคุมโยธาทหาร ๓๐๐ คน ขึ้นไปเจรจาเกลี้ยกล่อมเจ้าหอคำเมืองเชียงตุง
หัวคำแก่นก็รับอาชญาสมเด็จพระเป็นเจ้าขึ้นไปเจรจาครวญเกลี้ยกล่อม เจ้าหอคำเชียงตุงก็สวามิภักดิ์สมัครยินดี
ด้วยบรมโพธิสมภาร ก็พาเจ้านาย น้องลูกหลาน หัวพระยา เสนา อ่ามาตย์ ไพร่โถงมาเป็นข้าราชการในนครเชียงใหม่

ฝ่ายเจ้ามหาขานนั้น อยู่รักษาขอบเขตศรีสัมและข้ามมาก่อนตอนดอยอยู่เมืองยาง หัวคำแก่น
ครอบคุมเอาเจ้าหอคำเชียงตุงลงมาถึงเมืองเชียงใหม่ ก็ในจุลศักราช ๑๑๖๖ ตัว ปีชวด ในศักราชเดียวกันนี้
หัวคำแก่นพาเอาเจ้าหอคำเชียงตุงลงมาถึงบ้านเมืองแล้ว สมเด็จพระเป็นเจ้าก็ประทานสิรินามศักดิ์ ตั้งหัวคำแก่น
ขึ้นเป็น "พระยาคอนเมืองราชเสนา" นั้นแล

พระเป็นเจ้ามหาอุปราชมาถึงเมืองอยู่ได้ ๑ เดือน ๒๒ วัน ถึงเดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ วันพฤหัสบดี
พระเป็นเจ้านำเอาเจ้าหอคำเชียงตุงและนาวาพอลูก ลงไปเฝ้าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท สมเด็จพระเป็นเจ้าอยู่หัวองค์
บุญใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ ๑๘ วัน เดือน ๑๒ ออก ๑๒ ค่ำ วันอาทิตย์ถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เกรวราชมหา
กษัตริย์เจ้าก็ถือเป็นความดีความชอบทุกประการ จึงทรงพระทานเครื่องคล้ายศักดิ์เป็นอันยิ่ง ส่วนตัวนาวาก็เป็น
ป่วยไข้พยายอันหนัก กรรมเม็จจุราชกรรมหากมาถึง อยู่ไม่ได้ก็เลยถึงแก่อนิจกรรมไปตามกรรมแห่งตนในกรุงเทพ
มหานคร พระมหากษัตริย์เจ้าองค์บุญใหญ่ ทรงพระราชทานปลงสรีระเสียนั้นแล

พระเป็นเจ้าอยู่เมืองได้ได้ ๑ เดือน ๑๓ วัน ถึงเดือนเจียง แรม ๑๑ ค่ำ วันอังคาร พระเป็นเจ้า
ก็เอาเจ้าเมืองเชียงตุง และลูกนายช่วยยกออกจากกรุงพมหนานศรี ขึ้นมาได้ ๑ เดือน ๖ วัน มานอนที่วังตาลคืน
๑ ถึงเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ พระเป็นเจ้าเสด็จเข้าสู่เวียงวันอังคาร นั้นแล

อยู่ถึงเดือน ๕ เพ็ญ เมื่งวันพฤหัสบดี ปฐมมหาอุลศักราช พระเจ้าเชียงใหม่ สร้างอาราม
วัดอันชิล ได้อบรมสมโภช ทำพิธีมงคลฉลองทำบุญให้ทานแล้วบริบูรณ์

ถึงเดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ วันศุกร์ เจ้ารัตนหัวเมืองแก้ว พระราชวังหลัง องค์เป็นพระราชอนุชา
มีพลนิายโยธาทั้งหลาย ๑,๐๐๐ คน ยกออกจากเมืองไปทางเชียงตุง ปราบขึ้นไปถึงเมืองยาง เมืองแลม เข้ารบ
พม่าเมืองงา ปางซาง ได้เดือน ๑ พม่าต้านทานไม่ได้ แตกกระจัดกระจายพ่ายหนีไปหมดสิ้น ได้สรรพสิ่งทั้งหลาย
เป็นต้นว่าช้างม้า เครื่องทอง เครื่องเงิน ปืนใหญ่ ปืนเล็ก ทอกดาบ ครอบครวเป็นอันมาก พระเป็นเจ้าราชวังหลังอยู่
เมืองยางที่นั่นถึงเดือน ๔ ออก ๕ ค่ำวันอาทิตย์ ก็เอาสกลโยธาออกจากเมืองยาง ลงมาถึงเมืองเชียงใหม่ เดือน ๑๐
แรม ๑๑ ค่ำ วันอาทิตย์ นั้นแล

นิมิตอันประหลาด

ส่วนพระเป็นเจ้ามหาอุปราชวังหน้า กลับจากเมืองใต้ขึ้นมาอยู่เมืองได้ ๒ เดือน ๒๖ วัน ถึงเดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ วันพฤหัสบดี มีพลนิายโยธาทั้งหลาย ๑,๐๐๐ คน ยกออกจากเมืองขึ้นไประยทางนอน ๑ คืน ในราตรีตอนคืนใกล้จกสว่างก็เห็นนิมิตฝันว่า “ยังมีแม่ม้าสายหนึ่ง มีสายน้ำไม่มากนัก พอท่วมเกาะทราย ฝันว่าเจ้าได้ขี่เรือลำ ๑ กับคน ๒ คน ไม้ก่อนนั้นเป็นไม้หกต่อเสาะเสียบฝั่งแม่น้ำฝั่งตะวันตกขึ้นไปจอดเรือไว้แล้ว ขึ้นฝั่งไปเห็นหมู่คนเป็นอันมากหลาย ว่าจักไปไหว้พระนอนว่าอย่างนั้น เจ้าก็ได้ไปตามคนหมู่นั้น พระนอนองค์นั้นนอนหันเท้าไปตะวันออก หันหัวไปตะวันตก เจ้าเห็นเขาเองข้างมากอยู่ ๑ เขาดอกกะแสงชุกเข้าไว้โพรงข้างข้างนั้นไปบูชาพระพุทธรูปเจ้านอนที่นั่น เจ้ารู้สึกขึ้นขอบใจรักได้นัก จึงเอาข้าวตอกดอกไม้ไปบูชาเขาดอกกะแสงยังโพรงข้างข้างที่พระเจ้านอน แล้วก็ฉวยเอาชานนั้น กั้นคอกนั้นโดนกลายเป็นทองคำไป ฝันว่าเจ้ารัตนหัวเมืองแก้วองค์เป็นน้อง ทักว่าจักเอาทั้งหมดไปคืน ว่าอย่างนั้น พี่ได้บูชาแล้วจักเอาทั้งหมดแล้ว ว่าอย่างนั้น แล้วก็ฉวยเอาชานนั้น ก็เลยสะดุ้งตื่นขึ้น” นั้นแล

พระเป็นเจ้าได้เห็นยังนิมิตอันประเสริฐ มีความโสมนัสชื่นยินดีนัก เหตุว่าจักได้ปราบล้านนา ๕๗ เมือง นั้นแล พระเป็นเจ้ายักพลโยธาขึ้นไปด้วยมัลคาลังการนานได้ ๑ เดือน ๒ วัน เข้าถึงเมืองมัญยังครฐบุรี เมืองยอง

ที่นั่น พระเป็นเจ้าจัดเตรียมจตุรงค์เสนาพลนิายมากมายว่า จักเข้ายึดครองเมืองยองให้เข้าอยู่ในเงื้อมมือแห่งตนหมดสิ้นแล ยามนั้นพระยายองเป็นประธาน และชติยวงศา ท้าวพระยา เสนา อ่ามคยั โพธิ์บ้าน ไทเมืองทั้งมวลเห็นยังวีรพลโยธาข้างมากแห่งพระเป็นเจ้า ก็เป็นอันสะดุ้งตกใจกลัวมากนัก ไม่อาจสามารถสู้รบได้ ก็พร้อมกันออกมาอ่อนน้อมมอบบ้านแว่นเมือง เขตน้ำหนึ่งดิน เป็นข้าได้มาละสองจุฬีพระบาทหมดสิ้น แล้วก็เอาเครื่องท้าว ๕ ประการ มีช้างพลายสารตัวใหญ่พร้อมลัปลับไล่เสน (เครื่องป้องกันอาวุธ) ทองคำ อัสสนาน (ม้า) ใส่เครื่องพร้อมทุกตัวแล้วกับทั้งนางหน่อแก้วเกียงคำ ที่เป็นพระกนิษฐาร่วมบิดาลูกท้าวหน่อจาวเมือง น้อมทูลถวายพระเป็นเจ้าให้เป็น “บาทบริจาริกา” ใช้สอย พระเป็นเจ้าก็มีมหารูณปฏิบัติทักกับเอาสังสรรพสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว ก็มีพระราชอาชญาว่า “พระเป็นเจ้าของเรา ไม่ใช่จักมาพินณาปล้นให้บ้านเมืองเป็นป่า ทามิได้ แต่พระองค์จักมาพินป่าให้เป็นเมือง จักปลูกแปลงยังสังฐานเขตน้ำหนึ่งดินในล้านนา ๕๗ เมือง ตามบุพพาทนองมหา กษัตริยราชเจ้า ที่สร้างสรรคในกาลก่อนนั้นแล”

แล้วก็มีพระราชอาชญากรูณา แก่ชติยวงศาเสนาอ่ามคยั ปราบขึ้นไปทางทิศเหนือทั้งมวล ส่วนเจ้ามหาอุปราชบุตร ลากจากสมณเพศสึกออกเป็นคฤหัสถ์ ก็ขึ้นไปตามเสด็จพระราชบิดา ในครั้งนั้น

พระเป็นเจ้าก็แต่งตั้งเจ้ามหาอุปราชบุตร และเจ้าสุวรรณคำเครื่อง พาเสนาอ่ามคยัโยธาปราบขึ้นไปเมืองยองเป็นต้น และบ้านผู้เมืองหลาย บ้านกาย เมืองและ เมืองขัน เชียงขาง เมืองวะ เมืองสง เมืองหน เมืองแซ เมืองราย เมืองเจือง ท่าลื้อ เมืองพาน เมืองมัว เมืองลา เมืองของ เมืองวัง เมืองมวง เมืองขาง เมืองงาด เมืองออ เมืองสอ เมืองงิบ เมืองเสียว เมืองสูงสิบสองปันนา เชียงรุ่ง ทั้งหมดนี้แต่ก่อนมา หากอยู่ภายในอาณาจักรประเทศเขตน้ำหนึ่งดิน แห่งเมืองพิงค์เชียงใหม่ตั้งแต่สมัยเจ้าเม็งรายมา สูเจ้าทั้งหลายเหยียบย่ำขึ้นไปตามบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งหลาย ตามอาชญาพระเป็นเจ้าของเรากรูณาทุกประการ

เมื่อนั้น เจ้าโอรส นัดดาทั้ง ๒ ที่เป็นประชนแก่เสนา อำมาตย์ โยธาหาญทั้งมวล รับพระอาญา
ใส่เกล้าใส่หัวแล้วยกขึ้นไปนั้นแล

พระเป็นเจ้าสถิตอยู่เมืองของที่นั้นได้ ๒๓ วัน ถึงคักราช ๑๑๖๗ ตัว ปีนุส เดือน ๗ แรม ๑๑ ค่ำ
วันพฤหัสบดี พระเป็นเจ้ายกเอาศิวิราว เสนาหาญ ช้าง ม้า ยกออกจากที่ยังครุบุรี ขึ้นไปถึงอัยรัฐคือเมือง
เชียงขวางระยะทาง ๓ วัน พระเป็นเจ้าให้ตั้งทัพอยู่คั้งในเมืองเชียงขวางที่นั้น ทำอักษรสาส์นออกไปให้เรียกขาน
ข้าใหญ่ ไพรโท "ออกมหาบ้าน ทาเมือง ลัวะให้ออกมาทำไไร่ ไทให้ออกมาทำนา คุบราสังเจ้าให้ออกมาทำหน้าที่
ศึกษาเล่าเรียนเขียนอ่านปวิยัติ ปฏิบัติตามลิกขาบท พระธรรมลัทธิพัญญูพระพุทธเจ้า" ว่าดังนี้

พระภิกษุ ๒ รูป แห่งเมืองเชียงขวาง

เต อุโก ภิกษุ สิริมหาโม อาทิโก สหตถโย สามณเโรวา ยงนั้น ยังมีพระภิกษุ ๒ รูป ภิกษุองค์
แรกชื่อว่า "ศรีมหาโม" รูปที่ ๒ ชื่อว่า "ปิณญู" อยู่บ้านชอแคว้นเมืองเชียงขวาง นำเอาพระพุทธรูปเจ้าองค์ ๑
ปรากฏชื่อว่า "สุวรรณพิงพา" มีวรรณดีพรรณรังสีมากนัก เข้ามาเมตตาพระเป็นเจ้าว่า "ตั้งแต่สมัยคุบราเรายังอยู่
แต่ก่อนนั้นว่า กาลภายหน้ายังมีหัวคน ๑ มีอิทธิฤทธิ์เดชมากนัก จักมาจากเมืองเชียงใหม่หนักซิดนทิกผ่ายได้
จักยกทัพเสกสโยธาเสนาอำมาตย์ ขึ้นมาชวเรเสยยังมารบวักบะชกักทั้งหลายทุกบ้านน้อยเมืองใหญ่ ตั้งแต่ล้าหนาคา
แสงขึ้นมาตราบถึงเมืองของ เชียงแข็ง บ้านผู้ เมืองหลวย เมืองวะ เชียงขวาง ปราบขึ้นไปถึงเมืองลือ เมืองสิง เมืองลา
นาคาแสง ถึงสะพานเหล็ก สะพานทอง ในอุตรทิศฝ่ายด้านเหนือ จักมาสร้างบ้านแปลงเมืองให้สภาพราบเรียบ
เรียงงาม ให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นดังสมัยพระเจ้ามังรายเจ้าที่ได้สถาปนาไว้ นั้น ยามนั้นให้สูงทั้งหลายได้เอา
พระพุทธรูปเจ้าองค์นี้ ให้เจ้าองค์นั้นแกะ คุบราเราเมื่อใกล้จักมรณภาพ ได้สั่งไว้ดังนี้

บัดนี้ เรามั่งเห็นอิทธิฤทธิ์เดชมหาราชเจ้านี้ เป็นดังคำคุบราบอกไว้ทุกประการแล เราจึงนำเอา
พุทธรูปเจ้าองค์นี้ เป็นอันประเสริฐยิ่งนัก เรามั่งเมตตาให้สมเด็จพระเจ้าได้เอาไปไว้เคารพบูชาไว้สักการ
บูชาเถิด พระพุทธรูปเจ้าองค์นี้ หากเป็นพระพุทธรูปเจ้าเชียงใหม่" ว่าอย่างนั้น พระเป็นเจ้าก็รับเอาด้วยความสักการะ
เคารพยำเกรงไว้สำนุชา นั้นแล

เมื่อนั้น ยังมีพระยาองค์ ๑ ชื่อว่า "นาคราช" เป็นเจ้าเมืองวะ ก้าวแต่มรณภัยอันจักตายมากนัก
จึงเอาไพร่โท ชาวเมือง ครอบครวั ช้าง ม้า ลูกเมียเข้าไปหลบอยู่ป่าหุบเขาพิงผา พระเป็นเจ้าทำอักษรสาส์นไปเรียก
ร้องให้ออกมาหาบ้านเมืองครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ ก็ไม่มา พระเป็นเจ้าจึงปลงพระราชาษณาอันดีให้หนอราชาบุตร ๕
องค์และเสนาแก่ลัวหาญว่า ให้สุ่กันทั้งหลายไปเอาพระยาเวระภกถวายพระองค์เขาให้ได้เถอ" ว่าดังนี้นั้น หนอราชาบุตร
ทั้ง ๕ เสนาแก้วหาญยกมืออัญสุสีขึ้นไหวว่า "พระบาทให้ขออาสา" จึงยกเสกสโยธาเข้าไปถึงที่อยู่เฝ้าพระยาเวระ แล้ว
เข้าล้อมจับเอาพระยาเวระและไพร่ฟ้าข้าเมือง ออกมาถวายถึงราชสำนักพระเป็นเจ้าในเมืองเชียงขวาง ที่นั้นแล

หน่อแก้วอุบลวรรณมา อุบลแก้ว นางแก้วกัลยา

ที่นั้น พระยาเวระเป็นประชน หัวซุน เสนา อำมาตย์ทั้งมวล ก็พร้อมกันยกมืออัญสุสีตั้งเทอ
กระหม่อมจอมขวัญมอบตัวเป็นข้าเอกราชพระมหากษัตริย์หมดลัน แล้วจึงนำเอามายังอัสสนาหนงคล และช้างพัง

ข้างปลาย ๒ เชือก สรรพครอบครัวเครื่องท้าว ๕ ประการ พร้อมทั้งนางหน่อแก้ว "อุบลวรรณ" อันเป็นราชธิดาแห่งตน ที่เพิ่งเติบโตใหญ่ปฐมวัย ถวายเป็นบาทบริจาริกาพระเป็นเจ้าวันนั้นแล

ส่วนเมืองเชียงขางที่นั้น แต่ปฐมมาก็หากเป็นใหญ่แก่เมืองยอง เขาก็ปองใครให้ถึงสุภายหน้า มีพระยากลางเจ้าเมืองเป็นต้น และขุนในเมืองเชียงขางทั้งมวล พร้อมนำเอาราชบุตรผู้ชื่อว่า "อุบแก้ว" อันเป็นลูกเกิดแต่กลางองเข้ามาถวายพระเป็นเจ้า นั้นแล

ส่วนเมืองลงเล่า ก็หากเป็นเขต ๑๒ บ้านนา มีพระยากลางคำลือ พระยากลางแก้ว เป็นต้น เขาทั้งหลายว่าเพิ่งถึงอดีตโบราณกาลมาแต่ก่อน จึงนำเอาราชธิดาผู้ชื่อว่า "นางแก้วกัลยา" มาขึ้นถวายพระเป็นเจ้า แล้วก็ล้อมแวนมอบถวายสัณฐานบ้านเมือง เหมืองฝ่าย เขตน้ำหนึ่งดินทั้งมวล ขอเป็นข้าราชการกับพระมหากษัตริย์เจ้าทั้งหมด ทุกบ้านทุกเมือง นั้นแล

ส่วน ๑๒ บ้านนา มีเจ้าทองคำเชียงรุ่งเป็นต้น เมืองแซ่ เมืองหน เมืองราย เมืองเจียง ใน ๗ บ้าน ๘ เมืองทั้งมวล อันองค์พระเป็นเจ้ามีพระราชอาชญาให้ขัติยวงศ์ เสนา อำมาตย์ เทียบย้ายแปลงขึ้นไปทุกบ้านทุกเมือง ทุกบ้านใหญ่ เมืองน้อยทั้งมวล ท้าวพระยาคณะบ้าน หัวเมือง และข้าเจ้า ไพร่ไทก็มีคำสั่งาตุการปสาทะอภิมรณ ชมชื่นยินดีมาก ก็อ่อนน้อมเข้ามาสู่ในราชสมภาร ทุกบ้านทุกเมืองแล้ว จึงพร้อมกันเป็นเอกฉันท์ สภานัดห์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วว่าเพิ่งเห็นยังโบราณประเพณีพุทธทำนองคลองแห่งไมตรีอันยิ่ง จึงแปลงอักษรสาสน์ และราชบรรดการ ทั้งอัสสยาหมงคลตัวเลิศ แล้วกับทั้งนางหน่อแก้วยอจจอมเมือง ผู้เป็นเชื้อท้าวราชวงศาธิสัฎฐชาติ อันเกิดมแต่เมืองราย ที่ท้าวพระยาทั้งหลายนำมาให้ มีพระยากลางไชยเมืองราย พระยาเพื่อนเมืองแซ่ พระยากลางปัญญาเชียงเจียง และเจ้าหนามวงศ์ เอาลงมายืนถวายตามโบราณราชไมตรี นั้นแล

ส่วนข้า ๑๒ หัวแคว้นก็ดี มีร้อยแคว้น มีบ้านอ้อเป็นต้น ขุนล่ามทั้งมวล พร้อมกันแต่งแปลงยังบรรดการพร้อมแล้ว จึงเอาตนลงมกราบไหว้ได้แทบพื้นบาทจักรคำองค์พระเป็นเจ้าในเมืองเชียงขาง ถวายเครื่องราชบรรดการ แล้วเมื่อนั้น องค์พระเป็นเจ้าจึงได้แต่งตั้งยกย่องสิทธินามศักดิ์ ตั้งร้อยแคว้นบ้านอ้อ ขึ้นเป็นพระยกำแพงเมือง แล้วข้าปลงพระราชอาชญาโอวาทานุสาสน์ว่า บัดนี้ พระยกำแพงเมืองหากเป็นข้าชื่อคนใด กับด้วยพระองค์เราเป็นเจ้าแล้ว เรื่องใดชอบซึ่งที่สมิพพระมหากษัตริย์เจ้าจักกว้างขวางไปภายหน้า ให้พระยกำแพงเมืองได้ใส่ใจคิดคำขูดท่อนราชสมภารพระองค์เราเป็นเจ้าแท้ ข้ายังราชการแผ่นดินจารึกหนังสือไว้กับปักหลักกับแคว้น ให้พระยกำแพงเมืองได้เกาะยึดจับไว้ให้มั่น ข้าทรงพระราชทานยังเครื่องทั้งหลาย เป็นต้นว่า ปืนนกรระเบิด ๑ หอก ตามเงินเล่ม ๑ ดาบเขี้ยวเงินเล่ม ๑ แหวนธำมรงค์ ๒ วง ไว้ให้เป็นฐานอุคติไปภายหน้า นั้นแล

ส่วนฝ่ายห้องข้าสามหัวเหล่า เขาก็เล็งเห็นยังรูปทำนองคลองประเพณีที่สืบสันตสนันตติ เขาทั้งหลายหากเป็นข้าเมืองเพิ่งตั้งเสียใหม่แต่ใดมา พร้อมเอาบรรดการของฝากลงมาถวาย น้อมหัวลงมอบตัวเป็นข้าพระเป็นเจ้าเมืองเพิ่งตั้งเสียใหม่แล้ว พระเป็นเจ้าจึงปลงพระราชอาชญาบัตรหนังสือให้แก่เขาทั้งหลาย เอาไว้เป็นไมตรีที่พึงไปภายหน้า นั้นแล

ส่วนเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย พวกที่พระเป็นเจ้ามีพระราชอาชญาไล่เกล้าไล่หัว ให้ไปเทียบย้ายสำรวจเขตน้ำหนึ่งดินทั้งมวล ก็มาประชุมกันในเมืองเชียงขางที่นั้น พร้อมแล้วถึงเดือน ๔ ออก ๔ ค่ำ วันเสาร์ พระเป็นเจ้าก็เอาวิฬสกลโยธา ยกออกจากเมืองเชียงขาง ลงมาถึงเมืองยองเดือน ๔ ออก ๑๐ ค่ำ วันศุกร์ เจ้าอยู่เมืองยอง

ได้ ๗ วัน พระเป็นเจ้ายกออกจากเมืองยองเดือน ๙ แรม ๓ ค่ำ วันเสาร์ ๙ ตามลำดับมคคาลังการนานได้ ๑ เดือน ๑๒ วันถึงท่าวัดเกศ เจ้าหยุดยั้งที่นั่นคืน ๑ พระเป็นเจ้าเสด็จเข้าสู่เวียงเดือน ๑๐ แรม ๑๕ ค่ำ วันศุกร์ นั้นแล

สร้างวิหารหลวง และตั้งฉัตรพระธาตุดอยสุเทพ

ส่วนสมเด็จพระราชาเจ้า องค์เป็นพระเชษฐาสถิตสำราญอยู่รักษาบ้านเมืองก็ได้กระทำบุญให้ทาน และสร้างยกแปลงยังพระวิหารหลวงวัดดอยอุจจบูรพตคีรี (ดอยสุเทพ) หลังด้านตะวันตกนั้น และได้ตั้งฉัตรพระมหาชินธาตุเจ้าสุเทพ ก็ได้บรมสมโภชฉลองวันเดือน ๙ เพ็ญ เม็ง วันพฤหัสบดี ถึงเดือน ๑๐ ออกค่ำ ๑ วันพฤหัสบดี พระยาอินทร์กับอสุรวบกัน สายฟ้าพาดลงปลายยอดฉัตรธาตุเจ้าสุเทพ ก็ในจุลศักราช ๑๑๖๗ ตัว ปีดุล นั้นแล (พ.ศ. ๒๓๔๘)

พระเป็นเจ้าอุปราชฝ่ายหน้าหอคำ เสด็จขึ้นสู่ราชมณฑลเที่ยว อยู่ได้ ๒ เดือน ๖ วัน ถึงเดือนเมียงแรม ๒ ค่ำ วันพฤหัสบดี พระเป็นเจ้าเป็นประธาน และเจ้ารั้งหัวเมืองแก้วราชวังหลัง เจ้าหอคำเชียงตุง ได้นำเอาท้าวพระยาหน้าบ้าน หัวเมืองทั้งมวลมีพระยาเมืองยองเป็นต้น พระยาเมืองวะ พระยาเชียงขวาง พระยาเมืองกาย พระยานาผากเมืองยาง ล่องลงไปเฝ้าได้ผ้าสุลิพระบาท สมเด็จพระราชาพระมหากษัตริย์เจ้าองค์บุญใหญ่ องค์เป็นเจ้าข้างเมือก ข้างนิล ข้างโขง ข้างลาย ในกรุงรัตนโกสินทร์ ระยะทางไปไกล ๑ เดือน ๖ วัน

ถึงเดือนยี่ แรม ๘ ค่ำ วันพฤหัสบดี ถึงกรุงเทพมหานครแล้ว จึงนำเอาท้าวพระยาและเสนาราชบรรณาการ เครื่องราชยศทั้งมวล ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระมหากษัตริย์เจ้า และกราบทูลพระกรุณาให้ทรงทราบข้อราชการต่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระมหากษัตริย์เจ้าได้ทราบทุกประการพระมหากษัตริย์เจ้าก็ถือเป็นความดีความชอบ และประทานยังพนาพระสี คือขันทองคำเครื่องในครบ ๗ สิ่ง และคนโทคือน้ำต้นทองคำ กระโถนคืออ่องน้ำหมากทองคำ พระแสงหอก พระแสงดาบ คือดาบฝักทองคำ หอกฝักคอกทองคำ แม้พระเป็นเจ้ามหาอุปราชใหม่อีกเป็นครั้งที่ ๒ ข้าพระทานขันทองคำ น้ำต้นทองคำ ให้เจ้ารั้งหัวเมือง และเจ้าศรีบุญเมืองก็เป็นน้องทั้ง ๒ แล้วข้าพระทานยังขันเงิน น้ำต้นเงิน ให้เจ้าพุทธวงส์ และเจ้าสุวรรณคำมูลองค์เป็นราชันดัดทั้ง ๒ นอกจากนั้นก็ประทานเครื่องยศครวักครัดแก่พระยาหน้าบ้าน หัวเมือง ตามฐานผู้ใหญ่ผู้น้อยครบหมดแล้ว จึงมีพระราชบัญชาสุรสีหนาท ว่า "ให้เจ้ารั้งหัวเมือง และเจ้าศรีบุญเมืองนครองค์เป็นน้องสุดท้อง เข้าตั้งอยู่เมืองทริบุญชัยว่าอย่างนั้น นั้นแล

ภายหลังพระเป็นเจ้ามหาอุปราชล่องไปเฝ้าพระมหากษัตริย์นั้น สมเด็จพระเชษฐาองค์ประเสริฐอยู่สถิตสำราญยังบ้านเมือง ได้สร้างยกแปลงยังโรงโบสถ์วัดเชียงมั่น ในวันเดือน ๔ ออก ๑๐ ค่ำใน จุลศักราช ๑๑๖๗ (พ.ศ. ๒๓๔๘) ปีดุล ศักราชเดียวกันนี้ พระเป็นเจ้ามหาอุปราชอยู่เมืองได้ได้ ๑ เดือน ๔ วัน ถึงเดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำวันพฤหัสบดี ยากาหมู่ท้าวพระยา เสนา อำมาตย์ทั้งมวล ออกจากกรุงเทพมหานคร ขึ้นมาได้นาน ๒ เดือน ๑ วัน ถึงเดือน ๔ แรม ๑๔ ค่ำ วันจันทร์ พระเป็นเจ้ามหาอุปราชยังพักนอนท่าวังศาลคืน ๑ ถึงเดือน ๖ ออก ๑ ค่ำ วันอังคาร พระเป็นเจ้าเสด็จเข้าสู่เวียงด้วยศบวิวารวันนั้นแล

เข้าตั้งเมืองลำพูนพื้นฟูใหม่

เจ้าทั้ง ๒ พระองค์ที่หนีออกมาถึงบ้านถึงเมืองแล้ว อยู่ได้ ๑ เดือน ๔ วัน ถึงเดือน ๗ ออก ๕ คำ วันจันทร์ สมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้าองค์เป็นที่ใหญ่ และครูบาทพระมหาเถระและคณะสังฆเจ้าในเมืองรัตนดิงสา อภิวันบุรี พระนครเชียงใหม่ และพระสังฆเจ้า ๑๐ องค์ นำเอาขี้เถ้ารัตนราชวังหลัง มีบิวาราวได้ ๕๐๐ คน เจ้าศรีบุญมาเมืองนครมีบิวาราวได้ ๕๐๐ คน กับทั้งพระยามหิยังค์รัฐบุรี ๔ คนพี่น้อง และท้าวพระยา ข้าเจ้า ไพร่ไท ในเมืองของทั้งหมด ลงไปแนวถางเมืองทริภุญชัย แล้วนิมนต์คณะสังฆเจ้า เข้ากระทำสวดพระปริตมงคลในที่ทั้งหลาย ๔ แห่ง คือว่า บ.อา.เต.ส.ศรี.ม.อุ.ม.ก. และวัดหลวงสะตือเมืองสวตมนต์ทั้งเล่ม มหาสมยสูตรทั้งเล่ม และไชยะ ทั้ง ๗ กระทำบุญให้ทาน ถึงเดือน ๗ ออก ๘ คำ วันพฤหัสบดี ยามแตรจกใกล้เที่ยง ก็ยกเข้าตั้งอยู่เมืองทริภุญชัย ตั้งเจ้ารัตนหัวเมืองแก้วราชวังหลัง ให้เป็นเจ้าเมือง ตั้งศรีบุญมาผู้น้องสุดท้อง ขึ้นเป็นอุปราช ในคักราช ๑๑๖๗ ตัว ปิจจุ (พ.ศ.๒๓๔๘) นั้นแล

อยู่มาถึงจุลศักราช ๑๑๖๘ (พ.ศ.๒๓๔๙) ปิชาล เดือน ๗ (เดือน ๕ ใต้) แรม ๑๐ คำ วันอาทิตย์ เป็นพญาวัน ได้วัดหล่อน้ำมหาภิเนษกยกยอยยังสาวธุเจ้าปัญญาวชิรมหาปาเจ้า ขึ้นเป็นสมเด็จพระสุ่อัครวรราชครู เป็นสังฆนายกอยู่ไม่นานเท่าใด ได้ ๑๕ วัน ถึงเดือน ๘ ออก ๑๐ คำ วันอาทิตย์ ข้ายกยอยยังสาวธุเจ้ารัตนตา วัดศรีเกิด ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช และยกสาวธุเจ้าคัมภีระ วัดพันเตา ขึ้นเป็นสวามีสังฆราช ได้อุสสาธาภิเนษก ครูบาเจ้าทั้ง ๓ องค์ให้พร้อมกัน ที่วัดพระสิงหามหาเจ้า (วัดพระสิงห์) แล

สร้างอุโบสถวัดพระสิงห์

อยู่ได้ ๒๕ วัน ถึงเดือน ๙ ออก ๕ วันพฤหัสบดี สมเด็จพระเจ้าองค์ใหญ่ ได้ลงมือสร้าง พระวิหารหลวงดอยสุเทพด้านตะวันออก ท้าวพระยา เสนา อ่ามาตย์ลงมือทำมหาสนามหลวงที่วันเดียวกันนั้นแล อยู่ได้ ๑๒ วัน องค์พระเป็นเจ้ามหาอุปราชท่อน้ำ ลงมือสร้างอุโบสถหลวงวัดพระสิงห์เจ้า เดือน ๙ แรม ๒ คำ วันอังคาร วันฉัตร แล นคร นียานิก สดตม กณฺฐ์ นฐิตี ปันนครมุข ๗ ก็จบเพียงเท่านี้ก่อนแล.

เขียนแล้วเสร็จ วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๐

พระพุทธิมา วัดม่อนศิรีชัยสุขชาติ

ตำนานเมืองเชียงใหม่ ผูก ๘

“ตทา โส นคร ปรู รมม์ พหุปาการโตรณ ชนปเทติ เขตตตตตุตุ เจม้ เทวนคร ์วีย อโหสิ”

นครเชียงใหม่กลับพื้นฟูรุ่งเรืองอีกครั้ง

ที่นี้ จักกล่าวด้วยเรื่อง “เมืองรัตนติงสนครเชียงใหม่” อันถูกทิ้งร้างเสียนานได้ยี่สิบปีถ้วน ทว่าทั้งในเขตเวียงทั้งหมด จึงมีต้นไม้ต้นใหญ่เครือเขาเถาว์วัลย์ป่าหลายมากนัก เป็นที่อยู่อาศัยแห่งสัตว์ป่าทั้งหลาย เป็นต้นว่า เสือ หมู แรด ช้าง วัวกระทิง หมูป่า ละมั่ง เนื้อทราย กวาง อีเก้ง บวรวทุทธศาสนาวัดวาอาราม วิหาร อุโบสถ พระพุทธรูป พระเจดีย์ เวียงวังทั้งหลาย ทรวดโรตมปรักหักพังโคนล้มไปเป็นอันมาก ตั้งแต่ปัจจุลัการช ๑๑๓๘ (พ.ศ.๒๓๑๘) ปีกอก มาถึงปัจจุลัการช ๑๑๕๘ (พ.ศ.๒๓๓๘) ปีมะโรง พระเป็นเจ้า ๓ พระองค์ที่ห้องเข้ามาตั้งแล้ว จึงเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นแก่อีก พระเป็นเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ พร้อมกันก่อสร้างแปลงยังป้อมปราการกำแพงรอบเวียงทั้ง ๔ ด้าน มุมเวียงทั้ง ๔ ประตู่เวียงทั้ง ๕ ประตู่ แล้วปฏิสังขรณ์สร้างแปลงวัดวาอาราม รวบรวมอาราธนา พระพุทธรูปน้อยใหญ่ที่อยู่ตามวัดร้างท่ามกลางนอกเวียงทั่วทุกทิศทั้งหมด มีพระเจ้าแจ่มจก เป็นต้น (อยู่วัดศรีเกิด) เอาเข้ามาประดิษฐานสำราญไว้ยังในเวียง ให้เป็นที่สักการบูชาแก่คนเฒ่าคนเฒ่าและสมณพรหมณ์ทั้งหลาย ไม่ขาดสายทุกวันนั้นแล

ตทา ในกาลนั้น โส นคร อันว่าเมืองรัตนติงสนครเชียงใหม่ ประกอบไปด้วยป้อมปราการ กำแพง หอคอย หอรับ ป้อมปืน ประตู่เวียงที่มั่นคง และคูเมืองกว้างลึกเต็มไปด้วยน้ำ ดารดาษเต็มไปด้วยดอกบัวสาย บัวขาว บัวแดงต่าง ๆ มีวัดวาอารามศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นสุขใจ บ้านเมืองเต็มไปด้วยท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ เจ้า ข้าไพร่ให้ผู้คนชนบทบ้านน้อยบ้านใหญ่ทั้งหลายมากนัก ประกอบไปด้วยข้าวปลาอาหาร พรวัวตาลหมากพลู ส้มสุกลูกหวาน ข้าวหนูปลาตูก สุกสุกสิ้นดีกินทานการละเล่นมหรสพงานเปยสนุกสนาน จ้อยชอ ติดลิตีป่าขบร้องพ้อนประชันขันแข่งกันต่าง ๆ เสียงปี่พาทย์ ช้อง กลอง แตรวงอน สะล้อ ซอซึง พิณเบ็ยะ บัณเฑาะว์ เสียงสังข์เป็นอันสนั่นนันทนเมืองอีกที่ทุกคำเข้า ไม่เทียบเทงหมองหม่น ศรัทธาเลื่อมใสในศาสนา ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ข้าเจ้าไพร่ไททั้งหมด ได้เป็นเจ้าของช้างม้าทรงเครื่องประดับอลังการปานดังเทวดาที่อยู่ชั้นฟ้าดาวดิงสา สวรรค์เทวโลกนั้นแล

ตั้งแต่สร้างอุโบสถวัดพระสิงห์เจ้ามา ๓ เดือน ๓ วัน เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ วันพฤหัสบดี พระมหาสวามีเจ้า วัดหันตตามรณภาพไปวันนั้นแล

เสด็จนมัสการพระธาตุลำปางหลวง

อยู่มา ๑ เดือน ๑๕ วันถึงเดือนยี่ ออก ๕ ค่ำ วันเสาร์ มี “สมเด็จพระพิตรชิราชเจ้า” ผู้เป็นพระราชเชษฐาองค์แรก เจ้า “พระราชมหาอุปราชานวธิบดีศรีสุวรรณ” ฝ่ายหน้าหอคำ และเจ้าฟ้าหลวงเมืองหริภุญชัย เจ้าศรีบุญถมหอหน้าเมืองลำพูน ขัตติยราชวงศ์ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ ราชมนตรีทั้งหลายหมยมีจตุรงค์เสนา

๔ จำพวกเป็นประธาน และคณะสังฆเจ้า มีพระมหาราชครูเจ้าเป็นต้น ได้นำเอาขี้เครื่องมหาทานทั้งหลาย หมายถึงมหาอุฐบริวารและสุวรรณมัญจาคองคำอาสนะพระพุทธรูป งามช้าง ชงกระด้างช่อช้าง ๖ ตัว ทีบหลวงใส่พระคัมภีร์ ชงพระบรมภูจลินท์คำและเครื่องท้าว ๕ ประการ เติงฉัตรพัดค้ำจามร ละแอบังวัน ไม้เท้า ไม้ว่าฉัตร สัตตา สัตตยุกลา ช่อช้าง โคมไฟ ช่อน้อย ชงชัย แต่เป็นขบวนนำหน้า ยกออกจากพระนครเชียงใหม่ ไปด้วยลำดับตามทาง ๕ วันไปถึง “เมืองกุ๊กกฏันตเสหะพรหมเขलगนครชัยสุวตี” (ลำปาง) แล้วอยู่ถึงเดือนยี่เพ็ญวันอังคาร ก็ได้บรมเม็กบายลงสมโภชข้อฟ้าพระวิหาวและถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระมหาชินธาตุเจ้า วัดหลวงลำปางที่นั่นเป็นประธาน เป็นมหาสมัยกัลปนาครั้งใหญ่ มีการละเล่นสนุกจุดบั้งไฟ ไฟพะเนียง ไฟประดับไฟเทียนไฟราว เป็นอันสนุก สุขสันต์ ทาพระมาดมิได้แล

วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นปูชนียสถานสำคัญแก่แม่พระแก้วคอนเท้าที่ประดิษฐานอยู่ที่นี้

โอวาทพระเจ้ากาวิละพระเชษฐา

ครั้นการทำบุญให้ทานมหาฤกษ์เสร็จแล้ว สมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้าได้ชุมนุมประมุขพร้อมทั้งกับเจ้าพระอนุชาทั้ง ๖ พระองค์ มีเจ้าองค์เป็นอธิราชธิบดีในเมืองนคร (ลำปาง) เป็นประธาน สมเด็จพระเป็นเจ้าจึงมีราชธรรมคำสอนว่า ตั้งแต่ล่วงแล้วภายหลังแต่ครั้งพระราชอัยกและพระราชบิดาแห่งเรา ก็ได้เป็นเมืองขึ้นพม่า พม่าได้ข่มเหงคะเน็ร้ายทาความสุขสบายยาวนานมิได้ มาถึงสมัยเราทั้งหลายเป็นลูกเป็นหลานนี้ พระองค์จึงรู้สึกโกรธเคแค้นซึ่งต่อความเป็นข้าพม่าจึงได้ประกาศค้อสรวาทไ้ขึ้นกับพม่า แล้วพาเอาน้องนุ่่งทั้งมวลลงไปเป็นข้าสวามีภักดีต่อพระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ เราทั้งหลายและข้าเจ้าไพร่ไทยจึงได้อยู่เย็นเป็นสุข มีความสะดวกสบายได้อยู่ได้กินทานตามปรารถนา พระมหากษัตริย์เจ้าก็ชุบเลี้ยงเราทั้งหลาย ให้เป็นเจ้าเป็นพระยาสายสะพายเงินพานทอง ให้ตั้งฐานันดรอันเป็นกษัตริย์เป็นใหญ่ในล้านนาไทย ๕-๖-๗ เมือง ตั้งแต่สมัยเราทั้งหลายนี้ไปภายหลังสืบไปถึงลูกหลานเหลนเหล็ดสืบ ตราบสิ้นราชตระกูลแห่งเราทั้งหลาย แม้ลูกหลานเหลนเหล็ดสืบผู้ใด มีใจใ้ใคร่บฏต่อพระมหากษัตริย์เจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ และจักเอาตนหรือบ้านเมืองไปพึ่งพาเป็นข้าพม่า ข้าช้อลูกากาสี แกวญวนอีกก็ดี บุคคลผู้ไม่กล้ากิน อยู่ให้เจริญก้าวหน้าเป็นใหญ่กินบ้านครองเมืองจงพิณาคณินหายตายวาย พลันหายเหมือนกอกกล้วย พลันม้วยเหมือนกอลากอคา ครั้นตายก็ให้ไปตกนรกแสนมหัพป อย่าให้เกิดได้งอก ส่วนเจ้าทั้งหลายน้องนุ่่งทั้งมวล ก็ได้รักใคร่กันให้เป็นฉันทาที่น้ำหนึ่งใจเดียวกัน อย่าถูกดมึงถ่าง ล้มปกตกเก็บ กับด้วยกันอย่าสู้ร้ายสุดีกัน พี่วู้พี่ป่อง น้องวู้น้องกล่าว ตึกมาหัวเมืองช่วยกันพันฝ่า อย่าให้มีใจคดเคี้ยวจากพระมหากษัตริย์เจ้าอยู่เกล้าอยู่หัวแห่งเรา บุคคลใดยังอยู่ตามโอวาทคำสอนเราองค์เป็นพี่ก็ให้ออยู่ดุจใจเจริญ คิดบ้านก็ให้เพื่อคิดเมืองก็ให้เจริญ ให้มีคตขานุกาพ ปราบชนะข้าศึกศัตรู มีที่ผาอยู่ณ้ยืนยาว หากไม่เชื่อฟังตามโอวาทคำสอนเราผู้เป็นพี่ก็ให้พิณาคณินหาย สมเด็จพระเป็นเจ้าให้โอวาทอาชญาจารธรรมคำสอน แก่พระวรวรอนุชาทั้ง ๖ พระองค์

และขัตติยะลูกหลานเสนาอำมาตย์ทั้ง ๓ เมืองต่อหน้าพระมหาพิชัยเจ้าล้าปาง ในจุลศักราช ๑๑๖๘ (พ.ศ. ๒๓๔๙) ปีชลา เดือนยี่ เพ็ญ เนิ่งวันอังคารนั้นแล

ถึงเดือนยี่ แรม ๕ ค่ำ วันอาทิตย์ สมเด็จพระเป็นเจ้า เสด็จยาตรามาด้วยมรรคาหลังการ ระยะทาง ๕ วัน เสด็จขึ้นสู่สุวรรณราชธานีแคว้นเดือนยี่แรม ๙ ค่ำ วันพฤหัสบดีนั้นแล

อยู่ได้ ๒ เดือน ๑๕ วัน ถึงเดือน ๕ ออก ๕ ค่ำ วันพฤหัสบดี สมเด็จพระเป็นเจ้าแต่งเจ้าคำมูล องค์เป็นหลาน มีบริวารโยธาทหาร ๕๐๐ คน ยกขึ้นไปทาง ๑๙ คีน ถึงเดือน ๕ แรม ๖ ค่ำ วันเสาร์ ถึงท่าชัยแล้ว เกดศักร์พลคนศึกทั้งมวล ตัดไม้ไผ่รวมกันสอดพาดหลายชั้นผูกมัดขันให้มันทำเป็นแหแล้ว ก็เอาวีฬโยธาข้าม แม่น้ำคง ในคีนนั้นเลย ครั้นวีฬข้ามน้ำพ้นแล้วก็ยกไปทั้งคีนด้วยความรีบเร่งนัก ครั้นสิ้นราตรีสว่างแจ่มก็ถึง เมืองเชียงคำ ก็เลยตั้งประตูเมืองพินระเนียดเข้าไป เป็นตั้งไฟให้มาฆ่าเมื่อเดือน ๕ เดือน ๖ เสียงปืนใหญ่ปืนเล็ก ก้องสนั่นและคนโห่ร้อง ชาวเมืองร้องให้ปากดังว่าแผ่นดินจักถล่มหลาย เมี่ยวเมืองเชียงคำแตกตื่นกระจัดกระจาย ไป วีฬโยธาเข้าแควตวังล้อมเอาคุ่มน้อยเจ้าฟ้าเชียงคำ ส่วนตัวเจ้าฟ้าเชียงคำและลูกชายคนแรกนั้นไม่ได้ ได้แต่เมีย ชื่อว่านางฟ้าเชียงคำกับลูกชายคน ๑ ชื่อว่า ชูสาม กับลูกสาวกับญาติพี่น้องและไพร่บ้านข้าเมืองได้แล้ว ก็กวาด เอามาข้ามน้ำแม่คง พ้นแล้ว ก็มาตามล่าตีบระยะทางตราบถึงนครเชียงใหม่

สมเด็จพระองค์พระเป็นเจ้าผู้ทรงเลลียวลาดกล้าหาญ ได้เห็นยังเจ้าชูสาม และนางฟ้าเชียงคำผู้เป็น มารดา ก็มีพระราชมตตากรุณา ก็จึงทรงชุบเลี้ยงไว้แล

โตโต ปวี หลังจากนั้นก็แล สมเด็จพระเป็นเจ้าองค์พระเชษฐาและเจ้าพระอนุชาทั้ง ๒ พระองค์ เป็นผู้ลาดเลลียวลาดกล้าหาญองอาจไม่เกรงกลัวเหล่าอมิตร์ชาติศึกศัตรู เป็นตั้งราชสีห์ที่ไม่เกรงขามต่อฝูงเนื่อน้อยทั้ง หลายนั้นแล เขยอ้อมยกทัพโยธาเกณฑ์ทหารหาญ ไปผจญศึกรบเอาบ้านน้อย เมืองใหญ่ทั้งหลาย กวาดเอา ผู้คนมาใส่บ้านใส่เมืองเต็มทุกที่ พอเมไ้ไปหากินถึงกันก็มีแล

อยู่มาถึงจุลศักราช ๑๑๖๙ (พ.ศ. ๒๓๕๐) ปีเถาะ หม่อมจันท์เจ้าเมืองเชียงรุ่ง เจ้านางพี่น้อง ไม่สามัคคีปรองดองกัน เสนาอำมาตย์เป็นกฎแข็งข้อต่อหม่อมจันท์ ต้านทานไม่ได้ เลยอพยพครอบครัวหนีลงมา แล้วใช้คนลงมาให้สาชอกองทัพขึ้นไปลอบปล้นเอา สมเด็จพระเป็นเจ้าก็เกณฑ์ทหารหาญ คู่วีฬขึ้นไปรบป้องกัน เอาหม่อมจันท์ เลยจับกุมได้เสีย ๑๕ คน กับราชาปราบและเจเรอัยแก้วลงมาถึงแล้วหม่อมจันท์เอาลูกสาวแห่งตน ผู้ชื่อว่า "นางอินคำ" เข็ดววยสมเด็จพระเป็นเจ้า ให้อยู่บำเรอใช้สอยได้บาทจักรค้ำนั้นแล

สมเด็จพระเป็นเจ้าก็ให้นำหม่อมจันท์ และราชาปราบ เจเรอัยแก้วส่งลงไปเฝ้าเอกราช พระมหาภักษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ พระมหาภักษัตริย์เจ้าพระราชทานหม่อมจันท์ ราชาปราบ เจเรอัยแก้วให้ สมเด็จพระเป็นเจ้า ให้ขึ้นมากไว้ทำราชการกับบ้านเมืองเชียงใหม่แล

รบพม่าที่รัฐฉาน

ที่นั้น กษัตริย์อังวะรู้ว่าหม่อมจันท์หนีลงมาเป็นข้ากษัตริย์เจ้าเมืองได้ เจ้าอังวะให้เกณฑ์ส่วยหลาน ต่องไปคุมกองทัพมาตั้งอยู่เมืองเชียงรุ่ง ท้าวบุญเรือง ท้าวคำวัง ท้าวลือไชย ท้าวกำแปง ซึ่งให้อยู่รักษาเมืองของ มีหนังสือบอกให้ไว้ลา สมเด็จพระเป็นเจ้าก็เกณฑ์เจ้าจันทรราชา พระยาคนเมือง คุมกองทัพขึ้นไป แล้วใช้ไปบอก

เมืองลำพูน นคร แพร่ น่าน ยกกองทัพขึ้นไปทุกหัวเมือง แล้วก็ยกเข้าตีพม่าส่วยพม่าล้านตองไป ซึ่งมาตั้งอยู่เมืองเชียงรุ่งแตกกระจัดกระจายไป ได้สิ่งของครอบครัวเครื่องศาตราวุธลงมาถวาย สมเด็จพระเจ้าเอกทัศให้เอาลงไปถวายพระมหากษัตริย์เจ้าเมืองใต้ พระมหากษัตริย์เจ้ากีประเทานี้เมกไว้สำหรับเมืองเชียงใหม่

อยู่มากถึงจุลศักราช ๑๑๖๙ (พ.ศ.๒๓๕๐) ปีเถาะ พม่าไปทหานอ มีกำลังพล ๑๐,๐๐๐ ยกกองทัพมาเมืองเชียงรุ่งอีก พวกรักษาเมืองยอง มีหนังสือบอกลงมาให้ว่าสามสมเด็จพระเจ้า พระเป็นเจ้าตรีศรทาบแล้วจึงมีหนังสือพระราชอาญาใช้ไปเกณฑ์กองทัพเมืองลำพูน นครลำปาง แพร่ น่าน ให้ยกกองทัพขึ้นไปตีฆ่าไปทหานอ

ส่วนสมเด็จพระเจ้า กียกสกลโยธาเสนา มี ๕,๐๐๐ เศษ ขึ้นไปประทับอยู่เมืองเชียงแสน เจ้าจันทราชา เจ้าพุทธวงศ์ เจ้าันนทเสนเป็นแม่ทัพขึ้นไปแล้ว เกณฑ์เจ้าอุปราชเมืองลำพูน และเจ้าทิฆิสรา เจ้าน้อยมหาพรหม เจ้าน้อยคำวงสา เป็นแม่ทัพยกขึ้นไป ทั้งได้เกณฑ์เจ้าหมูล้ออุปราชเมืองนคร (ลำปาง) และเจ้าลือเป็นแม่ทัพยกขึ้นติดตามกันไป แล้วข้าเกณฑ์เจ้าคำมูลเป็นแม่ทัพใหญ่ เจ้าชานทศวิชัย เจ้าน้อยลังกาเมืองลำพูน เป็นแม่ทัพ ๑ คู่มีพลทั้ง ๒ เมือง ๑,๕๐๐ คน ยกกองทัพข้ามแม่น้ำคงไปตีเมืองเชียงทอง สักตทางพม่าไปทหานอกก็ได้ชัยชนะ ตีได้เมืองเชียงทองแตกกระจัดกระจายไป ได้อพยพครอบครัวบ้างกวาดเอามา

ส่วนกองทัพซึ่งยกขึ้นไปทางเชียงทองนั้น ขึ้นไปแบ่งกันเป็นหลายกอง เจ้าพุทธวงศ์ยกขึ้นไปทางเมืองเทสิย เมืองยาง เมืองงา ปางช้าง เจ้าจันทราชา เจ้าันนทเสนและกองทัพเมืองลำพูน นคร แพร่ น่าน ยกขึ้นตีพม่าไปทหานอที่เมืองเชียงรุ่ง รวมกันได้ ๖ วันพม่าไปทหานอแตกหนีไปทางเมืองหลาย เมืองยาง เมืองงา ปางช้างปะทะกับกองทัพเจ้าพุทธวงศ์รบกันเป็นมหายุทธอันใหญ่ ผลักกันไปผลักกันมา เจ้าเมืองขึ้นลูกเจ้าหอคำเมืองแลมก็ตาย ใหม่ฮ่อคำสุกราชาจอมหงส์ก็ตายครั้งนั้น พม่าไปทหานอดั้นทานไม่ได้ ก็แตกกระจัดกระจายขึ้นไปทางเมืองแลมวันนั้นแล

กองทัพฝ่ายเราไล่ติดตามขึ้นไปตีเมืองแลมแตกกระจัดกระจายไป แล้วได้ช้างพลายที่นั่นเจ้าหอคำเมืองแลม ๑ เชือก สูง ๖ ศอก แล้วกวาดเอาอพยพครอบครัวอพยพกลับลงมาเมืองเชียงแสน สมเด็จพระเจ้าเอกทัศเสด็จลงมาก่อนแม่ทัพนายกองทั้งมวลนั้นแล

อยู่มากถึงจุลศักราช ๑๑๗๐ (พ.ศ.๒๓๕๑) ปีมะโรง พม่าไปนะขามหม่องชะ มีคน ๑๒,๐๐๐ ยกรบตีเมืองหลาย เมืองยาง เจ้านทหานนทานนไม่ได้ อพยพครอบครัวหนีไปอยู่เมืองบ้าง เมืองลอง แล้วมีหนังสือใช้ลงมาขอกองทัพ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงทราบและเจ้าพุทธวงศ์เป็นแม่ทัพคุมคน ๕๐๐ เมืองลำพูนเกณฑ์เจ้าน้อยคำวงสาคุมคน ๓๐๐ ยกขึ้นไปถึงเมืองยองในช่วงเดือน ๘ แล้วก็เร่งเกณฑ์เอากองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือคือเมืองของ บ้านผู้ เมืองหลาย เชียงชาน เมืองวะ เมืองปาย เมืองพยาก เมืองเลิน เชียงแตน เมืองสิงห์ เมืองนอเมืองกาง เมืองลอง เมืองเกาะ เมืองไซ รวมกันได้คน ๓,๕๐๐ จัดเป็นกองทัพ เชียงใหม่ลำพูนเป็นคน ๔,๓๐๐

ถึงเดือน ๙ จุลศักราช ๑๑๗๒ (พ.ศ.๒๓๕๓) ปีมะเส็งก็ยกไปตีพม่าไปนะหม่องชะซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองเตียง ไม่อาจเอาชนะได้ แล้วก็ถอยกองทัพมาตั้งอยู่เมืองยอง เจ้านทหานนตั้งอยู่เมืองม้า รั้งวิสาเมืองยองให้รักษาบ้านเมืองอยู่ก่อน ภายหลังเจ้าพุทธวงศ์ยกขึ้นไปเมืองยอง สมเด็จพระเจ้าเอกทัศเจ้าพระมหาอุปราช พระอนุชาคุมลี้พล ๑,๐๐๐ เมืองนครลี้พล ๕๐๐ ลำพูนลี้พล ๓๐๐ ยกกองทัพไปตั้งอยู่เมืองยวม แล้ว

พระมหาอุปราชเกณฑ์เจ้าจันทราชา เจ้าน้อยกวีละ เจ้าหนานมหาวงศ์ เจ้านายน้อยมหาเทพเป็นแม่ทัพ ฝ่ายเมือง
ลำพูนเกณฑ์เจ้าหนานมหายศ เจ้าศรีวิไชยเป็นแม่ทัพให้ไปตีเพิ่มเติม เกณฑ์เจ้าคำมูล เจ้าจันทเสน เจ้าหนานไชยวงศ์
เป็นแม่ทัพเมืองลำพูน เกณฑ์เจ้านายน้อยมหาพรหมเป็นแม่ทัพเมืองนคร เกณฑ์เจ้าคำลือเป็นแม่ทัพให้ยกไปตี
เมืองจ้อกกี ฝ่ายกองทัพ ซึ่งไปตีเมืองตะตังนั้นไม่ประสบความสำเร็จ เจ้าจันทราชาแม่ทัพใหญ่ถูกถูกปืนบ่วยเสียดเสียตี
ไม่ได้ยอมมา ฝ่ายกองทัพที่ไปตีเมืองจ้อกกีนั้น ได้ชัยชนะกวาดเอาครอบครัวเครื่องศาสตราอาวุธเข้ามาในมีมะเส็ง
ศักราช ๑๑๗๒ นั้นแล

ครั้นฤดูแล้งมาถึง สมเด็จพระเป็นเจ้า เกณฑ์ท้าวสิทธิเป็นแม่ทัพคุมคน ๑๕๐ คน ขึ้นไปตี
หัวเมืองฝั่งตะวันตกของแม่น้ำคงได้ชัยชนะ กวาดต้อนเอาครอบครัวเครื่องศาสตราอาวุธลงมาถวาย

อยู่มาถึงจุลศักราช ๑๑๗๓ (พ.ศ.๒๓๕๔) มีมะแหม สมเด็จพระเป็นเจ้าเป็นประชาชน และพระมหา
อุปราช พระกนิษฐา เจ้านายขัติยวงศ์ ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ไพร่ราษฎรทั้งมวล พร้อมกันกระทำบุญให้ทาน
ฉลองสมโภชพระมหาอุโบสถวัดพระสิงห์ มีการละเล่นสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นการใหญ่

แสนสำพันเมืองยงคิตกบฏต่อเจ้ามหาชนาน ไปชักชวนพม่าชนามหนองชะ มารบเจ้ามหาชนาน
แตกหนีอพยพครอบครัวข้ามแม่น้ำโขงไปฝั่งตะวันออก ไปอยู่เมืองพาง เมืองล่อง แล้วมีหนังสือลงมาบอกกองทัพ
ไปช่วย

ครั้นเสร็จงานปล่อยหลวงเดือน ๖ เที่ยวนั้นแล้ว สมเด็จพระเป็นเจ้า ก็เกณฑ์เจ้ามหาอุปราชเป็น
หัวหน้าให้เป็นแม่ทัพ และเจ้าจันทราชา เจ้าน้อยกวีละ หนานมหาวงศ์ เจ้าราชบุตร เจ้าบุญทา เจ้าคำเครือ เจ้าเมือง
เชียงตุง คุมไพร่ ๓,๐๐๐ คน เมืองลำพูนเกณฑ์เจ้าอุปราชเป็นหัวหน้า เจ้าพิฆิสาร เจ้านายน้อยมหาพรหม
เจ้านายน้อยลังกา เจ้านายน้อยคำวงสา นายหนานนาวทะ คุมไพร่พลคน ๑,๐๐๐ ยกขึ้นไปในวันพฤหัสบดี เดือน ๗
ออก ๕ คำ จุลศักราช ๑๑๗๓ (พ.ศ.๒๓๕๔) มีมะแหมนั้น ครั้นยกออกไปได้ ๑ คืน พอถึงคืนที่ ๒ นั้น ไฟไหม้เรือน
ไม้เวียงตั้งแต่แจ่งศรีภูมิ ลงถึงวัดดอกคำ พระเป็นเจ้ายกไพร่พลโยธาขึ้นไปถึงแม่คำ แขวงเมืองเชียงแสนถึงปีใหม่
เสียนั้น แล้วมีหนังสืออาญาใช้ให้ขึ้นไปหาเจ้าพุทธวงศ์ และเจ้าสุริยวงศ์และเมืองวะ เชียงชาน เชียงแข็ง เมืองสิงห์
เมืองพาง เมืองล่อง เมืองเกาะ เมืองไชยหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมด ให้เร่งกองทัพขึ้นไปบรรจบกันที่เมืองม่กั กองทัพ
หลวงพระเป็นเจ้า ก็ยกขึ้นไปทางเมืองไร่และสบยุบ ลัดฝ่าเมืองเชียงตุง ซึ่งเป็นเมืองร้างไปทางสันซิมถึงเมืองม่กั
กองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมด ก็ไปทันทพร้อมกันแล้ว มีคนรวมกันได้ทั้งหมด ๕,๐๐๐คน พระเป็นเจ้าประทับอยู่
เมืองม่กัที่นั้นกับเจ้าราชบุตรเป็นประชาชน พร้อมกับด้วยกองทัพหัวเมืองทั้งมวลยกเข้าตีพม่าเมืองยง

ในช่วงเดือน ๘ จุลศักราช ๑๑๗๔ (พ.ศ.๒๓๕๕) ปีวอกนั้น ท้ากรล้อมเวียงอยู่ตั้งแต่เดือน ๘
ถึงเดือน ๑๑ เป็นอันหมดเสบียงอาหารข้าวน้ำเลยไม่ประสบความสำเร็จ จึงลี้ทัพถอยกลับตั้งอยู่เมืองยง ออกพรรษา
กาลแม่น้ำโขงเอากำน้ำได้เสบียงอาหารแล้ว ก็กวาดต้อนเอาเด็ก ๆ ครอบครัวเมืองยง มีเจ้าสุริยวงศ์เป็นหัวหน้าและพระยา
กายเมืองวะ เชียงชาง พยาก เมืองเสิน ซึ่งตกค้างทั้งหมด และเจ้ามหาชนานอพยพครอบครัวกวาดต้อน
ลงมาถึงเมืองเชียงแสน เจ้ามหาชนานเลยอพยพครอบครัวพาหลบหนีไปเชียงตุง เมืองยง ไปเป็นข้าพม่าเสีย
จุลศักราช ๑๑๗๕ (พ.ศ.๒๓๕๖) ปีระกาวนั้นแล

พระเป็นเจ้ามหาอุปราชเอาเจ้าสุริวงค์เมืองยอง พระยกาย พระยาเขื่อนเมืองยางและครอบครัว ลงมาถึงบ้านเมืองแล้ว อยู่ไม่นานนักพาเอาเจ้านายลูกหลานและเจ้าสุริวงค์ พระยาเขื่อนเมืองยาง พระยกาย ล่องลงไปเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ศรีอยุธยาเมืองใต้ กราบทูลรายงานเรื่องราวราชการให้ทรงทราบ พระนเรศวรมหาราชก็ทรงพระราชทานความดีความชอบรางวัลข้าวของเงินทองคำผ่อนเลี้ยงดูมากนัก แล้วทูลลากลับบ้านเมือง

เมืองมุตเป็นกบฏต่อพม่า

อยู่มาถึงจุลศักราช ๑๑๗๖ (พ.ศ.๒๓๕๓) ปีจอ เดือน ๖ เมืองมุตเป็นกบฏแข็งเมืองต่อพม่า อพยพครอบครัวมอญเข้ามาถึงเมืองเชียงใหม่ ๕,๐๐๐ ครอบครัว สมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ศรีอยุธยา มีศุภอักษรขึ้นมาถึงสมเด็จพระเจ้าเชียงใหม่ ให้ส่งครอบครัวมอญเข้าไปกรุงเทพมหานครที่ขาดแคลนไพร่พลเมือง สมเด็จพระเจ้าเชียงใหม่จึงมีอาชญาให้เจ้าคำมูลเป็นหัวหน้า เจ้านายลูกหลานทั่วพระยาจัดแจงเรือแพส่งล่องไปก่อน

เมื่อตกถึงปีใหม่แล้ว จุลศักราช ๑๑๗๗ (พ.ศ.๒๓๕๔) ปีกุน เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำ วันศุกร์ สมเด็จพระเจ้าเชียงใหม่เสด็จขึ้นสู่หัตถิราชสวาทวัชรเสรีฐ มีศุภอักษรแวตล่อมแทนเสด็จออกสู่ประเทศเขมรโดยยามแตรไปสู่ท้าววังตาล ลงไปสู่สุวรรณนาวา มีเรือทั้งหลาย ๑๓๘ ลำเป็นบิรวาร ทั้งเรือเจ้ามหาสุริวงค์ราชบุตร เป็นประธานล่องตามน้ำแม่ระเมิงค์

ครั้งไปถึงเมืองระแหง เจ้ามหาสุริวงค์ราชบุตรบังเกิดพยาธิใช้หนักนัก ถึงวันเสาร์ เดือน ๑๐ หนแรก แรม ๑๐ ค่ำ ก็ถึงแก่อนิจกรรมไป สมเด็จพระเจ้าเชียงใหม่มีพระราชเส่นหาในโอรสยี่งัก จึงมีอาชญาให้เอาศพใส่โลงแทนที่ให้คนเอาบรรจุหลังช้างขึ้นมาจัดการปลงศพยังเมืองเถิน ณ วันอังคาร เดือน ๑๐ หนสอง ขึ้น ๑๒ ค่ำ (เดือน ๘ สองหน ทางภาคเหนือเป็นเดือน ๑๐ สองหน)

ลงเรือออกทะเล

สมเด็จพระเจ้าเชียงใหม่เสด็จจาระแหงล่องไปถึงกรุงเทพมหานคร ณ วันอังคาร เดือน ๑๐ หลัง แรม ๔ ค่ำ พระเป็นเจ้าก็เข้าเฝ้าพระนเรศวรมหาราชที่ศรีอยุธยา เอาครอบครัวมอญเข้าทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย พระนเรศวรมหาราชก็ถือถือน้ำความดีความชอบ ได้พระราชทานเงินทองเสื้อผ้า ต้อนวันขับสู้เลี้ยงดูด้วยข้าวปลาอาหารสังฆทาน จัดให้มีการเล่นมหรสพต่างๆ ฉลอง เช่นละครฟ้อนรำเป็นงานครั้งใหญ่

ถึงในวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ หลัง แรม ๑๓ ค่ำ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระเจ้าลจเรศวรมหาราชเสด็จไป ๑ มีปืนใหญ่ใส่หัวใส่ท้าย มีคนทรงเครื่องศึกเป็นอันมาก ลงเรือพระที่นั่งและเรือเจ้าเมืองสาขุน เรือเจ้านายลูกหลาน เรือขุนนางบางกอกรวมกัน ๑๑ ลำ ปืนใหญ่วางท้ายทุกลำ แล่นไปออกไปดูเมืองสมุทรปราการ ถึงน้ำทะเลปากน้ำยี่งักปืนใหญ่ลำละ ๒ นัด ทุกลำ ออกไปถึงหน้าร่องแดน สมเด็จพระเจ้าลจเรศวรมหาราชเสด็จออกไปถึงยังบางปลาสร้อย พระยาทสโยธการบพูลขอเชิญเสด็จกลับ สมเด็จพระเจ้าลจเรศวรมหาราชก็เสด็จกลับถึงเมืองสมุทรปราการ พระยาภิเชษฐสมเด็จพระเจ้าลจเรศวรมหาราชไปเรือนแห่งตน แล้วก็ต้อนวันขับสู้เลี้ยงดูด้วยข้าวปลาอาหารสังฆทาน ให้เจ้านายขุนนางไพร่ท้อมีดีแล้ว สมเด็จพระเจ้าลจเรศวรมหาราชเสด็จเข้ามาถึงเวียงปากปลัดเวลาเที่ยงวัน และก็เสด็จเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร เข้าเฝ้ากราบถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ชื่นชมยินดีที่ที่สุดมิได้

อยู่มาถึงวันอังคาร เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๓ ค่ำ สมเด็จพระเป็นเจ้าบังเกิดใช้เพียงเล็กน้อย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดให้หมอลงมารักษาค่อยคลายหายเป็นปกติ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าพนักงานมาทำขวัญแล้วก็ประทานเสื้อผ้า สิ่งของเงินทอง หมากเกลือ ถ้วยชาม ของควรงินควรวาดเติมเรือเทียบทุกลำกับผ้าไตรและร่มกันวันอย่างละร้อย ประทานให้ขึ้นเมฆาแทนเจ้ามหาสุริยวงสาธาขุบุตร

ถึงวันเดือน ๑๒ เพ็ญ เข้ากราบพูลถวายบังคมทูลลา ถึงวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ ยามพลบค่ำ เสด็จยাত্রาขึ้นมานอนตลาดแก้ว ขึ้นมาตามลำดับ เดือนเจียงแรม ๓ ค่ำ มานอนทัพปุย ๖ วัน เดือนเจียงแรม ๑๐ ค่ำ มานอนแม่ระวาน ๑๑ ค่ำ มานอนแม่พริก ๑๒ ค่ำ มานอนเมืองเงิน อยู่เมืองเงิน ๒ วัน เดือนเจียงดับมานอนปากคลองมาตามลำดับ เดือนยี่ออก ๔ ค่ำ นอนลำพูน ออก ๑๐ ค่ำ มานอนท่าวังตาล เดือนยี่ออก ๑๑ ค่ำ วันอาทิตย์ ยามกลองาย สมเด็จพระเป็นเจ้าเสด็จเข้าเมือง สมเด็จพระเป็นเจ้าถึงเมืองแล้วอยู่ได้ ๒ เดือน ๓ วัน ถึงเดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ วันอาทิตย์ ยามแตรสู้เที่ยงคืน สมเด็จพระเป็นเจ้าบังเกิดพยาชิประชาวหนักนัก ถึงเดือน ๔ แรม ๔ ค่ำ วันพุธ ถึงกาลอนิจกรรมพิลาภัย สูสวรรคต วันนั้นแล

สมเด็จพระเป็นเจ้า เกิดปีจอ จุลศักราช ๑๑๐๔ (พ.ศ. ๒๒๔๕) อายุ ๔๐ ปี ยามดั่งที่เมืองปางชานานได้ ๑๔ ปี แล้วยกขึ้นมาตั้งเมืองเชียงใหม่ได้ ๒๐ ปี อายุท่านได้ ๗๔ ปี ก็ถึงอายุขัยแล

จำสวนธรรมชาติผู้ซื้อสัตย์

ที่นี่ จักซักอดีตกาลตามสังคีตการยเจ้ากล่าวไว้ ให้เป็นนิทานตำนานพระนอนของพระเจ้าวรมันนี้ ในระหว่างพระโกนาคมนพุทธเจ้าปณิธานไปแล้ว และจักมาถึงพระกัสสปพุทธเจ้านั้น เมืองเชียงใหม่นี้ ชื่อว่า "กวมมิตตนคร" พระยาเจ้าชื่อว่ากวมมิตตราช เป็นสหยากับพระยาอังกรัฐ พระยาอังกรัฐมีตั้งมะม่วงต้น ๑ มีลูกหวานหอมนัก พระยาที่ส่งมายังผลมะม่วง ๒๐๑ ลูก ให้พระยากวมมิตตนั้นแล พระยากวมมิตตเสวยมะม่วงนั้น รู้สึกชื่นชอบยินดีกับบิยะมากนัก แกะเอาเมล็ดในมะม่วง ๒๐๑ ลูกนั้นเข้าไป แต่ทว่าอกเมิดเดียว พระยาที่ปลุกไว้ในสวนอุทยานแห่งหนึ่งที่ใกล้ต้นผลค้ำทองคำ ๑ สวนอุทยานนั้นดารดาษเต็มไปด้วยของปลูกปลูกไม้ ส้มหวาน ดอกไม้ มากนัก พระยาที่แต่งตั้งจำสวน (คนดูแลสวน) คน ๑ ชื่อธรรมชาติ อยู่เฝ้านั้นแล

ธรรมชาติคนดูแลสวนผู้เฝ้า เป็นคนซื้อสัตย์ต่อเจ้านายแห่งตนมาก ชายดอกไม้พิชผลในสวนได้เท่าใดก็รวบรวมเก็บไว้จนได้เงิน ๔ แสน กับทองคำ ๑ หมื่น จำสวนก็บอกแก่พระยา พระยาจึงมีอาชญาว่า "ท่านจงรักษาไว้ให้ดีกว่านี้เถอะ" จำสวนก็เอาเงินใส่ในไห ๔ ไท โทะละ ๑ แสน เอาทองคำใส่ในไห ๑ ไท ผิงไว้ที่ใกล้ต้นมะม่วงระหว่างกลางกับต้นผลค้ำทองคำนั้นแล

ยักษ์เฝ้าต้นมะม่วง

ถึงเมื่อพระยาจุติไป ข้าวของเงินทองที่อยู่ในไหนั้นก็ไม่ได้ขูดขึ้นมา เมื่อภายหลังจำสวนตายก็เลยไปเกิดเป็นยักษ์ตน ๑ ชื่อว่ากุมการักษ์อยู่ที่ชุมทรัพย์เงินทอง และตั้งมะม่วงต้นนั้นอยู่ตรงท่าพระกัสสปพุทธเจ้า มาตราสิ่วบรรณฐานสี่พัพพัญ พระองค์เสด็จจาริกเทศนาโปรดเวไนยสัตว์มาว่าจักพักทางกลดใต้ต้นมะม่วงต้นนั้น กุมการักษ์ไม่เคยเห็นพระพุทธรูปมาก่อน กุมการักษ์ก็ไม่ให้พระองค์ประทับได้ร่มไม้หนึ่ง พระพุทธรูปองค์ที่ทรงแสดง

พุทธอิทธิฤทธิ์ให้ปรากฏแก่มหายักษ์เป็นที่น่าอัศจรรย์นัก มหายักษ์ก็จึงไหว้พระพุทธเจ้าแล พระกัศปพุทธเจ้าก็เทศนามลตรธรรมโปรดมหายักษ์นั้นแล กุมารยักษ์ได้ฟังธรรมและรักษาศีล ๕ เชี่ยวางแห่งมหายักษ์ใหญ่ ๓ กายาว ๓ คอกก็วิ่งออกมา ๑ ซี่ พระพุทธเจ้าก็ลูบเกสาธาตุเส้น ๑ ประทานให้แก่กุมารยักษ์เอาไว้บูชา กุมารยักษ์ก็เอาเกสาธาตุบรรจุไว้ในเชียวางแห่งตน แล้วเอาฝังไว้เหนือไม้เท้าของเงินทองเหล่านั้น ก็อยู่รักษาตราบสิ้นพุทธันตร์ปคือระหว่างพระพุทธเจ้ากัศปะและพระโคตมพระพุทธเจ้าเรานี้แล

ในเมื่อพระพุทธเจ้าโคตมเรามาตรัสรู้สัพพัญญุตญาณ ตันมะม่วงต้นนั้นมิถึงกันหักโค่นสู่พื้นดิน มีรอนอันผู้ฟัง เพราะเหตุว่าแก่นักหมตอายุ

พระพุทธเจ้าเราเมื่อจักกลับไปนิพพาน กุจฉโรคาบังเกิดด้วยอันเสวยเนื้อสุกรของนายจุนอุบลสก พระพุทธองค์ก็ยิ่งทรงอุสาศ์เสด็จจาริกไปมีพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์เป็นบริวารเพื่อโปรดสรรพสัตว์ ก็เสด็จมาถึงที่ ตันมะม่วงนั้น พอดีพระพุทธองค์มีพุทธประสงค์จักทรงพักได้ร่มไม้มะม่วงตามพุทธท่านองนั้นแล แต่ตันมะม่วงต้นนั้นเมื่อหักโค่น คงเหลืออยู่เพียงรอนอันผู้ฟังนั้นแล พระพุทธเจ้าเสด็จมาทรงหิวกระหายนัก จึงให้พระอานนท์เถรเจ้าเอาผ้าสังฆาฏิมาพันซ้อนกัน ๔ ชั้นแล้ว ไปตามขอนไม้มะม่วงผู้ฟังนั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงบรรพชที่นั่นแล

ในกาลนั้น มหายักษ์ก็มาถามว่า “ท่านเป็นผู้มีชื่ออย่างไร โฉนอวดดีสามทวารนักฆอนรอน ไม้มะม่วงแห่งกูเช่นนี้ จงลูกหนีไปเร็วพลันเถละ”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เรานี้ชื่อตถาคตผู้เป็นใหญ่แห่งโลกทั้ง ๓ แล เราคงจักไม่พ่ายแพ้หน้าท่านไปโดยง่าย แม้ท่านจักกระทำฉันใดแก่ตถาคตก็จงกระทำเถิด”

มหายักษ์กล่าวว่ “ในกาลเมื่อก่อนนั้น พระกัศปพุทธเจ้าก็ว่าได้ไหว้และได้เห็นมาแล้ว ก็ไม่ใช่น้อยเหมือนดังท่านนี้แล” พระพุทธเจ้า ก็ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ ให้มีพระวรากายสูงใหญ่เท่ากับพระกัศปพุทธเจ้า และแผ่รัศมีมีรัศมีแจ้งทั่วโลกทั้งมวล มหายักษ์จึงรู้จักว่าเป็นพระพุทธรเจ้า มหายักษ์จึงก็กราบน้อมนมัสการไหว้ พระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงเทศนามลตรธรรมแก่มหายักษ์นั้นแล กุมารยักษ์ได้ฟังธรรมเทศนาพระพุทธเจ้าและวัศีล ๕ พร้อมทั้งสวดมนต์ทั้ง ๓ มีใจเลื่อมใสยินดีมากนัก จึงไปเอาไม้แต่ปากสร้างปะรำ เอาใบบัวมาฉายเป็นหลังคา ให้พระพุทธเจ้าสถิตสำราญนั้นแล

เมื่อนั้น พระพุทธเจ้าทรงรื้อนและกระหายน้ำ มีพระประสงค์ใครจักตั้งน้ำมา ก็จึงกล่าวกับพระมหาอานนท์เถรเจ้าว่า “อานนท์ เราตถาคตใครจักตั้งน้ำมา ก็จงไปตักน้ำมาให้พระตถาคตดื่มเถิด” พระมหาอานนท์เถรเจ้า ก็ถือเอาบาตรไปสู่แม่น้ำเพื่อจักตักน้ำ ในขณะนั้นชาวพ้อคำกียะทั้งหลาย มาปลดแอกวักควายพ้ออยู่ที่นั้น วัวควายจึงลงกินและนอนน้ำนั้นชุ่มน้ำ มหาอานนท์เถรเจ้า ก็เลียบตามริมแม่น้ำขึ้นไปก็เห็นหมู ๒ ตัวพี่น้องอยู่ริม น้ำ ที่นั้นพระมหาเถรเจ้าก็ขอให้หมูสองตัวพี่น้องนั้นขุดบ่อ หมูสองตัวก็ขุดบ่อให้น้ำออกมา แล้วพระมหาเถรเจ้าก็เอาผ้าบาตรวิดน้ำขึ้นออกเสียดังไม้ทั้นใส่ดี ก็ล้วยพระพุทธองค์ทรงคอยตักน้ำ พระมหาเถรเจ้าก็รีบตักมาถวายแก่พระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงดื่มทั้งที่ยังชุ่มและน้ำวังเกียจ ก็เลยปรากฏชื่อว่า “แม่น้ำที่น้ำวังเกียจ” (เหยียง) มีแล

พระพุทธเจ้าทรงตั้งน้ำแล้ว จึงทำนามว่า “ต่อไปภายหน้าเราพระตถาคตนิพพานไปแล้วได้ ๘๐๐ ปี พระอรหันต์ทั้งหลาย จักเอาดินอังคารธาตุของเราพระตถาคตมาบรรจุไว้เป็นที่ไหว้และบูชาแก่คนและเทวดา ในสถานที่นี้ มหายักษ์ผู้นี้จักเกิดเป็นพระยาในเมืองแห่งนี้ จักได้ฟื้นฟูยกยอพระศาสนาเราพระตถาคต จักได้สร้าง

พระพุทธรูปไว้เป็นที่ไว้และบูชาภายหลัง ภายหลังกาศาสนาเรตถาคตล่วงแล้วได้ ๒,๐๐๐ ปีกว่า เทว สุกโร (สุกรว) อันว่าหามู ๒ ตัวพี่น้องจักได้เกิดเป็นพระยาอุยงยาหาล้าน มหายักษ์ห้าได้เกิดเป็นพระยาเมืองแห่งนี้อีก จักมีน้องเกิดร่วมท้องแม่ ๗ ชาย จักได้เป็นไมตรีรักแพงกันกับพระยาหาล้าน ทำมหายักษ์จักได้เป็นพระยามิ เดชฤทธิ์มากนัก ปราบขึ้นไปถึงเมืองฮ่อแล้วจักได้พิ้นฟูยกยอศาสนา ซ้ายยังจักได้ปฏิสังขรณ์สร้างรูปพระเรตถาคต ภายหน้าแล

พระพุทธองค์ ก็สั่งพระยาอินทราธิราชว่า “ภายหน้ามหายักษ์จักได้เป็นพระยาและเชิดชูพิ้นฟูยก ยอศาสนาเรตถาคตอย่าได้ทอดทิ้งไปเสีย” ทรงตรัสอย่างนั้นแล้ว ก็ทรงอุปพระเตียรเบ็บบนด้วยพระหัตถ์ได้เกลา ๑ เส้น ประทานให้แก่มหายักษ์รักษาไว้ไว้หน้าบพูนานั้นแล มหายักษ์ได้พึงธรรมจำยังปัญญาศีล ๕ และรับเอายัง พระเกลาธาตุไว้แล้ว เชี่ยวางแห่งมหายักษ์ที่ยังอยู่ ๑ ซี่ ก็ชำระออกมา มหายักษ์ก็เอาพระเกลาธาตุบรรจุไว้ใน โพงเชี่ยวางของตน ผังไว้เหนืออุมข้าวของต่งเก่านั้นแล

ชื่อเชียงใหม่และดอยคำ

พระพุทธเจ้าก็พาพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย เสด็จเข้าไปสู่ยอดเขาต้นตะวันตกเฉียงใต้ สถิตอยู่เหนือ ยอดเขาสูง ๑ พวกหมิฬ (ลัวะ) ทั้งหลาย แต่งสำรับข้าวน้ำโภชนาหารมาถวายพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์เจ้า ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าก็ทรงรับ ทรงกระทำภัตदानุโมทนาทาน หมิฬ ๔ คนก็ขอบวชกับพระพุทธเจ้านั้นแล พระพุทธเจ้าก็ทรงประทานการอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุแก่หมิฬทั้ง ๔ คนเป็นพระใหม่แล้ว ก็ทรงแสดงธรรมโปรด ชาวลัวะทั้งหลายนั้นแล

เมื่อวัน เสด็จออกพรรษา ก็วันศาสดาแห่งองค์ตกลมมาบูชาธรรมพระพุทธเจ้าแล พระพุทธเจ้า ก็จึงทำนายว่า “หมิฬบวชเป็นพระใหม่ ภายหน้าเมืองแห่งนี้จักปรากฏชื่อว่า เมืองเชียงใหม่ ดอยลูกนี้จักได้ชื่อว่า ดอยคำ” แล

ปู่สะและย่าสะ

พระพุทธเจ้าทำนายแล้ว จึงถามหมิฬทั้งหลายว่า “เมืองแห่งนี้ เหตุใดจึงว่างเปล่าจากผู้คนเล่า” หมิฬจึงไหว้พระพุทธเจ้าว่า “วันเด ข้าแต่พระพุทธเจ้า ยังมียักษ์ ๒ ตนผัวเมียยกเบียดเบียนจับผู้คนกินเป็นอาหาร ผู้คนบ้านเมืองเลยห่างร้างเปล่าไปด้วยเหตุนี้แล”

พระพุทธเจ้าก็จึงร้องเรียกให้ยักษ์ทั้ง ๒ ผัวเมียยกแล้ว เทศนาสั่งสอนข่มเสียมานะแห่งยักษ์เพื่อ ไม่ให้กินเนื้อคน ยักษ์ชานตอบพระพุทธเจ้าว่า “การอันเลื่องชีวิตอันหรือยพวกข้าหากมีแต่เพียงเท่านี้ ครั้นไม่ให้ กินเนื้อคนก็หาอะไรกินไม่ได้ ขอกินเดือนละคนเถิด” พระพุทธเจ้าก็ไม่ให้กิน ยักษ์ก็ขอกินปีละคนเถิด พระพุทธเจ้า ก็ไม่ให้กิน ยักษ์ก็ขอกินควายปีละตัวเถิด หากคนทั้งหลายยังให้พวกข้ากินควายปีละตัว ก็จักรักษาเขาทั้งหลาย กับทั้งพระศาสนาพระพุทธเจ้า ๕,๐๐๐ พระวัสสาแล”

พระพุทธเจ้าทรงรำพึงว่า “หากว่ายักษ์ทั้งหลายมีเลือดและเนื้อเป็นอาหาร จักตัดขาดเสียก็ไม่ได้ พระองค์ก็ทรงดูดยนิภาพอยู่ไม่ทรงตรัส” พระองค์ก็ทรงเทศนาสั่งสอนยักษ์อย่าได้รวีเวียดเบียนคนทั้งหลาย แล้ว

ยักษ์และ ย่าและ ก็ให้พระพุทธรูปเจ้าและพระซิวมณฑลเจ้า ขอได้โปรดมาเมตตาพวกข้าทุกปีด้วยเถิด แล้วพระพุทธรูปเจ้าก็พาหมู่พระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย เสด็จไปสู่เมืองกุสินารวันนั้น

แต่ทั้งนี้มา คนทั้งหลายก็ทำพิธีกรรมเลี้ยงดูยักษ์ เขาย่อมเอาผืนผ้าที่มีรูปพระพุทธรูปเจ้าไปกองและนิมนต์เอาพระภิกษุใหม่ไปเมตตา เป็นบริวารพระพุทธรูป (แทนพระพุทธรูปเจ้า) ทุกปีนั้นแล

พระพุทธรูปเจ้าบริวารพานไปแล้วได้ ๗๕๐ พระวัสสา เมืองแห่งนี้ได้ชื่อว่า "กุรุรัฐ" ก่อนแลกรรมยักษ์ก็ได้เกิดเป็นพระยาเจ้าเมืองกุรุรัฐ ที่นั่นนั้นแล

พระนอนขอนแก่นม่วง

ในเมื่อมหายักษ์ตั้งอยู่ในราชภาวะเป็นท้าวพระยาแล้วดั่งนั้น อินทราชาทรงรำพึงถึงคำพระพุทธรูปเจ้าตรัสไว้เมื่อยังมีพระชนม์อยู่นั้น อินทราชาภิเษกเป็นพราหมณ์ลงมา แล้วเข้าไปสู่สำนักพระยากุรุรัฐ แล้วแสดงตนเป็นอินทราชาแก่พระยาแล้ว พระยากก็เชิญพระยาอินทราชขึ้นนั่งอาสนะแล้ว ก็ถามดูความประสงค์ การมาของพระยาอินทราชนั้นแล พระยาอินทราชกล่าวว่ "ดูกรมหาราช ในภายท่นปางก่อน ท่านได้เป็นจำสวนแห่งพระยาภุมมัตถ์ ท่านได้ฝังข้าวของไว้แล้วตายไปได้เกิดมาเป็นกรรมยักษ์อยู่เฝ้าข้าวของ ตราบเท่าพระกัศสพพุทธรูปเจ้ามาเมตตา แล้วประทานเภสัชธาตุของค์หนึ่งให้ท่าน ท่านก็รักษาไว้ใส่ในโพรงเขี้ยวของท่านฝังไว้กับข้าวของที่นั่น ตราบเท่าถึงพระโคตมพุทธเจ้ามาเมตตาท่าน ท่านก็ได้สร้างมณฑลที่ประทับถวายได้เป็นที่สำราญ พระพุทธรูปเจ้าก็ได้พระราชทานพระเภสัชธาตุของค์หนึ่งแก่ท่าน ให้ท่านรักษาไว้ ท่านก็เอาเภสัชธาตุพระพุทธรูปเจ้าใส่ในโพรงเขี้ยวแห่งท่านฝังไว้กับข้าวของที่นั่น พระพุทธรูปเจ้าก็สั่งเรอาอินทราชไว้ว่า อย่าได้ทอดทิ้งท่านเสีย เราก็มาบอกแก่ท่านตามนั้นแล ครั้นกาลล่วงไปแล้วได้ ๘๐๐ ปี พระอรหันต์จักนำเอาดินอังคารธาตุพระพุทธรูปเจ้ามา ท่านก็จักได้พินฟูบำรุงยกยอพระศาสนา จักได้ดูเอาข้าวของเหล่านั้น ทั้งที่พระเภสัชธาตุออกมา แล้วสร้างพุทธรูปนอนตามรอยขนอม่วงผู้นั้น บรรจงพระเภสัชธาตุดินอังคารธาตุพระพุทธรูปเจ้าไว้ไว้ให้ไว้และบูชา ปราบฏได้ชื่อว่า "พระนอนขอนแก่นม่วง" ขณะต่อไปภายหน้าท่านก็จักได้เกิดมาเป็นพระยาเจ้าเมืองแห่งนี้อีก จักได้เชิดชูพินฟูบำรุงพระศาสนา จักมีน้องเกิดร่วมท้อง ๗ ชาย จักได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าอีกเป็นครั้งที่สอง เมื่อกาลนาได้ ๒,๐๐๐ ปีปลายนั้นแล" แล้วพระอินทราชาก็เสด็จสู่ชนฟ้าที่อยู่แห่งตนวันนั้นแล

ไส ราชา สกกุสุ วรณ สุตฺวา อภิรมมิตฺติฯ พระยากุรุรัฐราชได้ยื่นคำแห่งพระยาอินทราชาซึ่งมาบอกกล่าวแก่ตนก็มีใจขึ้นขมขื่นตมมากนัก รำพึงว่า "กูจักได้พินฟูบำรุงศาสนาพระพุทธรูปเจ้าให้เป็นจาคานุสติและฐานุคติไปภายหน้าโดยแท้แล" รำพึงว่าดังนี้ ก็อยู่คอยพระมหาเถระเจ้าผู้จักนำองค์คารธาตุพระพุทธรูปเจ้ามานั้น และพระยาและเสนาอำมาตย์นักปราชญ์จารย์ทั้งหลาย จึงพร้อมกันเสื่อเมืองให้ใหม่อีกว่า "เมืองอินทลึงเกต" ตามนิมิตพระยาอินทราชมณฑลบอกเหตุการนี้ที่จักได้อังคารธาตุ และเภสัชธาตุพระพุทธรูปเจ้านั้นแล ในเมื่อกาลล่วงได้ถึง ๘๐๐ ปี ดั่งนั้นพระมหาเถระ ๔ รูปนำเอาองค์คารธาตุพระพุทธรูปเจ้ามาแต่เมืองหงสาวดีมาจวงแจ้งแท้แล ครั้นพระมหาเถระเจ้ามาถึงแล้ว ก็เข้าไปเมตตาพระยาบอกกล่าวตามที่พระพุทธรูปเจ้าได้ทำนายไว้ทุกประการ พระยาผู้มีใจขึ้นขมขื่นตมมากนัก ก็จัดข้าวน้ำโภชนาหารให้เป็นทานแก่พระมหาเถระเจ้าแล้ว ก็ถามสิ่งพระมหาเถระเจ้าว่า "เมื่อดั่งนั้น เราจักรู้ได้อย่างไรว่าหมู่ทรัพย์ข้าวของและเภสัชธาตุเจ้าฝังไว้ ณ ที่ใด" พระมหาเถระเจ้าก็ตอบว่า "เราย่อมรู้ได้ว่าอยู่ที่ใด" แล้วพระยากก็ให้ส่งพระมหาเถระเจ้าไปสู่ที่ควรว่านักก่อนแล

๔ ไทเงิน ๑ ไทคำ

ปูนหัวเสา ในวันต่อมารุ่งเช้า ครั้งกระทำวัดกิจเสร็จแล้ว พระยาก็ก็นำหมู่เสนาอำมาตย์แวดล้อม เป็นบริวาร ก็นิมนต์พระมหาเถรเจ้าทั้ง ๔ รูปออกไปทางทิศด้านเหนือแห่งเวียง ไปถึงสถานที่ตั้งหมะม่วงผุ่นแล้ว "พระมหาเถรเจ้าองค์เป็นอาจารย์ ก็มาส่งดูด้วยอรหันต์มงคลญาณแห่งตน ก็รู้ว่ามิอยู่ตรงที่นี้แล" ว่าอย่างนั้น แล้วก็ให้ขุดลงไปก็ได้เขี้ยวยักษ์ที่เสพระภคสาธาตุออกมาทั้งคู่ แล้วพระมหาเถรเจ้าห้าให้ขุดลงไปอีกก็ได้ไทเงิน ๔ ไท ไททองคำ ๑ ไทออกมามีเงิน ๔๐๐,๐๐๐ มีทองคำ ๑๐,๐๐๐ พระยาและเสนาอำมาตย์ ชาวเมืองทั้งมวลยินดีสาธุการ มากนัก ก็นำเอียงพระภคสาธาตุพระพุทธรูปเจ้าเข้ามาสู่เวียงด้วยศิระแห่งตน แล้วก็สระสรงสักการบูชา สมโภชได้ ๗ วัน ๗ คืน เป็นมโหรีฟ้าใหญ่โตแล้วพระยากก็ประชุมเสนาอำมาตย์ ประชาชนบุรี บ้านเมืองทั้งมวล มีพระมหาเถร เจ้าเป็นประธาน ก็อัญเชิญพระภคสาธาตุออกไปสู่สถานที่แห่งเก่าแล้ว ก็ก่อสร้างพระพุทธรูปเจ้าอันแล้วด้วยอิฐระตวย ทรายปูนแล้วบรรจุพระภคสาธาตุ และองค์พระพุทธรูปเจ้าไว้ในองค์พุทธรูปเจ้า ไว้เป็นที่สักการบูชาปรากฏได้ชื่อ ว่า พระนอนขอนแก่นม่วงผุ่น วันนั้นแล

พระยาอินหลังเกิดกับเจ้าเชื้อ ๗ ตน

กาลกาลล่วงมาได้ ๑๑๔๐ ปี พระยาอินหลังเกิดก็ได้มาเกิดเมืองนครลำปางมี ๘ คนพี่น้องเกิด ร่วมท้องเดียวกัน เป็นหญิง ๑ คน ในเมื่อจุลศักราช ๑๑๕๘ (พ.ศ.๒๓๓๙) มหาศักราช ๒๒๔๐ ก็ได้มาตั้งเมืองแห่ง นี้ปรากฏได้ชื่อว่า "พระบรมราชานราธิบดีศรีสุริยวงศ์ องค์อินทสุวศักดิ์สมญา มหาขัตติยราชชาติราชไชยสวรรค" เจ้าเชื่อนซัดส์ลีง พระนครเชียงใหม่นั่นแล พระนอนขอนแก่นม่วงผุ่นเจ้า อยู่ท่าเวียง ตั้งแต่ประสูติเวียงไปไกลได้ ๑ ศา วุต เศษ ๘๗๗ วาแล

ถึงจุลศักราช ๑๑๗๘ (พ.ศ.๒๓๕๙) ปีชวด หมอหม่อแก้วไปคล้องช้างทางแขวงหนองสะถิ่น แขวงเมืองเชียงราย เมืองพะเยา เมืองพาน ช่วยกันคล้องได้ช้างพระยาเผือกตัวหนึ่งสูง ๙ ศอกคืบ งามยาว ๑ ศอก ๓ นิ้ว เอาเข้ามาถึงเมืองเดือน ๙ ออก ๑๐ คำ วันพุธ ๔ นั้นแล

ถึงเดือน ๙ ออก ๑๒ คำ วันศุกร์ เจ้านายลูกหลาน ท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ทั้งมวล น้อมตนมอบเมืองให้เจ้าอุปราชองค์เป็นพระอนุชา อุตสาหราชภิเษกให้ถึงฐานันดรที่อันเป็นเจ้าเมืองสืบราชวงศ์ปรากฏ ได้ชื่อว่า "เสตหัตติสุวรรณพุมราชาเจ้าข้างเผือก" (พระยาธัมมลังกา) แล้วก็ไปเชิญเอาเจ้าเมืองลำพูนองค์เป็น พระอนุชาตัวอื่น ๖ ขึ้นมากเป็นพระมหาอุปราช ให้เจ้าศรีบุญมงคลเป็นพระอนุชาตัวอื่น ๗ อยู่เสวยเมืองลำพูนนั้นแล

ถึงเดือน ๑๒ แรม ๖ คำ เม็งวันพุธ ไทยกัตได้ องค์พระเป็นเจ้าเสตหัตติสุวรรณเป็นประธาน และ เจ้ามหาอุปราชทอหน้า ปลงอาชญาให้เจ้าพุทธรังค์ และเจ้าสุวรรณคำมูล คูมเอาขังไว้พลานาเอาเสตคคณาเคียร (ข้างเผือกสูง ๙ ศอก) ล่องลงไปถวายพระมหากษัตริย์ราชเจ้าก่อนนั้นแล

ถึงเดือนนี้ ออก ๕ คำ เม็งวันพฤหัสบดี องค์พระเป็นเจ้าข้างเผือก เสด็จยาราตราด้วยบริวารอัน มาก ลงสถิตในสุวรรณเนาว่าหนึ่ง ประดับอย่างดีมีเรือทั้งหลาย ๕๐ ลำเป็นบริวาร ล่องไปหาเจ้าพุทธรังค์ เจ้าคำมูล เอาพระยาข้างเผือกเข้าถวายพระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์เจ้าก็ทรงชุบเลี้ยงประทาน รางวัล เสด็จนิพนธ์ มงกุฎ รัตประคตเข็มขัด สร้อยสังวาลย์ เครื่องท้าว ๕ ประการ พานพระสี พระแสงหอกดาบ ข้าวของเงินทอง ผ้าผอนท่อนแรมต่าง ๆ ไม่อาจจักคณนนับได้ ก็มีแล

ภายหลังพระเป็นเจ้ายังอยู่เมืองไค้หนั้น ยั้ปรงคสปรการหนึ่งเกิดมีกับเมือง คนบ้านโง่ง แม่สาแมริ่ม หิงหวงผู้หญิงด้วยกัน เลยเกิดหลอกกันว่าพม่ามากจับกุม ครั้นในวัน เดือน ๔ ออก ๑๑ คำวันเสาร์ ยามเที่ยงคืน เลยเกิดเป็นโกลาหลตื้นตกใจทั่วเมือง ก็มีหนั้นแล

ถึงเดือน ๖ เพ็ญ พระเป็นเจ้าเสด็จแต่เมืองไค้มาถึงเมือง เจ้ามหาอุปราชเป็นประธาน เจ้านาย ขัติยวงศา ท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ ประชาชาษฎ์ทั้งมวล พร้อมกันอุสสาธาธาภิเษกพระเป็นเจ้าเป็นครั้งที่ ๒ แล้ว อังคาสัญญเชิญขึ้นสถิตสำราญในสุวรรณนิเวศทองคำ ในพระราชวังหลวงนั้นแล

เจดีย์วัดพระสิงห์

พระเป็นเจ้า ได้เสวยราชสมบัติครอบครองราชสมภารบ้านเมืองแล้ว ก็มีอาชญาปาว่าประกาศ ชาวบ้านชาวเมือง ให้กระทำการบุญ ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม เมตตามากวนา สร้างวัดวาอาราม กุฎีวิหาร สถูปเจดีย์ เป็นที่เจริญรุ่งเรืองมากนัก พระเป็นเจ้าก็มาเล็งเห็นว่า พระเจดีย์รายวัดพระสิงห์อันมีมาแต่โบราณ ที่พระเมืองแก้ว เจ้าทรงสร้างไว้เป็นที่กราบไหว้บูชาเก่าแก่ช่าุดทักฟัง จึงมีอาชญาเสนาอำมาตย์และเสนาวัดเป็นประธาน ช่า้วตังทั้งมวล ชูดเอาดินและอิฐที่หักพังนั้นออก ก็ได้หีบทองคำลูกหนึ่ง ในหีบทองคำนั้นมีพระพุทธรูปเงิน ๒๒ องค์ พระพุทธรูปทองคำ ๑๓ องค์ พระพุทธรูปทองเหลือง ๒๑ องค์ พระพุทธรูปแก้วเขียว ๑ องค์ แก้วขาว ๑๒ องค์ พระพุทธรูปแก้วมทานิลองค์ ๑ แก้วอันมีวรรณะต่างๆ ๘๕ ลูก ลูกแก้วบัตหลอด ๒๘ ลูก ผอบแก้วขาว ๕ ผอบทอง ๑ ตลับทองคำ ๔ ลูก แผ่นเงินจารึก(หลายเงิน) ๕ แผ่น ตันปูนทองคำ ๑ รูปพรหม ๓ หน้า ๓ องค์ พระพุทธรูปวางบนเศียรครบทุกองค์ พระเป็นเจ้าก็ให้บรรจุไว้ที่เก่า แล้วก็ปฏิสังขรณ์หรือถอนสร้างแปลงให้ตั้งงามเป็นปกติกับ บวรพุทธศาสนาแล้ว ก็อบรมสมโภชเฉลิมฉลองกระทำการบุญให้ทาน เป็นปฐมก่อนแล

ถึงจุลศักราช ๑๑๗๙ (พ.ศ.๒๒๓๐) ปีดลู เดือน ๘ ออก ๒ คำ เม็งวันจันทร์ ปีมะเส็ง ปู่กึ่งยางแมงมา ได้ตบศรัทัญไชยจากไพร่ไม่มีกตเวายพระเป็นเจ้า ๑ ต้าม

ต้นกล้วยทองคำ

ถึงเดือน ๑๐ หลัง ออก ๕ คำเม็ง วัน ๖ ปีดลู ยังมีกล้วยต้น ๑ สูงสองศอกเกิดที่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือแห่งเวียงข้างริมหน้าแม่ปิง มีต้นใหญ่ปลายเล็กเหมือนดั่งต้นกล้วยนวล มีปลายเป็นดอกเหลืองมีวรรณะดั่งดอกจำปาทองคำนั้น มีกาบอันบานแม่ออก ๗ กาบ เป็นพุ่มตั้งอยู่ท่ามกลางแห่ง ๗ กาบนั้น เป็นประตูดั่งบัวใหญ่ ๒ กลีบล้อม มีวรรณะเหลืองเป็นดั่งทองคำนั้นแล องค์พระเป็นเจ้าข้างเมื่อไค้ทรงทราบแล้ว มีอาชญาให้ตักแต่งช่า้วตอกดอกไม้รูปเทียนใส่ในขันทองคำ มีหมู่เสนาอำมาตย์แวดล้อมเป็นบริวาร และเครื่องดุริยดนตรีต่าง ๆ ออกไปถึงต้นกล้วยเกิดเป็นดอกบัวทองคำนั้นแล้ว ก็ลักการบูชาด้วยช่า้วตอกดอกไม้รูปเทียน บรรเลงดุริยงค์ดนตรีสมโภชบูชาแล้ว ก็ให้ชูดเอาต้นกล้วยนั้นทั้งรากและดิน ยกขึ้นไปใส่ในไหตั้งเหนือคานหมาม แล้วก็หามแห่แหนเข้ามาสู่เวียง ถึงหน้าสนามหลวงพระราชวังแล้ว ก็ให้สร้างแปลงยังมณฑลหลังหนึ่ง เอาต้นกล้วยดอกบัวทองคำเข้าตั้งไว้ท่ามกลางมณฑลแล้ว ก็สมโภชด้วยดุริยดนตรี ตั้งอกลองขับซอวันเวียง ๗ วัน ๗ คืนไม่ขาดนั้น แล้วก็ให้เอามาสู่เวียงไปสถาปนาดังไว้ในพระราชวังหลวง เพื่อให้เป็นชัยมงคลวันนั้นแล

สร้างวิหารหลวงจอมทอง

อยู่มาในจุลศักราช ๑๑๗๔ (พ.ศ.๒๓๖๐) นั้น องค์พระเป็นเจ้า มหาเสทนต์ได้สุวรรณบุษมาเจ้าข้างเผือกดอกบัวคำ มีพระราชเจตนาบุญญาภิสังขาร มักรว่า "สิ่งเห็นพระมหาวิหารหลวงองค์ครูจอมทองที่เก่าแก่ชำรุดหักพัง สมควรที่อดอนสร้างแปลงใหม่ พระเป็นเจ้าก็มีอาชญาบ่าวประกาศ เจ้านายลูกหลานเสนาอำมาตย์ ไพร่ราชบุตรทั้งมวลตัดฟันไม้เส้าอั้งแปเครื่องพร้อมแล้ว ถึงเดือน ๖ ออก ๑๓ คำ เม็งวันพฤหัสบดี มะเส็ง ยามเช้าตรู่สี่คนมาถึงมินต์อาไปราชสี ก็สร้างวิหารหลวงจอมทองวันนั้น สร้างมณฑปหออินทิลขึ้น และแรกก่อเจดีย์ธาตุเจ้าวัดพระสิงห์ ตั้งไว้ท่ามกลางโรงอุโบสถภิกษุณี" ก็วันเดียว ยามเดียวกันนั้น

ขุดเหมืองส่งน้ำหัวเมืองเชียงใหม่

ถึงเดือน ๖ แรม ๔ คำ วันพุธ พระเป็นเจ้าก็มีอาชญาแก่เสนาอำมาตย์ ประชาชาชบวรทั้งมวล ขุดเหมือง ๓-๔ เส้น ต่อเอาแจ่งหัวลิน ส่งลงผ่านหัวเวียง ไปแจ่งศรีภูมิ อ้อมไปแจ่งกะต้าเส้นหนึ่ง ส่งตามคลองหลวงหน้าวัดดับภัย วัดพระสิงห์ส่งไปเส้นหนึ่ง เลียบตามธารเวียงด้านตะวันตกส่งไปเส้นหนึ่ง มาเหนือพระราชวังหลวงอ้อมลงหนองหน้าสนาม ผ่ากลางเวียงถึงประตูเชียงใหม่ อ้อมออกแจ่งกะต้าหน้าวัดทรายมูล ทุกเส้นให้กอบอุบลขังเหมืองด้วยดินอิฐทุกเส้น

ถึงจุลศักราช ๑๑๘๐ (พ.ศ.๒๓๖๖) ตัว ปิซาล พระเป็นเจ้าก็เอาพระชินธาตุเจ้าบรรจุในเจดีย์สร้างใหม่ ที่วัดพระสิงห์ในวันเสาร์ เดือน ๘ ออก ๑๐ คำ ยามแต่รุ่งเที่ยงวัน ถึงวันเดือน ๘ เพ็ญ เม็ง วันอังคาร ปิมะเมย พระเป็นเจ้าก็ได้กระทำบุญให้ทานฉลองสมโภชพระวิหารวัดป่าแดงสุทพวันนั้นแล

ถึงเดือน ๑๒ ออก ๑๐ คำ เม็งวันพฤหัสบดี ปิซาล ปลาไหลตัว ๑ ใหญ่เท่าคัมพรีปรากฏมีในน้ำบ่อย่าหลิฮ้อย บ้านหน้าวัดโชติการามเจดีย์หลวงนั้นแล ถึงเดือน ๔ แรม ๓ คำ เม็งวันพฤหัสบดี ปิมะเมย เมืองแคนได้นกเขาเผือก ๒ ตัว อยู่ร่วมรังเดียวกันผาถวายพระเป็นเจ้านั้นแล

ปล่อยหลวงใหญ่ ๔ วัด

ถึงเดือน ๖ เพ็ญ เม็งวันพฤหัสบดี ปิซาล พระเป็นเจ้าซำได้กระทำบุญให้ทานฉลองสมโภชวัด ๔ แห่ง คือ วัดอุโมงค์ วัดดวงดี วัดสำภา วัดพันเตา ในวันเดียวกันได้ให้ทานมหาอุสุบริวารและจองคำอาสนะปราสาททองคำ สมณบริวารและภคินยบริวารเครื่องไทยทานต่าง ๆ ถวายเป็นทานแก่พระรัตนตริยแก้วเจ้าสามประการเป็นงานปล่อยฉลองสนุกสถาน จุดบั้งไฟดอก ไฟดาว ไฟเทียน ไฟขึ้นบั้งไฟแสนเป็นต้น รวมกันทั้งหมด ตั้งแต่บั้งไฟหมื่นขึ้นบนมี ๑๑๓ บั้ง ต่ำกว่าพันลงมา และบั้งไฟหมื่นมี ๑๐๑ บั้ง แล

จุลศักราช ๑๑๘๐ (พ.ศ.๒๓๖๖) ปิซาล เดือน ๔ ออก ๖ คำ วันศุกร์ พระเป็นเจ้าข้างเผือก แต่งเจ้าสุวรรณคำมูลองค์เป็นหลาน คู่มรืพล ๑,๐๐๐ คน ยกออกไปตีเมืองบั่น ได้อพยพครอบครัวมาใส่บ้านใส่เมืองครั้งหนึ่ง ถึงเดือน ๔ แรม ๔ คำ วันจันทร์ ได้ลงมือขุดคูเวียงขึ้นนอก ตั้งแต่แจ่งกูเอียงไปถึงประตูหายยา มีความยาว ๖๐๖ วา

สร้างวิหารวัดพันอัน วัดบ้านบึง วัดดอกคำ วัดเชียงยืนฯ

ถึงจุลศักราช ๑๑๘๑ (พ.ศ.๒๓๖๒) ปีเถาะ เดือน ๘ เพ็ญ เม็งวันเสาร์ เจ้ามหาเทพองค์เป็นราช
นัดดาเป็นปฐมมหามูลศรัทธา ก็ได้ลงมือสร้างวิหารวัดพันอัน องค์พระเป็นเจ้าเป็นมหาศรัทธาก็ได้ลงมือสร้างวิหาร
วัดบ้านบึง วัดดอกคำ วัดเชียงยืน ศาลาแสดงธรรม วิหารวัดบุพพารามหลังตะวันตกขึ้นวันเดียวกัน

ถึงเดือน ๑๐ ออกคำ ๑ วันพฤหัสบดี พระเจ้าช้างเผือกมีบิรวารเป็นอันมาก เสด็จล่องไปเปิดทองคำ
เปลวเสาศะวิหารวัดพระธาตุจอมทองและกำแพง แล้วเสด็จขึ้นเมือง

ในวันเดือน ๑๒ ออก ๑๔ คำ หมอช้างไปคล้องช้างได้กัมพลหัตถี มีช้างทั้งหลายได้ ๕๐๐ ตัว
ออกไปต้อนไปรับช้างกัมพลนำเข้าสู่โรงช้างแล

สร้างวิหารพระพุทธบาท ๔ รอย บนดอยสูง

อยู่มาถึงเดือน ๖ ออก ๘ คำ วันอาทิตย์
พระเป็นเจ้าช้างเผือกมีบิรวารได้ ๑,๐๐๐ แวดล้อมเป็นบิรวาร
เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทเจ้า ๔ รอย แล้วเลยสร้างวิหาร
คลุมพระบาทเจ้าแล้วสักการบูชาให้ทานสงฆ์พระพุทธรูปเจ้า
แล้ว ถึงเดือน ๖ แรม ๘ คำ เสด็จไปไหว้พระพุทธบาทเจ้า
ช่วงป่า แล้วก็เสด็จเข้ามาเมืองนั้นแล

ในจุลศักราช ๑๑๘๓ (พ.ศ.๒๓๖๔)
ปีมะโรง ศักราชเดียวกันนี้ พระเป็นเจ้าสร้างพระพุทธรูปเจ้า
องค์ใหญ่ในวิหารวัดพระสิงห์ แรกก่อวันเดือน ๑๒ เพ็ญ
เม็งวันพฤหัสบดี ปีจอ นั้นแล

ถึงเดือน ๖ ออก ๕ คำ พระเป็นเจ้า ให้แรกก่อกำแพงเวียนขึ้นนอกยามเข้ามืด ยิงปืนใหญ่ ๓ นัด
ภายในมีครุบาสมเด็จเจ้าวัดผ้าขาวเป็นประธาน ครุบาเจ้าจันทร์สิ่ววัดพระสิงห์ ครุบาเจ้าบาสรูปัญญ์วัดบันนาควงศ์
เป็นประธานพระสงฆ์ ๑๔ องค์ สวดพระปริตมงคล สวดมนต์ทั้งเล่ม มหาสมยสูตรทั้งเล่มและไชยะทั้ง ๗ อบรม
พรหมน้ำมนต์ หว่านทรายแล้ว ลงมือก่อครั้งแรกตั้งแต่แจ้งศรีภูมิก่อน แล้วลงมือก่อไปตามลำดับด้วยทักษิณาวรรต
นั้นแล

ในคืนที่จักลงมือก่อเวียนขึ้นนอกนั้น ผันตกลูกเห็บตกมาก ฟ้ามุ่เตาเผาอิฐลุ่ม แสดงว่าเป็น
เทพสังฆรณ์ จักก่อให้มีพุทธบาทเป็นชัยมงคล แล

ถึงจุลศักราช ๑๑๘๔ (พ.ศ.๒๓๖๕) ปีมะเมีย เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ คำ วันอังคาร องค์พระเป็นเจ้า
ช้างเผือกดอกบัวคำ ทรงพระประชวราเจียรน ถึงเดือน ๘ เพ็ญ วันพุธ ปีมะแม ยามสาย พระเป็นเจ้าถึงอินจรรณ
พิราลัยสู่สวรรคต อายุท่านได้ ๗๗ ปี ได้เสวยเมืองขณะอายุ ๗๐ ปี เสวยเมืองนาน ๗ ปี นั้นแล

เจ้ามหาอุปราชองค์เป็นพระอนุชา ก็แต่งตั้งเจ้ามหาทวงศ์องค์เป็นโอรสแห่งเจ้าช้างเผือก ทืออักษร
สาส์นล่องลงไปกราบบูลพระกรุณา เฝ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ เรื่องการ

อุโบสถ วัดพระบาทสี่รอย
ตำบลสะวาง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่
ตั้งอยู่บนเทือกเขาสูง อากาศเย็นสบาย

ที่พระองค์เจ้าข้างเมืองอนิจพิราลัยไปนั้น พระมหากษัตริย์เจ้าก็โปรดพระกรุณาให้เจ้าพนักงานจัดแจงยั้งเครื่องไทยทาน เป็นต้นว่า บาตรเหล็ก ผ้าไตร รองเท้าคว้าน ร่ม น้ำตาลทราย ผ้าหมอบังสกุล ชูบเทียนและโกศทองคำสำหรับใส่ สรีระศพนั้น ให้ข้าหลวงคุมเอาขึ้นเม้ากับแจ่มทางศรัทธา ครั้นมาถึงบ้านเมืองแล้ว ก็พร้อมกันสร้างแปลงยังปราสาท ที่ประดับด้วยลวดลายวิจิตรบรรจงวาดเขียนต่างๆ มียอด ๕ ยอด สูง ๘ วา ๒ คอก แล้วก็เอาสรีระศพเข้าไปไว้ใน โกศทองคำขึ้นตั้งปราสาทพระกระทำบุญให้ทาน เล่นมหรสพอันใหญ่ ๗ วัน ๗ คืน ถึงเดือนนี้ ออก ๓ คำ วันอาทิตย์ ก็ได้พร้อมกันชักลากปราสาทท่านเป็นเจ้าออกไปถวายพระเพลิงศพ เป็นที่สิ้นสุด นั้นแล

เจ้านายลูกหลาน ท้าวพระยา เสนอำมาตย์ทั้งหมด มีเจ้าพุทธรังค์เป็นประธาน ก็พร้อมกัน น้อมมอบบ้านเวณเมืองให้เจ้ามหาอุปราชได้เสวยราชสมบัติเป็นเจ้าเป็นใหญ่แก่ประชาราษฎร์ บ้านเมืองทั้งหมด ปรากฏ ได้ชื่อว่า "เจ้ามหาสุทรราช" (พระยาคำพัน) ก็มีแล

นิมิตอาทิตย์ ๒ ดวง จันทร์ ๒ ดวง

ขณะนั้น เทพสังฆพรหมได้เห็นนิมิตหลายประการ คือว่าเห็นพระอาทิตย์ออก ๒ ดวง พระจันทร์ ก็เห็น ๒ ดวง เนื้อหาย อีเก้งก็เข้าเวียง ท่านพระเป็นเจ้าให้ท้าวหมอและนักปราชญ์มาบูชาทิศพลและอินทอุปาทร์ แล้วนิมนต์พระสังฆเจ้าสวดพระปริตมงคล และกรณียสูตร ๑,๐๐๐ รอบ ไชยทั้ง ๗ ในที่ทั้งหลาย ๒๘ แห่ง คือว่า ป-อา-เต-ศ-รี-ม-อุ-ม-ก แห่งเมืองและประตูเมืองทั้งสิบ สะดือเมืองที่เสอาอินทิล และข้างเมือง ๒ ตัวหัวเวียง พระสังฆเจ้าสวดแห่งละ ๑๔ องค์ กระทำบุญให้ทานและบูชาตามอุปเทศแล้ว ก็บูชาเสือบ้าน เสือเมือง คือ เสอาอินทิล ๗ วัน ๗ คืน นั้นแล

ถึงเดือน ๖ ออก ๓ คำ พระมหากษัตริย์เจ้ากรุงศรีอยุธยา ประทานเครื่องยศให้ข้าหลวงคุม ขึ้นเม้าที่พระเจ้านครลำปาง ให้เจ้าพุทธรังค์ไปรับเอาที่ได้ถึงฐานันดรเป็นอุปราช

ในมีมะเมย จุลศักราช ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๖๕) เดือน ๖ ออก ๓ คำ นั้นแล เจ้ามหาขานนใช้ขูด มาเจรจาดความเมือง ก็ศักราชเดียวกัน

อยู่ได้เดือน ๑ ถึงเดือน ๗ ขึ้น ๓ คำ องค์พระเป็นเจ้ามีบิวารเป็นอันมาก เสด็จยาดตราส่งไป เฝ้าได้ผ้าฐิติพระบาทพระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์เจ้าก็ประทานเครื่องท้าว ๕ ประการ พระมงกุฎ สร้อยสังวาลย์ สิ่งของเงินทอง ผ้าผ่อนเป็นอันมาก กับทั้งปืนใหญ่ ๒ กระบอก แล้วทูลลาขึ้นเม้าถึงเมือง ถึงตำหนักวังมิ่ง เดือนเจียงออก ๑๔ คำ คำทั้งที่ตำหนัก ๓ คืน

ถึงวัน ๕ เดือนเจียง แรม ๓ คำ มีเจ้ามหาอุปราชพุทธรังค์เป็นประธาน เจ้านายชิตยวงศา ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์พร้อมกัน มีปฎิภาสราชทั้วดอกดอกไม้ ออกไปอัญเชิญพระเป็นเจ้าเสด็จเข้ามาทางประตู ข้างเมือง เข้ามาสถิตสำราญในปราสาทนิเวศวันนั้นแล

ฉลองอุโบสถวัดไชติการาม อัญเชิญพระธาตุจอมทอง

ถึงเดือนยี่เพ็ญ พระเป็นเจ้าให้จัดยังมีทานอันใหญ่ คือว่า ให้ทานมหากรฐิน ๙ กองนั้นแลถึง วันเดือน ๕ เพ็ญ พระเป็นเจ้าก็ได้ฉลองพระมหาอุโบสถวัดไชติการาม ด้านตะวันตกพระเจดีย์หลวงให้จัดยัง

มหาทาน มีเป็นต้นว่า มหาอัฐบริวาร จงคำ อาสนะ และรูปช้างม้า ๙ ตัว รูปม้าดำ ๑๓๓ ตัว เงินแขวนคอรูปช้างรูป ม้าตัวละ ๑๒๒ กอง รวมกันหนัก ๑๓,๕๕๐ บาท ปราสาทผ้า ๕ หลัง ถวายเป็นทานแก่พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า ๑๐๑ องค์นั้นแล

พระเป็นเจ้ามหาสุทโธทรมิให้ทรงมีอุปมาคันธมาลาข้าวตอกดอกไม้รูปเทียน ให้คนไปอาวาธนา อัญเชิญพระมหาชินธาตุเจ้าจอมทองซึ่งมาจากเมตตา แล้วพระเป็นเจ้าก็ให้หาช่างทองมาทำโกศทองคำสูง ๑ หน้า ๒๒๒ คำ ทำโกศเงินสูง ๑ หน้า ๘๐๐ ถวายเป็นทาน เป็นที่ประดิษฐานสำเนาพระมหาชินธาตุเจ้า แล้วก็ได้เชิญ ชวนป่าวร้องประชาชากรบ้านเมืองทั้งมวล ทำสักการบูชาสรรเสริญพระธาตุเจ้า และกระทำบุญให้ทานมากนัก พระธาตุเจ้าได้ยังลบล้างการศรัทธาครั้งนั้นเป็นเงินอีก ๘,๗๐๐ เงินเชียง ๒๕๐ และเครื่องอัฐบริวาร ผ้าม้วนเป็นอันมาก แล้วก็อาวาธนาพระธาตุเจ้าเสด็จกลับที่อยู่จอมทองตั้งเก่า ในต้นฤดู เดือน ๘ ปีมะแม ภัทรวาร ๑๘๘๕ (พ.ศ.๒๓๖๖) นั้นแล

ครั้งนั้น เจ้าราชวงศ์สุวรรณคำมูลก็สร้างศาลา ๕ หลังตรงแจ้งศรีภูมิด้านตะวันออกน้ำแม่ข่า สร้างเสร็จแล้วด้วยไม้สัก พื้นกระดาน ผ่ากระดาน มุงด้วยแป้นเกล็ด

ถึงวันอังคาร เดือน ๗ แรม ๑๕ ค่ำ ให้ทานยังบรรณศาลา ๕ หลัง และปักชงยาว ๒๐ วา ให้ มหาทานเป็นอันมาก มีช้างม้า ๗ ม้าดำ ๙ ปราสาท ๙ หลัง และมหาอัฐบริวารเป็นอันมาก

ขณะนั้น อุณหกาการเกิดวันวายุสืบสน บ้านเมืองเป็นกสิยุค เหตุว่าเจ้าทั้งสองคือ พระเป็นเจ้า มหาสุทโธทรมิ และเจ้าราชวงศ์สุวรรณคำมูลไม่สามัคคีปรองดองกัน จนเกิดวิวาทจักรบกัน เสนอำมาตย์ทั้งมวลเห็น ว่าจักไม่เต็มงามกับพี่น้อง จึงใช้คนไปให้สาพระเจ้ารัตนราชาเจ้าหอคำเมืองนครลำปาง พระเป็นเจ้าหอคำเมืองลำปาง ทราบแล้ว ก็เสด็จมาด้วยคนบริวาร ๒,๐๐๐ คน เจ้าหลวงเมืองลำพูน องค์เป็นน้องหลักกับบริวาร ๑,๐๐๐ คน ยกเข้า มาถึง ณ เดือน ๘ ออก ๑๓ ค่ำ มาตั้งอยู่ตึกหน้าหัวสะพานแม่น้ำปิง มาหาปราชญ์ระดับเสียงซึ่งการพาลวิวาทแห่ง เจ้าทั้ง ๒ พระองค์

ถึงในวันเดือน ๘ แรม ๔ ค่ำวันอาทิตย์ พระเป็นเจ้าหอคำเป็นต้น และเจ้าหลวงเมืองลำพูนเป็น ประธาน ขัตติยราชวงศ์เจ้าทุกองค์ นำเอาพระเป็นเจ้ามหาสุทโธทรมิมาหาอธิษฐานในวัดนติงสาพระนครเชียงใหม่ เข้าไปบวชยังวัดเชียงมั่น มีสังฆะ ๒๑ องค์

ถึงวันจันทร์ เดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ พระเป็นเจ้าหอคำเมืองนครลำปาง ปลอ่ยอ้ายโจรผู้ร้ายที่เอา ช้างไปล่าเอางา ๖ คน ให้หนีจากคุกพ้นความตายวันนั้นแล

ถึงในเดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ พระเป็นเจ้าสมณราชาที่ออกไปปฏิบัติบำเพ็ญอยู่กับพระมหาราชาครู ครอบบัญญัติวชิระ วัดบุปผารามเวียงสวนดอก นั้นแล

มุสสรตเสี้ยงทายหาเจ้าผู้ครองนคร

เมื่อ่นั้น เจ้ามหาอุปราชพุทธวงศ์เป็นต้น เจ้าราชวงศ์คำมูลเป็นประธานขัตติยวงศ์ท้าวพระยาเสนา อำมาตย์ทั้งมวลก็พร้อมเพรียงกันว่า บ้านเมืองเราก็คืออันร้างว่างเปล่าปราศจากเจ้า ไฉนว่าหาเจ้าไม่ได้ดังนี้ ทำสิ่ง ประการใดเราทั้งหลายจักได้เจ้าองค์ประกอบชอบด้วยศกพิชชาธรรม มาเสวยราชสมบัติบ้านเมือง อันเป็นใหญ่แก่

เราทั้งหลาย เราทั้งหลายก็ควรพากันไปไหว้พระเป็นเจ้าหอคำควรระแล” ว่าอย่างนั้น แล้วก็พากันไปไหว้พระเป็นเจ้าหอคำตามคำพร้อมกันทุกประการ พระเป็นเจ้าหอคำจึงมีพระราชกฤษฎีกาว่า “ให้เราทั้งหลายให้วันอาทิตย์เสื่อบ้านเสื่อเมืองทั้งมณฑลและเทวตอาอินทร์พรมม ตั้งสัตยาธิษฐาน ปล่อยมุสสรตเสี่ยงทาย หาเจ้าตมณีบุญสมภารเกิด”

เมื่อ่นั้น เจ้ามหาอุปราชเป็นประธาน และเจ้านายท้าวพระยาทั้งมณฑลกลับคืนมาสู่เวียงแล้ว ก็พร้อมกันตบแต่งเตรียมมุสสรตคันอันเป็นมงคลแล้ว ไหว้วันเทวตา อินทร์พรมม อาทิตย์ เสื่อบ้านเสื่อเมืองทั้งมณฑลแล้ว ตั้งสัตยาธิษฐานว่า “มุสสรตจงไปหาเจ้าองค์มีบุญมาเสวยราชสมบัติบ้านเมืองแห่งเราทั้งหลายเกิด” กล่าวอย่างนั้น แล้วก็ปล่อยมุสสรตไป นักปราชญ์โบราณปุโรหิตดาจารย์และเสนาอำมาตย์ทั้งมณฑล ก็บรรเลงดุริยดนตรีฉลองสมโภชไปตามหลัง มุสสรตทันประเสริฐก็ประทักริษณเวียงหลวง ๓ รอบแล้ว ก็หันหน้าเฉพาะสู่ทิศตะวันตก แล้วก็เข้าไปสู่บุปผารามเวียงสวนดอก แล้วมุสสรตประทักริษณซึ่งเจ้าองค์มีบุญสมภาร ๓ รอบแล้วก็อยู่ที่นั่นแล

เมื่อ่นั้น ขัตติยราชวงศ์ ท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ทั้งมณฑล ก็พร้อมกันได้อโอกาสอาราธนาพระมหาสมณราชเจ้าลาลิกขสมณเพศ แล้วก็อัญเชิญท่านเป็นเจ้าเสด็จขึ้นพระหัตถ์ยานูกศแห่งแหบนบรรเลงดุริยดนตรีเฉลิมฉลองถึงหัวลินแล้ว ก็เอาบ่อแก้ว ๗ ธิวนาองค์ทรงภควรงค์พระเป็นเจ้าในที่นั้นแล้ว พระเป็นเจ้ามายังประตูช้างเผือกแล้ว เจ้าไปไหว้พระเจ้าเชียงยืนและพระราชาผู้เจ้าแล้วเสด็จเข้ามาถึงประตูช้างเผือก ให้ลี้จูงหมาพาแหวกทาบไถ้นำเสด็จเข้ามาแวะไหว้พระพุทธรูปเจ้าพระธาตุ วัดเชียงมั่นแล้ว เสด็จเข้ามาถึงหน้าพระราชวังหลวงแล้ว ภายใต้นิมพระสังฆเจ้า ๑๐๘ องค์ ภายนอกมีสมเด็จพระเป็นเจ้าหอคำนครลำปางเป็นต้น และเจ้าเมืองลำพูน เจ้ามหาอุปราช เจ้าราชวงศ์เป็นประธาน พระสังฆเจ้าก็สวดพระปริตมณฑล สวดมนต์ทั้งเล่ม มหาสมยสูตรทั้งเล่ม ไชยพาหุ ชินบัญชรไชยปฏิวิ สัมพุทธกถา อุณหัสสวิชัย บริวารณ์ทั้งหมดแล้ว พระเป็นเจ้าสถิตสำราญอยู่ปราสาทนิเวศหอคำได้ ๓ วัน ๓ คืน พระเป็นเจ้าก็ทรงประชวรเล็กน้อย มหาขัตติโยรส บุตรธิดาเจ้าทั้งหลาย จึงเอาพระเป็นเจ้าเสด็จขึ้นพระยานูกศทามขึ้นสู่หอหลังใต้ที่เก่า แล้วก็ประชุมมายังหมอยาทั้งหลาย เข้ารักษาพยาบาล หมอลประกอบยาถวาย พยาธิแห่งพระเป็นเจ้าก็คลายหายภัยดีนั้นแล

ถึงในวันอังคาร เดือน ๔ ออก ๑๓ ค่ำ สมเด็จพระเป็นเจ้าหอคำเมืองนครลำปาง และเจ้าเมืองลำพูนก็พาเอายังคบวิวารเสด็จกลับเมืองแห่งตน ในจุลศักราช ๑๑๘๖ (พ.ศ.๒๓๖๗) ปีวอก วันนั้นแล ถึงเมื่อในวันศุกร์ เดือน ๔ แรมค่ำ ๑ ศักราชเดียวกันนี้ หลวงจันทร์ หลวงทิพรักษา นายคำวัง ข้าหลวงเชิญเอาตราพระราชสีห์ขึ้นหมอบทูลว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ณ กรุงเทพมหานครทรงพระประชวรหนัก เสด็จเข้าสู่สวรรคตแล้ว แทเอาพระบรมศพเข้าไปไว้ในห้องพระมหาปราสาท แล้วยก “เจ้าฟ้ากรมเจษฎาบดินทร์” ขึ้นมาผ่านพิภพเสวยราชย์เป็นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวยี่สิบห้าพรรษาแล้ว ยกเจ้าฟ้ากรมศักดิ์ขึ้นเป็น “สมเด็จพระกรมพระราชวังบวรสถานมงคล กษัตริย์วังหน้า” ตามอย่างพระมหากษัตริย์ราชสืบ ๆ มาแต่ก่อนนั้น ก็มีแล

ถึงวันอังคาร เดือน ๑๒ ขึ้น ๘ ค่ำ พระเป็นเจ้ามหาสุทนต์ราชา ให้ไว้ถัดศบวิธราชถวายเป็นทานแก่พระสงฆ์เจ้า ๑๒๐ ลำับ อุทิศบุญแด่พระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ในศักราช ๑๑๘๖ นี้แล

นำหัวเมืองเชียงใหม่หนัก

ครั้นมาถึงในวันอังคาร เดือน ๑๒ เพ็ญ นำหัวเมืองหนัก โรงเรืออันพระเป็นเจ้ามหาสุทนต์ มีอาชญาให้สร้างที่ศาลาริมน้ำบึงโค่นทั้ง ๖ หลัง เสียเรือไป ๕ ลำ ในศักราช ๑๑๘๖ นี้ ครั้นอยู่มาวันอังคาร เดือนเจียงขึ้น ๑๓ ค่ำ เจ้ามหาอุปราชพุทธวงศ์ทอหน้า พาเอาขัตติยะลูกหลานทั่วพระยาเสนาอำมาตย์ทั้งสองไปเฝ้าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์นั้นแล ภายหลังเจ้ามหาอุปราชนั้น องค์พระเป็นเจ้ามหาสุทนต์ก็ประชวร เจ้าราชวงศ์เป็นประธาน เจ้าพิมพ์सारราชบุตรขัตติยวงศ์ ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ทั้งหมด มีหนังสือบอกอาการใช้ส่งไปกราบทูลพระมหากษัตริย์เจ้า พระมหากษัตริย์เจ้าทรงทราบแล้ว จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นายคำว้างคุมหมอยาหลวงขึ้นมา

ถึงวันศุกร์ เดือน ๔ ออก ๕ ค่ำ ภาวสุขภาพบาทพระเป็นเจ้าก็ไม่หายพอให้ทุเลา อยู่มาถึงเดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ ขุนาเคราะห์เมือง และขุนาเสื่อเมือง และขุนา ก.บ.อา.เต.ศรี.ม.อุ (ศรีเมือง)

ถึงวันพุธ ๔ เดือน ๕ เจ้ามหาอุปราชมาจากเมืองใต้ขึ้นมากับบ้านเมือง ณ วันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๑๑ ค่ำ เวลาค่ำแล้วบ่ายลงตี ๒ โมงปลาย ๕ บาทน้ำ พระเป็นเจ้ามหาสุทนต์ก็ถึงแก่อนิจกรรมพิราลัยสู่สวรรคตไปวันนั้นแล ท่านเสวยเมืองได้ ๓ ปี อายุท่านได้ ๗๑ ปี

ความแตกแยกของราชวงศ์เจ้าผู้ครองนคร

ขณะนั้น เจ้ามหาวงศ์ราชบุตรแห่งพระเป็นเจ้าข้างเมือง และเจ้าแก้วเมืองมา บุตรแห่งเจ้าราชวงศ์คุมคน ๕๐๐ ไปตีพม่าหมองแปดวันเมืองเมกตะมะยังไม่กลับมา เจ้ามหาอุปราช เจ้าราชวงศ์มีหนังสือแจ้งเรื่องพระเป็นเจ้าพิราลัยนั้น ไปแจ้งสมเด็จพระเป็นเจ้าหอคำเมืองนครลำปาง ท่านรู้แล้วก็เสด็จมาด้วยพลนิยายโยธา ๕๐๐ เศษ เจ้าเมืองลำพูนองค์เป็นน้องสุดห้อมมีบริวาร ๖๐๐ ยกเข้ามาถึง ณ วันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ นั้นแล ก็พร้อมกันสร้างแปลงยังวิมานปราสาทที่จักโสบรมศพไปทุกวัน แล้วก็พร้อมกันมีหนังสือบอกให้เจ้าไชยลังกา ถึงลงไปกราบทูลพระมหากษัตริย์เจ้าแล

ส่วนพระเจ้าหอคำเมืองนครลำปาง และเจ้าเมืองลำพูน ก็เร่งจัดเอาข้าวงเงินทองครอบครัวสมบัติพระเป็นเจ้าหอคำพิราลัยไปเป็นอันมาก เจ้าพิมพ์สารต้านทานไม่ได้ ก็เลยละบรมศพพระราชบิดาเสีย พาเอาเจ้าธรรมกิตติสุริยเมกษณรินทร์องค์เป็นน้อง หนังสือไปพึ่งบรมโพธิสมภารอยู่เป็นข้าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระมหากษัตริย์เจ้า กรุงรัตนโกสินทร์ เป็นหว่างก่อนนั้นแล

อยู่มาถึงจุลศักราช ๑๑๘๗ (พ.ศ.๒๓๖๘) ปีระกา เดือน ๗ แรม ตมปีใหม่แล้ว เหตุการณ์บ้านเมืองบังเกิดบงกชเชียด คางคกเป็นฝูงเข้าประทุษร้ายจนเหยียบไม่ถึงดิน นกยางกิริบกบนอากาศรทรวงหนองแจ้งศรีภูมิ ไม่แต่เท่านั้นนกตะกุ่ม แร้ง กา มานินร่อนอยู่ในอากาศเหนือท่ามกลางเวียงหลวงจนบดบังไปทั้งหมด ไม่อาจคอนานับได้ถ้วนแล

ขณะนั้น เจ้ามหาวงศ์เป็นประธาน เจ้าแก้วเมืองมาไปตีพม่าหมองแปดชัยชนะแล้ว กวาดต้อนเอาผู้คนครอบครัวเข้ามาถึงบ้านเมือง มีทำโรคระบาดถึงเมือง คนเป็นพยาธิท้องร่วง ถ่ายสองครั้งก็ล้มตายเป็นอันมาก ในอาณาจักรทั้งมวลตายมากกว่าหมื่นคนแล สำหรับบุญญาภิสังขารอันได้สร้างโชตคาศาสนา ก็ยังมีพอแล้ว

แก้อุบาทว์ด้วยพุทธมนต์

อยู่มาถึงในวันเสาร์ เดือน ๘ ขึ้น ๑๔ ค่ำ อีเก้งก็เข้ามาถึงเชิงปราการเวียงชั้นนอกนั้นแล นอกประตูท่าแพ ก็ได้บูชาอินทอุบาทว์และบูชาเคราะห์เมือง นิมนต์พระสังข์เจ้า ๑๐๘ องค์ สวดพระปริตมงคลสูตร รอบเวียง ๗ วัน กระทำบุญให้ทานเป็นอันมาก

ในวันอาทิตย์ เดือน ๘ เพ็ญ มีเจ้ามหาอุปราชเป็นประธาน เจ้าราชวงศ์ เจ้านายลูกหลาน บ้านเมืองทั้งมวล พร้อมกันไปยกฉัตรพระมหาเจดีย์เจ้า วัดบุญผาeram พระอารามหลวงสวนดอกไม้ทั้งนั้นแล

ถึงเดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ วันเสาร์ เจ้ามหาอุปราชเป็นต้น เจ้าราชวงศ์เป็นประธาน เจ้านาย ลูกหลานทั้งมวล พร้อมกันมุ่งหลังคาวีหาลงวัดสังฆารามเชียงใหม่ วิหารหลังนี้เจ้าราชวงศ์หรือเอาทองขวาง พระเป็นเจ้าช่างเผือกไปสร้างไว้

งานศพต้องมีพรสพรีนเร็จ

ครั้นอยู่มาในวันพุธ เดือน ๔ ออก ๒ ค่ำ ได้อัญเชิญเอกพระเจ้านมหาสุภัทรรลงนอนวิมานปราสาท ประโคมตนต์รี กระทำบุญให้ทานเป็นอันมาก

ถึงในวันอาทิตย์ เดือน ๔ ออก ๖ ค่ำ ก็ได้ชักลากวิมานปราสาทบรมศพออกไปสู่สุสานถวาย พระเพลิงวันนั้นแล

ถึงในวันจันทร์ เดือน ๔ ออก ๗ ค่ำ สมเด็จพระเป็นเจ้าหอคำนครลำปาง และเจ้าเมืองลำพูน ก็เสด็จนิวัติ พาอายุศบวิวารกลับคืนบ้านหาเมืองแห่งตนก็มีแล

พระเจ้าหอคำกลับถึงเมืองนครลำปางแล้ว อยู่ไม่นานเท่าใดก็ทรงพระประชวรหนักมากถึงในวันเสาร์ ยามแตรสูเที่ยงวัน เดือน ๗ แรมค่ำ ก็พิราลัยสู่สวรรคาลัยนั้นแล อายุท่านได้ ๗๘ ปี

ในจุลศักราช ๑๑๘๗ (พ.ศ. ๒๓๖๘) ปีระกานี้ บ้านเมืองหัวไร่ไม่มั่นคงแก่เจ้านายไพร่ราษฎร ทาประมาณไม่ได้ อยู่มาถึงเดือน ๑๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้จัดแจงเงินดวงตรา ๔ ชั้น ผ้าไตร ๕๐ ไตร ผ้าขาวเทศ ๗๐ พับ รมกระดาษ ๗๐๐ คู่ น้ำตาล ๓๘๐,๐๐๐ แห่ง พระยาศรีสุภะ พระสุนทรราชเสนาเป็นนายรวมกัน ๗๐ คน เป็นข้าหลวงคุมเอาขึ้นมากถวายเป็นทานอุทิศบุญไปหาพระเป็นเจ้ามหาสุภัทระ เจ้าเมืองเชียงใหม่ ก็ในศักราชเดียวกันนี้

อยู่มาถึงในวันพฤหัสบดี เดือนเจียง ขึ้น ๓ ค่ำ เจ้าราชวงศ์ก็ล่องไปเฝ้าพระมหากษัตริย์เจ้า ณ กรุงรัตนโกสินทร์ วันนั้นแล

อยู่มาถึงเดือนเจียง แรม ๓ ค่ำ ยามจักใกล้เที่ยงคืน เมื่อรุ่งล้อมพระจันทร์ ๓ รอบ เห็นเหตุเมฆเสียดในอากาศ ถึงวันเดือนเจียงแรม ๕ ค่ำ ก็ได้บูชาเคราะห์เมือง สิบชะตาเมืองบูชาในที่ ๑๘ แห่ง มีเสอาหินชิล เจ้าเป็นต้น พ้าผ่ามหาเจดีย์วัดโลก ก็ในเดือนเจียง แรม ๗ ค่ำ วันอังคารนั้น

ส่วนเจ้าราชวงศ์ล่องไปเฝ้าพระมหากษัตริย์เจ้า ก็ทรงป่วยไข้ลุกลากลับขึ้นมาถึงบ้านแสนตอ ก็ถึงอนิจกรรมเสีย ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ออก ๑๑ ค่ำ ยามกาลอดดึกป่วยดองได้ ๒ โมง จุลศักราช ๑๑๘๗ (พ.ศ. ๒๓๖๘) ปีระกา อายุท่านได้ ๖๖ ปี เจ้านายลูกหลานทั่วพระยาภิเษกสรีระศพท่านขึ้นมาถึงบ้านเมตตา ที่นั่นเจ้าสุริยวงสาจางวาง

เมืองลำปาง องค์เป็นน้องสุดท้อง ก็เข้ามาอยู่ทำวัตรปฏิบัติเจ้ามหาอุปราชองค์เป็นพี่ในเมืองเชียงใหม่ เป็นครั้งเป็นคราวนั้นแล

ถึงจุลศักราช ๑๑๘๘ (พ.ศ.๒๓๖๙) ปีมจ เดือน ๙ ออก ๑๒ ค่ำ วันพุธ ก็ได้ปลงศพท่านเป็นเจ้าราชวงศ์ยังบ้านมีดกานั้นแล

ส่วนพระยาแสนหลวงปฐมอัครมหาเสนาธิบดี ล่องไปเฝ้าพระมหากษัตริย์ตามท่านเจ้าราชวงศ์ กลับมาถึงบ้านเมืองก็ป่วยไข้เลยถึงแก่อนิจกรรม ก็ได้พร้อมกันสร้างปราสาทใส่ศพของท่าน ถึงเดือน ๙ แรม ๔ ค่ำ ก็ได้ชักลากปราสาทศพของท่านออกไปปลงวันนั้นแล อายุท่านได้ ๖๖ ปี ท่านอนิจกรรมก็ในจุลศักราช ๑๑๘๘ ตัว ปีมจนี้แล

ถึงเดือน ๑๐ หลัง ออก ๘ ค่ำ เนื้อทรายตัว ๑ เข้าถึงประตูช้างเผือกด้านตะวันออก ถึงเดือน ๑๐ หลัง ออก ๙ ค่ำ มีสิ้นท้องที่ ๑ ถึงเดือนนี้ ออก ๑๑ ค่ำ มีรบกันยังดอยอ่างสูงเชียงดาว เป็นที่น่าสะพึงกลัวมากนักก็มีแล

ถึงวันเดือน ๑๐ หลัง แรม ๘ ค่ำ วันเสาร์ พระมหากษัตริย์เจ้าโปรดให้หลวงพรมเมืองกำแพงเพชรคุมเอาผ้าไตร ๓๐ ไตร ผ้าเทศ ๓๐ พับ เงินดวงตรา ๖ ชั้น ร่ม ๓๐๐ คัน รองเท้า ๓๐๐ คู่ ถุงลัทธิลาด ๑๖ ลูก ขึ้นมาทอนหาเจ้าราชวงศ์นั้นแล

ส่วนเจ้ามหาอุปราชพุทธวงศ์เล่า (พระยาพุทธวงศ์) ครั้นพระเป็นเจ้ามหาสุภัทรรุ่งแก้วพราลัยไปแล้ว ถึงจุลศักราช ๑๑๘๗ (พ.ศ.๒๓๖๘) ปีระกา เดือน ๙ เพ็ญ เม็งวันพุธ มหาชติยวงศา ท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ก็น้อมบ้านถวายเมืองให้ท่านเป็นอิสระประชาชน เป็นเจ้าเป็นใหญ่แก้วฐประชาราชูฎร์บ้านเมืองทั้งมวล อยู่สถิตสำราญ คู่มิ่งแก่แห่งองค์ท่าน ตะวันตกวัดศรีเกิด หน้าวัดพระสิงห์ได้ ๓ ปี ก่อนนั้นแล

ถึงจุลศักราช ๑๑๘๘ (พ.ศ.๒๓๖๙) ปีมจ เจ้ามหาองค์และเจ้ามหาพรมก็ได้ล่องลงไปเฝ้าสมเด็จพระเป็นเจ้าอยู่หัว ณ กรุงรัตนโกสินทร์ หรือกรุงเทพมหานคร พระเจ้าอยู่หัวทรงชุบเลี้ยง ตั้งเจ้าเมืองลำพูนขึ้นเป็นพระเจ้าลำพูน ตั้งเจ้ามหาองค์เป็นอุปราช ตั้งเจ้ามหาพรมขึ้นเป็นราชวงศ์

ภายหลังเจ้า ๒ พระองค์พี่น้องยังไม่ได้ขึ้นมา ในศักราช ๑๑๘๘ ตัว ปีมจ ณ วันจันทร์ เดือน ๑๐ ทนสอง แรม ๑๒ ค่ำ เวลาเที่ยงวัน อัครราชเทวีแห่งพระเป็นเจ้าเสด็จตีสุวรรณปทุมมาองค์ชื่อ ฟองสมุทรราชเทวี ก็ถึงแก่อนิจกรรมไป อายุท่านได้ ๗๕ ปี ขัตติยลูกหลานทั้งมวลก็พร้อมกันเอาศพสรีระร่างกายใส่โลงไว้รอเจ้ามหาองค์อุปราชองค์เป็นราชบุตรก่อนนั้นแล

ถึงวันจันทร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๐ ค่ำ มหาอัครมหาเสนาบดีแห่งพระเจ้าเชียงใหม่องค์เป็นพี่ใหญ่แห่งนางทั้งหลาย ชื่อ จันทราชเทวี ก็ถึงพราลัย อายุท่านได้ ๗๘ ปี ขัตติยราชวงศา ท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ทั้งมวลก็พร้อมกันสร้างวิมานปราสาทอันตั้งเหนือราวใส่ศพราชเทวีเสร็จสมบูรณ์แล้ว ก็กระทำบุญให้ทาน มีการละเล่นพรสพวันเรียง ณ วันเดือนนี้ ออก ๓ ค่ำ ก็ได้ชักลากปราสาทศพสรีระร่างกายแห่งจันทเทวีออกไปปลงเสียวันนั้นแล

สมโภชวิหารวัดพระสิงห์

ถึงในวันอาทิตย์ เดือน ๓ ออก ๑๒ ค่ำ ยามสาย แรกก่อสนามวันนั้น ถึงเดือน ๖ เพ็ญ เม็งวันจันทร์ พระเจ้าองค์เป็นมุขบาล เป็นใหญ่กว่ามหาพิชัยราชวงศ์ ท้าวพระยา เสนอำมาตย์ บ้านเมืองทั้งหมด พร้อมกันกระทำบุญให้ทาน ฉลองสมโภชมหาวิหารหลวงวัดพระสิงห์ ที่เจ้าราชวงศ์องค์เป็นน้องได้สร้างไว้ นั้น มี มหาอัฐบริวาร จงอาสาละ ๕ ลำับ ทอผ้า ๒๑ ซ้างผ้า ๔๒ ม้าผ้า ๓๑ ซ้างฝ้าย ๖ ม้าฝ้าย ๓ ม้าหมาก ๔ มณฑปผ้า ๓ สะเพลาผ้า ๓ ลูกตัวกาย ๑ ปราสาทผ้า ๓๒ รูปวิว ๑ มณฑปหมาก ๑ กอง รวมกันทั้งหมด ๑๖๖ บ้อง โฟพะเนียงไม้ประตุน้ำหนัก ๕,๐๐๐ ขึ้นไป ๖๔ บ้อง บ้องไฟดอกไม้ไฟชุดน้ำหนัก ๕,๐๐๐ ขึ้นบน ๔๖ บ้อง รวมกันได้ ๑๐๐ บ้อง บ้องไฟร้อยน้ำหนัก ๕,๐๐๐ ลงมา นับไม่ได้ เป็นมหาสมัยกาลครั้งใหญ่ วันนั้นแล

ถึงเดือน ๗ ขึ้น ๓ ค่ำวันศุกร์ คณะเจ้ามหาวงศ์ มหาอุปราช เจ้าราชวงศ์ เสด็จกลับจากเมืองได้ ขึ้นมาถึงบ้านเมืองวันนั้น ถึง ณ วันเสาร์ เดือน ๗ ออก ๔ ค่ำ ก็ได้กระทำบุญให้ทาน ชักลวดศพสระปราสาท อัครราชเทวีแม่เจ้าฟองสมุทรออกไปปลงวันนั้นแล

กองทัพล้านนาบุกล้านช้าง

ขณะนั้น เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ก่อกบฏประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ ลั่นเกล้า ลั่นกระหม่อมกรมพระราชวังบวรสถานมงคล วังหน้าเป็นแม่ทัพนำกำลังทัพ ๑๐๐,๐๐๐ ยกขึ้นทางเมือง นครราชสีมาและจำปาสัก ลุ่มภูหนองบัว แล้วมีตราพระราชสีห์ไปโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขึ้นมาเกณฑ์กองทัพ หัวเมืองทั้งหมด ยามนั้นเจ้ามหาวงศ์มหาอุปราชขึ้นมากังอยู่ได้ ๑๕ วัน เจ้ามีพระหทัยอันกล้าหาญชานาญด้วยการสงครามมากนัก ก็จัดทัพลี้กโยธาหาญ ๕,๐๐๐ คน ถึง ณ วันศุกร์ เดือน ๗ แรม ๑๒ ค่ำ ยามสาย เจ้าเสด็จยกจตุรงค์เสนาโยธาทองจากเวียงจันทน์ประจวบเชิงเรือ และประจวบที่แผ่นดินตะวันออก ไปถึงกลางทุ่งหนองช้างคลาน ทัดติราชยานช้างที่นั่งมงคลตัวชื่อว่า "ปราบเมืองม" มั่นรู้ว่าจักได้ชัยชนะหมอบนั่งลง ๓ ครั้ง ร้องโญ่จนท้าวแสนเดือนมากนัก เจ้าก็ไม่ไปปลางทัพห้วยฝ่นแสนห้าปากเหมืองหลวงลำพูนเอาฤกษ์เอาชัยหยุดนอนที่นั่น ๑ คืน ในวันนั้นเป็นวันเนา (ช่วงปีใหม่สงกรานต์) วันถัดมาเป็นวันพฤหัสบดี วันเสาร์ ก็กราบจึงเพิ่มขึ้นอีกตัว ๑ จึงเป็นจูลศักราช ๑๑๘๔ (พ.ศ.๒๓๗๐) ปีถุน และยกทัพลี้โยธาไปด้วยระยะมัคคดาตราบถึงเวียงจันทน์ บรรจบกองทัพหลวงพระมหาจักรีตรีย์เจ้าแล้ว เข้าสู้รบยึดเอาเวียงจันทน์แตกกระจัดกระจายไป จับได้ตัวเจ้าอนุเจ้าเวียงจันทน์และเครื่องศาสตราวุธ ลูกเล็กครอบครัวเป็นอันมากกว่า ๓ แสนเศษ กษัตริย์เจ้าวังหน้า ก็เอาตัวเจ้าอนุและราชบุตรราชวงศ์ลงไปยังคุกในกรุงรัตนโกสินทร์ทราบสิ้นอายุชีวิตก็มีแล

ภายหลังเจ้ามหาอุปราชไปทัพเวียงจันทน์นั้น เจ้าแก้วเมืองม เจ้าสุริเย เจ้ามหาวงศ์ลูกเจ้าราชวงศ์ องค์เก่า ๓ องค์พี่น้องคุมพล ๓๐๐ พอลงเดือน ๘ ออก ๕ ค่ำ วันอังคาร จูลศักราช ๑๑๘๔ (พ.ศ.๒๓๗๐) ปีเมืองไถยกทัพขึ้นไปที่เมืองเส้นไม้ได้ ตอยลงมา อ้ายแก้วกลางเวียงพลัดหลงไม่ไป พวกเมืองเส้นจับได้ส่งไปตั้งเมืองอังวะ ภายหลังเขาก็ปล่อยคืนมหาท้าวบ้านเมืองดังเก่า

ถึงวันเดือน ๘ แรม ๑๒ ค่ำ องค์พระเป็นเจ้าองค์เป็นนครรัฐาธิบดี เสด็จขึ้นไปยกฉัตรหลวง บูชาพระมหาเจดีย์ธาตุเจ้ายอดเขาอุจจบุรพตสุเทพ(พระธาตุตอดยสุเทพ) ๔ มุมฯ ละ ๑ ฉัตร เป็น ๔ ฉัตรแล

ถึงวันพฤหัสบดี เดือนเจียง แรม ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๘๙ (พ.ศ.๒๓๓๐) ปีกุนนั้น
เจ้ามหาอุปราชกลับจากทัพเวียงจันทน์มาที่บ้านเมือง

สร้างผนังน้ำแม่ข่า

อยู่มาถึงเดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ปีกุนนั้น เจ้ามหาอุปราช บังเกิดด้วยมหาศรัทธาก็ได้สร้างแปลงสะพาน
ตินคือว่าผนังแม่ข่า วันแรกนั้นสร้างท่อน้ำผนัง ตั้งแต่เวียงอาตาท่าแพออกไปมี ๑๗๙ วา สร้างศาลาลัย ๒ หลัง
และยังเรือศาลา ๕ หลัง ที่เจ้าราชวงศ์องค์เก่าสร้างนั้น มากเปลี่ยนแปลงขึ้นใหม่ที่ริมใกล้หัวสะพานแม่ปิงด้านทิศ
ตะวันตก แล้วยังได้ก่อพระเจดีย์บรรจุพระเจ้าเชียงใหม่ขึ้นอีกเป็น ๘ เหลี่ยมสูง ๑๒ คอก ก่อกำแพงรอบทั้ง
๔ ด้าน ขุดคูล้อมทั้ง ๔ ด้านนั้นแล

ส่วนเจ้ามหาอุปราชเป็นต้น เจ้าราชวงศ์ เจ้ารัตนหัวเมืองแก้วเป็นประธาน มหาชติยวงศ์ ท้าวพระยา
เสนาอำมาตย์ทั้งมวล พร้อมกันอัญเชิญเจ้ามหาพุทธวงษ์สุภิมลราช เข้าอยู่สถิตสำราญในหอคำพระราชวังหลวง
พระเป็นเจ้าก็เกรงแต่พระบารมีแห่งเจ้าจอมแก้ววาทที่เชื่อบรรดาที่ล่วงไปแล้ว ก็ไม่ประสงค์จักขึ้นอยู่ในหอคำ จึงสร้าง
หอเทียมขึ้นด้านใต้ของหอคำ

ถึงวันเสาร์ เดือน ๗ ออก ๓ ค่ำ ก็เชิญท่านเสด็จออกไปย้ายเคราะห์ที่อยู่หัวเวียงเจ็ดลินก่อน
ถึงวันพฤหัสบดี เดือน ๗ ออก ๑ ค่ำ มีเจ้ามหาอุปราชเป็นหลัก เจ้านาย ท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ ราชมนตรี
บุโรหิตาจารย์ทั้งหลาย ก็ออกไปอัญเชิญพระเป็นเจ้าเข้ามาทางประตูข้างเผือกกระทำตามธรรมเนียมเจ้าจอมมานั่งข้าง
เสวยเมืองแต่ก่อน เข้ามาสถิตสำราญต่าหน้าท้าวพระราชวังหลวงได้ ๗ วัน ถึงวันเดือน ๗ เพ็ญ เม็งวันพฤหัสบดี
ภายในมีพระมหาเถระจันทวังษี วัดพระสิงห์และพระมหาเถระภสรวปัญญ์วัดพันขันตุงวัดดี เป็นประธานพระสังฆเจ้า
๑๐๘ องค์ ภายนอกมีเจ้ามหาอุปราชเป็นประธาน เจ้านาย ท้าวพระยา เสนาอำมาตย์ทั้งมวล นำพระเป็นเจ้าเข้าสู่
พระราชวัง อัญเชิญขึ้นประทับบนหอเดื่อหอชัยสงวน้ำราชภิเษกได้ ๑๖ กระจอม แล้วอัญเชิญขึ้นสู่หอเทียมหลังที่
สร้างใหม่น้อมถวายราชสมบัติบ้านเมืองให้พระองค์เป็นครั้งที่ ๒ ได้ชื่อว่า "ภูมิบาลรัฐราชิบดี" พระสงฆ์ก็สวด
พระปริตมงคลบารมี พรหมถัมป์โรหิตาจารย์ก็ถวายพรด้วยคำว่า "ชยตุ ภว ๓ ครั้ง ว่า มหาราชเจ้าจงผจญชนนการ
ปรปักษ์ข้าศึกศัตรูทั้งมวล" ว่าจะอย่างนั้น ก็มีวันนั้นแล ปีนั้นเป็นปีกุน จุลศักราชได้ ๑๑๘๙ (พ.ศ.๒๓๓๐)

เขียนแล้วเสร็จวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๐

พระพุทธิมา วัดม่อนศรีวิชัยสุวดี

ตำนานเมืองเชียงใหม่

พระพุทธรักษา คัดลอกจากฉบับของพระมหามหามีน วุฑฒินญาโณ

ISBN 978-974-09-1612-3

พิมพ์ครั้งที่ ๑	:	พฤศจิกายน ๒๕๕๐
จำนวนพิมพ์	:	๒,๐๐๐ เล่ม
ปริวรรต	:	พระครูโสภณแก้ววัฒน์ (ธนจรรย์ สุระมณี)
พิมพ์ต้นฉบับ	:	พระครูมหาเจติยานุรักษ์ (พนม เทพวงศ์)
	:	พระครูอดุลสรินเทศ (ดำรง เบญจศิริ)
พิสูจน์อักษร	:	รองศาสตราจารย์ สมหมาย เปรมจิตต์
พิมพ์ที่	:	โรงพิมพ์เมือง จ.เชียงใหม่ โทร. ๐ ๕๓๒๐ ๔๗๘๕ - ๖

ผู้อุปถัมภ์การพิมพ์

๑. พระครูโสภณแก้ววัฒน์	๑๓,๕๐๐	บาท
๒. พระครูอดุลสรินเทศ (มศ.) และคณะ	๓๐,๐๐๐	บาท
๓. อาจารย์ถนอมจิต สัตถ์วงศ์ และคณะอาจารย์โรงเรียนวัดราชบุรุษบำรุง กทม.	๕,๖๐๐	บาท
๔. แพทย์หญิงวไล ภูมิจิตร์ กทม.	๕๐๐	บาท
๕. ทายาทนางประคอง บิดอุปถัมภ์ กทม.	๘๐๐	บาท
๖. นายวันชัย-นางพัชรินทร์ โพธิ์สุวรรณ เชียงใหม่	๑,๐๐๐	บาท
๗. พลตำรวจตรีประเสริฐ สุขสมบูรณ์ และครอบครัว กทม.	๑,๐๐๐	บาท
๘. นางอาภรณ์ มนุทิพัฒน์พงศ์ และครอบครัว กทม.	๑,๐๐๐	บาท
๙. ดร.วราพจน์ มนุทิพัฒน์พงศ์ และครอบครัว ญี่ปุ่น	๑,๐๐๐	บาท
๑๐. นางนพวรรณ ศุภการพิชาญ และครอบครัว กทม.	๑,๐๐๐	บาท

ตำนานเมืองเชียงใหม่

978-974-09-1612-3